

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATATÜRK DÖNEMİNDE UYGULANAN
"VATANDAŞ TÜRKÇE
KONUŞ" KAMPANYALARI

KÜBRA ÖZDEMİR
2501171673

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ

İSTANBUL - 2021

ÖZ

ATATÜRK DÖNEMİNDE UYGULANAN "VATANDAŞ TÜRKÇE KONUŞ" KAMPANYALARI

KÜBRA ÖZDEMİR

Türkçenin yaygın şekilde konuşulması, yeni kurulan cumhuriyetin millileşme adımlarının en temel basamaklarından biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde tesis edilmemiş olan dil birliğinin sağlanması ile vatandaşlık bağının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. 13 Ocak 1928 tarihinde başlayan Vatandaş Türkçe Konuş sloganı ile özdeşleşen kampanyalar, Türk dil hareketlerinde dönemin sembolü olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Türkçenin, daha yaygın şekilde konuşulması adına sarf edilen çaba vatandaşlık tanımı ile de yakından ilişkilidir. Cumhuriyet yönetim şeklinin aktif bir parçası olan vatandaşın, temel görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi için resmi dilin yaygınlaştırılması 1930lu yılların temel gereksinimlerinden biri olmuştur. Türkçenin öğrenilmesi, konuşulması ve yaygınlaşması sadece işlevsel bağlamda değerlendirilmemelidir. Aynı zamanda ülkede; milli duyguların, birliğin ve beraberliğin tesis edilmesi amaçlanmıştır. Türkçenin yaygınlaştırılması adına teşvik edici girişimlerde bulunulurken, bazı illerde zorlayıcı tedbirler de alınmıştır. Dil politikasının adımlarının bizzat hükümet eli ile gerçekleştirildiğini ve her aşamasında kontrol edildiğini söylemek mümkün değildir. Fakat resmi dilin yaygınlaştırılmasının, ülkede vatandaşlar arasında daha önce net şekilde kurulmamış olan sıkı bir vatandaşlık bağının tesis edilmesini hedeflediği ve bu durumun hükümet için temenni edilen bir unsur olduğu aşıkardır. Bu çalışmada Türkçenin azınlık gruplar tarafından daha yaygın şekilde ve anadili Türkçe olan kişiler tarafından da daha muntazam ve özlü konuşulmasına ilişkin atılan adımlar üzerinde durulmuştur. Basının sergilemiş olduğu duruş ele alınırken, Türkçenin yaygınlaştırılması için atılan adımların toplumsal ve siyasal tetikleyicileri üzerine tematik bir bakış açısı geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaş Türkçe Konuş, Anadil, Resmi Dil, Türkçenin yaygınlaştırılması, Türkçe

ABSTRACT

“CITIZEN, SPEAK TURKISH” CAMPAIGNS WHICH WERE ORGANIZED DURING ATATURK’S ERA

KÜBRA ÖZDEMİR

Common use of Turkish language whole over the country was specific nationalization step for newly established republican regime. Unity in language was a special concept in order to strengthen the citizenship bond in 1930’s Turkey. Campaigns that were began on 13 January 1928 identified with the “Citizen Speak Turkish” catchword. These campaigns become the symbol of Turkish language movements. Citizenship definition and the effort were made in order to common use of Turkish language themes were tightly correlated. Citizens were active parts of republican regime. For fulfill the obligations of citizenship bond, spread of official language were one of the main requirements in 1930s. The demand for learning, speaking and spreading the Turkish language was not only about functional dimension. At the same time, with this demand, constitute the national unity and solidarity was also set as a goal. In order to spread Turkish language whole over the country either encouraging or compelling attempts were made. Not all steps of language policy were initiated or controlled by government during these “Citizen Speak Turkish” campaigns. Yet, spread of official language paved the way strengthen the citizenship bond and this outcome served the purpose of government. In this study, we put emphasis on attempts which targeted Turkish language became common in minority groups and speak Turkish language impeccably by people whose mother tongue is Turkish. Stance of the press, political and social precipitating factors for “Citizen Speak Turkish Campaigns” were used in order to develop thematic point of view.

Key Words: Citizen Speak Turkish, Mother Tongue, Official Language, Turkish Language

ÖNSÖZ

Türkçenin yaygınlaştırılması, mevcut çalışmalarda Türkleştirme politikasının bir adımı olarak ele alınmıştır. Atılan adımların siyasal, sosyal ve yönetsel arka plan incelenerek değerlendirilmesi dönemin ruhunun anlamlandırılması ve dönemin politikasını uygulayan kişilerin, basında yer alan haberleri hazırlayan kişilerin zihinlerine nüfuz etmek için fırsat sunacaktır. Çalışmamızda halkevi raporları, zorlayıcı ve teşvik edici tedbirler, basında çıkan haberler ele alınmıştır. Resmi dilin ülkede yaygın şekilde kullanılmasının yeni kurulan cumhuriyetin işlerlik kazanması ve toplumda kolektif bilincin şekillenmesi için ne derece önemli olduğu, gözden kaçırılmaması gereken noktalardandır. 1928-1938 seneleri arasında toplumsal ve siyasal olaylardan da etkilenerak gündeme taşınan ve sanılanın aksine sadece azınlıklara uygulanmayan Vatandaş Türkçe Konuş sloganı ile özdeşleşen, Türkçenin yaygınlaştırılması meselesi olabildiğince içinde bulunduğumuz on yılın kavramlarına sıkışıp kalmadan ve anakronik bir bakış açısı geliştirme hatasına düşmeden ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışma konusunun belirlenmesinden şekillenmesine, çalışma sürecinde karşılaştığım sorunların çözümüne kadar her konuda emeğini, desteğini, zamanını ve sabrını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ders döneminde akademik gelişimim için eşsiz katkılar sunan Prof. Dr. Cezmi Eraslan, Prof. Dr. Halil Bal, Doç. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar, Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt ve Dr. Öğretim Üyesi Murat Aydoğdu'ya teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, çalışma sürecinde yanımda olduklarını her zaman hissettiren ve zorlandığım noktalarda benimle kafa yoran, desteklerini her zaman hissettiğim Burcu Alkan, Dilara Avcı ve Reyhan Gülşen'e teşekkür borçluyum. Son olarak, eğitim yaşamımın her devresinde desteği ile devam etmemi sağlayan, varlığı ile yol gösteren kıymetli eşim Enes Özdemir'e minnettarım.

KÜBRA ÖZDEMİR

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSRTACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
RESİMLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VATANDAŞ TÜRKÇE KONUŞ KAMPANYASININ BAŞLANGICI, DEVAMINDA İLİŞKİLENDİRİLDİĞİ TOPLUMSAL OLAYLAR VE İSKAN KANUNU İLE BAĞI

1.1.Kampanyanın Başlangıcı ve Basındaki Yansımaları.....	11
1.2. Avram Galanti'nin Vatandaş Türkçe Konuş Eseri.....	15
1.3. Wagon Lits Olaylarının Gelişimi ve Türkçenin Yaygınlaştırılması Hususuna Etkileri.....	20
1.4.Türkçenin Yaygınlaştırılması Tartışmalarında 1934 İskan Kanununun Yeri.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

TRAKYA OLAYLARI VE TÜRKÇE KONUŞMA MESELESİNE DAİR YAŞANAN GELİŞMELER

2.1.Türkçe Konuşurma Alanında Atılan Adımlar ve 1933 Senesinde Toplumsal Sürece Yön Veren Atmosfer.....	42
2.2. Trakya Olayları ve Türkçe Konuşurma Faaliyetleri ile Bağlantısı.....	49

2.3. Olayların Gelişimi ve Hükümetin Aldığı Tedbirler.....	51
2.4. Bulgaristan’da Yaşanan Benzer Olaylar ve İlişkiler.....	67
2.5. 1934 Dil Bayramı Kutlamalarında Öne Çıkan Detaylar.....	73
2.6. Tekin Alp ve Türkleşmeye Dair Beyanları.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1937 SENESİNDE RESMİ DİLE DAİR YAŞANAN GELİŞMELER VE TÜRKÇENİN KULLANIMININ YAYGINLAŞTIRILMASINA HIZ VERİLMESİ

3.1. 1937 Senesinde Türkçe Konuşma Meselesinin Yeniden Gündeme Gelmesi ve Basında Konuya İlişkin Yer Alan Değerlendirmeler.....	88
3.2. Tabelaların Düzenlenmesine İlişkin Çalışmalar.....	94
3.3. 1937 Senesinde Hatay’da Yaşanan Gelişmeler ve Süreçteki Türkçe Vurgusu.....	97
3.4. Adana ve Mersin’de Hars Komitelerinin Kurulması ve Faaliyetleri.....	100
3.4.1 Hars Komiteleri Talimatnamesi ve Türkçe Konuşma Çalışmaları.....	105
3.5. 1937 Senesinde Türkçe Konuşma Meselesinin Yeni Boyutu: Belediye Meclis Kararları.....	115
3.6. 1937 Senesinde Türkçe Konuşurma Kampanyalarında Yahudilere Yapılan Vurgu.....	122
3.7. Türkçenin Düzgün Konuşulmasına İlişkin Eleştiriler.....	131
3.8. Sabri Toprak’ın Türkçe Konuşmayanların Cezalandırılmasına Yönelik Kanun Teklifi.....	135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİL BAYRAMI KUTLAMALARI VE ULUSAL DİL VURGUSU ÇERÇEVESİNDE TÜRKÇE KONUŞMANIN ÖNEMİ

4.1. Kutlama Metinlerinde Türk Dil Kurumu’na Dair Yapılan Değerlendirmeler ve Dil Bayramının Kutlanma Amacı.....	143
4.2. Dil Bayramı Kutlamalarında Türkçenin Önemine Dair Yapılan Değerlendirmeler.....	147
4.3. Öz Türkçe Konuşmanın Yaygınlaştırılmasına İlişkin Dil Bayramı Kutlama Metinlerinde Yer Alan Değerlendirmeler ve Ulusal Dil Hususunda Osmanlı İmparatorluğu’na Yöneltilen Eleştiriler.....	151
4.4. Doğu İllerinde Türkçenin Yaygınlaştırılmasına Yönelik Çalışmalar.....	170
SONUÇ.....	175
KAYNAKÇA.....	180

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.....	14
Resim 2.....	112
Resim 3.....	129
Resim 4.....	130



KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
HR. HŞM. İŞO.	: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Yay.	: Yayınevi
yay. haz.	: yayına hazırlayan

GİRİŞ

Türkçenin ülkede yaygın şekilde konuşulmasının bir kampanya konusu haline getirilmesi, kişilerin vatandaşlık görevlerini ifa etmelerini ve dünya görüşlerinin, yeni yönetim çerçevesinde yeniden şekillenmesini amaçlamaktaydı. Bu amacı, dile ilişkin felsefi bakış açısıyla ele almak mümkündür. Dilin felsefi boyutu incelenirken, Heidegger vazgeçilmez isimler arasındadır. Heidegger'in “*Dil varlığın evidir*” cümlesi kampanyaların mantığının çözümlenmesinde yol gösterici olacaktır¹. Heidegger'in bakış açısına göre, varlık ve insan arasında olan kaçınılmaz bağlantı, dil aracılığı ile tamamlanır. Dil hakkında yapılan araştırmalar ve çalışmalar, aynı zamanda varlığa dair yapılan çalışmalardır. Bir dilde yer alan kavramlar, o dil oluşurken ortaya koyulan mantıksal bağlamda temel alınan soyutlamalardan ibaret değildir. Kelimeler varlığın anlaşılması yolunda en temel yapı taşları arasında yerini alır.

“*Varlık, onunla bağ kuran insan için daima bir tarihsellik kipi içerisinde o insana açıktır.*” Varlığın anlaşılması, dilin tarihselliği ile direkt olarak ilişkilidir. Bu tanımlamadan da anlaşıldığı üzere, tarihsellik bağına sağlayan unsurun da dil olduğu açıkça görülmektedir². Sunulan bu bakış açıları uyarınca, yeni kurulan bir cumhuriyette dile dair atılan adımların, sadece dil üzerinden uygulanan bir Türkleştirme politikası olarak değerlendirilmesi oldukça sığ bir bakış açısının ürünü olacaktır. Yeni kurulan cumhuriyet ile beraber ortaya koyulan yeni tarihselliğin ve toparlayıcı bir dünya görüşünün etkin kılınması, yüzyıllardır hakim olan varlık sisteminin ve anlama etkinliğinin alışıldık yolundan çıkılması, kampanyanın ana hedefleri arasında yer almaktadır.

“*Heidegger, ‘dil varlığın evidir’ derken, dili varlığı keşfetmede bir kaynak olarak görüyordu. Nerede arayacağız hakikati? Dilde. Dil, hakikatin örtüsünü açtığı yerdir.*

¹ Orijinal hali “Language is house of being” olan cümle Letter on Humanism eserinde yer bulan oldukça kritik bir cümledir. Martin Heidegger, **Key Concepts**, yay. haz. Bret W.Davis, Acumen Publishing Limited, 2010,s.10.

² Martin Heidegger, **Tekniğe İlişkin Soruşturma**, İkinci Baskı, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1998, s.14-16.

³ Tanımlamada yer alan ev kelimesinin nasıl yorumlandığına bir göz atmak, alıntının ne kadar geniş bir çerçeve sunduğunu da gösterecektir. “*Evin başlıca özelliği tabiat içinde olmakla beraber, tabiattan ayrı, insan için, insana göre bir mekan teşkil etmesidir. Evin bütün yapı malzemesi tabiattan alınmıştır. Fakat değiştirilmiş yeni bir şekle sokulmuştur. Benzetme daha başka fikirlerin geliştirilmesine de elverişlidir. Evler, iklim çeşitlerine göre olduğu kadar, kavimlerin medeniyet şekillerine, sosyal tabakalara ve şahısların servet, ziynet ve zevklerine göre değişik şekiller arz eder.*” Heidegger’in alıntısı, insan ile dil arasındaki sıkı ilişkiyi simgelemektedir. İnsan yerine millet demek de bir mahzur görülmemiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken dil ve kültür arasındaki bağ kesinlikle unutulmamalıdır. Aksi takdirde yapılan değerlendirmeler yanlış sonuçlara sevk edebilir⁴.

Dil tartışmaları yorumlanırken, bir toplumda dilin edinebileceği yere dair de net bir bilgi sahibi olunması gerekir. “*Bir dili konuşmak, bir yaşam biçimine dahil olmak ve bir yaşam biçiminin parçası olmaktır. Bir dile hâkim olmak, o dili konuşabilmek toplum içinde yaşamının yoludur, ortak bir etkinliğin parçası olmaktır. Dil ve dilin içindeki tümceler ile sözcükler yaşantımızla bağlantılıdır.*”⁵ Yeni ve genç bir yönetim biçiminin teşvik ettiği yeni değerler, ancak Türkçenin yaygınlaştırılması, özüne dönmesi ve halkın geniş bir kesimi tarafından benimsenmesi ile mümkün olabilirdi. Dilin yaygınlaştırılması yolunda atılan adımları, sadece siyasi bir süreç olarak ele almak bu nedenle mantıklı olmayacaktır. Bu aşamada Wittgenstein tarafından dile getirilen söz, süreci daha net anlamaya fırsat verecektir; “*Bir dil tasavvur etmek, bir yaşam biçimi tasavvur etmek demektir.*”⁶ Wittgenstein’in bu sözünden de yola çıkarak; Türkçenin yaygınlaştırılması, sadeleştirilmesi, halkın konuştuğu saf ve duru Türkçeye

³ Ahmet İnam, “Dilin Dillendirdiği”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C. CIX S. 767-768, Kasım-Aralık 2015, Ankara, s. 24.

⁴ Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, Dergah Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, s.133-134.

⁵ Sedat Bingöl, “Wittgenstein’in Tractatus’un Dil ve Anlam Anlayışına Eleştirisi”, **IX. Mantık Çalıştayı Kitabı**, yay. haz. Vedat Kamer, Mantık Derneği Yayınları, s.107.

⁶ Söz İngilizceye “And to imagine a language means to imagine a form of life” şeklinde çevrilmiştir. Orijinali ise Almancadır. Ludwig Wittgenstein, **Philosophical Investigations**, çev. G.E.M. Anscombe, Basil Blackwell, 1958, Oxford, s.124., ayrıca bkz. Sedat Bingöl, “Wittgenstein’in Tractatus’un Dil ve Anlam Anlayışına Eleştirisi”, IX. Mantık Çalıştayı Kitabı, yay. haz. Vedat Kamer, Mantık Derneği Yayınları.

dönülmesi; aynı zamanda bir yaşam biçiminin halka tanıtılmasının ilk basamağı olarak değerlendirilebilir.

“Dil, çevrenin onlara dayattığı onların da çevreye açtıkları sorunlarla yaşayan insanların, bu sorunların çözümü için geliştirdikleri bir çeşit temas imkânı idi. Dille bir diğer insanla temas eder insan. Dille kendisiyle, belleğiyle, geçmişiyle temas eder. Konuşur, anlatır, anlar. İşaret koyar, iz bırakır, sonunda yazar, anlatır.”⁷ Bir toplumun dili, günlük hayatını, bilimsel aktivitelerini, politik hayata katılımını da kuşkusuz etkilemektedir. Türkçe; toplumun ve normların dinamik şekilde değişim içerisinde olduğu yeni kurulmuş cumhuriyette, değişmesi ve yaygınlaşması kaçınılmaz unsurlar arasında yerini almıştır.

Mustafa Kemal Atatürk 1921 senesinde düzenlenen Maarif Kongresi kapsamında yaptığı konuşmada “ Bir milli terbiye programından bahsederken eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyetimizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum.” cümlelerine yer vererek milli kültüre odaklanmanın ne derece önemli olduğunu vurgulamıştır⁸.

Mustafa Kemal Atatürk’ün kültürü milletin seciyesi olarak tanımladığı cümlesinde; doğu ya da batı kaynaklı olmak sureti ile yabancı olarak tanımlanan unsurların yıkıcı bir tehdit şeklinde algılandığı görülmektedir. Süreç içerisinde izlenen yoldan bu yıkıcı etkinin bertaraf edilmesi için de eğitimin ana araç olarak benimsendiği fark ediliyor. Kültürün en temel parçalarından biri olan dil için de aynı bakış açısı benimsenmiştir. Türkçenin yaygınlaştırılması için eğitim temel bir metot olarak belirlenmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün, Türkçeye ve Türkçenin geliştirilmesine verdiği önemi Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin kurulmasından, yapmış olduğu konuşmalardaki Türkçe vurgusuna kadar birçok noktada görebiliriz. Türkçeyi sadece bir resmi dil olarak değil, aynı zamanda küresel kültürel zeminde de birleştirici ve diğer birçok dile kaynaklık eden bir değer olarak görmüştür. Milli dil ile milli his arasında sıkı bir bağ olduğu

⁷ Ahmet İnam, “Dilin Dillendirdiği”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C.CIX S. 767-768, Kasım-Aralık 2015, Ankara, s. 20-29.

⁸ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin ile)**, 5.Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.252.

üzerinde durmuştur. “*Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir*” sözü ile de hem ulusal değer olarak hem de tarihsel hafıza bağlamında Türkçenin ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır⁹. Atatürk Türkçenin hakiki değerine ulaşması, bilim dili olarak kullanılması, yabancı sözcüklerden arındırılması konusunda da öncü rol üstlenmiştir. Kültürel gelişimin sağlanmasında, vatandaşları bu kültürel gelişim safhaları ile bütünleştirmek adına Türkçenin açık, yalın ve anlaşılır şekilde kullanılması Atatürk’ün dil konusunda benimsediği ana hedeflerdendir. Genç cumhuriyetin en derin şekilde eğildiği hususların başında da Türkçe okuma ve yazmanın halka olabildiğince hızlı biçimde öğretilmesi gelmiştir.

“*Aynı dili konuşan insanlar, millet denilen sosyal varlığın temelini teşkil eder. Dil duygu ve düşüncüyü insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak, aralarında duygu ve düşünce birliği olan bir cemiyet yani millet haline getirir.*”¹⁰ Bu tanım cumhuriyetin ilk yıllarında Türkçenin yaygınlaştırılmasına neden bu kadar önem verildiğini bir kere daha yansıtmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan toplulukları ortak duygu ve düşünceler çerçevesinde dil vasıtası ile bir millet haline getirmek ancak Türkçenin yaygınlaştırılması ile mümkün olacaktır.

Bu çalışmada; 13 Ocak 1928 tarihinde Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından başlatılan Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası ve Türkçenin yaygınlaştırılması için bu slogan çerçevesinde yapılan çalışmalar, toplumsal olaylar bağlamında tematik olarak ele alınacaktır. Çalışmamızda ana kaynak olarak arşiv belgeleri ile yerel ve ulusal basın kullanılmıştır. Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasının ana amacı olan Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin arşiv belgeleri ve bilhassa Halkevi raporları çalışmamızın ana kaynaklarındandır. Halkevi raporlarının tasnifi ile alakalı hem içerik bağlamında sorunlarla hem de kronolojik hatalarla karşılaşmıştır. İllerin isimlerine göre derlenen Halkevi raporlarının içerisinde, farklı illerin raporlarına da rastlanmıştır. Bu da illere dair bilgilere ulaşılmasını zorlaştırmıştır.

⁹Muhsine Börekçi, “ Atatürk Dil ve Kültür”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 31, 2006 Erzurum, s.16.

¹⁰ Mehmet Kaplan, **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.9.

Çalışmamızda odaklanılan süreç 1928-1938 periyodu olsa da; Türkçenin sadeleştirilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda atılan adımların sadece bu süreçten ibaret olduğunu söylemek mümkün değildir. Yeni Lisan hareketi olarak adlandırılan ve dilde sadeleşmeyi ön plana koyan girişimi bu süreçten bağımsız düşünmemek gerekir. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve M. Nermi gibi isimlerin yazıları ile katkı sunduğu Genç Kalemler Dergisi; Yeni Lisan hareketinin merkez noktası olmuştur. Temel olarak ulusal dilin önemi vurgulanmıştır. Bu tür bir yönelimin ortaya çıkmasının arka planında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıpları ve siyasi alanda zayıflaması sonrasında, bir arada kalmak için toparlayıcı bir kuvvet olarak dilin önem kazandığı söylenebilir¹¹. Türkçenin sadeleşmesi ve muntazam kullanımına verilen önemin sadece 1928-1938 sürecinde gündeme gelen bir konu olmadığı, Yeni Lisan hareketi ile tarihsel bağlamda anlam kazanmaktadır.

Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası ile ana amaç resmi dil olan Türkçenin halk arasında yaygın şekilde konuşulmasını sağlamaktır. Kampanyanın başlangıç aşamasında sadece azınlıkların Türkçe konuşmasına dair bir talep varken, kampanyanın ilerleyen aşamalarında aslında ana dili Türkçe olan kişilerin de Türkçeyi layıkıyla ve yaygın şekilde konuşmadığı fark edilmiştir. Bu nedenle kampanyanın hedeflediği ve ulaşmak istediği kitle genişlemiştir. Hem azınlıkların hem de ana dili Türkçe olan vatandaşların Türkçe konuşmasına yönelik adımlar atılmıştır. 1928 senesinde başlamış olan kampanyanın, ilerleyen yıllarda anlam ve muhtevasında değişimlere rastlanmıştır.

Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası ile alakalı hazırlanan ve detaylı incelemeler üzerine kurulmuş, müstakil bir telif eser bulunmamaktadır. Farklı disiplinlerde ele alınarak makale haline getirilmiş ya da bir kitabın alt başlığı altında oldukça kısa şekilde geçilen bir konu başlığı olarak ele alınmıştır.

Rıfat N. Bali “Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)” adlı eserinde bir alt başlık olarak Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasını işlemiştir. Bu kampanya sürecini, Türkleştirme çerçevesinde yeni bir ulus inşasının

¹¹ Ülkü Akgün, **Yeni Lisan Hareketi Doğuşu Gelişmesi ve Sonuçları**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.83-87.

parçası ve azınlıkların kültürünü baskı altına almak amacı ile atılan bir adım olarak tanımlamıştır. Senem Aslan tarafından hazırlanmış “Citizen, Speak Turkish!": A Nation in the Making” adlı makale de kampanyayı, ulus devlet oluşum süreci içerisinde Türkleştirme politikasının bir parçası olarak değerlendiren çalışmalardandır. Senem Aslan’ın uzmanlık alanının Orta Doğu çalışmaları ve Politika olduğunun da göz önünde bulundurulması gerekir. “Nationalism and Ethnic Politics” dergisinde yayınlanan çalışmasını oluştururken yararlandığı kaynaklar da uzmanlık alanı ile örtüşür durumdadır. Genel olarak ikincil kaynaklara ağırlık vermesine rağmen, 1928 yılına ait birkaç gazeteyi çalışmasında kullanmıştır.

Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası Mehmet Emin Elmacı tarafından da ele alınmıştır. Çalışmalarını oluştururken, özellikle Yahudilerin Türkçe konuşmasına ilişkin detaylara yer vermiştir. Elmacı “Anadolu” gazetesini temel alarak basın materyalini derlemiştir. “Türk Vatandaşı Yaratma Sürecinde İzmirli Museviler Ve Türkçe Konuşma ” adlı makalesinde Yahudilerin diğer azınlıklar ile kıyaslandığı zaman konumunun farklılık arz ettiğini belirterek konuyu ele almaya başlamıştır. Örneğin Rum ve Ermenilerin sadakatleri tartışma konusu olurken Yahudilerin sadakatleri ile alakalı akıllarda bir soru işareti oluşmadığı ve Yahudilerin de soru işareti oluşturmaya yönelik hareketlerden her zaman uzak durduğunu belirtmiştir. Sadakat bakımından sorun oluşturmayan gruplardan biri olan Yahudiler, Türkçenin yaygınlaştırılması konusunda da tavırlarını net şekilde ortaya koymuşlardır. Türkiye’de en azından ülkenin siyasi devamlılığını ilgilendiren kritik hususlarda fikir birliğine varılması için dil birliğinin zorunlu görüldüğünü de ayrıca belirtmiştir. Farklı etnik kökenlerin farkında olarak, vatandaşlık görevlerinin yerine getirilebileceği ve ortak bir paydada buluşulabilecek bir üst kimliğin oluşturulması için Türkçe her zaman ayrılmaz bir role sahip olmuştur. Bu üst kimlik, dışlayıcılıktan ziyade birleştirici bir fikrîsel temele sahiptir. Toplumsal bilincin oluşturulması adına Türkçe bir birleştirici araç olarak görülmektedir. Irksal temelde farklı aidiyetlere sahip olunsu dahi, bir topluluğun bütünlüğünün sağlanması ve toplumsal bilincin oluşması için ortak dil kullanımı hayati bir role sahiptir.

Yahudilerin de bu süreç içerisinde pekiştirilmek istenen dil birliğine katkı sağlamak adına büyük çaba sarf ettiği atılan adımlarda görülmektedir. Fakat Yahudilerin attıkları

bu adımlar, 1930ların sonunda sorgulanır hale gelmiştir. Mehmet Emin Elmacı, Yahudilerin Türkçe konuşma süreci ile alakalı ilk adımı 1840 senesinde Moşe Fresko'nun bildirisi ile attığını belirtmiştir. Bu bildiri Türkçenin kullanımının benimsenmesi gerektiğini vurgular niteliktedir. 1854 senesinde ise çağdaş Musevi okullarında Türkçe, bir ders olarak yerini almıştır. Yahudilerin konuştukları ve öğrendikleri dil ile alakalı Alliance İsrailite'in görüşleri de önem arz eden temel noktalardandır. Alliance İsrailite tarafından belirtilen görüşte Türkçe konuşmak Yahudilerin serbest şekilde hayatlarına devam etmeleri ve ülkeye ayak uydurmaları için önemli bir araç olarak görülmüş ve ahlaki bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir. Bu hevesli ve teşvikkar tutuma rağmen, farklı görüşte olan kesimler de mevcuttur. Bu kesimler Fransızcanın uygarlaşma ve çağı yakalama adına en temel araçlardan biri olduğunu belirtmişlerdir. Tam da bu görüş nedeniyle Alliance okullarında Fransızcanın etkisi uzun seneler boyunca devam etmiştir¹².

1925 senesinde azınlık okullarında Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından öğretilmesi için genelge hazırlanmıştır. 1928 senesinde İstanbul'da Yeşua Elnkave tarafından "Türk Dilini Yaygınlaştırma Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon ile beraber Yahudiler arasında Türk dilinin kalplere dokunmasını sağlamak amaçlanmıştır. İstanbul'da Türk Kültür Birliği kurulmuştur. Ankara Yahudileri ise Yahudileri Türkleştirme Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu süreç içerisinde Avram Galanti ve Tekin Alp'in çalışmalarının yadsınamayacak kadar ön planda olduğunun belirtilmesi gerekir¹³. Mehmet Emin Elmacı'nın Yahudilerin Türkçenin yaygınlaştırılması çalışmalarındaki yerine ilişkin yapmış olduğu oldukça kritik saptamalara ek olarak, çalışmamız basına Yahudilerin Türkçe konuşması ile alakalı yansıyan haberler ve bilhassa Trakya Olayları kapsamında Yahudilerin kullandıkları dile dair ne derece tehditkâr bir tutum takınıldığını da yansıtan haberler ile alana katkı sağlayacaktır.

Ekseriyetle, Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası, Türkleştirme politikasının bir parçası olarak bu konuya ilişkin hazırlanan çalışmalarda ayrı ve kısa bir alt başlık

¹² Mehmet Emin Elmacı, "Türk Vatandaşı Yaratma Sürecinde İzmirli Museviler Ve Türkçe Konuşma", **İzmirli Olmak Sempozyum Bildiri Kitabı** (22-24 Ekim 2009), İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2010, s.317-320.

¹³ Mehmet Emin Elmacı, a.g.m., s.317-331.

olarak incelenmiştir. Kampanyanın birebir detaylı şekilde ele alındığı telif eser sayısının sınırlı olduğunu ve çalışmanın telif eser bağlamında kısıtlı bir kaynak listesinden faydalandığını belirtmemiz gerekir. Basın, çalışmamızın ana kaynaklarından biri olarak yerini alsa da, basına dair iki temel sorun bulunmaktadır; birincisi kampanyanın belirli dönemlerde alevlenmesi ve bazı dönemlerde de hiç gündeme gelmemesidir. Türkçe konuşurma kampanyaları gündeme belirli toplumsal olaylar ile beraber gelmiştir. Fakat gündeme geliş tarzının, kampanyanın ele alınma şeklinin, kullanılan söylemlerin; farklı senelerde olsa da hemen hemen aynı ton ve içerikte olması basında çıkan haberlerin kullanılması konusunda seçici olma gerekliliğini gün yüzüne çıkartmıştır. Aksi takdirde, Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasının bir parçası olarak; Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin tüm haberlerin bağlamdan yoksun şekilde sıralanması gerekir. Bu yanlış metot da konunun anlaşılması ve işlenmesine ilişkin sorunları beraberinde getirir. Türkçenin tamimi meselesine dair basında çıkan haberlerden sadece bir kısmının çalışmamızda yer aldığını, benzer haberlere 1928-1938 basınında rastlanabileceğini vurgulamalıyız. Çalışmamızda yer verdiğimiz haberlerin benzerleri elimizde mevcuttur. Fakat bunlar çalışmamızda yer verdiğimiz haberlerin dışında, aykırı bir yön çizmediği için tekrara düşmemek adına kullanılmamıştır. Çalışmamızda yerel ve ulusal basından tespit ettiğimiz bu geniş haber alternatif havuzu içerisinde, konunun özünü, farklı fikirleri yansıtabilecek olanlar seçilmiş ve kullanılmıştır.

Çalışmamızda sadece azınlıklara yönelik uygulandığı düşünülen ve yanlış şekilde ele alınan Türkçenin yaygınlaştırılması kampanyasının yorumlandığı çalışmalara dair eleştiriler de yer bulacaktır. Türkçenin yaygınlaştırılmasına dair atılan adımlar birçok yayında sert şekilde eleştirilmektedir. Vatandaş Türkçe Konuş kampanyaları ve bu kampanyaların ışığında Türkçenin tamimi meselesi yeni bir ulus devlet yaratma projesi olarak eleştirilerin hedefi olmuştur. Bu noktada araştırmacıların kampanyaları dönemin bağlamından kopararak ve o dönemde yaşanan siyasi olaylardan bağımsız şekilde, günümüz koşulları ve politik durumları ile değerlendiriyor olmaları çalışmamızda yer verdiğimiz ana eleştirel noktalar arasındadır.

Kampanyanın başlangıç dönemi olan 1928 senesi, Wagon Lits Olayları çerçevesinde yeniden gündeme gelmesi ve özellikle Yahudiler üzerinde bir baskı oluşturmaları, 2510

sayılı İskan Kanunu, Trakya Olayları ile oluşan gerginlik ile basında Türkçe vurgusunun gündeme gelmesi, Dil Bayramı kutlamalarında Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin yer alan söylemler, 1937 senesinde Hatay'ın siyasi durumu, Hars Komitelerinin kurulması ve belediyelerce alınan Türkçeden başka dil konuşmanın yasaklanması kararları ile beraber Türkçenin yaygınlaştırılmasının daha kararlı olarak uygulanan politikalar çerçevesinde ele alınması çalışmamızın ana bölümlerini oluşturmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasının başlangıç adımı olan 1928 senesi ele alınmıştır. 1928 senesinde haberlerin sıklığı harf inkılabının gerçekleştirilmesi ile beraber yön değiştirmiş ve gündem harf inkılabına yönelmiştir. Bu noktada Avram Galanti'nin "Vatandaş Türkçe Konuş" adını taşıyan eseri de çalışmamızda ele alınan kaynaklar arasındadır. Eser kampanyanın Yahudileri temel alan ekseninde nasıl yürütülmesi ve yol alması gerektiği ile alakalı fikirleri içermektedir. Birinci bölümün devamında ise Wagon Lits olayları ve 2510 sayılı İskan Kanunu ele alınmıştır. 1933 senesinde yaşanan Wagon Lits olayı özel bir yataklı vagon şirketinde yaşanan çalışan-işveren tartışmasının Türkçenin yaygınlaştırılması konusunda basını ne kadar sert bir tona taşıyabildiğini yansıtmaktadır. 1934 senesinde hazırlanan 2510 sayılı İskan Kanununu çalışmamız için önemli kılan nokta ise nüfusun iskan edilmesine dair atılan adımların ve gruplamaların temel kıstasının Türkçe konuşma kriteri olmasıdır.

İkinci bölümde ise Trakya Olayları ele alınmıştır. Trakya Olaylarının Yahudilerin Türkçe konuşturulmasına ilişkin basındaki tonu önceki dönemler ile kıyaslanamayacak şekilde sert bir hale getirdiği bir kere daha görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye'de antisemitik bir bakış açısının olup olmadığı ve bu süreçte dünyada yaşanan benzer olayların da kıyaslamalar ile analiz edilmesi sadece Türkiye üzerinden değil, daha geniş bakış açısı ile açıklama yapılmasını mümkün kılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, 1937 senesinde yaşanan siyasi ve toplumsal olaylar çerçevesinde Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin gelişen hassasiyet çok boyutlu şekilde analiz edilmiştir. Hatay'ın durumu ve Hatay'daki Türklerin Türkçe konuşmasının engellenmesine ilişkin Hatay'da atılan adımlar ülkede tepkinin gelişmesinin ana nedenlerinden olmuştur. Son bölümde ise; Dil Bayramı kutlama metinleri ele

alınmıştır. Dil bayramının kutlanma amacı, Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin bakış açısının kutlama metinlerine yansması oldukça önemlidir.

Türkçenin felsefe dili olarak kullanılması için sarf ettiği çabadan dolayı TÜBA Hizmet Ödülü'ne layık görülen Nermi Uygur'un "Dilin Gücü" isimli deneme türündeki eserinde dile dair yapmış olduğu şu değerlendirme çalışmamızın bakış açısının aksettirilmesi adına büyük önem arz eder *"Dile yalnızca bir anlaşma aracıymış gibi bakamıyorum. Her anlaşma aracı dil olmasına dildir, ama her dilin varoluşu araçlığında başlayıp bitmez bence. Araç olma, dil varlığına ilişkinse de araçlıkta tükenmez bu varlık. Dil yalnızca insanı insana yaklaştıran, insanları değişik yönleriyle birbirlerine bağlayan bir yol değildir. Dil insanın tüm evrenle karşılaşmasıdır. Tek tek gerçekler, nesneler, durumlar, olaylar, kullanışlar, olanaklar hep bu karşılaşmada kendini açığa vurur. Adlandırarak evreni biçimler, düzenler, dilce yeniden kurar dil. Evren dile getirdiği kılıkta vardır insan için. Böylece dil, evreni insana açar, insanın evrene sokulabilmesini gerçekleştirir. İnsanın her çevrildiği şeyle bağ kurması, ne çeşitten olursa olsun yaşantılarına konu olabilen bir şeyle bağ kurması dilin başarısıdır."*¹⁴ Türkçenin yaygınlaştırılması ile beraber cumhuriyetin vatandaş tanımına uygun ve kendi politik-toplumsal hak ve sorumlulukların farkında olan, ırksal ayrılıklara rağmen ortak bir zeminde buluşabilen bir topluluğun oluşturulması için çaba sarf edilmiştir. Genel kanının ve yorumlananın aksine, Türkçenin yaygınlaştırılması ayrıştırıcı bir zihniyetin nüvesi olmaktan uzak, ortak zemini teşvik eden daha bütünleştirici bir bakış açısının ürünüdür.

¹⁴ Nermi Uygur, **Dilin Gücü**, 9. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, s.65.

BİRİNCİ BÖLÜM

VATANDAŞ TÜRKÇE KONUŞ KAMPANYASININ BAŞLANGICI, DEVAMINDA İLİŞKİLENDİRİLDİĞİ TOPLUMSAL OLAYLAR VE İSKAN KANUNU İLE BAĞI

1.Kampanyanın Başlangıcı ve Basındaki Yansımaları

Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından 13 Ocak 1928 tarihinde başlatılmıştır. Bu kampanyanın tek elden yönetilen ve belirli bir zaman diliminde sistematik olarak ilerleyen yapıda olmadığı belirtilmelidir. Kampanya 1928 senesinde özellikle sloganın vuruculuğu ile ön plana çıkmış ve daha sonrasında harf inkılabının yerleşmesi için atılan adımların gölgesinde kalarak ikinci plana atılmıştır.

Kampanyanın başlangıcında tetikleyici unsur olan Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, 1928 yılındaki yıllık kongresinde Türkçe konuşmanın öneminin farkına varılması için adımlar atmaya karar vermiştir. Cemiyet, tüm ülkede umuma açık yerlerde Türkçe dışında farklı bir dil konuşulmasının yasaklanması isteğini beyan etmiştir. Bu taleplerin bir talebe cemiyeti tarafından dile getirilmesi, belirli bir konu üzerinde bir topluluğun kamuoyu oluşturabilme yetisini yansıtmada bağlamında oldukça önemlidir. Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması adına atılan adımların genç bir kesim tarafından üstlenilmesi, aynı zamanda İstanbul’da öğrenci hareketlerinin gündem üzerinde ne derece belirleyici bir etkiye sahip olduğunu da yansıtmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında öğrenci hareketlerinin Atatürk ilke ve inkılaplarını savunur yönde adımlar atması şaşırtıcı değildir¹⁵. Bu noktada öğrenci hareketlerinin hükümet tarafından yönlendirilip yönlendirilmediğine dair ise net bir görüş beyan etmek mümkün olmayacaktır.

Talebe Cemiyeti tarafından düzenlenen kampanyada, toplu mekanlara asılan afişler ana araçlardan biri olmuştur. Bu afişler kampanyanın asıl sloganı olan “Vatandaş Türkçe Konuş” ibaresini barındırmıştır. Asılan bu afişler ve kampanyanın Türkçe

¹⁵ Firdes Temizgüney, “1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 14, S.27, Bahar 2018, Ankara, s. 182-184.

konuşma vurgusu; azınlıklar tarafından kitlesel olmasa da bireysel bağlamda bir tepki ile karşılanmıştır. Bu afişlerin yırtılması, Türkçeden başka dil konuşma sebebi ile çıkan kavgalar bu tepkinin temel tezahürlerinden olmuştur¹⁶. Yaşanan gerginliklerin akabinde Türk Ocakları Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin bu adımların gerginlikten uzak şekilde ilerletilmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur. Daha işlevsel bir yaklaşım benimsenerek Türk Ocakları tarafından Türkçe dersleri açılmıştır¹⁷. Rıfat N. Bali Vatandaş Türkçe Konuş konu başlığını “Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)” adlı eserinde ele alırken İzmir’de, Edirne’de, İstanbul’da yaşanan ve ana konusu Türkçe konuşma olan kavgalar üzerine temellendirmiştir. Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasının sadece bu konuya dair halk arasında çıkan tartışmaları temel alarak işlemek; kampanyanın amacını, temel mahiyetini ve dönemin ruhunu anlamada yetersiz kalacaktır.

13 Ocak 1928 tarihinde netleştirilen yıllık kongrenin kararları ve gündem olan maddeler basına yansımıştır. İkdâm gazetesinde “*Talebe-i Hukuk Cemiyeti Kongresi*” sonrasında umumi mahallerde herkesin Türkçe konuşması yönünde teklif getirildiği belirtilmiştir. “*Umumi mahallerde herkesin Türkçe konuşmasını temin için uzun boylu müzakerat cereyan etmiştir. Cemiyet, umumi mahallerde herkesin Türkçe konuşmasını temin için icab eden propagandalara tevessül edecek, matbuat vesaire suretlerle neşriyatta bulunacak*” ifadeleri ile kongreden çıkan kararlar tanımlanmıştır¹⁸. Çıkan bu kararlar, Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasının metodu hakkında fikir vermektedir. 15 Kanunisanı 1928 tarihinde “*Türkçe Konuşturmaya Teşvik Cemiyeti*” teşkil edilmiştir. Memlekette Türkçe konuşulmasını temin etmek bu cemiyetin ana amacı olarak belirlenmiştir. Cemiyetin amacı açıklanırken şu ifadelerle yer verilmiştir: “*Bu cemiyet yalnız Türk tabayetine olanların Türk lisanıyla konuşmaları için lazım gelen teşebbüsatta bulunacaktır.*”¹⁹ İkdâm gazetesi muharriri ile Darülfünun emini arasında geçen diyalogda Darülfünun emini “*Mekteplerde gayri Türk unsurlar Türkçe*

¹⁶ Rıfat Bali, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.131-137.

¹⁷ Rıfat Bali, a.g.e., s. 147.

¹⁸ “Talebe-i Hukuk Cemiyeti Kongresi İctimai”, **İkdâm**, nr: 11039, 14 Ocak 1928, s.1.

¹⁹ **İkdâm**, nr: 11040, 15 Kanunisanı 1928, s.1.

öğrenmelidirler. Türkçeyi öğrenmeye mecburdurlar. Çünkü Türkçe memleket lisanımızdır. Türkçeyi konuşmaları da arzu edilir.” şeklinde görüşlerini bildirmiştir²⁰.

Türkçenin yaygınlaştırılması yolunda adımlar atılırken bir diğer yandan da 1928 yılına kadar neden bu tamimin sağlanamadığına ilişkin eleştiriler şekillenmeye başlamıştır. Bir kesim tarafından, Türkçenin yurt genelinde yaygın şekilde konuşulmamasının asıl sebebi olarak yine Türkler suçlu gösterilmiştir. Özellikle bir bilim dili olarak Türkçenin gelişmemesinin nedeni olarak Türklerin genellikle memuriyete yönelmeleri sebep gösterilmiştir. Türklerin memuriyeti tercih ederek “*sanat ve hırfet*” alanlarında geri planda kaldıkları dile getirilmiştir. Bu nedenle sanat, zanaat ve bilimin Türkçe okuyup yazma bilmeyen bir kesimin güdümünde olduğu iddia edilmiştir. Türkçenin yaygınlaşamamasının bir diğer nedeni olarak da okulların yetersizliği gösterilmiştir. Tam da bu noktada harf inkılabına dair eleştiriler de Vatandaş Türkçe Konuş çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Vatandaşın Türkçe konuşamamasının yazamamasının sebebinin alfabenin zorluğu olmadığı, asıl sorunun okulların yetersiz olmasından kaynaklandığı dile getirilmiştir. Bu eleştiriler İkdâm gazetesinde şu sözler ile vücut bulmuştur “*Türk evladı mektebden mahrumdur. Bunlar Türkçe ne yazarlar ne de okurlar. Bu kusuru biz göremediğimiz için kabahati elifbama atfediyoruz. Bir kere düşünmüyoruz ki Japon elifbası gibi öğrenilmesi hakikaten dimağı yaracak bir elifbaya mensub milletin bugün okuyup yazanı şayan-ı hayret bir nisbete varmıştır.*”²¹

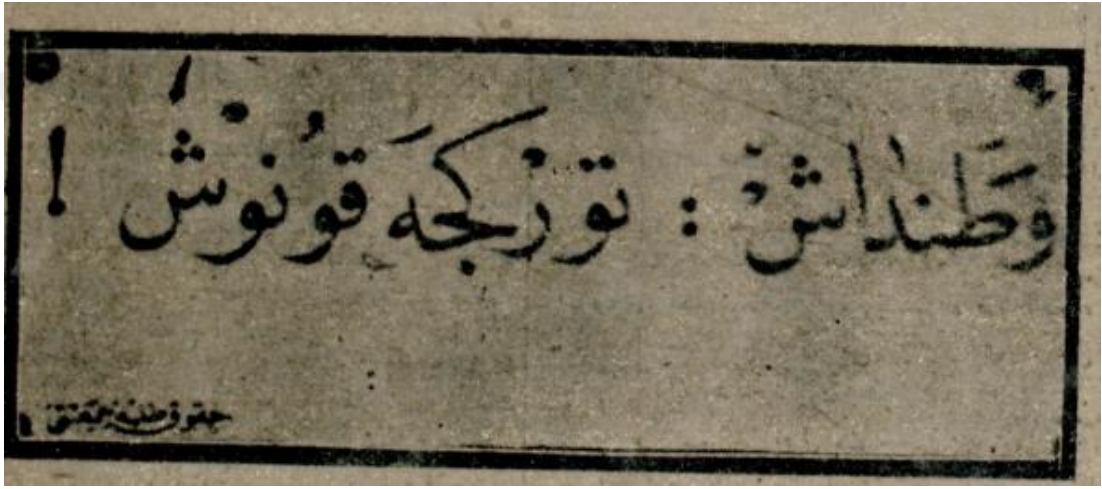
Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasının sadece olumlu tepkiler aldığını söylemek doğru olmayacaktır. Bu kampanyaya karşı olan kişilerin Boğaziçi vapur seferlerini yapan gemilerde yer alan Vatandaş Türkçe Konuş tabelalarını yırtmaya çalıştığı da görülmüştür. Protesto yapan kişiler, Vatandaş Türkçe Konuş tabelasının altında oturarak kasten yabancı dillerde konuşmuştur. Bu protesto tarzı basına şu ifadeler ile yansımıştır: “*Bir taraftan vesait-i nakliyyede “Vatandaş Türkçe Konuş” levhasının altına oturarak kasten Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Çerkesçe, Ermenice, Yahudice, Rumca, konuşan vatandaşlar yetmiyormuş gibi son günlerde bu gibi sözüm ona vatandaşlara daha tecavüzkar bir sınıf daha iltihak etdi. Bunlar da tabi kimseye*

²⁰ İkdâm, nr: 11041, 16 Kanunisani 1928, s.1.

²¹ “Türkçe İçin”, İkdâm, nr: 11043, 18 Kanunisani 1928, s.1.

göstermeden “Vatandaş Türkçe Konuş” levhalarını yırtanlardır.” Protestolara karşı gösterilen bu mukavemete, umumi mahallerde Türkçe konuşulmasını isteyen grubun nasıl yanıt verdiği de oldukça önemlidir. *“Vatandaş arasında Türkçe konuşulmasını isteyen Türkler, Türkçe konuşmayan vatandaşlardan kimseye karşı hiçbir fiili hareket ve tecavüzde”* bulunmadan kampanyanın devamı için çaba sarf etmeyi sürdürmüştür²².

Resim 1: Boğaziçi vapurlarında yer alan “Vatandaş Türkçe Konuş” tabelalarından biri



Kaynak: Cumhuriyet, nr: 1361, 10 Şubat 1928, s.1.

Bazı gençler tarafından oldukça ciddiye alınarak kampanya haline getirilen Türkçe konuşmaya teşvik adımları, bazı gençler tarafından da bir nükte malzemesi haline gelmiştir. Örneğin 11 Mart 1928 tarihinde Son Saat gazetesinde çıkan haberde vapur yolculuğunda meydana gelmiş bir olay ele alınmıştır. Vapura Kuzguncuk’tan binen Musevi vatandaşlar ile Türk arkadaşları kendi aralarında Türkçe muhabbet etmeye başlamıştır. Daha sonrasında da Türk gençlerden biri vapurda yer alan Türkçe konuşulması tavsiyesinde bulunan tabelayı Musevi gence göstermiş ve “Türkçe konuş” ihtarında bulunmuştur. Yapılan bu şaka gazete haberinde “lüzumsuz” olarak nitelendirilmiştir²³. Bu derece hassas meselelerde şaka yapılmasının doğru olmadığı kanısı hakimdir.

²² “Türkçe Konuşma Cerayanına Karşı Mukabil Tariz”, **Cumhuriyet**, nr: 1361, 20 Şubat 1928, s.1.

²³ “Türkçe Konuş”, **Son Saat**, nr: 1071, 11 Mart 1928, s. 3.

1928 senesinde Türkçeye karşı yoğunlaşan bu hassasiyetin devam eden senelerde sadece konuşma değil aynı zamanda yazmada da ön plana çıktığı görülmektedir. Osmanlıcanın çetrefilli yapısının ne kadar süre daha kullanılmaya devam edeceği sorgulanmıştır. Bu dili kullanan kişilere daha ne kadar süre “*kulaklarımızı ve gözlerimizi tahrişe devam edeceksiniz*” sorusu yöneltilmiştir²⁴.

2. Avram Galanti’nin Vatandaş Türkçe Konuş Eseri

Lozan Antlaşması’nın azınlıkların kendi dilleri ile yayın yapmaları ve kendi dilleri ile eğitim görmelerine imkan tanıyan maddeleri, Türkiye tarafından “*kerhen*” kabul edilmiştir. Bu kabule rağmen özellikle basında Türkçe konuşmayan azınlık grupların eleştirilerde bulunması hız kesmeden devam etmiştir. Bu eleştiriler incelendiği zaman özellikle eleştirilerin hedefi olan grubun Yahudiler olduğu görülmektedir. Yahudilerin bu şekilde sert biçimde eleştirilerin hedefi olmasının asıl sebebi ise içinde bulundukları özel durumdur. Yahudilerin İspanya’da yaşadıkları dönemde benimsedikleri ve kuşaklar boyunca konuştukları İspanyolca’yı Türkiye’de de konuşmaya devam etmeleri asıl sorun olarak kendini göstermektedir.

Yahudilerin konuştukları tek dil İspanyolca değildir. Alliance Israélite Universelle teşkilatı tarafından kurulan Alyans okullarında verilen Fransızca eğitim sebebi ile Fransızca da yaygın biçimde konuşulmaya başlamıştır. Bu bilgiler dikkate alındığı zaman kendi dillerini konuşmayan, bunun yerine İspanyolca ve Fransızca’yı konuşan, görece kendi cemaat bağlantıları içerisinde yaşamaya alışkın bir topluluk miras olarak cumhuriyetin bakiyesi altına girmiştir. Asıl eleştirilerin hedefi olan unsur ise Yahudilerin milli dili olarak İbranice’nin kabul edilmesiydi. Kendi dilleri olan İbranice’yi konuşmamaları ve bunun yerine “*kovuldukları*” bir ülkenin dilini konuşmayı sürdürmeleri eleştirilerin daha da sert bir hal almasına neden olmaktadır. İşte tam da bu noktada azınlıkların artık Türkçe konuşmaması durumunun tahammül edilemez bir hal alması sebebi ile Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından bir misyon üstlenilmiş ve bu genç grup Vatandaş Türkçe Konuş sloganı ile ilk adımlarını atmıştır. Kullanılan bu sloganın Avram Galanti tarafından eserin adı olarak seçilmesi, Yahudilerin neden Türkçe konuşmadıklarına ilişkin yapılan bir

²⁴ “Türkçe Yazın Be Yahu”, **Akşam**, nr: 3865, 18 Temmuz 1929, s.2.

savunma niteliğinde de ele alınabilir. Avram Galanti'nin bu eseri 1928 senesinin Mart ayında yayınlanmıştır, 13 Ocak 1928 tarihinde başlayan “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasına bir cevap niteliği taşıması ve konuya dair farklı önerileri de içerisinde bulundurması metne oldukça özel bir değer kazandırmaktadır²⁵.

Avram Galanti 4 Ocak 1873 tarihinde dünyaya gelmiş, Rodos'ta ilk eğitimini tamamlamıştır, Bodrum'da ise rüştiyeye devam etmiştir. İzmir idadisine devam ederek eğitim hayatını yönlendirmiştir. Tiferet İsrail okulunu kurmuş ve yönetmiştir. Ayrıca maarif müfettişliği ve öğretmenlik görevlerini de icra etmiştir. La Vara gazetesini kurmuş ve yönetmiştir²⁶.

Avram Galanti, eserinde Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından başlatılan kampanyanın amacının oldukça ulvi ve yerinde olduğunu belirtmiştir. Eserin hazırlanış amacının Türk olmayan unsurların neden Türkçe konuşmadıklarına ilişkin bilgi vermek olduğu vurgulanmıştır. Türkçenin tamimi bir diğer deyişle Türkçenin yaygınlaştırılması için hangi yolların uygulanmasının lazım geldiği detaylı şekilde dile getirilmiştir. İlme güvenilirse çıkılan bu yolda oldukça başarılı sonuçlar elde edilecektir. Türkçenin tamimi için önerilerde bulunmadan önce Türkiye sınırları içerisinde hangi dillerin konuşulduğuna dair bilgilendirmelere yer verilmiştir. Avram Galanti şu dilleri sıralamıştır; Arapça, Acemce, Yahudice-İspanyolca, Süryanice, Kürtçe, Arnavutça, Rumca, Ermenice ve Çerkezce. Bu dillerin sıralanmasının sonrasında genellikle ülkenin hangi merkezlerinde konuşulduğuna ilişkin de notlar eklenmiştir. Kendi mektepleri olan unsurların yani Rum, Ermeni ve Yahudilerin Türkçe konuşmasını sağlamak daha zor bir süreç gerektirmektedir. Bu nedenle eserde de kendi mektebi olmayan unsurların ele alınmayacağı dile getirilmiştir.

Ekalliyetin lisanı, eğer ekseriyetin lisanı kadar faal değilse ve bu faaliyete güç kazandıracak olan manevi unsurlardan da yoksunsa geri planda kalacak ve daha sonrasında ekseriyetin lisanının ön plana çıkacağı görülmektedir. Örneğin Kayseri ve

²⁵ Avram Galanti'nin Vatandaş Türkçe Konuş! İsimli eseri Rıfat N. Bali'nin “VATANDAŞ TÜRKÇE KONUŞ!”

Veya Bir Ulus-Devletin Kuruluşunda Dil Birliğinin Gerçekleşmesi Çabaları başlıklı sunuşu ile yayınlanmıştır. Avram Galanti, , **Vatandaş Türkçe Konuş! Yahud Türkçenin Tamimi Meselesi Tarihi, İctimai, Siyasi Tedkik**, Kebikeç Yay., Ankara, 2000, s.V-Viii

²⁶ Gad Nassi, “Belirlenmemiş Yönleri ile Avram Galante”, **Tiryaki Dergisi**, Yıl:1, S.10/11, (Mayıs Haziran 1995), İstanbul, s.14-19.

Konya civarında yaşayan Rum ve Ermenilerin kendi ibadethanelerinde söylemiş oldukları birkaç duanın dışında kendi dillerini büyük ölçüde kaybettikleri görülmektedir. Galanti, Çerkezler ve Arnavutlar için de aynı durumun geçerli olduğunu dile getirmektedir. Eğer ekalliyetin lisanının varlığını sürdürebilecek bir manevi desteği varsa, bu durumda ekseriyetin kullandığı lisanın birçok kelimesinin ekalliyetin lisanında da kendini göstereceği iddia edilmektedir. Örneğin Museviler tarafından kullanılan İspanyolcaya birçok farklı Türkçe kelime de girmiştir. Avram Galanti'nin iddiasına göre Musevilerin kullanmış oldukları İspanyolcanın 6000 kelimesinin yaklaşık olarak 2500 adedi Türkçedir. Eserde bu iddiayı bilimsel olarak temellendirecek bir çalışmaya yer verilmemiştir. Galanti'ye göre memlekete dışarıdan gelen ekalliyetlerin, ekseriyet ile bir hareket etme şansı olmaması durumunda da dillerini koruması beklenir. Galanti'ye göre Türkiye'de Çerkezler bu grup içerisinde yer almaktadır. Toplu halde yaşayarak ekseriyetin içine karışmayan ekalliyetlerin sadece dillerini değil aynı zamanda gelenek ve göreneklerini de koruması beklenir.

Türkçenin öğrenilmesi ve Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması için en temel adımların başında eğitim kurumlarının iyileştirilmesi gelmektedir. Türkçe eğitim veren kurumların sayıca artması ile beraber 3 evreden geçerek dilin yaygınlaştırılması sağlanabilir. Türkçe konuşulmayan yerlerde Türkçenin konuşulması için temelde 3 adet evreden geçirilmesi gerekmektedir; devre-i asliyye, devre-i nakile, devre-i müstakbele.

1. Devre-i Asliyye; Bu aşamada Türkçe konuşmayan kişilerden meramlarını Türkçe ifade etmelerini talep etmek imkansız bir talep için beklentiye girmek anlamını taşımaktadır. Henüz Türkçe konuşmaya hazır olmayan bir kişi için bu şekilde Türkçe konuşulmasının talep edilmesi kişilerin yapay bir dil çerçevesi içerisine alınması manasına gelmektedir.
2. Devre-i nakile; Okulların devreye girdiği süreç olarak da tanımlanabilmektedir. Okullarda Türkçe öğrenen kişilerin biranda beklentileri karşılar derece Türkçeye hakim olmasını beklemek ve Türkçenin tamimi meselesinin nihayete ermesini beklemek yanlış olacaktır. Özellikle Devre-i nakile evresinde bulunan nesil ile Devre-i asliyye nesli ilişki içerisinde

olacaktır. Bu nedenle kendi lisanlarını bir şekilde konuşmaya devam edeceklerdir.

3. Devre-i müstakbele; Yaygınlaştırılmak istenen dilin hanelere girerek yeni doğan çocuklara anadili olarak öğretildiği evre olarak da tanımlanabilir.

Bu devrelerin tamamlanmasının sonrasında Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin sorun da çözülmüş olacaktır. Galanti'nin değerlendirmesi uyarınca, bu devrelerden yapılan çıkarımlar ile Yahudiler arasında Alyans okulları tarafından üstlenilen misyon o dönem Türkiye Maarif Nezareti tarafından üstlenilmiş olsaydı Yahudiler arasında Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin herhangi bir sorun şuan mevcut olmayacaktı²⁷.

1875 senesinde Alyans okullarının İstanbul'da ilk mektebini açması ile beraber Fransızcanın aktif şekilde öğrenilmesi ve mektebe giren çocukların bu dil üzerinden okuma, araştırma yapmaya ve hayata hazırlanmaya devam etmesi sağlanmıştır. Fransızcaya hakim olan bu nesilden birden Türkçe konulmaya başlamasını talep etmek ne kadar mantıklıdır? Galanti bu soruyu okuyucularına şu şekilde yöneltmektedir; *“Türkçeleri zayıf olan yahut Türkçeleri hiç olmayan bu gibi kimselerden Türkçe konuşmaları nasıl talep olunabilir?”* Galanti dil öğrenmenin ya da Türkçenin yaygınlaştırılması meselesinin sadece birkaç selamlama cümlesine hakim olmak ile ya da basma kalıp birkaç diyaloga dahil olmak ile sınırlı olmadığını da vurgulamaktadır. Dil öğrenmek büyük bir çaba gerektirecektir, hayatın hali hazırda zorlu koşuşturmasında Türkçeyi layıkıyla öğrenmek için ayrı bir mesai gerekmektedir. Türkçesi zayıf olan kişilerin ya da Türkçe konuşmayı hiç bilmeyen kişiler sırf bu nedenle vapurlarda ya da kalabalık alanlarda konuşmamaya mı mahkum olacak? Avram Galanti Türkiye ile alakalı örnekler verirken ve durumu analiz ederken aynı zamanda tarihteki örnekleri de incelemiştir. *“Lisanları yabancı lisanlardan müteessir olan bazı milletler”* başlığı altında Eski Mısırlılar, İbraniler, Eski Romalılar ve Eski Bizanslılar ele alınmıştır. Bu sıralamanın sonrasında kendi lisanını yaygınlaştırmak

²⁷ Avram Galanti, **Vatandaş Türkçe Konuş! Yahud Türkçenin Tamimi Meselesi Tarihi, İctimai, Siyasi Tedkik**, Ankara, Kebikeç Yay., 2000, s. 1-6.

için çaba sarf eden milletler de şu şekilde sıralanmıştır; Eski Roma, Prusya ve Şimdiki İtalya alt başlıkları ile gerekli olan değerlendirme adımları gerçekleştirilmiştir²⁸.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra gayrimüslimler elde ettikleri haklardan istifade edebilmeleri için Türkçenin lüzumlu olduğunu anlamışlardır. Galanti, Ermenilerin hali hazırda Türkçe konuşabildiklerini belirterek, onların Türkçeyi öğrenme konusunda daha önce gerekliliği fark ettiği vurgulanmıştır. Yahudilere dair atılan adımda ise Museviler için Piripaşa'da açılan mektepte Türkçe okunmaya başlanmıştır. Rumlar ise Tanzimat Fermanı sonrasında Fener Milli Büyük Rum Mektebi eğitim programına Türkçeyi de dahil etmiştir. Gayrimüslimler Türkçe öğrenmeye dair bu adımları atarken hükümetin Mekteb-i Tıbbiye ve Galatasaray Lisesi'ne öğrenci olarak gayrimüslimleri de kabul etmesi topluluğu meydana getiren grupların bir araya getirilmesi amacına hizmet etmektedir. Bu eğitim kurumlarının kapılarının gayrimüslimlere açık olmasının Türkleştirme faaliyeti olarak ele alınması doğru olmayacaktır.

Bütün bu bilgilerin verilmesi ve Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin verilerin sunulmasının sonrasında Avram Galanti kendi önerisini de dile getirmiştir. Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması için kesinlikle mekteplerin tüm eğitim içeriklerinin kayıtsız şartsız Türkçe olması gerekir. Bu kurala uygun olarak Türkçenin yaygınlaştırılmasının hız kazanması adına takip edilmesi gereken unsurlar da şu şekilde sıralanmaktadır;

1. “Hükümet, Türkleştirmek siyasetini tevcihkâr bir teşvik ile bizzât eline almalı.
2. Hükümet, Türkleştirmek istediği anâsırın Türkleşmesi için kendilerine azamî teshilât gösterilmeli, ekalliyetlerin kesif bulundukları yerlerde resmî mektep açmalı, ekalliyet mekteplerine muktedir muallim göndermeli.
3. Lisân, maîşeti temin eden diğer “sanayii” gibi bir “san’at” olduğundan Türkleşenlere bu hususta kolaylık gösterilmeli.”

Avram Galanti'nin Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin atılan adımlara dair bir örnek üzerinden anlatımda bulunduğu ve sonuca vardığı asıl özet noktası şu cümleler ile ifade etmiştir “*Türkçe bu sahada ilk semeresini iktitâf etmiştir. Bundan elli altmış sene evvele gelinceye kadar Selanik Dönmeleri nâmıyla ma'rûf olanlar, hanelerinde Yahudice-İspanyolca konuşurlardı. Fakat Türk mektepleri çoğalmaya başladığı*

²⁸ Avram Galanti, **Vatandaş Türkçe Konuş! Yahud Türkçenin Tamimi Meselesi Tarihi, İçtimai, Siyasi Tedkik**, Ankara, Kebikeç Yay., 2000,s. 7-45.

zamandan itibaren yani bunların çocukları Türk mekteplerine devam ile orada ikmâl-i tahsil ettikten sonra, Türkçe yavaş yavaş Yahudice-İspanyolca'yı evlerinden tard ederek yerini kendisi almıştır. Bugün Selanik Dönmeleri, çok ihtiyâr olanlardan mâadâ, Yahudice-İspanyolca bilmezler. Ekalliyet mekteplerinde esas tedrisât Türkçe'de yapılırsa, ekalliyetlerin Türkleşmesi gâyet tabii bir iş olacak ve o zaman yani yarım asır sonra “Vatandaş: Türkçe Konuş!” cümlesi, Türk lisânı tarihinde, Türkçe'nin hâl-i hâzırda olan vaziyetini açık bir surette ifâde etmiş olacaktır.” Galanti'nin bu cümleleri aynı zamanda Vatandaş Türkçe Konuş eserinin sonuç bölümünü oluşturmaktadır²⁹.

3. Wagon Lits Olaylarının Gelişimi ve Türkçenin Yaygınlaştırılması Hususuna Etkileri

Wagon Lits; 1872 tarihinde kurulmuş, uluslararası şekilde hizmet veren bir yataklı vagon firmasıdır. Firma Belçikalı girişimci Nagelmackers tarafından “Compagnie Internationale des Wagons” adı ile kurulmuştur. Vagonların tasarımında ve verilen hizmette ana amaç, yolculukların daha konforlu şekilde tamamlanmasıdır. Türkiye’de de 1926 yılında hizmet vermeye başlamış ve 40 senelik bir hizmet süresi taahhüt edilmiştir. Firma 1972 senesine kadar Türkiye’de aktif olarak hizmet vermiştir. Bu firmanın çalışmamız kapsamında ele alınmasının sebebi ise Türkiye’de Galata şubesinde görevli olan müdürün bir memur ile tartışması ve Türkçe hakkında söylemi sonucunda yaşanan toplumsal hareketlenmedir ³⁰.

Wagon Lits olayı olarak anılan hadise, Wagon Lits Yataklı Vagon Şirketi’nin müdürü Dr. Gaetan Jannoui’ni ve firma memuru Naci Bey arasında geçen bir sözlü tartışma ile başlamıştır. Naci Bey’in firmanın bir diğer memuru ile telefonda Türkçe konuşması sebebiyle yaşanan tartışma basına yansınca, halk arasında tahmin edilmeyecek derecede büyük tepki uyandırmıştır. Olay 23 Şubat 1933 tarihinde şirketin Beyoğlu şubesinde yaşanmış ve etki alanı giderek genişlemiştir. Naci Bey yaşanan tartışma nedeniyle, öncelikle 25 kuruş cezaya çarptırılmış daha sonrasında da

²⁹ Avram Galanti, **Vatandaş Türkçe Konuş! Yahud Türkçenin Tamimi Meselesi Tarihi, İçtimai, Siyasi Tedkik**, Ankara, Kebikeç Yay., 2000, s. 7-47.

³⁰ “Güle Güle Wagon Lits”, **Turizm**, 19 Nisan 1972, s. 1

15 gün boyunca işten uzaklaştırılmıştır. Bu durum sadece bireysel bir mağduriyet olarak kalmamış, halihazırda Türkçe konuşmaya dair büyük bir hassasiyet geliştirmiş olan üniversite gençliğinin ve basının da tepkisini çekmiştir. Milliyet gazetesi, 24 Şubat 1933 tarihli sayısında “*Bir Şirket Memurlarına Türkçe Konuşturuyor*” başlıklı yazı ile konuyu gündeme taşımıştır. Haberde şirketin Türkiye temsilcisi ile iletişim kurulduğu dile getirilmiştir. Temsilci Hüsnü Sadık Bey bu konudan haberdar olduğunu, şimdiden bir değerlendirme yapmanın doğru olmayacağını ve soruşturmanın sürdüğünü dile getirmiştir³¹.

Hadisenin detaylarını inceledikçe Wagon Lits Olayının neden kamuoyunda infial yarattığı daha net fark edilmektedir. Yataklı vagon firmasının müdürünün, memur Naci Bey’e “*Bu nece anırır Türkçe mi?* ” ve “*Burada resmî lisanın Fransızca olduğunu bilmiyor musunuz? Size kaç defa söylemeli? Size sopa ile mi hareket etmeli*”³² şeklinde tepki göstermesinden sonra “*Ben Türküm. Ve vatanımda bir Türk vatandaşıyla Türkçe konuşurum*” yanıtını vermesi de anadil konusunda gösterilen hassasiyet hakkında net bir fikir vermektedir. Diyalogda geçen; Türkçe, vatan ve Türklük vurgusunun dönemin dinamikleri ile değerlendirilmesi sadece bir müdür-memur münakaşası olmadığını ve bunun dışında anlamlara sahip olduğunu göstermektedir.

Yaşanan olayın ciddiyetinin artması ile beraber, olaya hükümetin en kısa sürede müdahale etmesi gerektiği yönünde uyarılarda bulunulmuştur. Wagon Lits Olayı, diğer Türklüğü tahkir davalarında olduğu gibi bir gündem oluşturmuş ve sembol olay haline gelmiştir³³. Cumhuriyet gazetesinde olaya yer verilen ilk haberde, Wagon Lits şirketinde milli saygınlığımıza saldıran bir olay yaşandığı dile getirilmiştir. Şirketin Türkiye’de gelir elde etmesine rağmen, tiksinti uyandırıcı bir tavır takındıklarının altı çizilmiştir³⁴.

Fransız sermayesi ile kurulmuş olan bir müessesenin müdürünün, Türk memuru Türkçe konuşmaktan menettiği olayın nasıl gerçekleştiği gazetelerde günlerce yer

³¹ “Bir Şirket Memurlarına Türkçe Konuşturuyor”, **Milliyet**, nr. 2529, 24 Şubat 1933, s. 6.

³² Şaduman Halıcı, “Vagon Li Olayı: Türkçe’ye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi”, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi** S. 11, 2007, İstanbul, s.64

³³ “Bu Nasıl İş? Küstahlık!”, **Vakit**, nr. 5433, 23 Şubat 1933, s. 5

³⁴ “Vagon Li Şirketinde Çirkin Bir Hadise”, **Cumhuriyet**, nr. 3162, 24 Şubat 1933, s.2

bulmuştur. Beyoğlu şubesinde çalışan memur Naci Bey'in Galata şubesinde çalışan arkadaşı ile yapmış olduğu telefon konuşmasının Türkçe olması, firma müdürü tarafından tepki ile karşılanmıştır. Olayın basına ilk yansıdığı sırada durumu yazılarına taşıyan Akşam gazetesinde ihtiyatlı bir tutum takınılmıştır. Bu olayın ne derece doğru ne derece yanlış olduğunun bilinmediği fakat iddia edilen olayın hoş karşılanmadığı dile getirilmiştir. Aynı haber başlığı altında olayın farklı bir bakış açısıyla ve adeta öz eleştiri yapılarak değerlendirildiği görülmüştür. Akşam gazetesinde, Beyoğlu'nda yer alan firmanın müdürünün, Türk topraklarının bir parçası olan bu muhitte Türkçeden fazla Fransızca konuşulduğu için kendini Fransa'da zannetmiş olduğu söylenmiş ve kinayeli bir değerlendirme yapılmıştır. Beyoğlu'nda dükkanlarda Türk müşterilere dahi Fransızca hitap edildiğini, bunun yanı sıra bu firma müdürünün bir Fransız firmasında göstermiş olduğu milli hassasiyeti ve tepkiyi Türklerin kendi milli işletmelerinde dahi göstermediği açıkça belirtilmiştir. Bu şekilde, muhitte Türkçenin yaygın şekilde kullanılmaması eleştirilmiş ve bu müdüre sert bir tepki gösterilmesinin öncesinde; toplumun Türkçe kullanımında kendi alışkanlıklarını gözden geçirmesi önerilmiştir. Değil Fransız firmalarında, kendi firmalarımızda dahi muntazam şekilde Türkçe konuşulmadığı vurgulanmıştır. Olayın bir de bu bakış açısından ele alınması, durumun sadece yabancı bir firmanın müdürünün Türkçe kullanımına gösterdiği tepki olarak tek boyutlu incelenmemesi gerektiğini ortaya çıkarıyor. Yazıda olay farklı bir bakış açısından ele alınsa da sonuç kısmında “*Vatandaşlar!... Türkiye’de oturan ecnebiler!... Tatlı su frenkleri!... Türkçe konuşunuz!*” uyarısına yer verilmiştir. Gazete yazısında yer bulan bu eleştiri ile aslında 1933 senesinde Türkçe kullanımının, Beyoğlu semti örneğinde görüldüğü gibi problemli olabileceğini de gözler önüne sermektedir³⁵.

Yaşanan olay üzerine en sert çıkışlardan biri Karagöz'den gelmiştir. 1933 senesinin Mart ayında Karagöz'de yapılan haberde “*Türk dilinin benliğine varlığına hürmet etmeyenlerin kendilerine değil leşlerine bile bu topraklarda yer yoktur, bu toprakta ancak ve ancak Türkçe konuşulur. Türk memurları sizin kulunuz köleniz değildir. Türkün diline zincir vurmak isteyenleri biz zincire vurup bu topraklardan kovarız.*” ifadelerine yer verilmiştir. Yaşanan olayın basında farklı tonlarda tepkilerle ele

³⁵ “İbret Alalım”, **Akşam**, nr. 5165, 25 Şubat 1933, s.3.

alındığı Akşam gazetesi ve Karagöz’de çıkan bu iki haber arasında yapılan kıyaslamada fark edilmektedir³⁶.

Hadise sadece basında tartışılmak ile kalmamıştır, halkın şirkete karşı fiziksel müdahalesi de başlamıştır. Olayın etkisi ile öğrencilerin gösterileri esnasında Beyoğlu’nda bulunan şirket binasına zarar verilmiştir. Bu olayın anlatıldığı gazete haberinde gençlerin verdikleri zarar karşısında şikayetçi olunmadığı ve asıl suçlunun Türklüğü tahkir eden firma müdürü olduğu da belirtilmiştir³⁷. Gençlerin firmanın önüne gelmesinin sonrasında müdür hemen firma görevlilerine seslenerek kepenklerin kapatılmasını emretmiştir. Hatta öğrencilerin yaşanan olayı protesto etmek için oluşturdukları kalabalık sebebi ile Beyoğlu tramvay seferleri dahi yapılamamıştır. Bu da sadece bir grup gencin yaptığı protestonun ötesinde, ciddi tepki uyandıran bir hadise olduğunun da fark edilmesini sağlamaktadır. Yaşanan protestoların tüm yabancı şirketlere yönelik olmadığı belirtilmelidir. Aynı muhitte yer alan “*Banka Komerçiyale İtalyana*” ve “*Luit Triestino*” gibi yabancı firmaların mallarına ya da levhalarına herhangi bir şiddet uygulanmamış zarar verilmemiştir. Yaşanan protestolarda tüm yabancı şirketlere karşı bir tepki yoktur ve yaşanan Türkçeye hakaret hadisesi sonrasında sadece ilgili firma hedef alınmıştır. Bu alanda gazetelerde durumun ve protestoların yabancıların tümünü hedef almadığına ilişkin müstakil haberlere de yer verilmiştir. Türkiye’de ecnebi düşmanlığının hiçbir zaman olmadığı ve bunun Wagon Lits olayında da gözlemlenemeyeceğinin altı çizilmiştir³⁸.

Wagon Lits olayı sonrasında yabancı düşmanlığı bağlamında bazı endişelerin doğduğu inkar edilmemelidir. Wagon Lits olayı; ülkede yabancılara bakış açısı ve Türkçenin kullanımı meselesi sadece yerli basın tarafından ele alınmamıştır. Hadise Genç Hristiyan Erkekler Birliği’nin (Young Men's Christian Association) de dikkatini çekmiştir. Hem olayın kendi bakış açılarında temel detaylarını dile getiren hem de yaşananların nasıl sonuçlanabileceği konusunda endişelerini bildiren belgeler Washington’a gönderilmiştir. Adı geçen birliğin, Mr. Baker adındaki temsilcisi, Wagon Lits firmasının Pera ve Galata’da bulunan ofislerine karşı 25 Şubat’ta çıkan

³⁶ “Türk Memurlar”, **Karagöz**, nr. 2604, 1 Mart 1933, s.1

³⁷ “Wagon Lits Hadisesi”, **Milliyet**, nr. 2532, 27 Şubat 1933, s. 1.

³⁸ “Türkiye’de Ecnebi Husumeti Yoktur”, **Cumhuriyet**, nr. 3167, 1 Mart 1933, s.1

öğrenci ayaklanmasının aynı zamanda birliğin şubesine de zarar verebileceğini dile getirmiştir. Bu korkunun dile getirilmesinin sebebi daha öncesinde yaşandığı iddia edilen öğrenci taşkınlıklarıdır. Mr. Baker'ın aktarımına göre; 29 Ekim geçit töreninde Tevfik adında eski bir üniversite öğrencisi önderliğinde toplanan üniversiteliler, birliğin önüne gelerek “*hain yabancıları*” ülkede istemediklerini haykırmıştır. Ekim ayında yaşanan bu vakanın sonrasında Şubat ayında yataklı vagon şirketinde çıkan gerginlik, birliği huzursuz etmeye yetmiştir. Öğrenciler tarafından dile getirilen bu söylemler belgede yabancı karşıtı olarak nitelendirilmiştir. Adı geçen Tevfik adındaki öğrencinin Wagon Lits olayında da yer aldığı dile getirilmiştir. Bu şahsın, Mr. Baker'ın bir Türk arkadaşına birkaç ay önce Genç Hristiyan Erkekler Birliği'ni de hedef alan toplumsal bir karışıklık çıkacağını söylediği iddia edilmiştir. Mr. Baker, yapılan bu tehdidin ve daha öncesinde Ekim ayında yaşanan sorunun devlet yetkililerine bildirilmesi için Vilayet binasına gitmiş fakat valiyi yerinde bulamamıştır. Vali yerine sekreteri Ekrem Bey ile görüşülmüştür. Mr. Baker'ın söylemleri üzerine hadiseyi doğrulamak isteyen Charless H. Sherrill, kız lisesinin mali işleri ile ilgilenen Mr. Stevens ile bir görüşme yapmıştır. Mr. Stevens da aynı şekilde Tevfik adlı şahsın topluluklara uzun konuşmalar yaparak onları yabancı dil kullanan kişilere karşı kışkırttığı ve şiddet uygulamaya yönlendirdiği dile getirilmiştir³⁹.

Belge yorumlanırken Genç Hristiyan Erkekler Birliği üzerinden sunulan bilgilerin doğruluğu ve birliğin temel tutumu, ülkedeki faaliyetlerinden de haberdar olmak gerekir. Genel manada kışkırtıcı bir tavrın olduğunu savunan bu belge, birliğin bir üyesi olan Mr. Baker'ın söylemleri üzerine kuruludur. Genç Hristiyan Erkekler Birliği, gençleri temel hedef kitle olarak belirlemiş olan ve bunlar arasında Hristiyanlığın yayılması için çaba sarf eden bir yapılanmadır. Faaliyetleri sadece Türkiye Cumhuriyeti ile sınırlandırılmamış ve bunun gerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl itibari ile faaliyetlerini yürütmeye başlamışlardır. Birliğin mezhebi ise Protestanlık olarak belirtilmiştir. Anadolu coğrafyasında Rumlar ve Ermeniler üzerinde yürüttükleri misyonerlik adımları büyük ölçüde amacına ulaşmıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin dini boyutunun dışında İstanbul'un işgal altında olduğu tarihlerde Türklüğü tahkir eden sert adımlar atmışlardır. Bu nedenle yetkili birimlere

³⁹ Decimal File 867.144, Internal Affairs Of States, Charities. March 2, 1933. 800/840.2 CHS: FM

Mr. Baker adında şahsın iletlediği olayların yanlı bir bakış açısına sahip olma olasılığı hesaba katılmalıdır⁴⁰.

Wagon Lits firmasına karşı yapılan protestolar belirli bir süre gündemden düşmemiştir. Protestolar Beyoğlu şubesi ile sınırlı kalmamış ve yataklı vagon şirketinin Karaköy’de yer alan şubesinin de camlarına ve kepenklerine zarar verilmiştir. Firmanın taşlanması haberi Akşam gazetesinde yer bulmuştur. Bu haberde daha önce aynı gazetede hakim olan itidalli yapı bir derece azalmış ve “*Türkiye’de Türk Dili Hakimdir*” şeklinde sloganların haber başlığı olduğı yazılara yer verilmiştir⁴¹. Gençlerin Türklüğü tahkir sebebi ile galeyana geldikleri, Cumhuriyet gazetesinde de yer bulmuştur. Hatta şirketin camlarını kıran gençlerin, Gazi hazretlerinin resmini bu firmaya layık olmaması gerekçesi ile kaldırdıkları da habere yansımıştır. Gazi hazretlerinin resmi firmadan alındıktan sonra halkevine götürülmüştür⁴². Yapılan gösterilerde öğrencilerin Türkiye’nin müstemleke olmadığını dile getirdiğı sloganlar da dikkat çekmektedir. Öğrencilerin hep bir ağızdan: “*Türkiye müstemleke değildir. Türk vatanına ve Türklüğe hürmet edilmesini istiyoruz. Vatanımızda barınanlardan bize ve dilimize hürmet bekleriz*” şeklinde fikirlerini dile getirmeleri Türkçe kullanımının bağımsızlık kavramı ile ne derece özdeş görüldüğünü de yansıtıyor⁴³.

Gençler tarafından yapılan protestoların basında övgü ile kaleme alındığı yazılar da bulunuyor. Bu yazılardan birinde geçen sözler: “*Vay gidi dil bilmez ecnebi vay! Bu herif sadece dil değil aynı zamanda edep, erkan, saygı, ızan da bilmiyormuş. Ama Darülfünun gençliği çelebiye haddini bildirdi: Jannoi Efendinin Türk diline ve Türklüğe hakaret ettiğini gazetelerde okuyan aslan yürekli gençler soluğı şirketin Beyoğlu’ndaki şubelerinin önünde aldılar. Camını çerçevesini indirdiler.*” Haberin devamında firmanın müdür azletme kararının alındığı dile getirilmiş ve bunun doğru olmasının umulduğu vurgulanmıştır. Türkiye’de görev alacak olan kişilerin Türklüğe saygı göstermesini de bilen biri olması istenmiştir⁴⁴. Yapılan gösterilerin sonrasında

⁴⁰ Resul Çatalbaş, “Young Men’s Christian Association’ın Türkiye’deki Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 55:1,2014, Ankara, s. 101-107.

⁴¹ “Türkiye’de Türk Dili Hakimdir”, **Akşam**, nr. 5166, 26 Şubat 1933, s.1

⁴² “Direktörün Hakaretine Cevap”, **Cumhuriyet**, nr. 3164, 26 Şubat 1933, s. 1

⁴³ “Darülfünun Gençliği Çok Heyecanlı Bir Nümayiş Yaptı”, **Son Posta**, nr.931, 26 Şubat 1933 s.6

⁴⁴ “Ayine-i Devran”, **Karagöz**, nr. 2604, 1 Mart 1933, s. 3

öğrenciler karakola alınmış fakat herhangi bir tutuklama kararı çıkmamıştır. Firmanın binasına hasar veren öğrencilerin mahkemeye sevk edilmesi için öncelikle firmanın zarar sebebi ile şikayette bulunması lazımdır. Bu tür bir şikayet de gerçekleşmediği için öğrenciler salıverilmiştir⁴⁵.

Firmanın bu tür bir olaya sahne olması kadar durumun detaylarının yanlışlığı da basında ele alınmıştır. Türkiye’de para kazanan bir firma müdürünün, Türkiye’ye Türkçe bilmeden gönderilmesinin ilk hata olduğu gazetelerde belirtilmiştir. Bu hatanın bir devamı olarak da yanına tercüman almaması ve çalışan kişileri Fransızca kullanmaya mecbur bırakmasının komikliği de haberlerde ele alınmıştır. Fransa, İtalya ya da Rusya’da yabancı firmalarda çalışan başka milletlere mensup olan bireyler yerli lisanı bilmeye mecburdurlar. Bu durumun aynı örneğinin Türkiye’de yer alan yabancı firmaların farklı milletlere mensup olan çalışanları için de geçerli olduğu belirtilmiştir. Firmanın yapmış olduğu hatalar sıralanırken basında “*Türkçe bilmeden, Türkçeyi güzel öğrenmeden ve yalnız Türkçe kullanmağı aklınıza koymadan, bu memlekette ekmek parası kazanamayacaksınız ey ecnebi ve tatlı su frengi <müsüler>*” ifadelerine Va-Nu tarafından yer verilmiştir⁴⁶.

Firma müdürünün yaptığı hatanın sonrasında bir vatandaşın vermiş olduğu tepki Türkçe kullanımı konusunda halkın bir kesiminin durumunu özetlemiştir. Yaşanan hadiseyi eleştirmek için vatandaş tarafından kurulan cümle şu şekildedir: “*Bonjur, monşer! Komensava? Sava Biyen? Geçen günkü demonstrasyona ne dersiniz? Holala! Sete terribl! Kepenkleri kırdılar, bütün Perayı altüst ettiler. Düşünün, Vagon-Li direktörü M. Jannoui, nasyonalitemizi offanse etmiş. Elbette jönes ayaklanır. Ona haddini bildirir. Biz Türklüğü tahkir ettirmeyiz, monşer!*” Sunulan bu konuşmada kullanılan kelimelerin, cümle yapılarının Türkçeden ne derece kopuk olduğu görülmektedir. Sorunun temel olarak bu çarpık dil kullanımı olduğu ve aslına bakılırsa yabancı bir şirket müdürünün vermiş olduğu tepkinin bu kadar gündeme gelmesinin, münferit bir durum olarak kalmamasının da daha derin sebepleri olduğunun üzerinde durulmuştur. Oluşan tepki sadece firma müdürüne karşı değildir, aynı zamanda kendini bağımsız Türk devletinde değil yarı sömürge bir memlekette sanan gruplara

⁴⁵ “ Nümayiş Hadisesinde Kimse Tevkif Edilmiş Değildir”, **Son Posta**, nr. 932, 27 Şubat 1933, s.1

⁴⁶ “ Türkiye’de Sade Türkçe”, **Akşam**, nr. 5167, 27 Şubat 1933, s. 3

karşı verilen bir göz dağıdır. Sadece Türkçe konuşulmaması değil, Türkçe konuşulsa dahi yarım yamalak bir konuşma yapısının hakim olması eleştirilmiştir. Wagon-Lits olayı nezdinde yapılan protestoların aslına bakılırsa tüm bu “*tatlı su frenklerine*” karşı yapıldığı ve Türkçenin kullanımının kamusal alanda yaygınlaşması kadar, doğru kullanılması gerektiğini vurguladığı görülmektedir⁴⁷.

Firma müdürü tarafından yapılan resmi dil vurgusu minvalinde resmi dil, ana dil ve ana dili tartışmasının da ele alınması gerekir. Bu noktada üç kavram arasında ayrım yapılmaması, açıklanan tarihsel olayların bağlamdan kopmasına sebebiyet vermektedir. Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması için sarf edilen çaba; ana dil ve resmi dilin geçerliliğinin artırılması ile aynı çerçevede ele alınmalıdır. Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılma sürecinde, azınlık dillerinin ya da külliye tüm yabancı dillerin ülkedeki geçerliliğinin azaltılması gibi bir amaç güdülmemiştir. Türkçenin kullanımına verilen önem, azınlık dillerinin baskı altına alınmasından ziyade, devletin resmi dilinin yaygınlaştırılması bağlamında incelenmelidir. Öncelikle birçok akademik çalışmada kasti olarak hatalı kullanılan *ana dil* ve *ana dili* karmaşasına açıklık getirilmesi gerekmektedir. Ana dil tabirinde ele alınan ana kelimesi; kaynak, esas ve ortak anlamında kullanılmaktadır⁴⁸. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti’nde kullanılan ana dil Türkçedir. Genel olarak ülkelerde geçerli olan resmi dil/diller, ana dil olarak kabul edilir. Wagon Lits şirketinin müdürünün yaptığı resmi dil vurgusu dahi Türkçe konuşma kampanyalarının yalnızca azınlıklara karşı gerçekleştirilen bir Türkleştirme aracı olarak ele alınmasının yanlış olduğunu göstermektedir. Wagon Lits olayından da anlaşıldığı üzere, ülkede Türkçe kullanımının yabancı şirketlerden, bu şirketlerin Türk çalışanlarına ve ekonomik düzenlemelere kadar geniş bir etki alanı olduğu görülmektedir. Firmanın diğer ülkelerde yer alan şubelerindeki durum incelendiği zaman yaşanan aksaklık daha net anlaşılmaktadır. Wagon Lits firmasının İngiltere ya da Avusturya’da bulunan şubelerinde öncelikli olarak kurum içerisinde o ülkenin resmi dili bir diğer deyiş ile o ülkede geçerli olan ana dil tercih edilir. Bu ülkelerde firmada sadece Fransızca konuşulmalıdır, diğer diller yasaklanmıştır gibi bir

⁴⁷ “Nümayişin Sebebi Neydi, Monşer?”, **Akşam**, nr. 5168, 28 Şubat 1933, s. 3

⁴⁸ Şerif Oruç, “Türkçede Ana Dil ve Ana Dili, *Journal of Turkish Language and Literature*”, **Journal of Turkish Language and Literature** Cilt:2, Sayı: 1, Kış 2016 s.315

anlayışın hakim kılınmaya çalışılması ise Yunus Nadi tarafından “*garabet*” olarak nitelendirilmiştir⁴⁹.

Ana dili; insanların doğduktan sonra içinde bulundukları aile ortamında ilk olarak öğrendikleri dil olarak tanımlanır⁵⁰. Azınlıkların ana dili etnik topluluklarından öğrendikleri dil olurken; Türkiye’de geçerli olan ana dil, bir diğer tabir ile resmi dil, Türkçedir. Dil tartışmaları ile alakalı yayınlanan telif eserlerde azınlıkların eğitimde ana dil kullanabilmesi, ana dil eğitimi gibi kavramlar üzerinden argümanlar üretilmektedir. Bu noktada kargaşanın öncelikle terim hatasından kaynaklandığı daha anlaşılır hale gelmektedir⁵¹. Ana dil yerine ana dili tanımının kullanılması bu yanlışlıkları terimsel manada giderecektir. Son dönemlerde, karışıklıkların en aza indirilmesi için birinci dil ve ikinci dil kavramlarının kullanılması gündeme getirilmektedir. Ana dil ve ana dili kavramlarının gerçek karşılıklarına dikkat edilerek tartışmaların yürütülmesi, ana konudan sapmamak ve tarihsel bağlamda karışıklık meydana gelmemesi adına büyük önem arz eder.

Wagon Lits firma müdürü tarafından bu iş yerinde resmi dilin Fransızca olduğunun dile getirilmesi; resmi dil kavramı ile alakalı gelişmeleri açıklanmaya muhtaç hale getirir. Yabancı şirketlerin muhasebelerinin Türkçe tutulmasından, işletmenin diğer teknik unsurlarının Türkçe halledilmesine kadar uzayan bir kanuni değişim, süreç içerisinde gereksinim haline gelmiştir. Fransızcanın aktif olarak kullanıldığı şirkette yankılanan bu olay ve daha sonrasında hem basından hem de siyasilerden gelen tepkiler, ülkedeki dil politikasının yanlış yorumlanması ile daha kafa karıştırıcı bir hal almıştır. Bu noktada düşünülen en temel yanlışlardan biri, ülkenin resmi dili olan Türkçenin yaygınlaştırılmak istenmesi ile diğer dillere karşı bir asimilasyon kampanyasına girişildiğinin sanılmasıdır. Yabancı dillerin kullanımı ya da öğrenilmesi ile alakalı herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Hatta Wagon Lits olayının 2 sene öncesinde Türk Ocağı’nda 1931 senesinde Fransızca, İngilizce ve İtalyanca gibi dillerin öğrenilmesi için konunun uzmanları tarafından dersler verilmiştir⁵². Bu

⁴⁹ “Yataklı Vagonlar İdaresindeki Hadise”, **Cumhuriyet**, nr.3164, 26 Şubat 1933, s.2

⁵⁰ Mukim Sağır, “Ana Dil Mi Ana Dili Mi?”, **Türkoloji Araştırmaları**, Cilt: 2/2, Bahar 2007, s. 542

⁵¹ Fazıl Hüsnü Erden, “Kürt Meselesinin Çözümünde Anadilin Eğitimde Kullanılmasını

Konuşmak”, **Liberal Düşünce**, Yıl:16, S. 63, Yaz: 2011, s.141

⁵² “Türk Ocağında Lisan Dersleri”, **Halk Dostu**, 14 Kanunu Sani 1931, S. 42, s.2

gelişmenin ilk bakışta Türkçe konuşma kampanyaları ile zıt bir tablo çizdiği düşünülse de ana dil korunurken yabancı dillerin öğrenilmesine de önem verildiği anlaşılmaktadır. Tabi ki bu yabancı dillerin öğrenilme sürecinde ana dilin yabancı dillerin geri planında kalmaması ya da farklı dillerden gelen sözcüklerle ana dilin yozlaştırılmaması ana prensip olarak kabul edilmiştir. Bu hedefin yanı sıra farklı yabancı diller öğrenilmesine karşı herhangi bir olumsuz tavır sergilenmemiştir, aksine yabancı dillerin öğretilmesi için teşvikte bulunulmuştur.

Wagon Lits olayında da gösterilen tepkinin Fransızcaya değil, ülkede geçerli olan resmi dilin kullanılmamasına ve aşağılanmasına karşı olduğu daha net şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca şirket içinde farklı bir resmi lisanın geçerli olduğunun iddia edilmesi de inşiali artıran detaylardandır. Firmanın resmi dilinin Fransızca olduğuna dair dile getirilen söylemlerin sonrasında firma temsilcisi olan Hüsnü Sadık Bey şu açıklamayı yapmıştır: “*Yataklı vagonlar şirketi beynelmilel bir müessese olduğu için çalıştığı yerlerde şu ya da bu lisanın kullanılacağı şeklinde bir emir yoktur ve verilmemiştir. Çünkü bir memleketin resmi lisanı ne ise şirket için de o memlekette resmi lisan odur.*”⁵³ Olay şirketin müdürünün görevinden ve şirket bünyesinden uzaklaştırılması ile neticeye varmıştır⁵⁴.

Hadisenin etkisiyle beraber yabancı müesseselerde Türkçe kullanımı ile alakalı denetimlerin yapılmasına dair karar alınmıştır. Hatta Galata’da yapılan denetimlerde Yunan vapur firmasının dağıtmış olduğu broşürlerin Rumca olduğu fark edilmiş ve durum hakkında zabıt tutulmuştur⁵⁵. Wagon Lits firmasına karşı yapılan protestoların sonrasında Türkçenin kullanımı konusunda teşvikte bulunmak için gençler arasında bir mücadele cemiyeti kurulmasına karar verilmiştir. Bu cemiyetin şehirde yer alan yabancı dildeki tabelaların Türkçeleştirilmesi için çaba sarf edeceği dile getirilmiştir⁵⁶. Dil koruma cemiyetinin faaliyetlerine destek olmak ve dayanışma sağlamak için Darülfünun fakültelerinde gençlere davette bulunulmuş ve gençler de bu davete büyük bir istek ile karşılık vermiştir⁵⁷.

⁵³ Nümayiş Tahkikatı Yeni Bir Safhaya İntikal Etti”, **Son Posta**, nr. 933, 28 Şubat 1933, s.8

⁵⁴ Türkçe İstemeyen Müdürü Şirketi de Uzaklaştırıyor, **Vakit**, nr. 5439, 1 Mart 1933, s.1.

⁵⁵ “ Türkçe Mecburidir”, **Akşam**, 27 Mart 1933, nr. 5195, s.3

⁵⁶ “ Nümayiş Hadisesine Dair Tahkikat Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, nr.3165, 27 Şubat 1933, s.6

⁵⁷ “ Hadiseyi Yapan Müdüre İşten El Çektirildi”, **Cumhuriyet**, nr. 3166, 28 Şubat 1933, s. 1

Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılmasını, resmi dil vurgusunu, diğer dillerin kullanımını ve hakim olan tarihsel konjonktürü farklı yorumlayan akademisyenler de vardır. Atatürk Dönemi'nde Türkçenin yaygınlaştırılması adına diğer dillerin öğrenilmesini ya da kullanılmasını engelleme gibi dil asimilasyonuna yönelik bir politika güdülmemiştir. Türkçenin yaygınlaştırılması için sarf edilen çabayı “*dil asimilasyonu*” olarak tasvir eden Çağla Kubilay'ın çalışmasında çizilen tablo ile gerçekte yaşanan tarihsel gelişmeler farklılık arz etmektedir. Çalışmada, ülkede Türkçe dışındaki diğer dillerin konuşulmasının ulusal birliği bozacağı düşüncesinin hâkim olduğu da dile getirilmiştir⁵⁸. 1930lu yıllarda dil konusunda uygulanan politikalar tek düze ve tek bir prensibe bağlı olmadığından, bu tip genel yargılar büyük bir olasılıkla doğru sonucu vermeyecektir. Tek bir politikacının yaptığı açıklamalar, meclise gelen bir öneri ya da 1930lu yılların ulusal ve global konteksti düşünülmeden değerlendirme yapıldığı zaman dilsel asimilasyon uygulandığı gibi yanıltıcı bir sonuca varılması oldukça normaldir. Çağla Kubilay'ın çalışmasında yaptığı çıkarımın, gazetelerde bulunan haberler ile kıyaslanınca eksik ve tek taraflı bir içeriğe sahip olduğu fark edilebilir.

Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarının resmi dil/ana dil olarak tabir edilen iletişim aracını, yaygınlaştırma amacı güttüğü görülmektedir. Resmi dilin yaygınlaştırılması konusunda kampanyaya bazı eleştiriler de gelmiştir. Özellikle herhangi bir resmi dili olmayan ya da birden fazla resmi dili olan ülkeler örnek verilerek eleştiriler yöneltmiştir. Birden fazla resmi dili olan ülkeler ile kıyaslama yapılırken en çok ele alınan örnek İsviçre olmaktadır. İsviçre'nin ne tarihi bağlam ne de nüfus yapısı bakımından Türkiye ile bir benzerliği olmasa dahi, resmi dilin halk arasında yaygınlaştırılması kapsamında İsviçre örnek verilerek eleştiriler ve tavsiyeler dile getirilmektedir⁵⁹. İsviçre örneğinde, birden fazla resmi dili olan birçok ülkede olduğu gibi federatif yapı hakimdir. Çok kültürlülük konusunun ele alındığı akademik çalışmalarda çok dilliliğinin en önemli anahtarlarından biri federalizm olarak nitelendirilmiştir. Bu önerilerin ve yapılan tartışmaların Türkçenin yaygınlaştırılması

⁵⁸ Çağla Kubilay, “Türkiye’de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan”, **İletişim Araştırmaları Dergisi**, C. 2 S.2, 2004, İstanbul, s.66-69

⁵⁹ Doğu Ergil, “Çok Kültürlülük ve Çok Dillilik”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 50 S.3, Ankara, s.164

konusunda anakronik duruma düştüğü tam da bu noktada netleşmektedir. 1928'den itibaren etkin bir biçimde uygulanan, Türkçenin kullanımının yaygınlaştırılması çalışmalarında, hakim olan siyasi yapı üniter ulus devlettir. Resmi dil ile ulusal dil kavramlarının karıştırılması da söz konusudur. Ulusal dil bir devlette çoğunluğu oluşturan unsurun aktif şekilde kullandığı dil olarak tanımlanır⁶⁰. Devletin resmi dilinin Türkçe olması vatandaşların bürokratik manada tabi olacakları tüm aşamalarda Türkçeye ihtiyaç duyacakları anlamına gelmektedir. 1924 anayasasının birinci bölümünün 2. maddesinde devletin dilinin Türkçe olduğu belirtilir. 1924 senesinde hazırlanan bu anayasayla beraber, devletin ana dili Türkçe olmayan yurttaşları ikinci plana attığı yönünde eleştirilere yer veren akademik yayınlar da vardır⁶¹. Gözden kaçırılan ana unsur devletin resmi dilinin Türkçe olduğu ibaresinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile gündeme gelmediğidir. Bu konuda tarihsel temeller incelendiğinde, resmi dil ya da devlet dili alanında yapılan yasal düzenlemelerin Osmanlı İmparatorluğu'nda Kanuni Esasi ile beraber başladığı görülür⁶².

Kanuni Esasi'nin 18. maddesinde devlet görevlerinde istihdam edilmek için devletin resmi dili olan Türkçenin bilinmesi bir zorunluluk olarak gösterilmiştir⁶³. Bu kaidenin Osmanlı İmparatorluğu kanununda belirtildiği zaman herhangi bir sakınca içermezken ya da eleştiri almazken, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda bulunduğu ana dili Türkçe olmayan vatandaşların görmezden gelinmesi şeklinde yorumlanması problematik olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesinin, yalnızca sert bir Türkleştirme projesi olduğunu iddia etmek, Türkçenin oynadığı kamusal birleştirme ve ortak bir zemin hazırlama rolünü görmezden gelmek anlamındadır. Hüseyin Sadoğlu'nun "*Kemalist Ulus Projesi*" olarak adlandırdığı süreçte etnik kimliklerin, bir alt kimlik olarak dahi kabul edilmek istenmediği iddia edilmiştir⁶⁴. Bu durumun dil politikalarına sirayet ettiği eklenmiştir. Türkiye

⁶⁰Olgun Akbulut, "Resmi Dil Ve Anayasalarda Düzenleniş", **Ankara Barosu Dergisi**, 2012/3, Ankara, s. 158

⁶¹ Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 276

⁶² Yücel Karlık, "Türk Anayasaları ve Dil", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 20 Mart 1999, İstanbul, s.56

⁶³ A. Şeref Gözübüyük, Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri 1839-1980**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982, s.29

⁶⁴ Hüseyin Sadoğlu, a.g.e, s. 280

Cumhuriyeti’nde etnisite bakımından öncelik ya da ikincillik gibi bir kıyaslama söz konusu değildir. Açıklamada kullanılan terimlerin cumhuriyetin temel esasları ile uyuşmadığı belirtilmelidir.

Sürecin ele alınmasındaki sorunlu bakış açılarından biri de savunulan argümanın desteklenmesi için uç söylemlerde bulunan siyasilerin sözlerine ya da demeçlerine yer vermektir. Bu noktada konu hakkında makul açıklamalar yapan kişiler ve aşırı uçta söylemleri olan kişilere bir arada yer vermek yerine, sadece kendi argümanını destekleyen ve objektifliği büyük ölçüde ortadan kaldıran değerlendirmelerin kullanıldığı görülmektedir.

Sadoğlu, Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı’nda söz alan Şakir Turgut Bey’in Türkçe konuşmayan kişilerden söz açarak bunları ne zaman Türkleştireceğiz şeklinde söylemde bulunması üzerine, tüm süreci bu tür uç çıkışlar üzerinden değerlendirmiştir. Bu tür bir yaklaşım verimli ve objektif sonuca varılmasını engelleyebilir. Aynı şekilde Şakir Turgut’un bir noktada da Türkçe konuşmayan kişilerin cezalandırılması ile alakalı düşüncelerine yer verilmiştir⁶⁵. Örnek seçiminde, çalışmaların ana argümanını desteklemek için atılan kasti adımlar konunun işlenişini yanlış yöne götürebilir.

Wagon Lits olayının değerlendirilmesinde de aynı bakış açısı söz konusudur. Bu alanda en uç örnekleri veren haberler olduğu gibi durumu objektif şekilde ele alan haberlere de rastlanır. Genel manada bir kamuoyu tepkisi oluşmuştur. Dil konusunda gösterilen bu hassasiyetin aynı zamanda bir zihniyet değişiminin işareti olduğunu da belirtmek gerekir. Sokak gösterilerine dahi sebebiyet veren bu hadisede Naci Bey’in takındığı tavır, dönemin dil hassasiyeti ve dil hassasiyetinin temsil ettiği unsurlar konusunda ipucu vermektedir. Dil tartışmaları sadece ana dilin yaygınlaştırılması, kamusal alanda ortak bir dil kullanılması ve resmi dilin yerinin sağlamlaştırılması için çaba harcanması manasına gelmemektedir. Bu hassasiyet aynı zamanda dünya görüşü ve savunulan değerler anlamında yaşanan değişimin de bir göstergesidir. Örneğin alfabe değişikliği dahi sadece yazı biçiminin değiştirilmesi değil, aynı zamanda yüzünü batıya dönen bir anlayışın sembolü olarak değerlendirilebilir. Aydın gazetesinde “*Türkçe Düşün Türkçe Yaz*” başlıklı yazıda “*Dil değişmesi bir acun*

⁶⁵ Hüseyin Sadoğlu, a.g.e. s. 281

*görüşünden bir başka düşünceye, bir zevkten başka bir zevke geçme işidir. Bu bir kültürden bir kültüre atlamadır.*⁶⁶ şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu durum dil kullanımının aynı zamanda zihniyet değişimi ve dünya görüşünü yenileme konusunda ne denli önem arz ettiğini yansıtmaktadır.

Wagon Lits Olayı, dil konusunda cereyan eden gelişmelere üniversite gençliğinin nasıl tepki verdiğini görmek adına önemli bir örnektir. Yataklı Vagon şirketinin Türkçe konuşma ve Türk kimliği hakkında yaptığı çıkış ön görülemez sonuçlara yol açmıştır. 1933 senesinde Türklüğü tahkir ve Türkçe konuşma meselesi ile alakalı önemli gelişmeleri tetiklemiş ve kamuoyunun tepkisini çekmiştir.

1933 senesinde Türkçe kullanımına dair basına yansıyan diğer görüşlere ve vakalara bakıldığı zaman hassasiyetin seviyesi anlaşılmaktadır. Karagöz’de 7 Kanunusani 1933 tarihinde çıkan haberlerde eğitim alanında alınan önlemlerin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Türkçe bilmeyen talebelerin sınıf geçmesine izin verilmemesi önemle vurgulanmıştır. Öğrencilerin Türkçe bilmedikleri halde sınıfları geçmeleri durumunda, Türkçenin öğretilmesinin daha zor bir hal aldığı dile getirilmiştir. Maarif Vekaleti Türkçe bilmeyen öğrencilerin sınıf geçmesi konusunda sıkı tedbirler almaya başladıktan sonra, öğrencilerin diğer dilleri öğrendikleri gibi aynı şekilde Türkçeyi de sorunsuz şekilde öğrenecekleri vurgulanmıştır⁶⁷. Aynı tepki 1933 senesinde yabancı okullara da gösterilmiştir. Yabancı okulların ya Türkçeyi hakkıyla öğretmeleri ya da “*tası tarağı toplayıp gitmeleri*” istenmiştir. Ayrıca aynı haber kapsamında dil öğrenme konusunda orta yolun olmadığı ifade edilmiştir⁶⁸. Dil konusunda yapılan çıkışların dozunun zaman zaman üst seviyelere çıktığı görülmektedir. 1933 senesi, dile gösterilen hassasiyetine dair önem arz eden çıkışları içerisinde barındırmaktadır. Sene içinde basına yansıyan bu hadise, Wagon Lits olayının sadece bir yabancı şirkete karşı gelişen tepki olmadığını genel manada Türkçe kullanımına dair hassasiyetin bir sonucu olarak ortaya çıktığını yansıtmaktadır.

⁶⁶ “Türkçe Düşün Türkçe Yaz”, **Aydın**, nr: 359, 10 Son Kanun Perşembe 1935, s.1

⁶⁷ Mektepte Türkçe Bilmeyenler Sınıflarını Geçebilince Türkçe Öğretilemez”, **Karagöz**, Nr. 2589, 7 Kanunusani 1933, s.2

⁶⁸ “Türklüğe Yabancı Kalanlara Haykırarak Söylüyoruz”, **Karagöz**, Nr. 2603, 23 Şubat 1933, s.1

Wagon Lits olayının yabancı bir firmada yaşanan münferit bir olay olarak ele alınmasından ziyade, Türkçe kullanımının aslına bakılırsa ne derece ikircikli bir süreçte olduğunu yansıtmaları açısından önemi göz önünde bulundurulmalıdır. Halkın bir kesiminin Türkçe kullanımı konusunda istekli duruşu ve Türkçe hakkında yapılan olumsuz bir söyleme gösterdiği tepki ile yabancı firmaların yöneticilerinin hala bu firmada kullanılan resmi dil Fransızcadır söylemini dile getirebilmeleri ikircikli yapının temelini oluşturmaktadır. Halkın tepkisi ve basında ele alınma süreci Türkçe dostu bir tutum olsa da uygulamalara gelindiği zaman , ekseriyetle Türkçe konuşma fikri ile atılan kanuni adımların uyum içerisinde işlemediği fark edilmektedir. Yabancı firmalar için bu alanda yapılan uygulamalar ve Türkçenin bu firmaların yönetim kademeleri, muhasebe işlemleri de dahil birçok alanında aktif olarak kullanılmasına yönelik adımlar sonraki süreçte atılmıştır.

4. Türkçenin Yaygınlaştırılması Tartışmalarında 1934 İskan Kanununun Yeri

Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası ele alınırken kanuni bakımdan bu konuda nasıl çalışmaların yapıldığı incelenmelidir. Türkçenin daha yaygın kullanılması için sarf edilen çaba minvalinde bir adım olarak değerlendirilen 1934 İskan Kanunu yürürlüğe girdiği dönemde büyük ses getirmiş, son yıllarda da tartışılmaya devam etmiştir. 2510 sayılı kanun dahilinde yer alan bazı maddelerin, yerelde kullanılan dillerin etkisini ve kullanılabilirliğini azaltma amacı güttüğü iddia edilmiştir. Kanun maddeleri, bu maddeler üzerinde yapılan değişiklikler ve 1934 öncesinde yaşanan diğer siyasi-toplumsal olaylar incelendiği zaman çıkarılan kanunun amacı daha net anlaşılmaktadır.

Kanunun mukaddeme kısmında Türkiye temelde 3 mıntıkeye ayrılmıştır. 1 numaralı mıntıka Türk kültürünün yoğunlaşması istenilen, 2 numaralı mıntıka Türk kültürüne temsili istenilen, 3 numaralı olanlar ise iskan ve ikamete yasak olan yerler olarak tanımlanmıştır. 1 ve 2 numaralı yerlerde temel kıstas Türk kültürü olarak belirlenmiştir. Türk kültürü tabiri kanunun birçok farklı noktasında tekrarlanır. Tartışmalı olan asıl noktalardan biri de Türk kültürünün tanımıdır. Kanun kapsamında yapılan sınıflandırma incelendiği zaman Türk kültürü ile Türk dilinin ayrılmaz bir parça olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kanunda üzerinde “*Türk kültürüne*

bağlı olmayan” şeklinde yapılan nitelendirmeler de tartışmaya açık olan hususlar arasındadır. Dil tartışmalarının odak noktasında olmasının bir diğer sebebi ise ana dili Türkçe olmayan vatandaşlar için hükümler içermesidir. Kanunun ikinci faslının 11. Maddesinde ana dili Türkçe olmayanların köy ve mahalle kurması men edilmiştir. 11. maddenin B bendinde şu açıklamalara yer verilmiştir: “Türk kültürüne bağlı olmayanlar veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında harsî, askerî, siyasî, içtimâî ve inzibatî sebeplerle, İcra Vekilleri Heyeti kararı ile, Dahiliye Vekili lüzumlu görülen tedbirleri almağa mecburdur. Toptan olmamak şartı ile başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan ıskat etmek de bu tedbirler içindedir.”⁶⁹

Türk kültürü denildiği zaman, neyin kast edildiği ve nelerin bu kültürün sınırlarının dışında kaldığı net olarak belirtilmediği için, kanun uygulamaya geçildiğinde bazı eksiklikleri beraberinde getirmiştir. Türklük, devletin kanunda atıfta bulunduğu ana kavramlardan biridir. 1924 anayasasında; “*din ve ırk ayrımı gözetmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir*” ibaresi yer almıştır⁷⁰. Anayasada bu şekilde daha genel ve bütünleştirici ortak bir zemin oluşturulmasına rağmen, gelen eleştiriler kültür bağı olarak Türklük kavramının kullanılmadığı, ırk bağı olarak Türklük kavramının kullanıldığına odaklanmaktadır. Ahmet Yıldız’ın “Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları ” adlı çalışmasında sistematik bir ırkçılığa kaymasa dahi Türkiye Cumhuriyeti’nin genel devlet politikalarında “*ırkçılık akımının etkilerini değişen ölçülerde yansıttığı*” iddia edilmiştir. Bu eleştirilere rağmen dönem koşulları da göz önünde bulundurulduğu zaman; Kürt, Çerkez, Laz, Boşnak gibi toplulukların da millettaş olarak görüldüğü Mustafa Kemal Atatürk’ün söylemlerinden net olarak anlaşılır. Hatta bu grupların ayrılıkçı politikalar benimsemeleri için girişilen çabalar birer despotluk ürünü olarak değerlendirilmiştir. Adı geçen bu milletlerin evlatlarının da Türk topluluğu ile aynı ortak geçmişe, tarihe ve ahlaka sahip oldukları vurgulanmıştır⁷¹. Türk milleti kavramına nasıl bir anlam atfedildiği hakkında net bilgi

⁶⁹ 2510 sayılı İskân Kanunu’nun tam metni için bkz. Kanunlar Dergisi,C. 13 1934,, s. 25, Ankara, TBMM Basımevi.

⁷⁰ Resmi Gazete, Kanun No: 4695, Sayı: 5905, s. 8180.

⁷¹ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları., İstanbul 2010, s.46.

sahibi olarak dönemde uygulanan politikaların hangi amaç ile ortaya koyulduğu daha net anlaşılabilir. Türk millet kavramının yalnızca ırk bağıni vurgulamak adına kullanıldığını iddia etmek bu bağlamda doğru olmayacaktır. Bu kavram, toplumu birleştiren unsurlar üzerinden şekillendirilmiş ve tanımlanmıştır. Dil de bu birleştirici unsurların arasında önemli bir yer tutar. Türk dilinin yaygınlaştırılması adına atılan adımların bir ırka ait olan dilin yaygınlaştırılmasından ziyade, topluluklar arasında ortak bir zemin oluşturulması ve birleştirici unsurların çoğaltılması için sarf edilen bir çaba olarak yorumlanması daha anlamlı olacaktır.

11. Maddenin Türkçe dışında kullanılan dillerin etkisinin azaltılması ve varlık gösteren kültürlerin de sahasının daraltılması yönünde sarf edilen bir çaba olarak değerlendirildiği akademik çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; Senem Aslan, yayınlanan 1934 İskan Kanun metnini, devletin Türkleştirme politikasının sertleştirilmesine dair bir uygulama olarak tanımlamaktadır⁷². Türkçenin yaygınlaştırılması ile alakalı yapılan akademik çalışmalarda odak noktası olarak belirlenen konu bu kampanyanın yalnızca Kürtlere yönelik bir politika olduğu yanılığısıdır. Bu noktada Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyasının ve Türkçenin yaygınlaştırılması için uygulanan diğer adımların ırk bağı bakımından Türk olup Türkçenin farklı şivelerini konuşan kişilere karşı da uygulandığı belirtilmelidir. Bu noktada Türk basınında yer alan haberler, izlenen politikanın sadece azınlıklara ya da Müslüman olup farklı ırka mensup olan gruplara yönelik olmadığını net bir biçimde yansıtmaktadır. Ankara hakkında çıkan bir gazete haberinde artık Ankara'ya gelen kişilerin tek bir Türkçe ile karşılaşacağı belirtilmiştir. “Ankaralının Ankara'sında sadece tek bir türlü Türkçe duyulacak” tabiri kullanılmıştır⁷³. Tam da bu noktada kampanyanın sadece azınlıklara değil, doğrudan Türklere karşı da uygulandığı fark edilmektedir. Ana amaçlardan biri tüm ülkede ortak olarak konuşulan ve lehçe şive gibi farklılıklar ile ayrışmayan Türkçenin yaygınlaştırılmasıdır. Hedef olarak sadece azınlıkların gösterilmesi ve buna ek olarak konu kapsamında Kürtlere özel bir vurgu

⁷² Senem Aslan (2007) “Citizen, Speak Turkish!”: A Nation in the Making, **Nationalism and Ethnic Politics**, C.13 S.2, s.245-272.

⁷³ “Ankaralı”, **Hakimiyeti Milliye**, nr.2713, 26 Kanunusani 1929, s. 2

yapılması son akademik çalışmalarda mevcut gündemin de etkisi ile sıklıkla ele alınan ve içerisinde eksiklikleri de barındıran argümanlardandır.

2510 sayılı İskan Kanunu layihası ve iskan muvakkat encümeni mazbatası içeriğinde kanunun çıkarılma amacı ile alakalı karışıklıkları gideren net bilgiler verilmektedir. Dahili ve harici meşgul olunan birçok meselenin akabinde, sıranın artık devlet eli ile Türk nüfusunun artırılmasına geldiği belirtilmiştir. Bu amaca hizmet edecek Türk nüfusunu “*kemiyet ve keyfiyetçe*” geliştirmenin belirlenmiş olan amaçlardan biri olduğu dile getirilmiştir. Tabi ki kanunun tek amacının Türk nüfusunu artırmak olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Kanun, topraksız olan köylülere toprak sağlamak, iktisadi bakımdan yükselmenin sağlanması, vatandaşın yaşamak için uygun olmayan alanlara mecbur olmaktan kurtarılması gibi farklı amaçları da ihtiva etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Türklere vermediği önemi, göstermediği özeni Türkiye Cumhuriyeti’nin gösterdiğine dair açıklamalara yer verilmiştir. Dil hususuna da temas edilerek Osmanlı İmparatorluğu’nun sisteminde yer alan eğriliğin, toplumların birbirini dil bakımından anlamaması ile pekiştirildiği ve eğriliğin bizzat imparatorluk tarafından korunduğunun altı çizilmektedir. İnsan toplulukları yalnızca kalabalık olarak nitelendirilmektedir, bu topluluklar arasında bağlayıcı herhangi bir değer olmadığına da atıfta bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nde gönül, kafa ve dil birliğinin esas kabul edildiği belirtilmiştir⁷⁴.

Kanun layihasında yer alan şu ifadeler hazırlanan kanunun dil ile alakalı boyutunu netleştiren detaylardandır : “*Hükümet teklifinde gezginci çingenelerin ve Türk ekimine bağlı olmayan göçebelerin Türk ekimli köylerimize birer aile olarak yerleştirilmesi yazılmış ise de maksat bunların süratle ana dillerini unutmaları Türklerle karışması olduğundan büyük köylerde bir mahallede veya birebirine komşu ve kolaylıkla toplanır bir yerde olmamak şartile oturtulmalarında beis görülmemiştir.*” Bu önlemler alınırken farklı diller konuşan yurttaşların darıltılmaması için de çaba sarf edilmiştir. Özellikle farklı diller konuşulmasını ya da farklı kültürlere ait öğelerin yaşatılmasını 10-20 yıl gibi belirli periyotlarda yasaklamak gündeme gelmiş olsa da, encümen bu yönde karar almanın, söz konusu olan yurttaşların bu uygulama sebebi ile devletten

⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt: XXIII, İctima: III (Altmış beşinci inikat 07/06/1934)’ün 189 sıra numaralı İskân Kanunu Lâyihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası s. 7-8.

soğumasından imtina edildiği için daha hassas davranıldığını belirtmektedir⁷⁵. Kanunda 1935 senesinde bir takım değişikliklere gidilmiştir. Örneğin Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin kasabalara yerleştirilmesi ile alakalı yetki 1934 senesindeki hali ile Dahiliye Vekaletine aitken 1935 senesinde yapılan değişiklik ile bu yetki Dahiliye Vekaletinin teklifi ve İcra Vekillerinin kararıyla Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğine aktarılmıştır⁷⁶.

İskan kanununun çıkarılmasından sonra basında bu durum ile alakalı yapılmış açıklamalara rastlanmaktadır. Aydın gazetesinde “*Yurt Borcu Yurttaşlık Vazifesi*” başlığı altında değerlendirilen bu kanun büyük destek görmüştür. Kanun kapsamında yurdumuzda öz dilimizden başka dillerin konuşulmasının önüne geçecek önemli hükümlerin yer aldığı dile getirilmiştir. Kanuna rağmen ana yurda gelen bazı yurttaşların kahvelerde ve diğer toplu alanlarda yabancı dil konuştukları bu başlık altında ele alınmıştır. “*Yurttaşlarımızın güzel Türkçemizden başka dil konuşmamasını dileriz*” şeklinde bir temenni ile yazı son bulmaktadır. Gazetenin 1934 senesinde kanunun çıkarılmasından sonraki birçok sayısında “*Yurt Borcu Yurttaşlık Vazifesi*” başlığı altında hazırlanan bu yazı tekrar tekrar yayınlanmıştır⁷⁷.

Kanun genel olarak ulus devlet oluşturma amacıyla atılan önemli adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Alınan bu önlemlerin birbirini tanıyan, anlayan ve beraber hareket edebilen bir topluluk oluşturma temel amacını güttüğü belirtilmelidir. Sadece ulus devlet oluşturma süreci şeklinde tek boyutlu bir inceleme yapılmamalı ve yeni kurulan devlete yönelik gelişen tehditlerin de hesaba katılarak çıkarım yapılması adına daha geniş bir çerçeve yaratılmalıdır. 1934 senesinde yürürlüğe giren bu kanun ve yapılan uygulamalar sadece ulus devlet oluşturma amacına hizmet etmez aynı zamanda devlete gelebilecek tehditlerin bertaraf edilmesi ve en azından toplumsal bakımdan bu sorunların temelden giderilmesini amaç edinir⁷⁸. Uygulamalar hala birçok alanda araştırmacıların eleştirilerine hedef olmaktadır. Tarihi olayların dönemin

⁷⁵ TBMM ZC, Devre: IV, Cilt: XXIII, İçtima: III (Altmış beşinci inikat 07/06/1934)’ün 189 sıra numaralı İskân Kanunu Lâyihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası s.10

⁷⁶ T.C Başvekalet Neşriyet Müdürlüğü, İskan Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun, BOA. HR. HŞM. İŞO. Nr. 245/3 lef 2.

⁷⁷ “Yurt Borcu Yurttaşlık Meselesi”, **Aydın**, nr. 227, 7 Birinci Teşrin 1934, s.4

⁷⁸ Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, Ocak-Haziran 2016 s. 25

şartları dahilinde incelenmediği durumlarda çıkan yorum problemleri 1934 senesinde çıkan 2510 sayılı İskan Kanunun değerlendirilmesinde de sıklıkla yaşanmaktadır.

1934 senesinde kabul edilen bu kanunun temelini hazırlayan olaylar da sürecin şekillenmesinde büyük önem arz eder. 1925 senesinde Şeyh Sait Ayaklanması ve bunun sonrasında cereyan eden Ağrı Ayaklanmaları bu tür bir tedbirin Doğu illerini de kapsayarak alınmasında büyük etkiye sahiptir. Ağrı İsyanı ile alakalı yapılan çalışmalarda bu durumun bir yabancı desteği paranoyası haline geldiği dile getirilmektedir. “*Politik elitler*”, ülkede bu süreçte yaşanan isyanların, sadece dış güçlerin desteği ile çıktığını düşünmüştür. Bu bakış açısı da isyanların sebebinin anlaşılması ve durum ile yüzleşilmesini imkansız hale getirmiştir⁷⁹. Fakat isyanlar ile alakalı yapılan bu değerlendirme oldukça eksiktir. Politikada söz sahibi olan kişilerin, isyanları ve ülkede çıkan karışıklıkları sadece dış güçlerin kışkırtması ile bağdaştırdığını belirten açıklamalar, oldukça yetersiz kalır. Kaldı ki isyanlar karşısında atılan adımlar dış politika ile alakalı değil doğrudan vatandaşın yaşamına nüfuz eden iç politika ile alakalıdır.

Süreç içerisinde yaşanan nakil ya da iskan adı altında yapılan değişikliklerin temel noktası olmasa da odakları arasında Türkçenin öğretilmesi de gelir. Aynı minvalde 1934 senesinde çıkarılan İskan Kanunu kapsamında genel olarak ülkede yaşanabilecek tehlikelerin en aza indirilmesi hedef olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında doğuda yaşayan vatandaşların herhangi bir gerekçe göstermeden batıya, batıda yaşayanların da doğruya yerleştirilecekleri sıklıkla yayılan söylentiler arasında bulunmaktadır. Hatta bu söylentiler bu durumdan nemalanan bazı kesimler tarafından da adeta bir araç olarak kullanılmıştır. Bu konuda vatandaşların içinin rahatlatılması için açıklamalar yapılmak zorunda kalınmıştır. Bu noktada Halkevleri de devreye girmiştir. Yurttaşların bu tip kaygılardan arınarak kendi işleri ile meşgul olmaları ve huzur içinde yaşamaları için Halkevlerinin üzerine düşen tüm görevi yapacağı dile getirilmiştir. Köylerde düzenlenen konferanslarda ve yapılan

⁷⁹ Gökçen Başaran İnce, **Domatesi Çiçek Sananlar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 61

ziyaretlerde art niyetli gruplar tarafından yapılan bu kara propagandanın yanlış ve temelsiz olduğu dile getirilmektedir⁸⁰.

İskan Kanunu ile alakalı olarak ortaya atılan yanlış yönlendirmelerin ve propagandanın bir kısmının Suriye’de bulunan aleyhtarlar tarafından çıkarıldığı görülmektedir. Güney vilayetlerde çıkarılan bu karışıklıkları önlemek amacı ile gerekli olan önlemlerin alınması için halkevlerinin çaba sarf edeceği vurgulanmıştır. Bu propagandaları yürüten kişilerin bir kısmının durumdan nemalanmak isteyen hayvan tacirleri olduğunun belirtilmesi dikkat çekmektedir. Ortaya atılan söylentilerin bazılarında verilen detaylar oldukça şaşırtıcıdır. Özellikle Batı Anadolu’ya yüzde 90 oranında Kürtler nakil olunacak şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Kürtlerin bıraktıkları yerlere de Türklerin yerleştirileceği iddia edilmiştir. Bu noktada halkın elinde bulunan hayvanları ucuza satın almak isteyen hayvan tacirlerinin dedikoduyu çıkaran en önemli gruplardan biri olduğu görülmektedir. Van, Cizre ve Muş’ta bu tip propagandaların uygulandığı vurgulanmıştır. Bu propagandalara karşı sergilenecek olan tavrın da oldukça önemli olduğu belirtilmiştir. Yaygın bir şekilde rastlanan cehaletin “*ispata değil imana*” ihtiyaç duyduğu önemle vurgulanmıştır. Bu nedenle yapılan açıklamalarda halkın fikri arka planına göre bir yol çizilmesi istenmiştir. Halkın aklında herhangi bir şüphe kalmasına fırsat verilmemesi de vurgulanan bir diğer detaydır⁸¹.

İskan Kanunu kapsamında belirtilen unsurların, farklı aleyhtar gruplar tarafından devletin menfaatinin tam tersine kullanıldığı görülmektedir. Suriye’de bulunan ve devletin aleyhine çalışan grupların yanı sıra halk arasından sadece maddi kar elde etmek amacı ile de bu tip yanlış yönlendirmelere yer verilmiştir. Durumun sadece dilin kullanımı ve yaygınlaştırılması çerçevesinde değerlendirilmesi bu nedenle yanlış bir genellemeye sebebiyet verecektir. O dönem çıkarılan söylentiler dahi durumun sadece sosyolojik ya da kültürel bir değişim gerçekleştirme ile alakalı olmadığını ortaya koyar. İskan Kanunu kapsamında dil hususu ele alınan durumun sadece bir kanadıdır.

⁸⁰ Şark Vilayetlerimizdeki Halkevleri Reisliklerine Birinci Umumi Müfettişliğe, **BCA**, Yer nr: 490.01 Fon Kodu: 587.24.2 s.1

⁸¹ Şark Vilayetlerimizdeki Halkevleri Reisliklerine Birinci Umumi Müfettişliğe gönderilen yazı, **BCA**, Yer nr: 490.01 Fon Kodu: 587.24.2 s.3-4.

Politik, sosyolojik ve ekonomik sebeplerin de gözden geçirilerek değerlendirme yapılması İskan Kanununun genel çerçevesinin çıkarılması konusunda daha net bir yardım sağlayacaktır.



İKİNCİ BÖLÜM

TRAKYA OLAYLARI VE TÜRKÇE KONUŞMA MESELESİNE DAİR YAŞANAN GELİŞMELER

1. Türkçe Konuşurma Alanında Atılan Adımlar ve 1933 Senesinde Toplumsal Sürece Yön Veren Atmosfer

1933 senesinde Musevi vatandaşların Türkçe konuşma meselesi ile alakalı yapılan incelemeler bu konuda siyasetin beklentilerini yansıtmaktadır. Türkçenin yaygınlaştırılması hedefinin daha köklü şekilde çözüme kavuşturulması gerektiğine dair beyanatlarda bulunulmuştur. Musevi münevverlerin yaptıkları yorumlar referans gösterilerek, bu iş için farklı öneriler ele alınmıştır; tüm okullarda müfredatın eksiksiz olarak Türkçe işlenmesi ve genel kullanıma açık alanlarda Türkçe konuşmanın zorunlu hale getirilmesi temel gündem maddelerindendir. Genel kullanıma açık olan alanlarda Türkçe dışında bir dil konuşulduğu zaman bunun sert bir cezaya tabi olması da sunulan öneriler arasında yer almaktadır⁸².

Bene Berit ve Yardım ve Kardeşlik Cemiyetlerine Merbut Türkçe Konuşurma Komisyonu faaliyetleri bu alanda tartışmaya değer veriler sunmaktadır. Bu komisyonun ana amacı Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan fakat, diğer ülkelerde yaşadıkları dönemlerde ana vatanın dilini kullanmalarına rağmen, Türkçe konuşmayı benimsemeyen Musevilerin, Türkçe konuşması için çaba sarf etmektir. Museviler tarafından kurulan ve “*dindaşlar arasında Türkçeyi umumileştirmek*” maksadını benimsemiş olan bu komisyon, özellikle ticaret yapılan alanlarda Türkçe kullanılmasını ön planda tutmaktadır. Müşteriler ile muhakkak Türkçe konuşulmasını ve dükkanlara gelen Musevilerin de Türkçe yanıt vermesinin temin edilmesini önermektedir. Bu misyonun başarılı şekilde tamamlanması ve Türkçenin yaygın kullanılması adına beş on kişinin ya da yüz kişinin çalışmasının yeterli olmadığı dile getirilmektedir. Bu amaçta yol alabilmek için “*genç, ihtiyar, kadın, erkek*” herkesin el birliği ile mücadele etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hatta bu misyon için bir parola

⁸² C.H.F. Katib-i Umumiliği Yüksek Makamına Halkevi İdare Heyeti Reisi tarafından gönderilen 12 Nisan 1933 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon kodu: 590.40.1 s.8

dahi geliştirilmiştir: Vatandaş Türkçe Konuş! 1928 senesinde kullanılmaya başlayan ve yaygınlık kazanan bu dil hareketinin, 1933-1934 senesine gelindiği zaman Musevi vatandaşlar arasında Türkçenin yaygınlaştırılması için bir parola olarak kullanıldığı görülmektedir. Komisyonun hazırlamış olduğu raporlarda Türkçe konuşurma faaliyetleri incelenirken, aynı zamanda topluluğun kendini ispat çabasının da ön planda olduğu görülmektedir. Bu faaliyetler ile hissiyat bağlamında aynı yönde oldukları Türkler ile artık dil konusunda da aynı zeminde olduklarını ispat etmeye çalıştıkları fark edilmektedir⁸³.

Musevilere karşı Türkçe konuşmaları yönünde yapılan telkinlerin zaman zaman Hitlercilik ile özdeşleştirildiği ve bu yönde değerlendirildiği görülmektedir. Lemi Osmanzade bu konuda 1933 senesinde hazırladığı yazılar sebebi ile suçlanan isimlerdendir. Durumun Hitlercilik ile alakalı olmadığını bildirmek amacı ile Cumhuriyet Halk Fırkası'na yazılı olarak açıklama yapmıştır. Lemi Osmanzade yazılarında kullandığı ifadelerin C.H.F. 3. Kongresi'nde alınan kararlardan farklı olmadığını dile getirmektedir⁸⁴. Dil, kültür ve fikir birliğine vurgu yapılan bu kongrenin kararlarını vatansever duygular ile savunduğunu, bu savunma sebebi ile suçlandığını anlatmıştır. Düşüncelerinin “ *Öz Türklük ve kurtarıcı parti programından*” feyz aldığını dile getirmiştir. Lemi Osmanzade'nin yazdığı yazılar sebebi ile bu tür bir açıklama yapmak zorunda hissetmesi, siyasi ve toplumsal ortam hakkında fikir vermektedir. Özellikle Musevilere karşı devlet destekli propagandanın yapıldığını iddia edenler için, bu açıklama içeren yazı, sanıldığıının aksi bir bakış açısı olabileceğine dair bir soru işareti oluşturmaktadır. Hitlerci olarak tabir edilen yazıların tepki toplaması durumun hassasiyetini yansıtmaktadır. Bu beyan Ankara'da bulunan Museviler tarafından gelen şikayet üzerine kaleme alınmıştır. C.H.F. tarafından yapılan incelemelerde de Musevi karşıtlığı ile dolu olduğu tasdiklenmiştir⁸⁵.

Lemi Osmanzade yazılarında ırk vurgusuna sıklıkla yer vermiştir. “*En temiz ve en asil kan Türk'ün kanıdır. Bu çok değerli varlığı, bu büyük bahtiyarlığı insanların*

⁸³ Bene Berit ve Yardım Kardeşlik Cemiyetlerine Merbut Türkçe Konuşurma Komisyonu tarafından yazılan Mart 1933 tarihli yazı **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon kodu: 590.40.1 s.10

⁸⁴ Lemi Osmanzade tarafından C.H.F. Katib-i Umumiye Recep Beyefendiye gönderilen 8 Haziran 1933 tarihli yazı **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon kodu: 590.40.1 s.13

⁸⁵ C.H.F. Katibiumumi Kütahya Mebusu tarafından C.H.F. İdare Heyeti Reisliğine gönderilen 17 Mayıs 1933 tarihli yazı. **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon kodu: 590.40.1 s.17

*damarlarında taşıdıkları kanların en temiz ve asil olan bu kanı korumak ve her türlü, musibetlerden sakınmak vazifeleri elbette Türklerindir. Lakin özbeöz Türklerindir. Bu, koruma vazifelerinden biri ve başta geleni de içlerimizde Türküz diye geçinip bu bahtiyarlıktan ve bu büyük varlıktan istifade etmek isteyenlerdir*⁸⁶.” Yazıda hedef alınan topluluk açıkça Musevilerdir. Özellikle azınlıklar arasında Türkçe konuşmadıkları için açık ara en çok baskı gören ve hedef haline gelen topluluk da Museviler olmuştur. Bunun asıl sebebi sadece Türkçe konuşmamaları değil, göç etmek zorunda kaldıkları ülkenin dili olan İspanyolca konuşmalarıdır. Neden kovuldukları bir coğrafyanın dilini konuştuklarına dair eleştiriler sıklıkla dile getirilmektedir.

“Yahudiler, bilhassa Türküz diye geçinenleri ne milliyetimizi ne dilimizi ve ne de mukaddes varlığımızı ve bu varlığımızın nimetleriyle yaşayan bu insanlar Türklüğümüzün (T)sini bile benimsememişlerdir. Sokaklarda, vapurlarda her yerde kendi iğrenç lisanlarıyla her gün kulaklarımızı tırmalayan ve kalplerimizi bu suretle her an incitmekten çekinmeyen bunlar, Türklük iddiasında bulunursa, bunları Türk olarak kabul edenler gülünç olmaz mı? Çünkü bu suretle Türklüğe ve Türklüğün temiz ve asil diline saygısızlıklarını sahhaten göstermiş olmuyorlar mı?”⁸⁷

Lemi Osmanzade bu ifadelerinin Öz Türklüğe düşkünlüğünden kaynaklandığını ifade etse de yazılarda benimsenen söylemlerin dışlayıcılığı açıkça anlaşılmaktadır. Dönemin atmosferinden etkilenen birçok isim gibi Lemi Osmanzade de Musevilere karşı girişilen propagandanın bir parçası olmuştur. Musevilere karşı propaganda başlatan bir diğer isim de Cevat Rıfat Atilhan’dır. “*Türkiye’deki Yahudiler bunca arzuya, bunca tezahürlere ve bu kadar ısrarlara rağmen hala kovuldukları memleketin lisanını terennüm ediyorlar. Eğer içlerinde İspanyolcayı terk etmiş olanlar varsa onlarda bunun yerine Türkçeyi kabul etmiş değillerdir. Pis ve bozuk bir Fransızca konuşuyorlar. İstanbul’a gelen bir İspanyol operet trupunu candan, içten hassas ve müteheyyiç alkışlayanlar Yahudilerdir*”⁸⁸. Atilhan tarafından yapılan bu açıklamalar; Musevilerin yabancı dil konuşmalarının, sadece Türkçe kullanım bağlamında değil aynı zamanda ülkeye sadakat bağlamında da bir sorun olarak ele alındığını yansıtmaktadır. Fakat, bu süreci sadece Hitler Almanya’sına olumlu bakan birkaç

⁸⁶ “Almanyadan Alınacak Dersler”, **İnkılap**, Mayıs 1933, S.2, Yıl:1, s.1.

⁸⁷ “Almanyadan Alınacak Dersler”, **İnkılap**, Mayıs 1933, S.2, Yıl:1, s.2.

⁸⁸ “Bir Yahudi Müdafii ve İlk Defa Türkiye’de Vukua Gelmiş Bir Hal”, **İnkılap**, Mayıs 1933, S.2, Yıl:1, s.5.

yazarın fikirleri ile ele almak ya da bu tutumun devlet tarafından da benimsendiğini dile getirmek doğru olmayacaktır.

Cevat Rifat Atilhan sadece Musevilere karşı cephe almamıştır, aynı zamanda Museviler hakkında olumlu bir görüş beyan eden kişilere karşı aynı tavrını sürdürmüştür ve yazılarında da olumsuz görüşlerini dile getirmiştir. Bu isimlerden biri de Peyami Safa'dır. Peyami Safa; Yedigün gazetesinde kaleme aldığı yazı sebebi ile Cevat Rifat Atilhan'ın eleştirilerine maruz kalmıştır. Peyami Safa'nın bu eleştirilerde hedef noktası olmasına “*Yahudilerin Suçu Ne?*” adlı yazısı neden olmuştur. Peyami Safa bu yazısında, toplumda kullanılan ve Yahudileri aşağılayıcı ifadelerin ne derece yanlış olduğunu dile getirmiştir. Çıftı, cimri ve pis gibi ifadeler ile tanımlanan bu topluluğun suçunun ne olduğunu sormuştur, insan olmaktan başka hiçbir suçları olmadığını vurgulamıştır⁸⁹.

1933 senesinde sadece Türkiye’de değil, Bulgaristan’da da Musevi karşıtlığına dair adımlar atılmıştır. Almanya’da Nasyonal Sosyalistlerin icraatlarının bir kısmının Bulgaristan’da da taklit edildiği görülmüştür. Musevi ticarethanelerinin durumu ülke genelinde tehlikeye girmiş ve bu ticarethanelerin Bulgaristan’ın dışına alınması ile alakalı adımlar atılmıştır⁹⁰.

Türkiye’de Musevi azınlığa karşı basında gelişen saldırgan tutumun, komşu ülkelerde aynı şekilde Türk azınlığa karşı uygulandığı görülmektedir. Bu kıyaslamalar diğer ülkelerdeki azınlıkların yaşadıkları süreçlerin görece benzer olduğunu yansıtmaktadır. 1933 senesinde Bulgaristan’da dikkat çeken ve toplumsal kutuplaşma oluşturan gelişmelerden biri de Razgrad Olayıdır. Bu olay Türkiye’de büyük protestolar ile tepki gösterilen bir saldırdır. Olayın ana noktası; aşırı milliyetçi bir Bulgar grubun, örgütlü ve planlı şekilde, kazma ve kürekler kullanarak Türk mezarlarına zarar vermesidir. Bu saldırıda mezar taşları kırılmıştır. Hatta bazı raporlarda mezarların içerisindeki ölümlerin çıkarıldığı dahi vurgulanmıştır⁹¹. Mezarlıklara saldırmanın, Nasyonal Sosyalistlerin etkisi ile giderek yaygınlaşan bir

⁸⁹ “Yahudi'nin Suçu Ne?”, **Yedi Gün**, 12 Nisan 1933, S. 5, Yıl.1, s.1

⁹⁰ Hariciye Vekaleti 2. Daire Umum Müdürlüğü tarafından Yüksek Başvekalet'e gönderilen 18 Nisan 1933 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 241.627.12.

⁹¹ Hariciye Vekaleti 2. Daire Umum Müdürlüğü tarafından Yüksek Başvekalet'e gönderilen 7 Mayıs 1933 tarihli yazı, **BCA**. Yer Nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 241.627.26.

eylem olduğu da ayrıca bildirilmelidir. Nasyonal Sosyalistler tarafından Musevilere karşı uygulanan bu saldırı türünün daha sonrasında farklı gruplar tarafından benimsenerek azınlıklar üzerinde uygulandığı görölmektedir.

Yaşanan saldırı uluslararası basında da yerini almıştır. The New York Times; Türk gençleri Bulgarların mezarlara saygısızlığına dair protestolar yapıyor şeklinde bir haber hazırlamıştır. Türklerin bu saldırıya abartılı şekilde karşılık verdiği bildirilmiştir. Türklerin, Bulgar Konsolosluğu’nun önünde yaptıkları protestonun sonrasında, Bulgar mezarlığına giderek çelenk bıraktıklarına yer verilmiştir. Yapılan haberde Türk gençlerinin küçük bir provokasyonda dahi yabancılara karşı protestolar yapmayı alışkanlık haline getirdikleri dile getirilmiştir. Gazetede yer bulan alışkanlık haline getirildiği sözünde referans verilen durum, Wagon Lits olayları sonrası öğrencilerin yaptıkları protestolardır. Fakat habere göre burada suçlanması gereken kişiler yalnızca Türk gençleri değildir, asıl olarak üniversitelerdeki öğretmenlerin durumdan sorumlu oldukları dile getirilmiştir. Bu öğretmenlerin öğrenciler arasında aşırı milliyetçiliği kışkırttıkları ifade edilmektedir⁹². Mezarlığın tahrip edilmesi ile alakalı haberlere The Times gazetesinde de yer verilmiştir. Türkiye’nin resmi haber ajansının, Razgrad’da Türk mezarlığına zarar verildiğini iddia eden ve Sofya’dan gelen bir telgrafi yayınladığını belirtilmiştir⁹³. Konu üzerine herhangi bir siyasi değerlendirme yapılmamıştır.

Razgrad Olayı, azınlıklar ile alakalı Bulgaristan’da da benzer gerginliklerin yaşandığını yansıtmaktadır. Fakat İnkılap Dergisi’nde Razgrad Olayı ele alınırken dahi sözün Musevilere geldiği görölmektedir. Bu olayların yaşandığı Nisan 1933 tarihinde Akşam gazetesinde yazan Va-Nu’nun bu olayı ele almak yerine, Musevileri över cümlelere yer vermesi eleştirilmiştir⁹⁴. Akşamdan Akşama başlıklı köşesinde Almanya’da Musevilere karşı gösterilen sert tutum eleştirilmiştir. Bu yazıda *“Almanya’da bazı taşkınların, Yahudilere etmedikleri eza cefa kalmıyor. Bunları hergün gazetelerde tafsilat ile okuyor ve esefleniyoruz. Zira Museviler de, bu insanlık ailesinin en şerefli unsurlarındandır. Çok eski zamanlarda olduğu gibi, son asırlarda*

⁹² “ Turkish Youths Protest”, **The New York Times**, nr: 27483, 23 April 1933, p.10.

⁹³ **The Times**, 19 April 1933, p.11.

⁹⁴ “Elim Bir Mukayese”, **İnkılap**, Mayıs 1933, S.2, Yıl:1, s.7.

ve şimdi de, beşeriyete büyük evlatlar yetiştirmişlerdir. Bu suretle tahkire uğrayan Einstein onlardan bir tanesidir” ifadelerini kullanarak Museviler hakkında görüşünü beyan etmiştir. Bu ifadelerin akabinde Almanya’da Musevilerin düştüğü kötü durumun tüm Alman milletine mal edilmemesi gerektiğini de vurgulamıştır. Yazının son kısımlarında “*Türkler, bütün diğer millet ve unsurlara karşı olduğu gibi, Yahudilere karşı da son derece dost ve şefiktirler. Memleketimize sığınan ve temessül eden Museviler, burada, hiçbir yerde rastlamadıkları insaniyeti görmüşlerdir.*” ifadeleri ile Musevilere dair görüşler neticelendirilmiştir⁹⁵. İnkılap Dergisi’nde yapılan değerlendirmelerin, ana olay ne olursa olsun eleştiri dozu en yüksek seviyede olmak koşuluyla Musevilere karşı duruş sergilediği bu olayda dahi fark edilmektedir. Bu noktadaki asıl ironi ise Razgrad Olayına imza atan derneklerin ve toplulukların, Musevilerin varlıklarına da saldırma alışkanlıkları ile bilinmesidir. Bunların başında Rodna Zaştitâ gelmektedir⁹⁶. Aşırı millici olarak tanımlanan bu örgütün yaptığı saldırılarda dahi İnkılap Dergisi’nde şaşkınlık veren bir bakış açısı benimsenerek, Museviler hedef olarak seçilmiştir. Olaydan zarar gören Türkler ve dönem içerisinde sürekli eleştirilerin, saldırıların hedefi olan Museviler bu saldırı özelinde aynı konumda olsalar, bir arada aynı aşırı milliyetçi grup tarafından hedef gösterilseler de İnkılap Dergisi’nde yazarlar bu olayda dahi Musevileri eleştirecek bir nokta tespit etmekten geri kalmamışlardır.

Razgrad Olayının daha net yorumlayabilmek adına yakın dönemde benzer saldırılar oldu mu, olduysa etkileri nelerdir sorularına yanıt bulmak da önemli olacaktır. Razgrad Olayı ile oldukça benzer bir diğer olay da Trogir Olayıdır. Yugoslavya’nın Trogir kentinde meydana gelen olayda Yugoslav gençlerin, Venediklilerden kalan tarihi kanatlı atların tahrip etmesi iki ülke arasındaki tansiyonu artırmıştır. Her iki ülkenin de bu gerginliği artırmak için ayrıca gayret gösterdiği atılan adımlardan anlaşılmaktadır. Yugoslavya her ne kadar heykellere zarar veren isimlerin tespit edilerek cezalandırıldığını bildirirse dahi, iki ülke arasında daha öncesinde de mevcut olan gerginliğin sürdüğü görülmüştür⁹⁷. Venediklilerden kalan bu tarihi eserlerin

⁹⁵ “Ölünün Gözünden Sürmeyi Çalmak”, **Akşam**, nr.:5214, 18 Nisan, 1933, s.3-4.

⁹⁶ “Bulgarlar Türklere Karşı Yeniden İşkenceye Mi Başlayacaklar”, **Halkın Sesi**, nr. 2534, 26 Temmuz 1935, s.4.

⁹⁷ “Küçük İtilaf ve Fransa”, **Cumhuriyet**, nr: 3105, 27 Kanunu Evvel 1932, s.2.

tahrip edilmesi sonrasında, İtalya bu durumu ülkedeki İtalyan hatırasına saygı duyulmadığının bir kanıtı olarak ele almıştır. Dalmaçya’da yer alan bu kentteki bir kemer üzerindeki heykelin saldırıya uğraması ve daha sonrasında kanatlı at heykellerinin de buna müteakip zarar görmesi, İtalyan basınında sert tepkiler ile karşılanmıştır. Durum İtalya’daki milliyetçi gençlerin galeyana gelmesine neden olmuştur. İtalyan öğrenciler, Roma’daki Yugoslav Büyükelçiliği önünde gösteriler yapmak için atılımda bulunmuşlardır. Hükümet gençlerin bu gösterilerini engellemek için çaba harcamıştır. Hükümet hadisenin gösterilere neden olmasını engellemeye çalışırken bir diğer yandan da Mussolini’nin İtalyan milletinin İtalyan hatırasına yapılan bu saygısızlığı ve şiddeti unutmayaacağına dair beyanatlar verdiği de görülmektedir. Bu olaya dair Yugoslav resmi makamları da açıklamalar yapmaya devam etmiştir; eski Viyana Sefiri Dalmaçya’da Yugoslav varlığını tarihi temellere dayanarak verirken aynı zamanda Slavların Avrupa’yı Türklerin işgalinden kurtardıklarını söylemekten de çekinmemiştir. İtalya bir siyasi hamle olmamasına rağmen resmi makamların yaptığı açıklamalar ile Yugoslavya üzerinde baskı oluşturmaya çalışırken, Yugoslavya’nın bu gibi tehditler karşısında geri adım atmayacağı ve kendi politik çizgisinde devam edeceğini bildiren açıklamalar kaleme alınmıştır. Saldırı hakkında Yugoslav basınında yer alan yazılarda Mussolini’nin bu konuda uyguladığı politikalara da yer verilmiştir⁹⁸. Venedik’te 20 kadar öğrenci limana yanaşan yük gemisinin, yaşanan bu tarihi eserleri tahrip olayı sebebi ile Yugoslav bayrağını indirmesini talep etmiştir⁹⁹. İtalyan gençleri Trogir’i adeta İtalya’nın esarete bulunan bir parçası olarak görmüştür, bu nedenle tepki belirli bir süre tazeliğini korumuştur. Dalmaçya Trogir’de meydana gelen bu hadiselerin ve oluşan gerginliğin Avrupa’da yeni bir savaşın ilk kıvılcımları olabileceği de düşünülmüştür¹⁰⁰. Razgrad Olayı ile Trogir Olayı bir ülkenin nüfus ve kültürel varlık bağlamında, mevcudiyetine gösterilen sert tepki olarak ele alınabilir. Her iki olayda da durumun resmi otoriteler tarafından yönlendirilip yönlendirilmediği, bir soru işareti olarak kalmıştır. Razgrad Olayı ile Trogir Olayı karşılaştırıldığı zaman verilen tepki

⁹⁸ Hariciye Vekaleti 2nci Daire Umum Müdürlüğü’nden Yüksek Başvekalet’e gönderilen 4 Ocak 1933 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 251.695.7

⁹⁹ “ Venice Admits Ship Raid”, **The New York Times**, nr:27386, 16 January 1933, p.37.

¹⁰⁰ “Avrupa’da Gene Harp Tehlikesi Mi Var?” **Vakit**, nr:5374, 24 Kanunuevvel 1932, s.2.

bakımından Türkiye geri planda kalsa da Bulgaristan'da Türk varlığına karşı gösterilen karşıtlık, en az Yugoslavya'da İtalya varlığına gösterilen tepki kadar serttir. Birbirine yakın dönemlerde bu tür olayların zuhur etmesi gerginliğin gösteriliş biçiminin de bölge genelinde belirli bir şablon dahilinde oluştuğunu yansıtmaktadır. Yaşanan gerginliklerin sadece Türkiye'de meydana gelmediğinin dikkate alınması ve benzer siyasi, toplumsal ve tarihi gerilimlerin işlenmesi, hadiseleri değerlendirirken yol gösterici olacaktır.

1933 senesinde yapılan bu tartışmalar ve yaşanan gelişmeler ortamın ne derece gergin olduğunu yansıtmaktadır. Azınlık karşıtlığı bir kesim tarafından benimsenirken bir kesim tarafından da azınlıklara karşı takınılan tavrın sert şekilde eleştirildiği ve bu tavrın resmi otoriteler tarafından da incelemeye alındığı görülmektedir. 1934 senesinde yaşanacak olan olayları 1932-1933 senesinde yaşanan bu olaylar çerçevesinde ele almak sürecin anlaşılması adına oldukça verimli olacaktır.

2.Trakya Olayları ve Türkçe Konuşurma Faaliyetleri ile Bağlantısı

Türkçe konuşurma meselesi ve bu alanda yapılan faaliyetler, bazı toplumsal olayların alevlenmesinde rol oynamıştır. Ayrıca toplumsal meselelerin ortaya çıkmasının sonrasında, bu siyasi-sosyal olayların bir gerekçesi olarak sunulmuştur. Türkçe konuşurma faaliyetleri gibi milli kültürün benimsenmesi adına atılan adımlar, yaşanan toplumsal gerginliklerin bir gerekçesi olarak sıklıkla lanse edilmiştir. Bir diğer alternatif de toplumsal olayların zuhur etmesinin sonrasında, konjonktürden faydalanılarak Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması alanındaki faaliyetlere hız verilmesidir. Bu tanımlamanın en net görüleceği örneklerin başında Trakya Olayları gelir. 1934 senesinde meydana gelen bu olaylar ile hali hazırda gündemde olan Türkçenin Musevi vatandaşlar tarafından kullanımının yaygınlaşması konusu, hız kazanmış ve gündemde daha sık yer tutmaya başlamıştır.

Dönemin uluslararası toplumsal arka planı incelendiği zaman Almanya'da Musevilere karşı konsolide olan olumsuz ve ayrıştırıcı tutumun dünya politikasına da yansıdığı fark edilmektedir. Bu durumun Türkiye'de antisemitik bir faaliyet ve akım olarak kendini gösterip göstermediği konusunda ise hala tartışmalar sürmektedir.

Dönemin basını tarafından fikirlerine sıklıkla yer verilen Musevi aydınların; Musevilerin devlete sadakati - devletin Musevilere karşı yaklaşımı bağlamında olumlu yorum yaptıkları ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Museviler için güvenilir bir vatan olarak tasvir ettikleri görülmektedir. Cumhuriyetin politikasının şekillendiği ve azınlıklara karşı uygulanan tek, sabit ve uyumlu bir politikadan bahsedemediğimiz bu senelerde, Musevi aydınların isimlerini değiştirmekten başlayarak Türkçenin daha yaygın kullanımını için çaba sarf etmelerine kadar birçok adım attıkları görülür. Sarf ettikleri çaba ile azınlıklara karşı takınılan tutumun yumuşak olduğunu göstermenin yanı sıra, artık kendilerinin bir azınlık olmadıklarını ve öz be öz Türk ırkına mensup olduklarını iddia etmeye kadar varan ateşli söylemlere doğru süreç ilerlemiştir. Fakat sarf edilen bu çabanın sonucunda benimsedikleri tavır her iki tarafı da memnun etmek için yeterli olmamıştır. Bu Yahudi aydınların ne kendi topluluklarına ne de sonuç olarak devlet otoritelerine, halkın çoğunluğuna, basına makbul görünemedikleri de fark edilmektedir. Hatta konuda birçok esere sahip olan Rıfat Bali tarafından bu isimler “Devletin Yahudileri” olarak adlandırılmışlardır¹⁰¹.

Musevilere yönelik ülkede hem politik hem toplumsal olarak takınılan tutum hakkında hazırlanan makalelerde en sık düşülen yanılgı; dönemde kaleme alınan birkaç olumsuz eser, yazı ve görüş beyanının o sürecin aynası olarak ele alınmasıdır. Bu konu ile ilişkili olarak adı en sık geçen kişilerin başında daha önce de belirttiğimiz gibi Cevat Rıfat Atilhan gelir. Cevap Rıfat Atilhan'ın Milli İnkılap dergisi dönemin hem en sık tartışılan hem de en yoğun gerginlik yaratan yazılarını içermektedir. Fakat sadece Milli İnkılap dergisi üzerinden şekillenen bir dönem değerlendirmesi hazırlamak, dönemin temel bağlamını anlamak adına yetersiz ve yanlı olacaktır. Bu kişilerin görüşlerinin yayınlanması, bazı kesimler tarafından destek bulması, Musevi aleyhtarı tutumların devlet tarafından desteklendiği yargısının da bazı yayınlarda dile getirilmesine neden olmuştur.

Sadece bir dergi, bir şahsın fikirleri, bir politikacının açıklamaları devletin Musevilere karşı takındığı tavrın olumsuzluğunu bildirmek adına yeterli görülürken, Milli İnkılap dergisinin kapatılması, yaratılmak istenen bu olumsuz siyasi-toplumsal

¹⁰¹ Rıfat Bali, **Devlet'in Yahudileri ve "Öteki" Yahudi**, İletişim Yayınları, 2020.

gelişimin önünü kesmek için devlet tarafından atılan bir adım olarak dikkate alınmaz ve birçok çalışmada gözden kaçırılır. Durum çok boyutlu incelendiği zaman dönemin yanlış yorumlanması için zemin hazırlanmaya çalışıldığı daha net şekilde fark edilmektedir. Gerçekleri göz ardı ederek Musevilerin azınlık olarak tamamen ofansif bir tutum ve davranış ile karşı karşıya kaldığına dair temelsiz açıklamalar yapmak, en az Rıfat Bali'nin kullandığı “*Güzelleştirilmiş Tarih*” tabirinin içeriği ve bu tabiri benimseyenlerin çalışmalarını hazırlarken takındıkları tutum kadar yanlıştır¹⁰².

3.Olayların Gelişimi ve Hükümetin Aldığı Tedbirler

Musevilerin Türkiye’de yaşadıkları kısmi göç ile sonuçlanan Trakya Olayları incelenirken, Öteki kavramı üzerinde durulması faydalı olacaktır. Öteki kavramının, giyimden kullanılan dile kadar uzandığı sıklıkla vurgulanmakta ve bunun da ayrışmaya neden olduğuna yer verilmektedir¹⁰³. Öteki kavramı bağlamında, maddi güç dengesizlikleri sebebi ile Müslüman halk, Museviler ve diğer azınlıklar arasındaki gerilimin arttığı iddia edilmektedir. Kapitülasyonlar ile gayrimüslimlere verilen ayrıcalıkların hali hazırda mevcut olan sorunları bir adım daha ön plana çıkardığı ve ayrıştırmayı kuvvetlendirdiği öne sürülmektedir. Bu noktada, tarihsel bağlamda Musevi cemaatinin kendine has toplumsal özelliklerine müdahale edilmeme yolunun tercih edilmesi, öteki tanımının yapılmasına ortam hazırlamıştır. Hatta Osmanlı İmparatorluğu’nda diğer gayrimüslimlerden farklı olarak başkentte yer alan tek bir dini lider aracılığı ile yönetilmesi zorunlu tutulmamıştır. İnançlar ve hakim olan kültür dikkate alınarak her şehirde görevli olan hahambaşı aracılığı ile yönetimleri sağlanmıştır¹⁰⁴. İdari geçmişe dair bu tip ayrıntılar toplumda öteki kavramının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Musevilerin diğer azınlıklardan ayrıldığı bir diğer nokta da devletin varlığını tehdit eden güçler ile iş birliği içerisinde girmemeleridir. 1930lu yılların politikası incelenirken toplumun tüm katmanlarını

¹⁰² Rıfat Bali yaşanan tarihi gerçekliklerin tarihçiler tarafından milliyetçi-muhafazakâr ve aynı zamanda Kemalist tutum ile görmezden gelinmesini, anlatılsa dahi yaşanan gerçekliklerin ya mazur görüldüğü ya da bir kısmının örtbas edildiğini iddia etmektedir. Bu durumu da *Güzelleştirilmiş Tarih* terimi ile açıklamaktadır. Terimin yer aldığı kitap için bkz : Rıfat Bali, **Toplu Makaleler - I Tarihin Ufak Bir Dipnotu: Azınlıklar**, Libra Kitap, 2013.

¹⁰³ Rıdvan Turhan, “Türkiye’de Yahudi Modernleşmesi Ve Tekin Alp (Moiz Kohen)”, **Kutadgubilig Felsefe ve Bilim Araştırmaları**, S.36, Aralık 2017, s.517.

¹⁰⁴ Ramazan Erhan Güllü, **Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi**, 1. Baskı, İstanbul, Ötüken Yay., 2018, s.89.

etkileyen ve derin izler bırakan savaşın üzerinden uzun seneler geçmemiş olması da analize dahil edilmelidir. Halk katmanlarının birbirine karşı bakış açısının keskinliği ve öteki kavramı bu şekilde ele alındığı zaman her iki taraf için de daha anlaşılır olacaktır.

Öteki kavramı ve Musevilerin Türkçe kullanımı ile alakalı olarak inceleme yapılırken hiçbir ayrılık yapılmadığını dile getirmek ve tam bir toplumsal eşitlik, düzen sağlandığını iddia etmek de yanlış olacaktır. Yaşanan olayları, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan Millet Sistemi'ne bağlayan bazı çalışmalar da mevcuttur¹⁰⁵. Bütünleşik ve tek elden uygulanan bir Millet Sistemi olmadığı gibi bunun direkt olarak Trakya Olaylarına neden olduğunu gündeme getirmek de ortaya çıkan sonucu yanlış kılabilir¹⁰⁶. Bir diğer yandan, Musevilerin Türkiye'de diğer Avrupa ülkelerinde karşı karşıya kaldıkları gibi ayrılıkçı bir politikaya tabi tutulmadığı açıktır. Hukuki manada sahip oldukları haklar aynı olsa da toplumsal bakış açısı ve basında takınılan tutum bakımından bazı ayrılıkçı adımların atıldığı fark edilmektedir.

21 Haziran 1934 tarihinde Çanakkale'de başlayarak 4 Temmuz tarihine kadar Trakya'da birçok ile yayılan, Musevileri hedef alan baskılar, binlerce kişinin yaşadıkları yerleri terk ederek İstanbul'a göç etmeleri ile sonuçlanmıştır. İlk aşamalarda halk arasında yayılan asılsız bir dedikodu olarak ele alınsa da özellikle 3-4 Temmuz tarihlerinde bu baskı ve zorlamaların fiiliyata dönüşmesi ve Musevi vatandaşları tehdit eder konuma gelmesi üzerine, hükümet gerekli tedbirleri almıştır. Trakya Olaylarının yaşanmasının öncesinde bölgede yer alan Yahudilerin üzerinde baskı olduğu, bu baskının Defterdarlığın vergileri ödeme konusunda baskısı ve mezbahalarda Yahudilerin et kesiminin yasaklanması ile kendini gösterdiği iddia edilmektedir. Rıfat N. Bali bu konuda dönemin tanıklarının ifadelerine de yer vermiştir. Bali'nin "*1934 Trakya Olayları*" adlı eserinde bu hadisenin Yahudilerin mallarının "*sistemli*" şekilde yağmalanmasına yönelik bir girişim olarak tanımlandığı görülmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Özgür Mert, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık ve Türkleştirme Politikaları Bağlamında 1934 Trakya Yahudilerinin Göç Olayına İlişkin İddialar ve Cevaplar", *Akademik Bakış*, C.11, S.22, 2018, s.163

¹⁰⁶ M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, Klasik Yay., 2017, s.461.

¹⁰⁷ Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, 2008, s. 137-148.

Bir diğerk yandan, olayda Musevilere karşı boykot uygulanmaya çalışıldığı ve boykotun çocukları da kullanarak hayata geçirmek için çaba sarf edildiğı Dahiliye Vekili Şükrü Bey'in sunmuş olduğı raporda yer almıştır. Özellikle Kırklareli'nde Musevilere karşı işlenen hırsızlık suçlarına rastlanmıştır. Trakya Olaylarına dair hakim olan genel görüşte olaylara neden olan arka planın ekonomik olduğı iddia edilmektedir. Ekonominin Türkleştirilmesini hedef alan girişimlerin ön planda olduğunu vurgulayan çalışmalarda, özellikle İbrahim Tali'nin Trakya Umumi Müfettişliği görevine geldikten sonra hazırladığı yazılar temel kanıt olarak gösterilmektedir¹⁰⁸.

Trakya Olaylarının görece çözüme kavuşmasından sonra yapılan haberler de sürece dair ipuçları verir. 1934 senesinde 13 Temmuz tarihinde tam da bu olayların sıklıkla gündeme geldiğı süreçte Vakit gazetesinde yer alan haber Musevilere bakış açısı hakkında bilgi vermektedir. Aktarılan habere göre gazeteye gelen bir mektupta olayların iç yüzü hakkında açıklama yapılmıştır. Haberi hazırlayan gazeteci, mektubun imzasını tanıdığını ve sözüne güvenilecek biri olduğunu konuyu nakletmeden önce dile getirmiştir. Belirtilene göre, Museviler yok yere telaşa düşüp ikamet ettikleri yerlerden kaçmışlardır. Hatta giderken de bulundukları yerleri karışıklığa boğmuşlardır. Bu noktada süreçten istifade ederek mallarını sattıkları da gazeteye gönderilen mektupta yer bulan bilgilerdendir. *“Yapılan satışlar yürekler acısıydı. Rafları kutu kutu mal dolu koca dükkanlar yok pahasına, alanın elinde kaldı...”* Musevi vatandaşların bu telaşına bir türlü mana veremedikleri ve arkalarından mahzun bir şekilde bakakaldıkları mektupta dile getirilmiştir. Mektubun Musevilere bakış açısını bildiren dikkat çekici kısmı ise bundan sonra nakledilmiştir:

“ Yeni mal sahipleri, Yahudilerden aldıkları dükkanlara girip de ayak üstü helalleşip sahip oldukları malları tasnife başlayınca bu telaşın, yaygaranın şamatanın manası anlaşıldı. Dükkan raflarında bulunan kutulardan bir tanesi dolu diğerleri boştu. Yahudiler giderayak ortalığı telaşa verip yok pahasına -yoku- satmışlar. Mal diye boş kutulara para almışlar. Ben bunu yalnız kendi başıma geldi sandım. Dışarı fırladım. Benim gibi daha birkaç kişiye aynı oyunun oynandığını gördüm.”¹⁰⁹

¹⁰⁸ Erdal Aydoğan, “Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları”, **Belgi Dergisi**, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., S.16, C.2, Yaz 2018, s. 879-880.

¹⁰⁹ **Vakit**, nr. 5931, 13 Temmuz 1934, s.3.

Haberden de anlaşıldığı üzere hali hazırda sosyal bir gerginliğin ürünü olarak meydana gelen Trakya Olayları farklı gazetelerde farklı bakış açıları ile ele alınmıştır. Bu haberde Trakya Olayları; Musevilere yapılan baskı sonucu oluşan bir gelişme olarak değil, Musevilerin yerel halkı ekonomik manada mağdur etmek için giriştikleri bir atılım olarak değerlendirilmiştir.

G. Howland Shaw tarafından Washinton'a gönderilen bir raporda Trakya'da gerçekleşen hadiselerle dair değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu değerlendirmelerde Jewish Daily Bulletin kapsamında çıkan haberlere bir açıklık getirme amacı güdülmüştür. Bu gazetede Trakya'da yaşanan hadiseler ile alakalı çıkan haberlerin yaşananları abartarak acı hadiseler serisi halinde sunduğu bildirilmiştir. Özellikle kullanılan abartılma kelimesi Türk basınında sunulan birçok haberde de yer almaktadır. Ortaya çıkan durumun Trakya'da Türk Hükümeti tarafından alınan askeri kararlar ile ilişkili olduğu da raporda yer verilen detaylardandır. Bu askeri kararların en yetkili kişiden yetkisiz kişilere kadar kulaktan kulağa yanlış ve kabul edilemez yorumlara sebebiyet verdiği üzerinde durulmuştur. Sivil halkın kulağına bu yolla gelen dedikodular da halkın endişelenmesine neden olmuştur. Shaw bu durumdan resmi Türk birimlerinin sorumlu olacağını ve antisemitik bir düşünce sistemi ile hareket edeceklerini bir dakika bile aklından geçirmediğini dile getirmiştir. Bu konudaki görüş temellendirilirken, Türkiye'nin Almanya'dan gelen Yahudi profesörleri istihdam etmesi temel argüman olarak kullanılmıştır. Ayrıca Yahudilere karşı gösterilen misafirperverliğin de üzerinde durulmuştur¹¹⁰.

Trakya Olaylarının sebepleri hakkında farklı kesimlerde kabul gören yargının çok boyutluluğu hakkında bu şekilde ipuçları verilebilir. Dönemde hem birçok alanda Yahudilerin önemli görevlere gelebildiğinin hem de basında Yahudilere karşı takınılan ayrıştırıcı bir tutumun varlığının farkında olmak gerekmektedir. Her iki durum da dönemde hakim olan resmin bütününe yansıtmaz. Bunun tek bir bakış açısından incelenemeyecek kadar çok katmanlı bir konu olduğu ele alınan örneklerden de

¹¹⁰ Decimal File 867.4016, Internal Affairs Of States, Social Matters., People., Turkey, Race Problems. Racial Disturbances, Their Suppression. Massacres. Pogroms., July 15, 1930 - May 1, 1936. July 15, 1930 - May 1, 1936. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1930-1944. National Archives (United States). Archives Unbound, link.gale.com/apps/doc/SC5111471985/GDCS.GRC?u=artvin&sid=GDCS.GRC&xid=b32c7f27&pg=135. Accessed 26 Dec. 2020.

anlaşılmaktadır. Yahudilere karşı takınılan her iki tavrın da göz önünde bulundurularak devletin politikalarının bu şekilde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Trakya Olaylarının devlet destekli şekilde ortaya çıkarıldığına dair yapılan çalışmalar olsa da bu çalışmaların gerekli kanıtları göstermekten yoksun oldukları da fark edilmektedir. Dönemin konjonktürünün 2000li yıllarda akıllarda canlanan “*Türkleştirme*” kavramı üzerinden değerlendirilmesi ve 1930ların politik durumu, vatandaşlık tanımları gibi hususların gözden kaçırılması çalışmalarda sonucu yanlış sevk eden eksikliklerdendir¹¹¹.

Trakya Olayları genel olarak iktisadi temelde değerlendirilmektedir. Ekonomik boyuta ek olarak olayların askeri bir boyutunun olduğu ele alınmaktadır. Bu askeri boyut dönemde gerginleşen siyasi ilişkiler sebebi ile Trakya’da Yahudilerin farklı yerlere aktarılması ve bu alana askeri mıntıkların yerleştirilmesi şeklinde ele alınmaktadır. Fakat Yahudilerin bölgede askeri bir güvenlik açığına sebebiyet verdikleri ve bu nedenle bölgeden çıkarılmaları gerektiği gibi bir emrin gönderildiği, uygulandığı ile alakalı bir belgeye erişilememiştir.

5 Temmuz 1934 tarihinde Başvekil İsmet Paşa’nın tebliği basında yerini almıştır. Bu tebliğde “*Trakya’da bazı yerlerden yüz kadar Yahudi’nin İstanbul’a geldiklerini haber aldım. Başvekalet vuku bulan şikayetlerde bazı Yahudiler, hususi mahalli tazyikler tesiri ile yerlerini terke mecbur olduklarını bildirmektedirler.*” Bu durumun dile getirilmesinin sonrasında gerekli olan soruşturma adımlarının tamamlanacağına dair bilgi verilmiştir. Soruşturma yapılmasının yanı sıra şikayeti olan kişilerin adliyeye başvurularını yapmaları tavsiye edilmiştir¹¹². İsmet Paşa, açıklamalarında “*antisemitizm Türkiye’nin mataı değildir*” ifadelerine yer vermiştir. Yabancı ülkelerden bu tür düşüncelerin zaman zaman yurda geldiği fakat ilerlemesine mahal vermeden gerekli önlemlerin alındığı da bildirilmiştir. 1930ların siyasi ve toplumsal iklimini reddetmeyen İsmet Paşa, bu tür ayrıştırmaların Türkiye’de yer bulamayacağını beyanatına eklemiştir¹¹³. Almanya ve Romanya’da meydana gelen Musevi düşmanlığı ile Trakya’da yaşanan bu olayların bir tutulamayacağı basında dile

¹¹¹Ahmet Yıldız, “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” Türk Ulusal Kimliğinin Etno Seküler Sınırları (1919-1938), 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2019, s.253-257.

¹¹²“ Trakya’dan Gelen Yahudiler”, **Akşam**, nr: 5652, 5 Temmuz 1934, s.2.

¹¹³“ Antisemitizm Türkiye’nin Mataı Değildir” **Akşam**, nr: 5653, 6 Temmuz 1934, s.1.

getirilmiştir. Türkiye’de ırk düşmanlığının yer bulamayacağını bildiren haberler hazırlanmıştır¹¹⁴.

Bazı yazarların ise Türkiye’de Musevi aleyhtarlığı olmayacağını dile getirirken, aynı zamanda bu tür bir aleyhtarlığın zuhur etmemesini bazı koşullara bağladıkları görülmektedir. Yahudilerin Türk kültürünü ve terbiyesini benimsedikleri vurgulanırken, “*daha kuvvetli surette kalplerinde ve dimağlarında yer etmesini istemek hakkımızdır*” ifadeleri haberlerde yer bulmaktadır. Bir baskı ya da şiddet olmadığı bildirilirken, bu şekilde koşulların basında ses bulması, dönemin Türkçe konuşma meselesi bağlamında gergin olduğunu yansıtmaktadır¹¹⁵. Yaşanan olaylarda hiçbir “*teşekküle tabi olmadan*” atılan adımların, tüm yurttaki hakim olan genel bir Musevi aleyhtarı durum şeklinde değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Trakya Olayları basında muhtelif bir olaylar dizisi olarak ele alınmıştır, Musevilere karşı genel bir düşmanlık gibi algılanmaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bir diğer vurgulanan husus ise Musevilerin yaşanan bu olaylarda gereksiz yere telaşa düştükleridir. Basında birçok haberde, ortada Museviler için tehlikeli bir durum olmamasına rağmen “*lüzumsuz telaşa düştükleri*” ibarelerine yer verilmiştir¹¹⁶.

Trakya Olayları değerlendirilirken basında adalet kavramı da sıklıkla ele alınmıştır. Cumhuriyette hakim olan adalet yolunun, cins mezhep ayrımı olmaksızın, hakkaniyetli olanı yerine getirdiği vurgulanmıştır. “*Hiçbir hakim Ali’nin davasına bakarken Veli’nin Yorgi’nin, Solomon’un davasını reddedemez*”¹¹⁷. Bu ifadelere yer verilirken, Yahudilerin dilerlerse haklarını hukuki alanda aramakta özgür oldukları da eklenmiştir. Durumun araştırılması ve sorumluların cezalandırılması hakkında atılan adımların sonrasında, basında çıkan haberlere göre, Museviler mevcut durumdan memnundur. Şükrü Kaya tarafından yapılan tahkikat sürdürülürken, evlerini terk eden Museviler yeniden evlerine dönmeye başlamıştır. Ayrıca “*hükümetin gösterdiği adaletten dolayı şükranlarını izhar etmektedirler*” ifadelerini kullanarak Musevilerin memnuniyetlerini bildirdikleri iddia edilmiştir. Verilen bu bilgiler ışığında, yaşanan toplumsal gerginliğin, huzursuzluğu giderecek ve Musevileri memnun edecek şekilde

¹¹⁴ “Yahudi Aleyhtarlığı”, **Milliyet**, nr: 3019, 7 Temmuz 1934, s.11

¹¹⁵ **Milliyet**, nr: 3020, 8 Temmuz 1934, s.3.

¹¹⁶ **Vakit**, nr: 5925, 7 Temmuz 1934, s.1.

¹¹⁷ **Son Posta**, nr: 1418, 6 Temmuz 1934, s.2.

sonuçlandığı üzerinde durulmuştur¹¹⁸. Gazetelerde olayın net şekilde ele alınması adına Musevilerin bizzat verdikleri malumatlar da bulunmaktadır. Akşam gazetesinde Uzunköprü’den gelen Musevilerden biri olan Solomon Efendi’nin beyanatı dikkat çekicidir. Solomon Efendi beyanatında “*gayri mesul*” iki kişinin Uzunköprü’de karışıklık çıkardığına dair ifadeler kullanmıştır. Belirtilen bu iki adam sebebi ile Uzunköprü’de Museviler ile alışveriş yapılmamaya, hatta beyana göre ilerleyen zamanda hiç kimse Musevilerin dükkanlarına uğramamaya başlamıştır. Museviler tahrik yaratan bu adamları Kaymakamlığa şikayet etmiş ve kaymakamlıktan da bu konuda güvence almışlardır. Ayrıca Solomon Efendi halk arasında Yahudi karşıtı bir düşünce akımının söz konusu olmadığını bildirmiştir¹¹⁹. Uzunköprü ile alakalı haberlerden bir diğeri de Musevilerin yaşadığı bu sorunun kaynağı olarak bizzat Musevileri suçlamıştır. Musevilerin Türklere karşı yaptıkları boykotu karışıklığı çıkaran ana sebep olarak nitelendirmiştir. Musevilerin Türklere yaptıkları boykotun sonrasında, Türkler de buna karşılık vermek için harekete geçmiştir. Yahudiler artık burada maddi kazanç sağlayamayacaklarını anlayarak, yaşadıkları yerleri terk etmeye başlamıştır. Beş günlük bir süre içerisinde Uzunköprü’de bir kadın haricinde Musevi kalmadığı ve gidenlerin de dönmediğine yer verilmiştir. Sadece Uzunköprü kapsamında verilen beyanatların dahi birbiri ile tutarlı olmadığı bu iki örnekte görülmektedir¹²⁰.

Olayın başlangıcı ile alakalı da farklı beyanatlar yer almaktadır. Yahudilerin mezbahalardan et almaya gittikleri fakat mezbahada Yahudilere et verilmediği bildirilmiştir. Bu olumsuz tavır esnaf arasında yayılmıştır. Daha sonrasında diğer kasabalara da yayılarak kargaşa ortamı oluşturulmuştur. Yahudilerin telaşa düşmesi ile yolculuk hazırlıkları başlamıştır. Hükümetin aldığı tedbirler neticesinde de bu göçün durdurulması için adım atılmıştır¹²¹. Haberlerde ele alınan ortak olan nokta ise herhangi bir resmi merciin Musevilerin şehri terk etmesi yönünde bir uyarıda bulunmamış olmasıdır.

¹¹⁸ **Halkın Sesi**, nr: 1215, 8 Temmuz 1934, s.4.

¹¹⁹ **Akşam**, nr: 5656, 9 Temmuz 1934, s.2.

¹²⁰ **Cumhuriyet**, nr: 3657, 12 Temmuz 1934, s.3.

¹²¹ **Haber Akşam Postası**, nr: 790, 11 Temmuz 1934, s.7.

Trakya Olayları The New York Times gazetesinde de yer almıştır. Yabancı basında olayların nasıl değerlendirildiği ile alakalı bu gazete haberlerinin de dikkatle incelenmesi faydalı olacaktır. 1 Temmuz tarihinde çıkan haberlerde Türkiye'nin Yahudileri Türkler ile değiştirdiği haberine yer verilmiştir. Haberin tarihi, Türk basını ile karşılaştırıldığı zaman oldukça erkendir. Henüz 1 Temmuz'da Türk basınında Trakya'da yaşanan olaylara dair bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Habere göre; Çanakkale'de yer alan Yahudiler, İstanbul'a doğru hareketlilik yaşamıştır. Bu hareketliliğin asıl sebebi olarak adı geçen bölgelerden, Yahudilerin çıkarılması politikasının uygulamaya koyulması gösterilmiştir. Fakat bu bilgiler verildikten sonra, Türk hükümetinin de antisemitik bir politika uyguladığını söylemenin doğru olmayacağı vurgulanmıştır. Buna kanıt olarak da Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşayan Yahudilere karşı herhangi bir itirazın oluşmaması gösterilmiştir. Haberde hükümetin Trakya'da Türk nüfusunu artırmak konusunda çaba sarf ettiğini söylemenin daha doğru olacağı bildirilmiştir. Türk nüfusunu artırmaya yönelik olan genel kaygının asıl sebebi ise Yahudilerin ticaret sahasında etkin bir rol oynamalarıdır. Rumların ve Ermenilerin göçlerinden sonra Musevilerin ticaret alanında daha etkin bir yer edindikleri vurgulanmıştır. Sadece ekonomik bağlamda değil, Trakya aynı zamanda askeri manada da eşsiz bir öneme sahiptir. Trakya'da hükümetin askeri bölgeler oluşturarak; bu bölgelere yabancıların ve gayrimüslim vatandaşların yerleşmesine izin vermemesi aynı politikanın tamamlayıcı bir parçası olarak haberde ele alınmıştır¹²².

Türkiye'de Musevilere karşı sert bir tutum takınan girişimlerin de yabancı gazetelerde adı geçmektedir. Özellikle Trakya'da yaşanan Yahudi nüfus hareketliliğinde Türklerin bu bölgede Yahudilerin tard edilmesini onayladıkları ve teşvik ettikleri ibareleri geçmektedir. Türkiye'deki antisemitik basın organı olan Milli İnkılap dergisinin Trakya'da 10 bin kadar kopyasının dağıtıldığı ve bu yayın kapsamında Trakya'dan Musevilerin çıkarılmasının cesaretlendirildiği bildirilmektedir. Selanik'te yer alan Musevilerin de durumdan tedirgin oldukları ve Türkiye'de yaşanan bu olumsuz tutumun kendi durumlarını da etkileyebileceğinden

¹²² “ Turkey Shifts Jews as Moslems Return; Only Turkish Population Sought For Thrace and the Region Beside The Dardanelles”, **The New York Times**, 1 July 1934, nr:27917, s. E3.

endişe ettikleri bildirilmiştir. Haberin son kısımlarında ise Türk Hükümeti'nin Musevilerin korunacaklarına dair açıklamalarına yer verilmiştir¹²³.

Trakya'da yaşanan gerginliğin antisemitik bakış açısını benimseyen Türkler tarafından ortaya çıkarıldığı dile getirilen iddialar arasında yer almaktadır. 8 Temmuz 1934 tarihli habere göre kalabalık Musevi aileler eşyalarını dahi geride bırakarak yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Çanakkale ve Edirne'den binlerce kişinin İstanbul'a doğru yola çıktığı bildirilmiştir. Sinagoglar, oteller ve bazı özel konutlar gelen Yahudiler ile dolmuştur. Haberlerde Yahudilerin henüz yolculuk sırasında hedeflerine varmadan hırsızlığa maruz kaldıkları ve eşyalarını çaldırdıkları bildirilmiştir. Lüleburgaz ve yakınlarından gelen Yahudilerin belirttiklerine göre Türklerin kendilerine uyguladıkları kötü muamele, hırsızlık ve saldırı sebebi ile panik yaşadıkları da haberde yer alan önemli hususlardandır¹²⁴. 11 Temmuz'da çıkan haberlerde ise olaylara bakış açısı değişmiş ve daha ziyade onaylanmış veriler ile oluşturulan yazılar yer bulmuştur. Hükümetin Musevileri koruduğu, Trakya'da 60 kişiye Yahudilere yapılan saldırı sebebi ile hapis cezası verildiği bildirilmiştir. Yahudilerin eşyalarını çalan kişilerin çaldıkları eşyaları iade etmeleri istenmiştir. Durumun normale dönmeye başladığı fakat hala 3000'e yakın Yahudi'nin İstanbul'da olduğu eklenmiştir¹²⁵. İllerde resmi görevlilerin tutuklulukları ile alakalı da bilgilendirme yapılmıştır. Bu konuda Hükümetin duruma el koyduğunu bildirirken aynı zamanda birkaç ay öncesinde yapılan nüfus bölgelerine ayırma kanunu ile alakalı eleştirilere yer verilmiştir. Asıl olarak nüfus hareketliliğinin bu kanun ile başladığı belirtilmiştir. Hükümet antisemitik politikayı reddetmiş, fakat bununla beraber Trakya'da yaşayan Musevilerin yerlerini terk ederek İstanbul'a ya da Türkiye'nin herhangi bir yerine göç etmelerini teşvik etmiştir. Habere göre kanunun asıl amacı Trakya'daki Türk sayısını artırmaktır. Belirli aralıklar ile Türkiye'de antisemitik kampanyaların gazeteler tarafından başlatıldığı fakat bunların hükümetçe kısa sürede bastırıldığı, kapatıldığı dile getirilmiştir. Ayrıca olağanüstü şekilde toplanan kabinenin

¹²³ “Jews Assailed in Thrace”, **The New York Times**, 7 July 1934, nr: 27923 s.4.

¹²⁴ “Jews Flee to Istanbul” **The New York Times**, 8 July 1934, nr: 27924, s.F15.

¹²⁵ “Turkey Protect Jews; Jails 60 Persons For Attacks in Thrace”, **The New York Times**, 11 July 1934, nr: 27927, s.13.

gündeminde de Musevilerin karşılaştıkları bu olumsuz durumun olduğu ve kabinede bu tutumun onaylanmadığı bildirilmiştir¹²⁶.

Basında Musevileri destekleyen ve olaya tepki gösteren yazılar da kaleme alınmıştır. “*Bir Yahudi tehciri ile suçlanıyoruz*” ifadelerini taşıyan haberde bir baskı ya da zorlamaya maruz kalan kişilerin şikayette bulunmaları gerektiği ifade edilmiştir. Musevi vatandaşların işleri ile uğraşmaya devam etmelerinin önünde hiçbir engel olmadığını dile getirerek yaşanan hadisenin ne kadar üzücü ve tehlikeli olduğu kaleme alınmıştır¹²⁷. Basında 9 Temmuz itibari ile yapılan haberlerde Yahudilerin yerlerine dönmeye başladığı dile getirilmiştir. Ayrıca Umumi Müfettiş İbrahim Tali ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından yapılan denetlemeler de sürdürülmüştür.

Tam da bu gerginliğin vuku bulduğu tarihlerde ve etkisi hala sürerken Halkın Sesi gazetesinde yer bulan yazı, durumun Türkçe konuşma meselesi ile ne derece yakın rabıtaya sahip olduğunu yansıtmaktadır. Gazetede avukat Alber Feridun beyin Musevi gençlere hitabına yer verilmiştir. “*Gençler biz burada Türkiye’de yaşıyoruz ve bittabi Türkçe konuşuyoruz. Sizden kabul edileceğini bir dakika bile şüphe etmediğim bir ricam var. O da aranızdan 25 efendi verilecek direktif üzerine izah edeceğim vazifeyi kabul etmekliğinizdir. Vazife şudur: Ben Halkevi erkanı ile temas edeceğim Karataş’tan ta Güzelyalı’ya kadar ikişer ikişer her akşam bu semtlerde muvazaf memurlar gibi gezeceksiniz. Türkçe konuşmayanlara tesadüf ederseniz sizlere verilecek matbu kartlardan bir tanesini kendilerine uzatarak efendi veyahut hanım: - Lütfen Türkçe konuşunuz! ihtarını büyük bir nezaketle söyleyeceksiniz.*” Haberin devamında gençlerin bu vazifeyi büyük bir memnuniyet ile kabul ettikleri dile getirilmiştir¹²⁸.

Gazetelerin, Yahudi aleyhtarlığı içeren girişimlere karşı, henüz Trakya olayları gerçekleşmeden birkaç hafta önce, Musevi cemaatinin önemli kişileri ile iletişim kurdukları ve Türkiye’de Yahudi aleyhtarlığı ile alakalı görüşlerini aldıkları görülmektedir. Meclis-i Cismani azalarından olan Albert Barokas’ın bu konu ile alakalı beyanatında da Türkçe vurgusu ön plandadır: “*Türkiye’de Yahudilerin en*

¹²⁶ “Turks Order Arrest of 3 as Foes of Jews”, **The New York Times**, 15 July 1934, nr: 2793, s.F15.

¹²⁷ **Haber Akşam Postası**, nr: 784, 5 Temmuz 1934, s.10.

¹²⁸ “Yalnız Türkçe Konuşulacak”, **Halkın Sesi**, nr: 1213, 5 Temmuz 1934, s.4.

aksak cihazleri Türkçeyi iyi öğrenememiş, konuşamamış olmalarıdır. Bu tarihin bir tecellisidir. Şimdi sağlam esaslar üzerine müstenit cemiyetler kurulmuştur. Bunlar sayesinde, Türk tebaası Museviler, Türkçeyi ana dili olarak öğrenmektedirler’’¹²⁹. Beyanatta bağlam bakımından sorunlu olan birçok nokta olsa da Türkçenin kullanımı ile alakalı önemli bir duruş sergilenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan ve milli harsın benimsenmesi konusunda sorunlara sebebiyet veren unsurlara bağlılığın, bizzat Museviler tarafından da bir yanlış olarak nitelendirildiği fark ediliyor. Özellikle Yahudi aydınların Türk kültürü ile hem hal olma konusunda ne derece hevesli oldukları, en azından kendi düşüncelerini bu şekilde lanse ettikleri anlaşıyor. Dönemin aydınlarının beyanatlarında dikkat çeken bir diğer öge de Yahudilerin ülkenin emniyetine sadakat duyguları ve vatandaşlık görevi neyi gerektiriyorsa onu yerine getirmeleridir. Yahudilerin vazife bilinçlerine karşın çıkan söylentilerin, Yahudilere yapılan bir haksızlık olduğu üzerinde durulmuştur¹³⁰.

Önemli Yahudi aydınlar arasında gösterilen Mişon Ventura’nın görüşleri de oldukça kritiktir. Ventura beyanatında Yahudilere karşı sistemli bir aleyhtarlığın olmadığını, bu olayların sistemli bir karşıtlık gibi gösterilmesinin de akla aykırı olacağını vurgulamıştır. Türklerin Musevilere karşı muhabbetleri ve yakınlık duygularının açık olduğu ve bunun uzun yıllardır geçerliliğini koruduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türklerin, Musevilerin sadakatini takdir ettiği de yer verilen detaylardandır. Beyanatta dikkat çeken bir diğer husus da yaşanan olayların “*umumi*” olmadığının vurgulanmasıdır. Münferit olaylar olarak ele alınarak toplumun genelinde bir Musevi karşıtlığının olmadığı kanaatinin arkasında durulmaktadır¹³¹. Milliyet gazetesinde yer alan bir haber yazısı bazı Musevi aydınların ve Türk kültürünü benimseyen Musevilerin Trakya Olayları hakkında tutumunu net olarak yansıtmaktadır. Gazetede “*Türkleşmiş bir Yahudi’nin*” olaylar hakkında yorumu diyalog halinde iletilmiştir. Trakya’da yaşanan toplumsal gerginlik hakkında bir Musevi olarak görüşlerinin ne olduğu sorulduğunda yanıt olarak “*Onu bana değil Yahudilere sor*” karşılığı verilmiştir. “*Sen Yahudi değil misin?*” sorusuna ise “*Hayır, ben Yahudi değilim, Türk soyundan olmasa da Türk kaynağından gelmeyim. Et tırnaktan nasıl ayrılmazsa beni de Türkten*

¹²⁹ **Haber Akşam Postası**, nr: 756, 7 Haziran 1934, s.3.

¹³⁰ **Haber Akşam Postası**, nr: 974, 15 Temmuz 1934, s.6.

¹³¹ “Profesör Mişon Ventura Beyin Beyanâtı”, **Cumhuriyet**, nr: 3653, 8 Temmuz 1934, s5.

kimse ayıramaz” şeklinde karşılık verilmiştir. Gazetede yer alan bu diyalogun ne derece kurgu ne derece gerçeği yansıttığını kanıtlayan bir veriye rastlanmamıştır. Fakat genel olarak gazetelerde hakim olan havanın, bu diyalog ile idealize edilebileceği bildirilmelidir. Yahudilerin; dil, kültür ve ülkü birliği bakımından ülkenin diğer fertleri ile aynı doğrultuda ilerlemeleri gerektiği kanısı yaygındır. Diyalog da bu isteği yansıtan bir kanıt niteliğindedir¹³².

Trakya Olayları en şiddetli şekilde etkisini basında gösterirken bu tür haberlerin yapılmasının tesadüf olmadığı açıktır. Olayın yaşanmasına Türkçe konuşurma meselesinin sebep olduğunu belirtmek yanlış olurken, her iki olayın da birbiri ile ayrılmaz bir bağa sahip olduğunu belirtmek daha makul olacaktır. Gündemi Yahudiler meşgul ederken, basının da Yahudilere yaygın şekilde Türkçe konuşmaları gerektiği konusunda baskı kurduğu ve sıklıkla durumu manşete taşıdığı görülmektedir. Haberlerde, Halkevinin Türkçe konuşulması için sarf ettiği çabanın meyve vermeye başladığı dile getirilmektedir. Bu noktada Yahudi gençlerin çabalarının halk ve münevverler arasında da takdirle karşılanacağı vurgulanmaktadır. Halkın, Türkçe konuşmaya gayret eden gençlerin heveslerini kırmaması ve onları teşvik etmesi önerilmiştir¹³³. Tabi ki teşvik edici haberlerin ve yazıların dışında, bunların tam tersi tepki gösteren ve Yahudileri sert bir dille eleştiren yazılar da basında yerini almaktadır. “*Sokaklarında Musevice, Rumca, Arnavutça duyulan bir Türk şehrinde Türk milliyetine Türk izzeti nefesine hakaret edilmiş olmaz mı?*” sorusu bu aşamada duyulan tepkiyi yansıtır. Aynı haberde “*Vatandaş! Türksen, Türklüğü seviyorsan, Türk topraklarına bağlılığın varsa, Türkçe konuş!*”¹³⁴ ibareleri yer bulmuştur. Musevilerin üzerinde bu süreç içerisinde Türkçe konuşmaya dair açık bir baskı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Basında gerginlik net şekilde hissedilmektedir. Türkçe konuşurma faaliyetleri ile alakalı analizler gerçekleştirilirken bu olayların halkın hassasiyetine dokunduğunu vurgulayan haberler de yapılmıştır. Türküm diyen ve devlet tarafından da vatandaşlık tanımı altında değerlendirilen kişilerin, yabancı dillerde konuşmasının halkın gücüne gittiği vurgulanmıştır. “*Milliyetperver Türkiye’de ana dilin hakimiyetini temin edememek hakikaten inkılapçı gençler için çok*

¹³² **Milliyet**, nr: 3025, 13 Temmuz 1934, s.4.

¹³³ “*Museviler Türkçe Konuşmaya Çalışıyorlar*”, **Yeni Asır**, nr: 8688, 6 Temmuz 1934, s.4.

¹³⁴ **Yeni Asır**, nr: 8688, 6 Temmuz 1934, s.5.

acıklı bir hareket oluyordu” ifadelerinin yer bulduğu haberler Trakya Olaylarının yaşandığı tarihlerde birçok gazetenin gündemini oluşturmaktadır. Fakat aynı haberlerde bu Türkçe konuşurma faaliyetlerinin aynı zamanda olumsuz olaylara ve infiale sebebiyet verdiği dile getirilmiştir. Türkçe konuşurma adımlarının önemi vurgulanırken aynı zamanda “*Türkün asil ruhuna*” uymayan, yersiz taşkınlıklara sebebiyet veren, kişisel hırslardan kaynaklanan olumsuz olayların da sahne aldığı ifade edilmiştir¹³⁵. Türkçe konuşurma konusunda 1934 senesinde daha geniş tedbirlerin alınmasını isteyen bir kesim de mevcuttur. Vakit gazetesinde çıkan 20 Temmuz 1934 tarihli haberde Türk kültürünü benimsemek istemeyen kişilerin elindeki en büyük kozlardan birinin dil olduğu gündeme getirilmiştir. Türkçenin daha yaygın şekilde konuşulması için Dil Yasası yapılması önerilmiştir. Dil Yasası tabirinin kulağa garip gelse de aslına bakılırsa ne derece işlevsel olacağı haber kapsamında açıklanmıştır. Bu yasa ile herkesin yalnızca Türkçe konuşturulması adına öneriler getirilmiştir¹³⁶.

Basında yer alan haberler arasında infial yaratan yazılar da vardır. Örneğin Vakit gazetesinde Selami İzzet tarafından kaleme alınan yazıda Museviler ile alakalı sert sözlere yer verilmiştir. “*Dün İsa Peygamberi çarmıhladıkları için Hristiyanların kinini celbeden Yahudiler, bugün de Türk iktisadını ve dilini çarmıha germeye yeltenirse Türkiye’de zorla antisemitizm yaratmış olurlar*” ifadelerini içeren haberde tehditkar bir ton hakimdir. Bu tehditkar tonun yanı sıra, Trakya Olaylarının ne derece rahatsızlık uyandırdığı da aynı haber metninde yer bulmuştur. Haberin asıl çarpıcı kısmı ise Türkçe ile alakalıdır. Musevilerin yaşadıkları yerleri bırakarak göç etmelerini dil bilmemelerine bağlayan bir değerlendirmeye yer verilmiştir: “*Esasen Yahudilerin, lüzumsuz bir telaşa düştükleri anlaşılıyor. Bunun sebebi de, katiyyetle iddia edebilirim Dilsizliktir. Yani Türkçesi, Türkçe bilmemezliktir.*” Bu ifadelerin yer almasının hemen sonrasında, uzun senelerdir bu topraklarda yaşamalarına ve zenginliklerini de bu topraklarda elde etmelerine rağmen, bir sorun yaşadıkları zaman resmi makamlara şikayetlerini iletmek için tercüman kullanmalarının ne kadar üzüntü verici olduğu dile getirilmiştir. Trakya’da yaşanan olayların sonrasında Şükrü Kaya’nın bu durumu araştırmak adına Trakya’ya gitmesi ise haber kapsamında, ülkede Yahudilere karşı bir

¹³⁵ **Yeni Asır**, nr: 8689, 8 Temmuz 1934, s.1.

¹³⁶ **Vakit**, nr: 5938, 20 Temmuz 1934, s.3.

düşmanlığın olmadığına kanıt olarak ele alınmıştır. Haberin ilerleyen kısımlarında dükkanlarına zarar verildiği iddia edilen ve zorla yaşadıkları şehirlerden göç ettikleri vurgulanan kişilerin nerede yaşadıklarını ve durumlarının ne olduğunu incelemeye gittiğiniz zaman “ *karşınıza bir alay İspanyol ve Fransız bozuntusu çıkıyor*” gibi sert ifadeler yer bulmuştur. Bu dil bilmezliğin hem problemi anlamak hem de soruna çözüm getirme konusunda sıkıntılar çıkardığı açıktır. Bu sert çıkışların yapılmasının sonrasında Yahudi vatandaşların yaşadıkları üzüntü verici durumun adli makamlarda sorumlusunun tespit edileceği ve cezalandırılacağı bildirilmiştir. Haberin son kısmında ise “ *Temenni edelim ki, Yahudiler Osmanlılık zamanından arta kalan görenekleri büsbütün ortadan kaldırarak, fiili surette Türkleşsinler*” şeklinde bir ana fikir bildirilmiştir. Basında bir kesimin gayet akıllı selim açıklamalar yaparken bir kesimin de bu şekilde teessür uyandıracak yazılara yer vermesi, basında yerleşmiş bir fikir birliği olmadığını yansıtmaktadır¹³⁷. İspanya vurgusuna farklı haberlerde de yer verilmiştir. Yahudilerin İspanya’da yaşarken kendi dilleri olan İbraniceyi konuşmayı bırakarak yaşadıkları ülkenin dilini benimsemeleri ve daha sonrasında ülkemize göç eden Yahudilerin de dillerinden vazgeçmeyerek adeta “ *kendi malları gibi*” İspanyolcayı da yanlarında getirdikleri vurgulanmıştır. Basında İspanya konu olduğu zaman asıl vurgu İspanya’nın Yahudileri kovması ve buna rağmen Yahudilerin kovuldukları memleketin dilini konuşmakta gösterdikleri ısrarcı tavidir. Bu eleştirilerin sıralanmasının sonrasında dilekler belirtilmiştir, umuluyor ki bundan sonrasında “ *Musevi vatandaşlarımızı hisleri gibi dilleri de Türkleşmiş göreceğiz*” ibarelerine yer verilmiştir¹³⁸.

Trakya Olayları için kritik tarihlerden olan 4 Temmuz 1934 tarihinde İzmir Postası gazetesinde çıkan “*Türkçe Konuşturma Savaşında Ecnebler*” başlıklı yazı, Türkçe konuşmayanlara karşı bakış açısını net şekilde yansıtmaktadır. “*Değil kendileri hatta dedelerinin dedeleri bu toprağa yerleşmiş bir sürü bizden olmayanlar vardır ki top yekun beş kelime Türkçe bilmezler; nice başka diyarların dillerini öğrenmişlerdir de Türkçeyi öğrenememişlerdir. Trende, otobüste, yolda hiç sıkılmadan bağıra bağıra yabancı dillerle konuşurlar*” ifadeleri net olarak isim verilme de büyük bir olasılık

¹³⁷ “Yahudi Hadisesi”, **Vakit**, nr: 5926, 8 Temmuz 1934, s.3.

¹³⁸ **Milliyet**, nr: 3031, 19 Temmuz 1934, s.3.

ile Yahudiler hedef alınarak hazırlanmıştır. Bu kanının oluşmasının asıl sebebi ise “*nice başka diyarların dillerini öğrenmişlerdir*” ifadesidir. Yahudilerin eleştirildikleri asıl nokta, kendi dilleri olan İbranice yerine göç etmek zorunda kaldıkları bir ülkenin dili olan İspanyolcayı kullanmalarıdır. Bu nedenle yazıda hedef alınan asıl grubun Yahudiler olduğu çıkarımı yapılabilir. Yazıda geçen “*Türkçe bilmemek bir mazeret değildir, bilmeyenler umumi mahallerde susmalı ve konuşmamalıdır*” ifadeleri ise yerel basında hakim olan sert tonun örneklerindendir¹³⁹. Ulusal basında çıkan haberlere kıyasla yerel basında yer bulan haberler, Türkçe konuşma meselesinde çok daha sert bir üslupta kaleme alınmıştır.

Gazetelerde Türkçe konuşma hususuna dair açıklamalar yapılırken, Yahudilerin müdahil olduğu bireysel olaylara yer verilmiştir. Bu şekilde Türkçenin yaygınlaşması ile alakalı sadece aydınların bakış açısı ile sınırlı kalmadan halk arasında neler yaşandığına dair fikir sahibi olmak mümkün olacaktır. Verilen örneklerden Türkçenin yaygınlaştırılması hususunda hakim olan gerginliğin halka da sirayet ettiği anlaşılmaktadır. Halk arasındaki gerginliğin basına yansıdığı olaylardan biri de İzmir’de meydana gelmiştir. İzmir’de Asansör Mahallesi’nde oturan Halil İbrahim Efendi ve komşusu arasında bir tartışma çıkmıştır. Halil İbrahim Efendi’nin komşusu Yako oğlu Danyel bağıra bağıra Yahudice konuşmaya başlamıştır. Halil İbrahim Efendi komşusuna Türkçe konuşmasını teklif etmiştir. Danyel buna karşılık olarak “*Konuşmayacağım, benden ne istiyorsun*” şeklinde cevap vermiştir. Danyel elinde bulunan sopa ile komşusuna hücum etmiştir. Halil İbrahim Efendi’nin eşi Şekibe Hanım bu kargaşaya müdahale etmek için atılımda bulunsa da, o da bu saldırıdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Zabıta duruma müdahale etmek için gelmiştir ve durum hakkında tahkikat başlatılmıştır¹⁴⁰. Türkçe konuşma meselesi ile alakalı verilen farklı bir örnek de İsa Reis Mahallesi Birinci Asmalı Mescit Sokağı’nda yaşanan bir vakadır. Kadastro memuru olduğu bildirilen Hüseyin Efendi ve eşi Zekiye Hanım sokakta yürürken, Solomon kızı Keli’nin Musevice konuştuğunu fark etmiştir. Bu nedenle

¹³⁹ “Türkçe Konuşturma Savaşında Ecnebler”, **İzmir Postası**, nr: 3944, 4 Temmuz 1934, s.3.

¹⁴⁰ “Hem Türkçe Konuşmamış Hem De...”, **Vakit**, nr: 5942, 24 Temmuz 1934, s.9.

Türkçe konuşmasına dair ihtarda bulunmuştur. Bu uyarıya alınan Keli Türklüğü tahkir etmeye başlamıştır. Zabıta olaya müdahale ederek tahkikata başlamıştır¹⁴¹.

Halk arasında yaşanan olaylardan verilen örnekler, Türkçe konuşma konusunun sadece gazete sayfalarında tartışılan bir durum değil, aynı zamanda halk arasında da gündeme gelen bir gerginlik konusu haline geldiğini yansıtmaktadır. Türkçe konuşma meselesi ve Musevilerin ana özne olduğu en kayda değer haberlerden biri de Cumhuriyet gazetesinde 2 Şubat 1934 tarihli sayıda yer almaktadır. Milas'ta Türkçe konuşturma faaliyetleri için çaba sarf eden bir Musevi muallimin darp edildiği bildirilmiştir. Türkçe konuşturma faaliyetlerinde aktif bir rol oynayan muallimin havralarda Türkçe konuşmanın önemini dile getirmesinin sonrasında bazı Yahudilerin bu durumdan teessür duyarak muallimi dövdükleri iletilmiştir. Durum hakkında gerekli olan adımlar atılmış ve 20 ye yakın kişi gözaltına alınmıştır¹⁴².

Musevilerin asırlardır Türkçeyi konuşmamakta ısrarcı olmaları üzerine şekillendirilen savı, Trakya'da yaşanan göç olayları ile ilişkili bulan kesimler mevcuttur. Bu noktada Yahudilerin Türkçe konuşmamaları ve Türk kültürünü tam olarak benimsememiş olmalarının, Trakya'da yaşanan örnekte olduğu gibi bir Yahudi aleyhtarlığı kozuna dönüştürebilecek kesimlerin olduğu ele alınan ihtimallerdendir. Bu durum Yunus Nadi'nin bir yazısında uyarı olarak bildirilmiştir. Senelerden beri Türkçeyi öğrenmeyen Museviler, Türkiye'de bu nedenle yabancı gibi görülmektedir. Dil hususunun herhangi bir şiddet yöntemi ile çözüme kavuşabilecek bir mesele olmadığı da vurgulanmıştır¹⁴³.

Trakya'da yaşanan göç olayları ile alakalı uluslararası arenada da haklılığın yansıtılması için çalışmalar yapılmıştır. Denizli Mebusu Necip Ali Bey tarafından La Tribune De Geneve Gazetesi'ne gönderilen mektup aracılığıyla, Yahudilere kötü muamele gösterilmediğine dair açıklamalar yapılmaktadır. Yahudilere karşı herhangi bir kötü muamele olmadığı bildirilirken, aynı zamanda dil ve kültür birliği konusunda hassasiyet dile getirilmiştir. “*Dil ve kültür birliği Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından*

¹⁴¹ ‘‘ Türkçe Konuşmamak Yüzünden’’, **Yeni Asır**, nr: 8695, 15 Temmuz 1934, s.2.

¹⁴² **Cumhuriyet**, nr: 3500, 2 Şubat 1934, s.7.

¹⁴³ **Cumhuriyet**, nr: 3660, 15 Temmuz 1934, s.4.

takip edilen milli siyasetin esasıdır’’ cümlesine de yer verilmiştir¹⁴⁴. Mektubun tekzip amacı taşıdığı anlaşılırken, Türkiye hakkında antisemitizm konusunda değerlendirmeler yapan kişilerin Türkiye’nin Yahudilere karşı gösterdiği misafirperverlikten, Cumhuriyetin hangi anayasal zeminlerde varlığını sürdürdüğünden haberdar olmadığı bildirilmiştir¹⁴⁵.

1934 senesinde sadece Musevi azınlığın konumu değil aynı zamanda dil ile alakalı gösterilen hassasiyetin uluslararası arenaya yansıdığı görülmektedir. Örneğin Fransa’da Bakalorya sınavlarına girecek olan talebelerin Fransızca hariç iki adet daha yabancı dile hakim olması istenmektedir. Bu yabancı diller arasında Türkçe’nin de alınması için çaba sarf edilmiştir. Paris Büyükelçisi Suat Bey bu konuda gerekli görüşmeleri gerçekleştirmesi ve anlaşmaları yapması için görevlendirilmiştir. Bu yabancı diller arasına girmesi ile beraber hem dilin uluslararası bilinirliğinin artırılması hem de Fransa’da bakalorya imtihanlarına girecek olan Türk öğrenciler için bir kolaylık sağlanması hedeflenmiştir. Sadece Türkiye içinde değil aynı zamanda uluslararası düzlemde de dile verilen önemin artırılması adına çaba sarf edildiği bu örnek ile anlaşılmaktadır¹⁴⁶. Gösterilen bu çaba Türkçenin yaygınlaştırılması kampanyasının farklı bir boyutudur.

4.Bulgaristan’da Yaşanan Benzer Olaylar ve İlişkiler

Trakya Olayları değerlendirilirken Bulgarlar ile mevcut gergin ilişki de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu süreç ilişkilerin hem gergin olduğu hem de hükümet tarafından dengeli şekilde sürdürülmeye çalışıldığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Trakya Olaylarının gündemde olduğu tarihlerde Bulgar gazetelerinde gündem olan hususlar, Türk basınına da yansımaktadır. Bu haberlerden birinde Türkiye’nin silahlanma programının artık açık şekilde uygulanmaya başladığı yer bulmuştur. Boğazlar, Edirne ve Kırklareli’nde tahkimata başlandığı ve bu tahkimatın, silahlanmanın Sovyet uzmanları tarafından yapılacağı dile getirilmektedir. Bu tür haberlerin çıkması

¹⁴⁴ **Akşam**, 4 Eylül 1934, nr: 5713, s.1-2.

¹⁴⁵ Rıfat Bali, ‘‘Yeni Bilgiler ve 1934 Trakya Olayları’’, **Tarih ve Toplum**, S.187, Temmuz 199, s.46.

¹⁴⁶ 3 Mayıs 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi, **BCA**, Yer nr: 30.18.1.2, Fon Kodu: 44.27.11.

Trakya’da yaşanan hareketliliğin bir diğer cephe olan Bulgarlar tarafından da gözden kaçırılmadığını, fakat gelişmelerin farklı nedenler ile bağdaştırıldığını yansıtmaktadır¹⁴⁷. Bulgarların bu sürece dair iddiaları yabancı basında da ses getirmiştir. Trakya’da yaşanan hareketliliğin sadece Yahudiler için değil Türkiye’de yaşayan Bulgarlar ve Rumlar için de geçerli olduğunu bildiren iddialar gündemde yer almıştır. Günlük 50-60 kadar Bulgar ve Yahudi’nin Türkiye’den Bulgaristan demiryolu sınır geçiş alanına geldiği iddia edilmiştir. Bu kişilerin Bulgar resmi otoritelerinden en azından geçici bir süre Bulgaristan’da kalmak için izin istedikleri de iletilmiştir. İddiaların asıl çarpıcı tarafı ise Bulgaristan’a gelen grupların, Türk resmi yetkililerinin vermiş olduğu ultimatom sonrasında Türkiye’yi terk etmek zorunda kaldıklarını bildirmeleridir. Ayrıca Edirne Valisinin geçici süre ile Edirne’ye yabancı girişini yasakladığına dair söylentilere yer verilmiştir. Bulgaristan’ın Bulgar azınlığa karşı sergilenen bu olumsuz tutum karşısında oldukça şaşırdığı haberlerde yer bulmuştur. Bulgaristan’da Türk azınlık gruplara büyük bir tolerans ile davranıldığı da haberin son kısmında yer bulmuştur. İşte tam da bu noktada Türk basınında çıkan haberler yakından incelenmeli ve her iki ülkenin de azınlıklar konusunda basına yansıyan durumlarının birbiri ile örtüşmediği görülmektedir¹⁴⁸.

Dönemin incelemesi yapılırken, Bulgaristan Türklerinin durumları ile alakalı gelen haberler dikkat çekmektedir. Sofya’dan gelen mektupları konu alan haberlerde, Bulgaristan gazetelerinde çıkan yazıların hiç de dostça olmadığı bildirilmektedir. Türkiye’nin, Trakya’da Umumi Müfettişlik oluşturması ve Trakya’nın güvenliğine büyük önem vermesinin Bulgaristan’da şaşkınlıkla karşılandığı haberlerde yer bulunmaktadır¹⁴⁹. Hem Trakya Olaylarının anlamlandırılması hem de Türkçe konuşurma faaliyetlerinin yakın coğrafyalarda benzerlerinin olup olmadığı konusunda Bulgaristan en net kıyas imkanı veren örnektir.

8 Temmuz 1934 tarihinde Haber Akşam Postası gazetesinde de yer bulan haber, içerdiği bilgilerle dil bağlamında Bulgaristan ve Türkiye arasında kıyaslama yapma imkanı vermektedir. Yabancı dil konuşulmasına duyulan tepkinin sadece Türkiye’de

¹⁴⁷ ‘‘ Bulgarlara Göre Silahlanıyormuşuz’’, **Cumhuriyet**, nr: 3653, 8 Temmuz 1934, s.3.

¹⁴⁸ ‘‘ Bulgarian Exiles Flee From Turkey’’, **The New York Times**, nr:27924, 8 July 1934, s. F15.

¹⁴⁹ ‘‘ Bulgaristan Türkleri Çok Fena Veziyettir’’, **Akşam**, nr: 5685, 7 Ağustos 1934, s.1.

değil aynı zamanda Bulgaristan'da da yer bulduğu bu haberden net olarak anlaşılmaktadır. Bulgaristan'da Oblast direktörlerine verilen emir ile Bulgarcadan başka dilleri konuşan kişilerin tespit edilerek cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Bulgarcadan başka dillerin kullanılmasının da yasaklanmasına karar verilmiştir. Oblastlara gönderilerin emir belgesinde “ *memleketimizde yaşayan ekalliyetler şimdiye kadar olduğu gibi üvey baba muamelesi görmeyecektir*” ifadeleri yer bulmuştur. Bu emrin sonucunda yaşanan olaylara haberde yer verilmiştir. Bulgaristan'da Türklerin yaşadığı Ahivalı kasabasının Osman Köyü'nde, bir jandarmanın kahvehaneye girmesi ile beraber dil konusunda tartışma yaşanmaya başlamıştır. Kahvede bulunan 3 Türkün, Türkçe konuştuğunu duyan jandarmaların öncelikle duvarda yer alan sadece Bulgarca konuşulmasını emreden tabelayı gösterdiği ve daha sonrasında da kılıçlarının arka kısmı ile bu 3 kişiye vurmaya başladığı haberde yer alan detaylardandır. Yaşanan bu olayın sonrasında şikayetçi olan kişiler jandarmanın bu davranışından dolayı cezalandırılmasını ister, fakat bunun tam aksine, hareketi yapan jandarmalar ödüllendirilir. Sadece Bulgarca konuşulması yönünde hazırlanan emir sonrasında Türklerin ne mallarının ne de canlarının artık güvende olmadığı algısı oluşmuştur. Yaşanan baskının akabinde Deliorman-Aydos bölgesinde köylerde bulunan Türklerin kasabalara göç etmeye başladığı iddia edilmiştir. “ *köylüler can ve mallarının emniyette olmadığını görerek hicreti tercih etmektedirler*” ifadeleri oldukça çarpıcıdır¹⁵⁰. Haberde Bulgaristan'da yaşayan Türklerin yaşadıkları mağduriyet dile getiriliyor olsa da Trakya Olaylarında Musevilerin baskılar sonucu şehir değiştirdikleri dönemde bu tür bir haberin gündeme gelmesi de oldukça dikkat çekicidir. Bu tür haberler algının farklı bir yöne kayması için sarf edilen çaba olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda resmi dil kullanımının yaygınlaştırılması faaliyetlerinin Türkiye'ye özgü bir durum olmadığı, hatta çok daha sert dil politikalarının güvenlik güçleri marifetiyle desteklenerek uygulandığı görülmektedir. Ayrıca Haber Akşam Postası gazetesinde Bulgaristan'daki Türklerin durumunu anlatan bu haberin hemen karşı sütununda “*Trakya Yahudileri Sükun Bulmaya Başladılar*” başlığına sahip bir haberin yer alması da bir nevi durum kıyaslaması

¹⁵⁰“ Bulgar Komitacıları Tecavüze Başladılar”, **Haber Akşam Postası**, nr: 787, 8 Temmuz 1934, s.1.

olarak incelenebilir¹⁵¹. Bulgarlar ile alakalı bir diğer gerginlik de basına yansıyan bazı toprak talepleri ile alakalıdır. Bulgaristan'ın İtalya'ya gönderdiği memorandumda Trakya'daki hak taleplerini ırk ve tarih bağlamında temellendirdikleri görülmüştür¹⁵².

Bulgar gazetelerinde Trakya ve Boğazları tahkim etme meselesi ile Yahudilerin göç olaylarının birbiri ile bağlantılı olduğu dile getirilmiştir. Bu haberlerde özellikle Edirne, Kırklareli ve Çorlu'da Bulgarların da yerlerinden edildikleri vurgulanmıştır. Sadece göç hususunda değil aynı zamanda Türklerin sınır kısmında beton siperler yaptıkları da haberlerde yer bulmuştur. Bu beton siperlerde 3 bin kadar askerin görevlendirildiği haberin çarpıcı kısımlarındandır¹⁵³. Trakya'da yaşanan Yahudi göç olaylarının Bulgar basınında bu derece yoğun yer tutmasının bir sebebi de bu siyasi ve askeri gerginliktir. Bulgaristan'da sadece basında değil aynı zamanda öğrenciler arasında da Türk düşmanlığının geniş bir tabana yayılması ve Türk düşmanlığının karşılığı olarak da öğrenciler arasında Bulgar milli ruhunun canlanması için Varna Lisesi'nde yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Varna Bulgar Erkek Lisesi kapsamında öğrenciler arasından seçilerek oluşturulan bir heyet tarafından çıkarılan Vidolina gazetesi, Türkler hakkında birçok farklı olumsuz unsur barındırmaktadır. Gazetede çıkan yazılarda Edirne'nin Bulgarlar tarafından alınmasına dair methiyelere yer verilirken Bulgarca konuşulmaya devam ettiği müddetçe ve Bulgar halkı var oldukça Edirne'nin Bulgarlara her zaman bir zafer hatırlatıcısı olacağı bildirilmiştir. Hazırlanan yazılara, Edirne'nin alınması için can veren Bulgarlara şuanki gençlerin ne derece layık olduğuna dair sorular da yerleştirilmiştir. Edirne tanımlanırken “*Bulgar ruhunun, Bulgar iradesinin ve Bulgar ölümünün şöhreti*” tabirleri yazılarda yer bulmuştur¹⁵⁴. Bulgar basını değerlendirilirken, toplumun genç kesimi arasında yerleşmesi için çabalanan Türk karşıtı ve Bulgar milliyetçisi duruşun farkında olunması gerekir. 1930lu yıllarda Bulgaristan'da Edirne'nin işgal yıldönümlerinde düzenlenen etkinlikler oldukça kritiktir. Hatta bu etkinlikler bir adım daha ileriye

¹⁵¹ “Trakya Yahudileri Sükun Bulmaya Başladılar”, **Haber Akşam Postası**, nr: 787, 8 Temmuz 1934, s.1.

¹⁵² **Halkın Sesi**, nr: 1225, 19 Temmuz 1934, s.1.

¹⁵³ **Türk Sözü**, nr: 2969, 17 Temmuz 1934, s.1.

¹⁵⁴ Hariciye Vekaleti 2. Daire Umum Müdürlüğü'nden Yüksek Başvekalete gönderilen 3 Mayıs 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 242.633.14.

taşınmış ve Edirne'nin işgal yıldönümünün “Trakya Günü ” olarak anılmasına karar verilmiştir¹⁵⁵.

Sadece Bulgar basınında Türkler ile alakalı çıkan haberler değil, aynı zamanda Türk basınında Bulgarlar hakkında çıkan haberler de iki ülke arasındaki gerginliği artırmıştır. Bu nedenle açık açık Bulgarların teessürlerini dile getirdikleri görülmektedir. Bulgaristan'da çıkan Mir gazetesi bu konuyu ele almıştır. Sadece Bulgaristan hakkında çıkan ve olumsuz ifadeler içeren haberler değil, aynı zamanda Bulgaristan'da yer alan azınlıkların “*Kemalize edilmek*” istendiğine dair iddialar ortaya atılmıştır. Kıyaslamalar yapılarak Bulgaristan'da yer alan Türk ekalliyetinin eğitim durumu oldukça iyi iken, Türkiye ahalisinin bilgisizlik içerisinde olduğu belirtilmektedir. Bulgar basınında Türkiye için hakaret içeren ifadelerin kullanılmadığı bildirilirken, Türk basınında bu ifadeler kullanılmaya devam edilirse her iki ülkenin ilişkileri bağlamında da olumsuz sonuç doğuracağı vurgulanmıştır. Türk basınının, Bulgaristan'a karşı kullandığı ifadelerin son bulacağına dair ümit içerisinde oldukları eklenmiştir¹⁵⁶. Bu karşı çıkıştan da anlaşılacağı üzere her iki ülkenin de birbiri hakkında düşüncelerinin ve basına olan yansımaların benzer olduğu görülmektedir. Her iki ülke de kendi sınırları içerisinde yer alan azınlıkların durumlarına karşı fikir beyan ederken, birbirlerini hakaretimiz olmak ile suçlamaktadır.

Varna'da yayınlanan Novini gazetesinde Bulgar milliyetçiliğine dair çıkan bir makale oldukça dikkat çekmektedir. Bulgarların yarından emin olamayacakları oldukça tehlikeli bir dönemden geçtikleri bildirilmiştir. Giderek güçlenen bir kesimin, fakir Bulgarların ellerinde olan son birkaç lokmaya da göz diktiği belirtilmiştir. “*Türklerin idaresindeki beş yüz senelik esaretimizi hiç kimse unutmamalıdır*” ifadeleri kullanılmış ve Türkler hedef gösterilmiştir. Kullanılan tabirlerde yabancıların birer mikrop olarak nitelendirildikleri görülmektedir. Yabancılar karşı mücadele etmenin her Bulgar'ın görevi olduğunun da altı çizilmiştir. Razgrad'da kaleme alınan makalenin sert tonu endişe vermektedir. Bu makalede kullanılan sert ifadelerden

¹⁵⁵ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri (1878-1938)**, Birinci Baskı, İstanbul, İlgı Kültür Sanat Yay., 2020, s.132.

¹⁵⁶ **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 607.105.4.

dönem içerisinde sadece Türkiye’de değil, Bulgaristan’da da sert bir milliyetçilik dalgasının etkin olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁷.

Bulgaristan’da Türklerin hicreti meselesinin artık bir salgın halini aldığı yorumu yapılırken, bu duruma karşı Bulgar Hükümeti de önlemler almak için adım atmıştır. Bulgar Dahiliye Nazırı tarafından hazırlanan emirnamede de bu konuda alınan önlemler yer bulmaktadır. Öncelikli olarak Bulgaristan’ın hukuki bir devlet olduğu bildirilirken Bulgar olmayan halkın haklarının korunmadığına dair ortaya atılan görüşlere dair “*Bulgaristan’ın sükun ve intizamına karşı caniyane bir tahriktir*” ifadeleri kullanılmıştır. Bu tahrikin bertaraf edilmesi için emirler yayınlanmıştır. Önlemler alınırken aynı zamanda Bulgaristan’da Bulgar olmayanlara karşı olumsuz bir politika yürütüldüğüne dair şayialar yaratan kesimlerin tespit edilerek cezalandırılması için adım atılması emredilmiştir¹⁵⁸.

Bulgaristan’da yaşanan hadiseler Türkiye’de sürdürülen faaliyetlerin aksine şiddet içermektedir. Hatta bu nedenle bazı ailelerin Bulgaristan’da yaşamaktan vazgeçecek seviyeye geldikleri de anlaşılmaktadır. Ayrıca emirlerin resmi birimler tarafından verilmesi, Türkiye’de yaşanan Türkçe konuşurma kampanyalarından farklılık arz etmektedir. Türkiye’de teşvik üzerine kurulu olan dil meselesinde, kişisel adımlardan kaynaklanan bazı sorunlar meydana gelse de durum şiddete varmamıştır. Bulgaristan’da dil konusunda atılan adımların sertliği kendini haber detaylarında göstermektedir. Bulgaristan’dan gelen ve basına yansıyan haberlerden Türklerin büyük bir baskı altında olduğu anlaşılmaktadır. Köylerde toplu bulunulan alanlara ve özellikle kahvelere “*her yerde Bulgarca konuşulacak*” yazılı tabelalar asılmıştır. Birkaç Türk arasında Türkçe konuşmaya başladığı zaman, etraftan baskı ve zorlamalar meydana geldiği için Türkler arasında göç durumunun yaygınlaştığı dile getirilmiştir¹⁵⁹.

Bulgaristan’ın Türkiye’ye yaptığı bir diğer suçlama da, Türkiye’de yaşayan Bulgarların zorla Bulgaristan’a gönderildiği iddiası üzerine şekillenmektedir. Haber

¹⁵⁷ Hariciye Vekaleti 2.nci Daire Umum Müdürlüğü’nden Yüksek Başvekalete gönderilen 14 Mart 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 30.10 Fon Kodu: 242.632.23. s.2.

¹⁵⁸ Hariciye Vekaleti 2.nci Daire Umum Müdürlüğü’nden Yüksek Başvekalete gönderilen 30 Nisan 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 242.633. 9.

¹⁵⁹ “Bulgaristan Türkleri”, **Akşam**, nr:5658, 11 Temmuz 1934, s2.

detaylarına göre Burgazada Çatalca'nın Kulgarlı Köyü'nde bulunan 10 aile Bulgaristan'a göç etmiştir. Bulgar gazetelerinde bu ailelerin zorla Türk hükümeti tarafından uzaklaştırıldığı bildirilmiştir. Bulgar ailelerin yol parası dahi olmadığı için Bulgar vapur firmasının bu muhacirlerden para almadan seyahat etmelerine izin verdiği iddia edilmiştir. Bir diğer iddia da ailelerin yanına kıyafet, kişisel eşya ya da gıda almasına izin verilmeden gönderildiğidir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde bu iddialara karşılık olarak, Bulgaristan'dan Türkiye'ye her gün birçok Türk ailenin göç ettiğini vurgulamıştır. Bu göçler üzerine, Türk basını tarafından Bulgaristan'ın Türk aileleri kovduğuna yönelik bir haber yapılmadığı bildirilmiştir. Cumhuriyet gazetesi yaşanan bu olayın farklı bir bağlamda ele alınması gerektiğini bildirerek, iki ülke arasındaki göçün sürekli olarak devam ettiğinin altını çizmiştir. Bulgar gazetelerinin yaptığı bu tür haberler de bir fırsat düşkünlüğü olarak değerlendirilmiştir¹⁶⁰.

5.1934 Dil Bayramı Kutlamalarında Öne Çıkan Detaylar

1934 senesinde Halkevlerinde yapılan Türk Dili Bayramı merasimleri dikkate değerdir. Dil bayramı kutlamalarında okunan metinler hem dönemin atmosferini anlamak için bir fırsat sunmakta hem de Türkçenin yaygınlaştırılması adına hangi adımların atıldığını adeta özetlemektedir. 1934 senesinde Dil Bayramı kutlamaları için bazı illerde törenlere dair davetiyeler hazırlanmıştır. Bazı illerde ise sadece program içeriği hakkında bilgilendirme yapılmış ve tüm ilgililerin davetli olduğu bildirilmiştir. Bilgilendirmelerde hem programın içeriğine hem de kutlamanın ne zaman nerede yapılacağına dair veriler yer almaktadır¹⁶¹.

Gaziantep Halkevi Reisliği tarafından yapılan bilgilendirmede kutlamanın ana temasının Türk dili savaşının önemi olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan konuşmalarda Türkçenin önemi, dilin zenginliği üzerinde durulurken bir diğer yandan da 1934

¹⁶⁰ ‘‘ Bu Ne Fırsat Düşkünlüğü’’, **Cumhuriyet**, nr: 3675, 30 Temmuz 1934, s.3.

¹⁶¹ Ordu Halkevi'nden C.H.F. Umumi Katipliği'ne gönderilen 3 Kasım 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1170.108.1. s.2.

senesindeki Gaziantep Ticaret Odası Başkatibi'nin eski yazı dilinin zorluklarından bahsederken bazı gülünç noktalarını da vurguladığı görülmüştür. Milli his ile dil arasındaki bağ üzerinde durulurken, aynı zamanda dil ne kadar milli olursa milli his de o kadar kuvvetli olacaktır ibarelerine yer verilmiştir. Türkçe'nin yabancı kelimelerden arındırılmasının bu nedenle çok önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Kutlamalarda belirtilen ana konulardan biri de yabancı kelimelerin dilin anlaşılmasını güçleştirmesidir. Bu aşamada bir örnek olarak Baki'nin şiirine yer verilmiştir. İki dizesi okunduktan sonra yapılan açıklamalarda milyonlardan oluşan ülkenin sadece küçük bir yüzdesinin bu dizeleri anlayabileceği söylenmiştir. Baki'nin dizelerinin anlaşılma zorluğunun her zaman Türk milletinin içini burkan bir husus olarak kalacağı bildirilmiştir. Yapılan eleştirilerde Baki ve bu ekolü takip eden diğer şahısların kelimelerin anlamlarını değil, kelimelerin bir araya geldiğinde oluşturdukları müziği temel aldıkları vurgulanmıştır. Halkın anlamadığı bu dile karşın, Yunus Emre ve Karacaoğlan gibi isimlerin eserlerinin halk tarafından kolaylıkla anlaşıldığı vurgulanmıştır. Daha sonra Yunus Emre'nin dizelerinden örnekler verilmiştir. Ne derece açık ve anlaşılır olduğunun üzerinde durulmuştur. *'Milli savaşta olduğu gibi bu savaşta da Gaziantep'in muvaffakiyeti birinci sırada gelir'* ifadelerine yer verilmiştir. Dil konusunun ne derece ciddiye alındığı ve adeta bağımsızlık mücadelesi ile kıyaslanacak kadar önem verildiği anlaşılmaktadır¹⁶².

Halkevlerinde Divan Edebiyatı ve Halk Edebiyatı'nı temel alan örnekler ve okunan ana metin detaylar bakımından aynıdır. Edebiyat eserlerine dair verilen örneklerin haricinde kutlamaların çoğunda yer alan bir diğer örnek de; dünyadaki teknolojiye dair bütün aksamlar dursa ve büyük bir kriz meydana gelse dahi dil hazinesi sayesinde uygarlığın yeniden güç kazanabileceğidir. Örneğin devamında, bunun tam tersi dil zarar görür ve teknoloji olduğu gibi kalırsa uygarlığın aynı güçte devamlılığının sağlanamayacağını dair bir fikir beyan edilmiştir. Halkevi kutlamalarında yapılan bireysel katılımcı konuşmaları ise kişisel düşünceleri yansıtacak şekilde hazırlanmıştır¹⁶³.

¹⁶² Gaziantep Halkevi Reisliği'nden C.H.F. C.H.F. Kâtibiumumîliği'ne gönderilen 22 Ekim 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 13.71.5.

¹⁶³ ‘‘ Dil ‘‘, **Denizli**, nr. 569, 27 Eylül 1934, s.1.

Giresun Halkevi'nde de Dil Bayramı coşku ile kutlanmıştır. Giresun'dan kutlamaya dair gönderilen dokümanlarda özellikle Türk dilinin gelişmesi ve yaygınlaşması için verilen bilgilendirmelerde Martin Luther'in örnek gösterilmesi dikkat çekmektedir. Martin Luther'in Almancanın önemini vurgulamak için atmış olduğu adımlar misal gösterilmiştir. Almancayı yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak için giriştiği çabanın aynı zamanda milli bir edebiyatın gelişmesi için ortam hazırladığı da vurgulanmıştır. Giresun'daki kutlamalarda Tevfik Fikret'in Bir Kız Mektebi İçin şiirinden örnek dize verilmiş ve bu cümlelerin anlaşılmazlığı üzerinde durulmuştur. Yazarın sunmak istediği güzel duyguların, dilin yabancı sözcükler tarafından istilası sebebi ile anlaşılma bir hale geldiği bildirilmiştir¹⁶⁴. Bolu'da da kutlamalar hem konferanslar hem de sinema gösterileri ve radyo yayınları ile hayata geçirilmiştir. Dilin zenginliği anlatılmış ve halktan olumlu tepkiler alındığı da gönderilen raporlarda belirtilmiştir¹⁶⁵.

Dil Bayramı kutlamalarında bir milletin bağımsızlığını; askeri, siyasi ve kültürel alanda yapılan mücadele ile elde edeceği üzerinde durulmuştur. Askeri ve siyasi mücadelelerde gereken adımlar atılsa da özellikle kültür alanında yapılan mücadelede geri planda kalındığı bildirilmiştir. Yapılan konuşmalarda ülkeler arasında ilerleyen yıllarda yapılacak olan asıl mücadelenin dil ve kültür mücadelesi olacağı ön görülmüştür. Bu nedenle milli kültürün yüceltilmesine siyasi ve askeri mücadeleye verilen önem kadar büyük bir önem atfedilmesi bilinçli aydınların en temel görevi olarak belirtilmiştir¹⁶⁶. Dil savaşı ile ekonomi mücadelesini aynı değerde gören kutlama metinleri dikkat çekmektedir. *“İktisatça yarı müstemlekelikten kurtulup ergin budun iktisadına geçiyorsak, dil savaşı ile de kültür müstemlekeliğinden çıkıp budun bütünlüğüne gidiyoruz”* tabirinden de anlaşıldığı üzere kültür alanındaki bağımsızlığın ve mücadelenin ekonomi mücadelesi kadar önem arz ettiği vurgulanmıştır¹⁶⁷.

¹⁶⁴ Giresun Halkevi İdare Heyeti'nden C.H.F. Umumi Katiplik Yüksek Makamına gönderilen 17 Ekim 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr. 490.1.0.0 Fon Kodu: 13.71.5.

¹⁶⁵ C.H.F. Bolu Vilayeti İdare Heyeti'nden C.H.F. Katibi Umumisine gönderilen 27 Eylül 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 13.71.5.

¹⁶⁶ CHF Urla Halkevi İdare Heyeti'nden C.H.F. Katibiumumiliği Yüksek Makamı'na gönderilen 23 Ekim 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 1171.113.1 s.210.

¹⁶⁷ **Antalya**, nr: 356, 27 Eylül 1934, s.1.

Mudanya Halkevi'nde yapılan kutlamalarda dilin, kılıcın yenmeye kabil olmadığı alanlarda büyük zaferler kazanacak bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Dil zafer kazanmak için kan dökmeye ihtiyaç duymayan bir silah olarak tanımlanmıştır. Bu açıklamalar yapılırken kutlamalarda Türkçe konuşmayan kesimlere de ayrıca uyarılarda bulunulmuştur. “Öz dilimizle konuşmayı yavan bulanlar ve damarlarında Türk kanı taşıyanlar, biraz düşünürlerse umarım ki yaptıkları işin yanlışlığını anlamakta hiç güçlük çekmezler” ifadeleri sonrasında dil savaşının da kurtuluş için yapılan mücadele kadar kritik olduğu eklenmiştir. Bu önemin bildirilmesinden sonra hala Bulgarca, Rumca, Yahudice ve Arnavutça konuşan vatandaşların artık bu ülkenin bayrağını sevdikleri ve saygı duydukları kadar dile de aynı şekilde bağlılık hissetmeleri gerektiği eklenmiştir. Bu uyarıların yapılmasının akabinde yazıda savaş olarak belirtilen dil mücadelesine dair bir diğer çarpıcı cümle yer bulmuştur: “ Yoksa bu savaşta bizimle kol kola yürümeyenlerin veya bu yürüyüşteki zorluklara katlanmayanların sevgisinden ve yarınki yurt korunmasında bizimle beraber ölüme atılacaklarından işkillenebiliriz.” Yapılan bu değerlendirme vatana sadakat ile Türkçe kullanımının eş değerde görüldüğünü bir kere daha yansıtmaktadır. Konuşmanın ilerleyen kısımlarında yer alan “ Türk kasabasında, Türk bayrağının gölgesi altında Türküm diyenlerin kahvelerde Rumca plak çalmaları ve yabancı dille konuşmaları ülkemize karşı yapılmış bir kötülük sayarsak darılmasınlar” ifadeleri Türkçenin yaygınlaştırılması hakkında Mudanya Halkevi Azası Muallim Hilmi Bey'in konuya dair bakış açısını yansıtmaktadır. Türkçenin öğrenilip yaygınlaştırılması konusunda tek sorumlunun hükümet olmadığını aynı zamanda ailelerin de bu konuda gerekli çabayı sarf etmeleri gerektiği bildirilmiştir¹⁶⁸.

Edirne'de yapılan kutlamalarda okunan bir yazıda ise “ Türkçe konuşmak, Türkçe yazmak, Türkçe düşünmek en büyük yurtseverliktir” ifadelerine yer verilmiştir. Bir vatanın düşmanlar tarafından işgal edilebileceği, savaşta yenilebileceği söylenmiş ve dil savaşını kaybetmeyen toplumların bu tehlikelerin hiçbirinden korkmaması gerektiği ve yeniden ayağa kalkacak gücü dil sayesinde bulacağı vurgulanmıştır¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Mudanya Halkevi Reisliği'nden C.H.F. Katibiumumiliği Yüksek Makamı'na gönderilen 3 Ekim 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 1171.113.1.

¹⁶⁹ Edirne Halkevi İdare Heyeti'nden C.H.F. Katibiumumiliği Yüksek Makamı'na gönderilen 31 Ekim 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 1171.113.1.

Bilhassa Yahudilere karşı uyarılar içeren kutlama metinleri mevcuttur. Türk vatanında sadece Türk dilinin hakim olması gerektiği vurgulanırken, bu dili konuşmayan kişilerin Türk olarak kabul edilmemesi istenmiştir. Yahudilere yapılan uyarının yanı sıra Türkiye’den Yunanistan’a göç eden kişiler Türkçe mi konuşuyorlar sorusu da yöneltilmiştir. Onlar Yunanistan’da Türkçe konuşmuyorlarsa, Yunanistan’dan göç eden kişilerin de Türkiye’de Rumca konuşmaması gerektiği eklenmiştir¹⁷⁰.

Konya’da yapılan kutlamalarda Konya Halkevi Reisi Ferit Bey’in yaptığı konuşmada yer verilen “*Dil düşüncelerin duyguların hamili adetlerin ananelerin nakli olduğu için aynı dili konuşanlar aynı iştihak ve temayüllere, aynı vicdan ve zihniyetlere malik olurlar*” cümlesi dil bayramının kutlanmasından, aynı dilin kullanılması için atılan adımların nedenine kadar birçok aşamaya ışık tutmaktadır. Aynı dilin konuşulmadığı bir ülke, sadece farklı fertlerin bir arada karınlarını doyurdukları bir imaret olarak değerlendirilmiştir. Vatana ruhunu veren asıl unsurun dil olduğu Konya Halkevi’nde yapılan konuşmada vurgulanmıştır¹⁷¹.

Manisa Halkevi’nde okunan kutlama metninde halkın taşıdığı isimlere vurgu yapılmıştır. “*Adlarımıza dikkat ettiniz mi Musa, İsa, Abraham Yahudice; Ahmet, Mehmet, Hasan, Hüseyin Arapça; Jale, Handan Acemce değil mi? Bu isimlerin ne demek olduğunu da bilmeyerek kullanıyoruz*” cümlesi ile yabancı bir dil ailesinden alınan adların kullanılmasının sakıncalı olduğu bildirilmiştir. Dil milli hale gelmedikçe düşünce ve yaşayışın da milli bir hale gelmeyeceği Dil Bayramı kutlamalarında okunan metinlerin temel temaları arasındadır¹⁷².

Konuşmalarda en güzel Türkçenin İstanbul Türkçesi olduğunu vurgulayan cümlelere yer verilmiştir. Türkçe konuşturma çalışmalarının sadece azınlıklar üzerinde değil, aynı zamanda ana dili Türkçe olan vatandaşlar üzerinde de İstanbul Türkçesinin yaygınlaştırılması bağlamında uygulandığı fark edilmektedir. Sadece azınlıklar ile sınırlı kalmadığı için Türkçenin yaygınlaştırılması bu politika ile daha geniş bir zemine

¹⁷⁰ CHF Urla Halkevi İdare Heyeti’nden C.H.F. Katibiumumiliği Yüksek Makamı’na gönderilen 21 Ekim 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 1171.113.1.

¹⁷¹ C.H.F. Konya Vilayet İdare Heyeti’nden C.H.F. Katibiumumiliği Yüksek Makamına gönderilen 23 Eylül 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1171.113.1 s.145.

¹⁷² CHF Urla Halkevi İdare Heyeti’nden C.H.F. Katibiumumiliği Yüksek Makamına gönderilen 1 Ekim 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 1171.113.1. s.169-171.

ulaştırılmıştır¹⁷³. Şivelerin ötesinde, farklılıkları birleştirerek halk arasında ortak bir zemin oluşturulmaya çalışılırken, aynı zamanda Türkçenin bir bilim dili olması yönünde çaba sarf edilmiştir. Bunun hem millileşme aşamasının bir parçası olduğu hem de dilin o döneme kadar eksik olan noktalarının iyileştirilmesi için atılan bir adım olduğu belirtilebilir. Halkevlerinin Dil Bayramı vesilesi ile yaptıkları kutlamalardaki metinler 1934 senesinde dil konusunun sadece basında değil Halkevleri düzleminde de ciddi bir şekilde ele alındığını yansıtmaktadır.

1934 senesi sadece Türkçe kullanımının yaygınlaştırılması alanında değil aynı zamanda Öz Türkçeye dönüş konusunda dönüm noktası olmuştur. Hatta bu hareket belirli sınırların ötesine geçerek dili anlaşılabilir hale getirdiği için; değiştirilmek istenen ve öze kavuşturulmak istenen dili, zorlama bir hale getirmiştir. 1934 senesinde yayınlanan Türk Dili Tetkik Cemiyeti bülteni de yabancı kökenli kelimelere öz Türkçe karşılık bulmuştur. Bir liste halinde kelimelerin Osmanlıca, Türkçe ve Fransızca karşılıkları verilmiştir. Kelimeler harflere göre sıralanmış ve bu 3 dilde farklı alternatiflerine yer verilmiştir. Sadece bu 3 dilde sınıflandırma yapılmamıştır; aynı zamanda Fransızca, Şimdiki Ders Kitaplarında, Eskiden Kullanılan Osmanlıcası ve bunlara bulunan karşılığı şeklinde farklı kategoriler de hazırlanmıştır.¹⁷⁴

Dil kullanımı ile alakalı hedeflenen amacı oldukça net şekilde belirten ve dönemi adeta özetleyen haberler ise Hakkın Sesi gazetesinde yer bulmuştur. “*Milli dil bir çobanın, bir köylünün, bir şehirlinin lügat zenginliklerini kendi içinde toplamakla beraber o yalnız bir çobanın, bir köylünün yahut yalnız bir şehirlinin dili değildir. Bunların hepsinin fevkinde olan ve bunların hepsini de mukaddes bir bağla birbirine bağlayan bir bütünlüğün bütün bir halkın bütün bir milletin dilidir.*”¹⁷⁵

¹⁷³ CHF Antalya Halkevi İdare Heyeti’nden C.H.F. Katibiumumiliği Yüksek Makamına gönderilen 25 Kasım 1934 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 1171.113.1 s.202.

¹⁷⁴ 1934 yılı Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1353.494.2

¹⁷⁵ “İnkılap ve Dil”, **Hakkın Sesi**, nr: 383, 29 Eylül 1934, s.2.

6.Tekin Alp ve Türkleşmeye Dair Beyanları

Yahudilerin Türkleşmesi ve Trakya Olayları konusunda incelemeler yapılırken yer verilmesi gereken isimlerden biri de Moiz Kohen'dir. Moiz Kohen eğitime hem Haham okulunda hem de Alliance Israélite Universelle'de devam etmiştir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde de yüksek tahsilini tamamlamıştır. Bu şekilde çok boyutlu bir eğitim alma imkanını edinmiştir. Moiz Kohen 1934 senesinde Hanri Sariano ve Marsel Franko ile Türk Kültür Cemiyeti'ni kurmuştur¹⁷⁶. Cemiyetin ana amacı Türkiye'de yer alan farklı grupların bir bütün etrafında şekillenmesi ve Türkleşmesidir. Moiz Kohen Türkleştirme, Kemalizm ve Türk Ruhu adlı eserlere imza atmıştır. Türkleştirme, Türkçenin yaygın kullanımı, Yahudilerin Türk kültürünü benimsemesi gibi konular temel manada yazılarına hakim olurken ekonomi alanında yaptığı çalışmalar ile de dikkat çekmiştir.

Milletin inşa edilme sürecinde, Müslümanlar arasındaki farklı ırkta olan toplulukların ve gayrimüslim toplulukların bir sorun olarak ele alınması gerektiği bu alanda yapılan çalışmalarda temel kanıdır. Bu durumun bir sorun olarak ele alındığını söylemek her ne kadar dönemin perspektifine uymasa da, sorun olarak nitelendirilen durumu çözüme kavuşturan bakış açısı; milli kültür ekseninde bir araya gelen, ırksal farklılıkları olan topluluklardan bir millet yaratılmasıdır. Bu aşamada kültür ekseninde ortak bir paydada buluşulması adına atılan adımların azınlıkların asimilasyonu olarak değerlendirildiği görülmektedir. Türkiye'de azınlıkların asimile edildiğini söylemek uygulanan politikalar ile çelişmektedir. Türk kültürü ve millet inşası terimlerinin kullanılması, azınlıkların göz ardı edilerek ortadan kaldırılması ve tamamen tek tip bir birey figürünün oluşturulması şeklinde ele alınmaktadır. Fakat bu alanda gözden kaçırılan unsur millet olarak yaşanabilmesi, kurumların işlemesi, bireysel hak ve özgürlüklerin kullanılması, cumhuriyetin temel prensiplerinin anlaşılması ve bir ulus devlette yer alan siyasal sosyal akışa ayak uydurulması için ortak ve bir araya getirebilme kabiliyetine sahip yeni bir zeminin geliştirilmesidir. Moiz Kohen bu zeminin oluşması için en çok çaba sarf eden isimlerdendir.

¹⁷⁶ Mehmet Özden, "Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: A'râfda Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm", **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.35, Yaz/2005, Ankara, s.50.

Döneme dair alıntılarının ve yaşanan gelişmelerin yanlış yorumlanmaması adına Moiz Kohen gibi adeta Türk inkılabının düşünce boyutuna katkı sağlamış isimlerin görüşleri ve eserleri incelenmelidir. Moiz Kohen tarafından da kitaplarda yer verilen bazı alıntılar, hazırlanan yeni çalışmalarda oldukça anakronik biçimde ele alınmaktadır. Örneğin Atatürk Dönemi'ndeki önemli siyasi figürlerin alıntıları akademik çalışmalarda yer bularak Türkleştirme siyaseti ve asimilasyon çerçevesinde, kişisel tezlerin ispat edilmesi için kullanılmaktadır¹⁷⁷. Bu alanda en sık kullanılan alıntı İsmet Paşa'nın "*Vazifemiz bu vatan içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır*" sözleridir. Bu sözlerden ırksal bir ayrıma gidilerek azınlıklara zarar verilmesi ya da asimilasyon politikası uygulanması anlaşılmamalıdır. Söz, dönemin perspektifine bakılarak incelendiği zaman ortak bir kültür zemininde buluşulacağı ve bu zeminde yer bulan kişilerin de Türk olarak tanımlanacağını yansıtır¹⁷⁸. Tekin Alp'in konuya bakış açısı ise daha farklı bir pencereden olmuş ve kıyaslamayı temel almıştır. Geçmiş senelerde hakim olan ve geçmişin ataletine takılıp kalan kesimlerin, dün Türk olmayanın bugün de Türklük vasfını kazanamayacağını iddia etmiştir. Bu durgun düşünce yapısının çağdaşlıkla uyumlu olmayacağı ve çağdaş yaklaşımda değişimin esas olduğunu vurgulayan bir söz dizisi olarak ele almıştır. İsmet Paşa dün Türk olmayanların, 30larda yapılan Türklük tanımı da göz önünde bulundurularak, Türk olmalarını hedeflediklerini belirtirken; Tekin Alp'e göre vurguladığı temel mesele ve verdiği mesaj değişim ve çağdaşlıktır¹⁷⁹.

Uluslaşma adımıyla Türkçenin yaygın biçimde kullanılması, azınlıkların tüm özelliklerinin yitip gitmesi manasına gelmez. Tekin Alp'e göre Türkçenin benimsenmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'ne uyum sağlamak azınlık grupların kendi tanımlayıcı özelliklerini korumalarına mani değildir. Tekin Alp bu bireysel farklılıkların ortadan kaldırılmasının mümkün olmayacağını vurgulamaktadır. İstense ve çaba sarf edilse de bu farklılıkların giderilmesi mümkün değildir. Bu noktada Gustave Le Bon'dan yaptığı bir alıntı ile görüşlerini daha net bir hale getirmektedir;

¹⁷⁷ Barış Ünlü, "Türklük Sözleşmesi'nin İmzalanışı (1915-1925)", **Mülkiye Dergisi**, C.3, S.38, s.49-50.

¹⁷⁸ Murat Kılıç, "Türkleştirme' Dağında Bir 'Musa' ve Evamir-i Aşere (On Emir)", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.21, Mayıs 2010, Isparta, s.168.

¹⁷⁹ Tekin Alp, **Türkleştirme**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. ,2001. s.2.

“Bir ulus bir başka ulusun dilini, kurumlarını, sanatını almak yoluyla uygarlığını değiştirebilir; ana ruhunu değiştiremez¹⁸⁰”. Bir ülkede yer alan etnik grupların uyum kuramlarına göre bir bütünün parçası olarak hissetmesi farklı kesimler tarafından farklı bakış açılarında yorumlanmıştır. Tekin Alp de bu uyum sürecinin bazıları tarafından uygulanabilir görülmediğini bildirmektedir. Bu kesimlerin uyumu, ulusal benlikten vazgeçmek olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Bu uyum sağlamama durumunun bazı ülkelerde tamamen genel otoriteden bağımsız gruplar meydana getirdiği, bazı ülkelerde de egemen ulusun bu azınlıklar üzerindeki baskısı ile sonuçlandığını belirtmiştir. Tekin Alp’in bu iki alternatifini ortaya koyduktan sonra kendi görüşü ise; uyum sağlamanın dünyanın genelinde geçerli olan bir zorunluluk olmasıdır. Tekin Alp’e göre uyum sağlamayan ve kendini Türklüğe bağlı hissetmeyenlerin sonu yıkılmak ve yok olmak olacaktır. Uyumun da ancak kültürel ve düşünüş bağlamında olabileceği belirtilmektedir. Bu noktada Tekin Alp bir de tehlikenin altını çizmiştir. Ülkü birliği ve düşünüş bağlamında uyuma dahil olmayan kişilerin farklı ve tehlikeli toplumsal akımlara kapılması gibi sorunlara açık olduklarını bildirmiştir. Uyumun azınlıklar için en mantıklı yol haritası olduğu Tekin Alp’in temel düşüncesidir¹⁸¹.

Uluslaşma aşamasının bir çabaya bağlı olduğu vurgulanmıştır. Tekin Alp; Ziya Gökalp’in de belirttiği “*İnanarak Türküm diyen her bireyi Türk tanımalıdır*” sözü ve “*İnsan bir partiye girer gibi yalnızca istenciyle şu ya da bu ulusa katılamaz*” sözüne hak vermekte ve kendi görüşünü bu alıntılar çerçevesinde geliştirmektedir. Türküm diyen herkes bu milletin bir parçası olarak sayılsa dahi Türk tanımının hakkının verilmesi ve aidiyetin bütünleşmesi için bireylerin çaba sarf etmesi gerekir. Eğitim, kültür ve duyguları paylaşılarak bu bütünleşme mümkün olacaktır¹⁸². Türkçe konuşma ve Türkçenin yaygınlaşması da bu bütünleşmenin bir parçasıdır. Türkçenin yaygın şekilde kullanılması ve ülkenin geneline hakim olması için büyük emek harcanması gerektiği Tekin Alp tarafından vurgulanmıştır. Ortak ülkeye bağlı kalan, mantığa aykırı duygulardan uzak duran kişiler ile oluşturulan ve asalaklıktan kurtulmuş bireyler gerçek bir Türk toplumunun gerçek parçası olacaktır. Bu noktada yapılan gerçek vurgusu Osmanlı İmparatorluğu’nda hakim olan toplumsal yapıya bir atıftır.

¹⁸⁰ Tekin Alp, **Türkleştirme**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. ,2001. s.7.

¹⁸¹ Tekin Alp, **Türkleştirme**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. ,2001. s. 31-36.

¹⁸² Tekin Alp, **a.g.e.** s. 23-24.

Tekin Alp azınlıkların durumu da dahil olmak üzere sosyolojik birçok meselede düşsel bir toplum yapısının hakim olduğunu savunmaktadır. Tekin Alp'in tam da bu nedenle uluslaşma adımıyla vermiş olduğu çözüm önerileri olabildiğince gerçekçidir ve kendi düşünce sistemine göre uygulanabilir¹⁸³.

Türk kültürü olarak tanımlanan ve farklı ırksal kökenleri olsa da bir ortak zemin oluşturan şemsiyenin asıl unsuru ise dildir. Uluslaşma sürecinde Tekin Alp'in derlediği On Emir kavramı da muhakkak ele alınmalıdır. Tekin Alp Museviliğin temel kavramlarından olan On Emir'den esinlenerek Türkleştirmeye yeni bir boyut kazandırmıştır. On Emir şu ilkeleri içermektedir;

1. “Adlarını Türkçeleştir.
2. Türkçe konuş.
3. Havralarda dualarının hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku.
4. Okullarını Türkleştir.
5. Çocuklarını devlet okullarına gönder.
6. Ülke işlerine karış.
7. Türklerle düşüp kalk.
8. Cemaat ruhunu kökünden sök.
9. Ulusal ekonomi alanında sana düşen görevi yap.
10. Hakkını bil. ”

Tekin Alp tarafından sıralanan bu başlıkların ve temelde sunulan On Emir'in muhatabı kendinin de bir parçası bulunduğu Yahudi cemaatidir¹⁸⁴. Yahudiler üzerinden bir anlatım benimsemiş olsa da tüm azınlıkların uluslaşması ve kendilerine Türküm diyebilmeleri için önlerinde herhangi bir engel olmadığını vurgulamaktadır.

Tekin Alp'in Trakya'da yaşanan sosyal hareketlilik ile alakalı görüşleri politik duruşunu yansıtmaktadır. Tekin Alp seneler önce dinlerinden dolayı yerlerinden ayrılmak zorunda kalan Musevilerin açık bir kapı olarak sadece Türkiye'yi bulduğunu bildirerek düşüncelerini beyan etmeye başlamıştır. Son yıllarda Hitler'in görüşünü benimseyen birçok yordakçının türediğini vurgulamıştır. Fakat bu Hitlerci girişimlerin Türkiye'de bir karşılık bulamadığı ve ayrıca esefle karşılandığını belirtmiştir. Trakya Olaylarında yapmış olduğu bu orta yol bulmaya yönelik yorumlar Tekin Alp'in genel

¹⁸³ Tekin Alp, **Türkleştirme**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. ,2001. s. 62-63

¹⁸⁴ Jacob M. Landau, “Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp)”, **Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk Konferansı Bildirileri**, 20-21 Nisan 1996. ed. Suna Kili, Yapı Kredi Yayınları, s.91.

siyasi duruşu ile uyumludur. Düşüncelerini Yahudilerin artık tek amaçlarının fiili surette Türkleşmek olduğunu dile getirerek sonuçlandırmıştır¹⁸⁵.

Sadece Yahudiler ile alakalı ya da temel manada azınlıklara dair çalışmalarda değil aynı zamanda Kemalizm'in yorumlanması ve çözümlenmesi ile alakalı çalışmaları dikkat çekmektedir. Tekin Alp ve bu yolda adım atan benzer görüşe sahip aydınların, ne kendi cemaatlerinde ne de Türkler arasında yer bulma imkanı elde edemedikleri görülür. Her iki kesimden de oldukça sert eleştiriler alan Tekin Alp yola Türkleşmenin bir savunucusu olarak çıkarken ne Türkleri ne de Yahudileri memnun edememiş ve kendine yer edinememiştir.

Tekin Alp Kemalizm alanında yapmış olduğu yorumlarda mantıksal temele verdiği önemin altını çizmektedir. Tekin Alp'in Kemalizm'de asıl hayran olduğu nokta ve Türk inkılaplarını bu derece gönülden savunmasının ana nedeni mantıksal dayanakların net olarak oturtulmasıdır. Dil konusunda analiz yapılırken bu konunun bir duygusal bir de mantıksal boyutunun olduğunu bildirir. Tekin Alp'e göre Türk Devrimi'nin asıl kritik unsuru, duygusallıktan ziyade düşünsel boyutun bir adım daha önde olmasıdır. Genel olarak Türkçenin yaygınlaştırılmasında duygusal boyutun ön planda olduğu ve asıl önemli olanın mantıksal boyut olduğunu vurgular. Sosyolojik incelemeler yapılırken temel nosyonlardan olan sembol ve işlev kavramları farklı kelimeler ile Tekin Alp tarafından ele alınmıştır. Süreç “*duygusal ve düşünsel*” kelimeleri ile incelenmiştir. Düşünsel boyut işlevi yansıtırken duygusal boyut da sembol ile eşleştirilebilir¹⁸⁶. Tekin Alp tarafından uluslaşma aşamasının işlevi incelenirken bir de ekonomik boyut ele alınmıştır. Uluslaşmanın gerçekleşmesi ile beraber ekonomik bir ivme kazanılacağı vurgulanmıştır. Daha öncesinde Ziya Gökalp tarafından da vurgulanan, Durkheim sayesinde sosyolojiye kazandırılan Parasitisme Mutuel – Mütakabil Tufeylilik¹⁸⁷ ya da günümüz Türkçesiyle Karşılıklı Bağımlılık sorununun çözüleceği de iddia edilmiştir. Tekin Alp tarafından bu kavram da uluslaşmanın mantıksal-düşünsel boyutu olarak ele alınabilecek gerekçelerden biri olarak sunulur. Tekin Alp ulusal servetin uluslaşma adımının tamamlanmasının katkısı

¹⁸⁵ **Akşam**, nr: 5654, 7 Temmuz 1934, , s.1-2.

¹⁸⁶ Tekin Alp, **Türkleştirme**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. ,2001. s.1.

¹⁸⁷ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.91.

ile çok daha iyi değerlendirileceğini iddia etmiştir. Uluslaşma ile beraber halk arasındaki iş bölümünün daha işlevsel biçimde oluşacağını iddia eder ve aynı zeminde beyanlarda bulunan Ziya Gökalp'in düşüncelerini benimsediğini de bildirir. Bir milleti oluşturan topluluklar arasında kolektif bilincin oluşması ekonomik manada gelişimi de beraberinde getirecektir¹⁸⁸. Kolektif bilinç konusu Tekin Alp tarafından derinlemesine ele alınmış ve adeta konunun en kritik noktası olarak görülmüştür. Etnik bağ, din bağı ya da ortak dil kullanımının ancak ortak bilinç çerçevesinde bir araya gelmesi ile eksiksiz bir ulus oluşacağını iddia etmiştir. On Emir kapsamında sıralamış olduğu detaylar da ortak bilince verdiği önemi yansıtmaktadır. Tekin Alp'e göre geçmiş ile bağları koparıırken devrimin yol gösterdiği bir ortak bilinç oluşturmak ana amaçtır. Hükümet, basın ve aydınların da yol göstermesi ile beraber bu belirlenen ana amaca ulaşmak daha kolay olacaktır.

Tekin Alp'in vurguladığı duygusal boyut da toplumsal sahada önem arz eder. Bir toplumun sürekliliğinin sağlanması için en temel unsurlardan biri simgelerdir¹⁸⁹. Simgeler somut olabilirken, dil gibi soyut fakat toplumun tümü üzerinde etken bir unsur da olabilir. Alfabe değişikliğinden Türkçenin yaygınlaştırılmasına kadar atılan adımların işlevsel manada bir vatandaşlık bağı oluşturması dikkat çekerken aynı zamanda sembol boyutu ihmal edilmemelidir. Sembol boyutu; Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen farklı ve dönemin konjonktürüne daha uygun bir nizamın oluşturulduğudur.

¹⁸⁸ Tekin Alp, **Türkleştirme**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. ,2001. s.14-15.

¹⁸⁹ Hüseyin Çil, "Toplumsal Dünyanın Bedensel Temelleri: Durkheim, Simmel Ve Weber Sosyolojisinde Bedenin Yeri", **SEFAD**, S.37, 2017,Konya, s.454.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1937 SENESİNDE RESMÎ DİLE DAİR YAŞANAN GELİŞMELER VE TÜRKÇE KULLANIMININ YAYGINLAŞTIRILMASINA HIZ VERİLMESİ

“Türk demek dil demektir. Milliyetin çok belirgin özelliklerinden biri dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden önce ve behemehâl Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk düşüncesine bağlı olduğunu iddia ederse buna inanmak doğru olmaz.”¹⁹⁰

Mustafa Kemal Atatürk

1937 senesi Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması için sarf edilen çabanın yeniden alevlendiği dönüm noktalarındandır. 1937 senesini bu anlamda önemli kılan birçok farklı bileşen bulunmaktadır; anayasa maddelerinde yapılan değişiklikler, Hatay’ın siyasi durumu, Hatay’ın ana vatana katılması için sarf edilen çaba ve Hatay’da Türkçe konuşan halka karşı gelişen tepki. Bu bileşenlerin her biri Türkçe konuşurma faaliyetlerinin hız kazanmasında ayrı bir önem arz etmektedir. Özellikle basında yer alan haberler ve köşe yazılarını incelediğimiz zaman, Ocak-Şubat-Mart ve Nisan aylarında bu konunun gündemde olduğu ve sıklıkla tartışıldığı fark edilmektedir.

1937 senesinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yapılan değişiklikler basının gündemini meşgul eden ana noktalardan biri olmuştur. Anayasa bir devletin temel yapısından yönetim biçimine ve kurumlarının işleyişine kadar birçok alanda tanımlayıcı görev görmektedir. Yapılan bu değişiklikler ile beraber resmi dilin belirtildiği anayasanın 2. maddesi: *“Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir.”* olarak değiştirilmiştir¹⁹¹. Yapılan bu değişiklik anayasanın niteliği ile birebir ilişkilidir¹⁹².

¹⁹⁰ **Yeni Adana**, 18 Şubat 1931, nr: 2728, s.1., Pınar Kaş, **Atatürk’ün Adana Ziyaretleri**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012.

¹⁹¹ Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Resmi Gazete 13 Şubat 1937, Sayı. 3533.

¹⁹² Temuçin F. Ertan, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.39, Mayıs 2007, s. 409-412.

Anayasaya yapılan bu eklemeler ile beraber parti içi farklı görüşlerin ikinci plana atıldığı ve hatta yasaklandığı anlamını çıkaranlar bulunmaktadır¹⁹³. Bu bölümde ele alacağımız ana unsur, anayasaya eklenen ilkeler değil; resmi dil vurgusu ve dönemin atmosferinin Türkçe konuşma kampanyalarına gösterdiği etkidir.

Anayasada resmi dil vurgusunu taşıyan maddeye yapılan ekleme hakkında meclisteki tartışmalar sırasında biçimsel olarak farklı fikirler beyan eden vekiller olmuştur. Yapılan bu değişiklik kapsamında resmi dil tanımlamasında bir değişiklik söz konusu olmamış, sadece ilkeler anayasanın ikinci maddesine eklenmiştir. Bu maddelerin tartışma süreçlerinde B. Şerif İlden tarafından anayasada “resmi” vurgusunun yapılmasına gerek olmadığı ve sadece dil tabirinin kullanılmasının yeterli olacağına dair önerilerde bulunulmuştur. Yapılan anayasa değişikliğinin resmi dil ile alakalı cümleyi kapsamaması, bu tabirin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun eski haline ait olması sebebi ile değiştirilmesinin uygun olmayacağına karar verilmiştir¹⁹⁴. 1937 Şubat ayında Türkiye’de Resmi Gazete’nin Türkçeden başka dilde çıkıp çıkmayacağına ilişkin bir tartışma da yaşanmıştır. Bu konuda resmi bir açıklama yapılarak, Resmi Gazete’nin Türkçeden başka dillerde çıkacağına dair ortaya atılan bilgilerin gerçeği yansıtmadığı açıklanmıştır¹⁹⁵. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, 1937 senesi dil ile alakalı tartışmaların her düzlemde en çok gündeme geldiği senelerden biri olmuştur.

Eğitim alanında yabancı okullara dair yapılan denetimler ve düzenlemeler 1937 senesinde hız kazanmıştır. Başlangıç aşamasında yabancı okulların müdürlerinin Türkçe bilen kişiler arasından seçilmesi bir şart olarak sunulmuştur. Ardından müdürler bir sınavdan geçirilmiş ve Türkçe bilip bilmedikleri kontrol edilmiştir. İlk aşamalarda üstünkörü yapılan bu imtihanların sonrasında, Türkçenin daha tafsilatlı biçimde öğrenilmesi istenmiştir. Bu isteğe karşılık bulunmamış ve eğitim kurumlarının resmi yazışmalarında dahi oldukça anlaşılmaz ve hatta “*Türkçe denilemeyecek kadar bozuk*” bir dil kullanılmıştır. Yaşanan bu olumsuz gelişmeler ve

¹⁹³ Murat Yılmaz, “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm”, Cilt Ed. Murat Yılmaz, C. 7 s. 197.

¹⁹⁴ “Kamutayda Yapılan Müzakerelerin Tafsilatı”, **Ulus**, nr: 5578, 6 Şubat 1937, s.5.

¹⁹⁵ “Türkçeden Başka Dilde Çıkacağı Doğru Değil”, **Akşam**, nr:6591, 21 Şubat 1937, s.2., **HABER Akşam Postası**, nr: 1834, 21 Şubat 1937, s.3.

Türkçe öğrenmeye dair bir yol kat edilmemesi üzerine, 1937 senesinde yabancı okulların müdürleri ile alakalı daha kesin düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemelerde Türkçe bilmeyen bir okul müdürü mevcutsa resmi yazışmaların sorunsuz tamamlanması için Maarif İdaresi tarafından Türkçeye hakim olan bir kişinin muavin olarak atanması uygun bulunmuştur. Bu şekilde okullar ile Maarif Vekaleti arasında sürecek olan iletişimin anlaşılabilirliğinde bir sorun meydana gelmesi engellenmiştir¹⁹⁶. Sadece okulların yönetiminde değil okullarda okutulan ders kitaplarına dair de düzenlemeler yapılmıştır. Saffet Arıkan'ın yapmış olduğu açıklamada liselerde kullanılan ders kitaplarındaki tüm terimlerin Türkçeleştirilmesi için çaba sarf edildiği belirtilmiştir¹⁹⁷.

1937'de Türkçeye verilen önem ve yapılan vurgu milliyetçiliğin ön plana çıkması ile de ilişkilendirilebilir. 1937 yılında milliyetçiliğin ve Türk vurgusunun artması kendini gazetelerde yer alan reklamlar üzerinden dahi göstermektedir. Örneğin Türk Dili gazetesinde bir tıraş bıçağı markasının reklamı yapılırken “*Öz Türk sahipli*” ifadeleri kullanılmıştır¹⁹⁸. Sosyal alan ile yakından ilişkili olan reklamlarda kullanılan tabirler de bu alanda yol gösterici örnekler olacaktır. Sadece reklamlarda değil, dönem gazetelerinde tefrika halinde verilen hikayelerde de Türkçe vurgusu vardır. Örneğin HABER- Akşam Postası gazetesinde yer alan “*339 Sene Önce Bugün Hayatlarını Zevk Ve Neşe İçinde Geçiren Kale Yeniçerileri Ani Bir Hücuma Uğradılar*” başlıklı tarih temalı hikayede Türkçe vurgusu ön plandadır. Hikayede “*Nasıl çocuklar Türkçede kusur etmiyorsunuz ya?*”, “*Türkçeyi pek iyi bilen*” gibi diyaloglara ve sıfatlara yer verilmiştir¹⁹⁹. Sadece gazetelerde değil radyoda da Türkçenin kullanımına ilişkin yeni talepler olmuş ve yeniliklere imza atılmıştır. HABER Akşam Postası gazetesinin “*Şikayet ve Temenniler*” köşesine gelen bir mektupta Amerika’da radyo istasyonlarında Türkçe şarkıların yer bulduğu dile getirilmiştir. Amerika’da bile Türkçe şarkıların yer bulmaya başlamasına rağmen, nedense Türkiye’de radyolarda Türkçe yayına rastlamak giderek daha zor bir hale gelmiştir. Yabancı dilde şarkıların

¹⁹⁶ “Türkçe Bilmeyen Mektep Müdürleri” **Cumhuriyet**, nr: 4590, 21 Şubat 1937, s.2, **HABER Akşam Postası**, nr: 1834, 21 Şubat 1937, s.3.

¹⁹⁷ “İstilahlar Türkçeleştirilecek”, **Türk Dili**, nr: 10174, 12 Mart 1937, s.1.

¹⁹⁸ **Türk Dili**, nr: 10174, 12 Mart 1937, s.4.

¹⁹⁹ “339 Sene Önce Bugün Hayatlarını Zevk Ve Neşe İçinde Geçiren Kale Yeniçerileri Ani Bir Hücuma Uğradılar”, **Haber Akşam Postası**, nr: 1867, 27 Mart 1937, s.5

Türkçe şarkılardan daha ön planda olduğu da şikayet sebeplerinden biri olmuştur. Türkçenin yaygınlaşması için bu derece net adımlar atılan 1937 senesinde, radyoda Türkçe yayınların sıklığının artırılması da bir zaruret olarak görülmüştür. Kendi dilimize önem vererek, aynı yabancı şarkıların Türk radyolarında yer bulması gibi, Türkçenin de yabancı radyolarda daha sık yer bulması ve dilin tanıtılması adına önemli bir adım atılmasının sağlanabileceği tartışılmıştır²⁰⁰. Radyonun yanı sıra sanata ilişkin yapılan Türkçe vurgusu, kurumlara yapılan resmi ziyaretlerde de kendini hissettirmiştir. Örneğin İsmet İnönü Musiki Muallim Mektebi'ni ziyaret ederken tiyatro sınıfında yaptığı açıklamada şu cümleye yer vermiştir: *“Milli varlığın en güzel kısmı olan güzel Türkçemiz en doğru ve en belîğ telaffuzunu Türk sahnesinde bulacaktır. Bunu sizden bekliyorum.”*²⁰¹ Ele alınan bu örnekler 1937 senesinin Türk ve Türkçe vurgusu adına birçok farklı sahada ne derece önemli bir yere sahip olduğunu yansıtmaktadır.

1.1937 Senesinde Türkçe Konuşma Meselesinin Yeniden Gündeme Gelmesi ve Basında Konuya İlişkin Yer Alan Değerlendirmeler

Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin atılan adımlar ve meselenin basında yeniden gündeme gelmesi, bazı gazeteciler tarafından bu çabanın düzenli aralıklar ile ortaya çıkan ve bir sonuca bağlanamayan kısır bir mesele olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Birçok farklı dönemde toplumsal olayların da etkisi ile tekraren gündeme gelen meselenin 1937 senesinde, bu sonuca varamayışın da etkisiyle, daha sert politikalar izlenerek artık nihayete erdirilmesi şeklinde bir isteği de tetiklediği görülmektedir.

“Dil bahsi sinirlerimizi zaman zaman bozan bir hastalık gibi şu veya bu vesile ile gene ortaya çıktı. İçimizde yaşayanlar neden bizim dilimizi konuşmasınlar suali tekrar ortaya atıldı. Vatandaş Türkçe Konuş meselesi eski bir atasözü halini aldı. Meseleyi soğuk kanlılık ile düşünmek, memlekete hiç faydası olmayan propagandalara yol açan bu şikayetler yerine, derde çare olacak tedbirler bulmak lazımdır.” Bu ifadeler Akşam gazetesinde yer bulmuştur. Vatandaş Türkçe Konuş uyarısını yapmak ve hatta her

²⁰⁰ “Radyoda İstilah Yapılmalıdır”, **Haber Akşam Postası**, nr: 1860, 22 Mart 1937, s.6.

²⁰¹ “Başvekil Tiyatro Mektebini Gezdi”, **Haber Akşam Postası**, nr:1841, 3 Mart 1937, s.6.

dakika söylemek Türkçe konuşmayan vatandaşlarımıza Türkçeyi daha cazip mi kılacak türünde eleştiri cümleleri ile de yazı devam ettirilmiştir. 1937 senesinde bir yandan Türkçenin yaygınlaştırılması için çaba sarf edilirken bir yandan da uygulanan politikanın ne derece akılcı olduğu sorgulanmaktadır. İşte bu noktada çözüm yolu sunulmuş ve belediyelerce alınacak olan ve ilerde ele alacağımız kararların neden gündeme geldiği daha net anlaşılmıştır. Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması için asıl hedef grubun azınlıklar olduğu vurgulandıktan sonra; “*Bunları Türkçe konuşmaya sevk etmek için iki çare var; ya rica ya icbar*” sözlerine yer verilmiştir. İcbar yani zorlama yapmak mümkün değildir. Zorlama yapmanın doğuracağı sonucun verimlilik bakımından olumlu olmayacağı ve zorlama ile hiçbir grubun birden akıcı şekilde Türkçe konuşmaya başlamayacağı bildirilmiştir. Ülkemizde yaşayan azınlıklar olduğu gibi farklı yabancı ülkelerde yaşayan Türklerin olduğu da vurgulanmıştır. İşte kanun düzenlemeleri ile kişileri Türkçe konuşmaya zorlamak bu nedenle mümkün görünmemektedir. “*Biz burada birkaç bin kişiyi kanunla zorla Türkçe konuşturmak istersek öte tarafta Türkleri Türkçe konuşmaktan men ederlerse memnun mu oluruz?*” sorusu durumu özetler niteliktedir. Akşamcı’nın önerisi ise zorlamalardan ya da kanun düzenlemeleri ile getirilen yasaklardan ziyade; okulların açılması, Türkçenin bu ülkede yaşayan kişiler için öğrenilmesi zaruri bir dil haline getirilmesidir. Bu şekilde atılan adımlar sadece Türkçenin yaygınlaştırılması ile sınırlı kalmayacak aynı zamanda kültürün yükseltilmesine de vesile olacaktır²⁰². Yabancı ülkelerde ana dili Türkçe olan ve Türkçe konuşan kişilerin durumlarına dair hakim olan bir diğer fikir de Haber Akşam Postası gazetesinde yer bulmuştur: “*Dört yüz bin nüfuslu Atina’da Türkçe bilenlerin sayısı 280 bindir, fakat evlerinde Türkçe konuşan ve hatta çocuklarına Türkçe öğreten mahallelerinin kahvelerinde, gazinolarında ve diğer Yunanlı toplantılarında ancak Rumca konuşurlar. Zira bir milletin içinde o milletin dilini bilenlerin başka bir dille konuşmaları bir hakaret olur.*”²⁰³ Farklı ülkelerde yaşayan azınlık durumunda olan Türklerin dil meselesine ilişkin değerlendirmelere dahil edilme şeklinde bile farklılık kendini göstermektedir.

²⁰² “Gene Dil Bahsi”, **Akşam**, nr:6610, 15 Mart 1937, s.3

²⁰³ “Türkçe Konuşmak Mecburiyeti”, **Haber Akşam Postası**, nr:1849, 11 Mart 1937, s.2.

Açık Söz gazetesinin aynı sayısında çıkan bir diğer yazıda da farklı bir dil ile konuşmanın farklı bir kültüre olan bağlılığın yansıması olduğu ele alınmıştır. Türk olarak değerlendirilen azınlıkların gerçekten Türk olabilmeleri ve adeta bu sığata layık olmaları için Türkçe bilmeleri bir zorunluluktur. Hatice Hatip tarafından kaleme alınan yazıda bir toplum baskısı metodu önerilmiştir: *“Yani böyle bir vaziyet karşısında kalan selam vermez, yardım etmez, alışveriş yapmaz, o dili bilse de Türkçe konuşmaya davet ederse bu iş daha çabuk görülür. Her şeyi kanundan beklemek yanlışdır bu vazife bize düşer. Almanya’da Alman dili ile sormayana polis cevap vermez. Bizde tamamen aksidir. Bu kendi kabahatimiz, bizim dikkatsizliğimiz, bizim ihmalemizdir. Biz hassasiyet gösterirsek onlar bizden daha hassas olurlar.”*²⁰⁴ Burada önerilen yol Türkçe konuşmayan kişiler üzerinde toplumsal bir baskının oluşturulmasıdır. Bu da sürecin çözüme kavuşması için sunulan öneriler arasında değerlendirilebilir. Akşam gazetesinde Akşamcı’nın önerileri ile Açık Söz gazetesinde Serdengeçti’nin yapmış olduğu önerilerin ton farkı ve içeriğinin arasındaki uçurum net şekilde görölmektedir. Bu da dil konusunda uygulanacak olan yaptırımlara, izlenecek olan yola dair henüz fikir birliğine varılmadığını gösterir.

Türkçe konuşmanın zaruri hale getirilmesi hakkında dönemin milletvekilleri de görüşlerini dile getirmiştir. Bu görüşler hükümetin fikrinin irdelenmesi bakımından önemli olsa da hükümetçe yapılan resmi bir açıklama gibi dikkate alınamayacağının ayrıca belirtilmesi gerekir. Bir azınlık milletvekili olan İstemat Özdamar, Haber Akşam Postası gazetesine vermiş olduğu demeçte bu konu ile alakalı fikirlerini şu cümleler ile dile getirmiştir: *“ Türk dilinin Türk vatanında Türk vatandaşları tarafından mecburi görüşülmesi düşüncesi pek yerinde, münakaşa ve itiraz kabul etmez bir zarurettir.”* Türkçe konuşmanın önemi vekil tarafından vurgulanırken, aynı zamanda bu alanda bir cezai yaptırım uygulamanın çok da doğru olmayacağını dile getirmeyi ihmal etmemiştir: *“ Benim düşünceme göre maddi bir cezanın tertip ve tatbiki hem kolay hem de uygun ve mülayim değildir. Bu bir duygu işidir. Duyguların müeyyidesi maddi ceza olursa pek muvafık ve isabetli düşmez.”* Ceza uygulamak yerine başka bir dilde konuştuğu fark edilen bir vatandaşın olabildiğince nazik şekilde

²⁰⁴ “Türkçe Bilmeyen Bir Adam Türk Vatandaşı Değildir Bizce”, **Açık Söz**, nr: 312, 5 Mart 1937, s. 2.

uyarılması tavsiye edilmiştir. Ayrıca basının bu konuda önemli bir rol oynayacağı üzerinde durulmuştur. Türkçe konuşulmasını daha yaygın bir hale getirebilmek için vatani duyguların pekiştirilmesi önerilmiştir²⁰⁵.

Avukat Mirmiroğlu Türkçe konuşmamanın Rumlar özelinde kadınlarda daha yaygın rastlanan bir durum olduğunu ileri sürmüştür. Kadınların Türkçelerinin bozuk olması sebebi ile utandıkları ve bu bozuk şive ile konuşmak istemedikleri için Rumca konuşmayı tercih ettikleri iddia edilmiştir. Fikirlerini beyan ederken Mirmiroğlu azınlıkların Türkçe konuşmaya zorlanmasının Lozan Muahedenamesi 'ne aykırı olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Türkçeye dair zorlayıcı tedbirler alınmayacağını ümit ettiğini eklemiştir. Sadece önemli siyasi titrlere sahip olan kişilerin değil esnafların da fikrine başvurulmuştur. İstanbul Balık Pazarı'nda bakkal olan Karakaş Yorgi fikirlerini şu cümleler ile ifade etmiştir: “ *Biz mademki buralıyız ve bu memlekette karnımızı doyuruyoruz elbette ki Türkçe konuşmalıyız. Gelen müşterilerin hepsine Türkçe hitap ederiz. Fakat içlerinden biri Rumca, Fransızca veya Ermenice konuşacak olursa tabiatı ile kendisine aynı dilden cevap vermeğe mecbur kalıyoruz.*” İstanbul'un Karaköy semtinde tuhafiye dükkanına sahip olan Pinto'nun ise fikirleri şu yöndedir: “*Çocuklarımız esasen Türkçe konuşuyor. Böyle bir karardan sıkıntı çekecek olanlar ihtiyarlarla kadınlardır. Gerek Rum gerek Ermeni ve gerekse Musevi erkekleri hariçte daima Türkçe konuşmak mecburiyetinde olduklarından bu lisanı iyice öğrenmişlerdir. Yalnız müşteriler başka lisanla bir şey isteyecek olursa biz onlara susun Türkçe konuşun diye ihtar edemeyiz ki. Bu tatbiki zor bir iş olacaktır ve asıl güçlüğü İstanbul'da fazla yabancı bulunmasıdır. Türkçe konuşmayan birisine çıkar nüfus tezkereni diyebilir miyiz?*”²⁰⁶

Asım Us tarafından Kurun gazetesinde yayınlanan köşe yazısı da sürecin detaylı şekilde yorumlandığı ve daha ziyade Musevilerin ele alındığı bir içeriğe sahiptir. Köşe yazıları farklı cenahlardaki kişilerin Türkçe konuşma meselesine dair hangi düşüncelere sahip olduğunu anlamak adına oldukça önemlidir. Asım Us Türkçenin yaygın şekilde kullanılmasını, zaman zaman ateşli şekilde gündeme taşınmasına

²⁰⁵ “Vatandaşların Türkçe Konuşması Zarurettir”, **Haber Akşam Postası**, nr:1843,5 Mart 1937,s.6.

²⁰⁶ “Türkçe Konuşmak Mecburiyeti Etrafında Mütalaalar”, **Haber Akşam Postası**, nr:1846, 8 Mart 1937,s.4.

rağmen bir türlü sonuca erdirilemeyen bir mesele olarak tanımlamıştır. Bu köşe yazısı Ahmet Emin Yalman'ın Tan gazetesinde yer alan yazısına cevap niteliği taşımaktadır. Türkçe konuşmanın, ana dili Türkçe olmayan grupların kendi menfaatine olduğunu vurgulayan Yalman, bu grupların Türkçe konuşması konusunda kapının daima açık bırakılması gerektiğini vurgulamıştır. Asım Us ise tam da bu noktada tepki göstermiş ve tepkisini şu sözler ile ifade etmiştir:

“-Bu tavsiyenin yerinde olduğuna şüphe yoktur; fakat evinde ailesi ile Türkçe konuştuğu, Türk dil ve kültürünü benimsediği görülecek bu vatandaşın girmek istediği kapı ne kapısıdır ki bunun o vaziyette yüzüne karşı kapanmaması bir hak olarak ileri sürebilsin? Bugün, hatta umumi yerlerde Türkçe konuşmayan bu <vatandaşları> hangi muamelelerde ötekilerden farklı tutuyoruz veya tutmak istiyorlar. Eğer sayılması mümkün olan ve kanunun vatandaşına değil, vatandaşın vatandaşına karşı telakkisinden doğan bir fark varsa unutmamak lazımdır ki bunun tesviye sureti sadece Türkçe bilmek ve konuşmak da olamaz ve Türk kültürünü benimsemiş olmaya ve kendi menfaatlerinin memleket iyiliğinde olduğunu bilmeye de umumi yerlerde Türkçe konuşmaya alışmakla varmaya çabalamak da işi asırlara bırakmak demek olur.”

Asım Us'un daha anlayışlı bir şekilde dilin yaygınlaştırılmasına sıcak bakmadığı ve bu tür bir adımın sonuç vermesinin çok uzun zaman alacağını düşündüğü de cümlelerden anlaşılmaktadır. Belirttiği bir diğer nokta da azınlıkların Türkçe konuşmasının ve Türk kültürünü benimsemesinin tabi ki çok arzu edildiği fakat aile arasında Türkçe konuşulup konuşulmadığını kontrol etmenin devlet ve hükümet işi olmadığıdır. Us'a göre bu durum sadece eğitim ile çözüme kavuşturulabilir. Musevi vatandaşların kendilerini büyük Türk milletinin bir parçası olarak hissetmesine, en azından bu şekilde ifade etmelerine rağmen cemaat mekteplerinin hala neden varlığını sürdürdüğü sorgulanmalıdır. Us'un arzu ve dil birliği konusunda yaptığı şu tahlil de oldukça çarpıcıdır:

“On beş yıl evvel geçirdiğimiz büyük mütareke imtihanı Türkçe bilmenin, Türkçe konuşmanın bile Türkler ile bir dilekte olmaya kafi gelmediğini göstermiştir. Umumi yerlerde Türkçe konuşarak memleketin milli duygusuna hürmet eseri gösteren mesela bir Musevi kendi çocuklarının ilk tahsilini bütün Türk çocuklarının devam ettikleri umumi okullardan ayrı cemaat eğitim müesseselerinde yaptırırsa memleketin her tabakasından tam bir duygu birliği tahakkuk edebilir mi?”

Hem Türk milletinin bir parçası olduğunu iddia edip hem de çocukları cemaat okullarına göndermenin birbirine uyuşan hareketler olmadığı Us tarafından vurgulanmıştır. Bu noktada Musevilerin bir azınlık olarak kabul edilmemesi yönünde beyanda bulunan ve tartışmanın öznesi olan cümleyi sunan kişi de daha öncesinde ele

aldığımız Tekin Alp'tir. Us bu konuda eleştiride bulunurken aynı zamanda bu eleştirilerin okulların devlet kararı ile kapatılmasına yönelik bir istek olmadığının da ayrıca üstünde durmuştur. Musevilerin bu okulları kendi istekleri ile de kapatabileceği belirtilmiştir. Bu şekilde iddia edildiği gibi her Musevi çocuğun diğer Türk çocukları gibi yetiştirilmesi mümkün olur ve zaten doğal bir sonuç olarak bu çocuklar evlerinde de Türkçe konuşur. Eğer azınlıklar, çocuklarının eğitimlerini ilkokuldan itibaren Türk mekteplerinde devam ettirirlerse, ancak bu şekilde Türkçenin yaygınlaştırılması hedefi azınlıklar düzleminde sonuca ermiş olur. Aksi takdirde bu amaç yüzeysel olarak tartışılmaya devam edecektir²⁰⁷.

“Okuyucularımızın Fikirleri” başlıklı köşe yazısında Haber Akşam Postası İstanbul Haydarpaşa Lisesi edebiyat ve fen branşlarında son sınıfta olan öğrencilerin dil bahsine dair hazırlamış oldukları mektuba yer vermiştir. Öğrenciler Türkçenin yaygınlaştırılmasına dair şu detayları dile getirmiştir: “*Türkiye’de yabancı dillerin bilhassa umumi yerlerde pervasızca konuşulması Türkler için adeta bir tahkir oluyor. Her yerde ve her adımda birçok yabancı lisanların yüzümüze çarpar gibi konuşulduğunu görüyor ve çok müteessir oluyoruz. Buna bir nihayet verilmesini bütün arkadaşlar kalpten istiyoruz.*” Aynı yazıda H. Aladağ imzası ile bir okuyucunun da fikirlerine yer verilmiştir.

“*Beyoğlu Balık Pazarı’nın büyük bakkaliye mağazalarında bütün satış memurları Rumca hitap ederler. Müşterinin bir Türk olduğunu anladıkları halde bile sanki herkesin Rumca bilmesi lazım ve konuşması mecburi imiş gibi Rumca sorarlar. Büyük birahanelerin garsonları, gardiropçuları Rumca karşılarlar. Pasajlardaki herhangi bir dükkana girerseniz her dükkandan Yahudice yahut Yahudice ile karışık Fransızca kulaklarınızı tırmalar.*”²⁰⁸

Basında yer alan bu değerlendirmeler ve röportajlar Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması adına birçok kesimin hem fikir olduğunu yansıtmaktadır. Bir diğer taraftan, basında toplum arasında bu konuda bir görüş birliği varmış gibi yansıtma kaygısı olduğu yönünde de değerlendirilebilir, genel bir değerlendirme yapılırken ikinci ihtimal gözden kaçırılmamalıdır.

²⁰⁷ “Dil ve Kültür İşleri Bir Okul ve Eğitim Meselesidir”, **Kurun**, nr: 6888-1008, 18 Mart 1937, s.2.

²⁰⁸ “Türkçe Konuşmayanları Halkevleri Çalışırca Yola Getirebiliriz”, **Haber Akşam Postası**, nr:1852, 14 Mart 1937, s.4.

2. Tabelaların Düzenlenmesine İlişkin Çalışmalar

1937 senesinde tabelalardaki yazım yanlışları, yanlış kelime kullanımları ve çarpık durumdaki Türkçeye dair düzenlemeler ve çalışmalara yer verilmiştir. Hazırlanan planlamaya göre Türkçe imla kurallarına ve şiveye uygun olmayan tabelaların düzeltilmesi için iş yeri sahipleri uyarılacaktır. Yanlış tabelaları değiştirmeyenlere ise ceza kesilecektir. Belediyeler bu iş için müstakil bir birim teşkil edecektir. 1937 senesinde dil üzerine yapılan düzenlemelerde belediyelerin etkin rol oynadıkları bu tabela örneğinden de anlaşılmaktadır²⁰⁹. Beyoğlu'nda dükkanların tabelaları ve yemek listeleri adeta bir yabancı'nın kaleminden çıkacağına inanılacak derecede kötü bir Türkçe ile yazılmıştır. Bu şekilde yabancı bir kalemden çıktığı zannedilse dahi, birebir Türklerin bu tabelaları hazırlaması ve yemek listelerini yazması işin asıl acı boyutudur. *“Dükkan camekanlarında levhalarında tesadüf olunan yanlışlar ve garabetler türlü türlü. Evvelki gün bir sokaktan geçerken gözüme şu yazı ilişti: <Francala Yapma Evi > Bu da galiba Türkçe! Şuna dosdoğru <Francala Fırını> denilse acaba ne ziyan vardı? ”* ifadeleri tabelaların durumunu açıklar nitelikte bir örnektir²¹⁰.

Tabelalarda kullanılan yanlış tabirler, Türkçeye karşı bir hürmetsizlik olarak ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda bu tabelaların bulunduğu dükkanların sahiplerinden ziyade, asıl sorumlunun tabelayı yapan kişiler olduğu iddia edilmiştir. Konuda gelişme kaydedilmesi adına belediyelerin zabıtalara talimatnamelerine birer madde eklenerek, tabelaların biçimlerinin ve içeriklerinin denetlenmesine kabil olunmasına karar verilmiştir. Bu talimatname sadece tabelalardaki hataların tespit edilmesi için oluşturulmamıştır. Aynı zamanda tabelaları hazırlayan tabelacıların belediye tarafından belirtilen yetkinliklere sahip olup olmadığını denetleme amacı taşımaktadır²¹¹. Kurumların isimlendirilmesine ilişkin de tartışmalar yaşanmıştır, yabancı adlar ile Türkçenin bir araya getirilmesi eleştirilerin hedefi olmuştur. Bilhassa Beyoğlu'nda işletme sahipleri dükkanlarının isimlerini koyarken Türkçe kullanmaktan imtina etmişlerdir. Bu konuda neden şimdiye kadar bir önlem alınmadığı da sorulmuş

²⁰⁹ “Tabelalar”, **Açık Söz**, nr: 312, 5 Mart 1937, s. 2.

²¹⁰ “Zavallı Türkçe”, **Akşam**, nr: 6668, 12 Mayıs 1937, s.3.

²¹¹ “Tabelacılar İmtihana Tabi Tutulacak”, **Akşam**, nr: 6676, 20 Mayıs 1937, s.3.

ve durum eleştirilmiştir. Bu yabancı isim koyma düşkünlüğünün ana sebebinin, seyahatler ile gelen kişileri olumlu etkilemek ve uluslararası camiada pozitif bir izlenim yaratmak olduğu gibi bir görüş de hakimdir. Fakat bu bakış açısı da eleştirilmiş ve seyahatlerin, seyahat edilen yerin mahalli ruhunu keşfetmek ve yeni kapılar açılmasını sağlamak için yapıldığı vurgulanmıştır. Bu nedenle, müesseselerin yabancı kelimeler ile tanımlanması ve isimlendirilmesinin, uluslararası ziyaretçi çekmek adına bir katkısı görülmecektir. Kullanılan bu yabancı isimlerin milli haysiyete dokunur nitelikte olduğu üzerinde durulmuştur²¹². Levhalarda yapılan yanlışlıklar kadar haber metinlerinde yapılan hatalar da eleştirilerin hedefi olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde bir haber metninde yer verilen “*Komisyonlarca esnaf cemiyetleri müşterek bürosunun tanzimine mali ve sıhhi zevat memur edilmişlerdir*” cümlesi HABER Akşam Postası gazetesinde eleştirilmiştir. Eleştiride “*Hadi insanın sıhhisi yenir yutulur cinsinden olanıdır diyelim; ya malisi ne çeşit nesnedir*” şeklinde mizah da kullanılarak cümledeki yanlışlıklar sıralanmıştır²¹³.

Beyoğlu’nda yer alan tabelalar basında Türkçenin en kötü örnekleri olarak değerlendirilmiştir. Tabelalar Türk dilinden çok uzak ve anlaşılabilir bir hal almıştır. “*Tamirat ve boyamak yapılır*” ya da “*viresiyemiz yoktur*” gibi ifadeler tabelalarda yer bulmuştur. Tabelalarda yer bulan bu problemli Türkçeye, aynı şekilde yabancıların konuştukları dilde de rastlanmaktadır. Bu durum oldukça rahatsız edicidir, fakat asıl sorumlu yabancı unsurların Türkçe konuşmaları için çaba sarf etmeyen Türklerdir. Türkler yabancı bir toplantı ortamında Türkçe konuşulmasını tavsiye etmek yerine, ortama ayak uydurarak yabancı dil konuşmaya meyletmektedir. Bu şekilde Türkçe öğrenmeleri için bir ortam hazırlanması da mümkün olmamaktadır. Yabancıların Türkçe konuşması için çaba sarf ederken aynı zamanda Türkçe konuşmaya çabalayan kişilere karşı da yanlış ifadeleri düzeltme gibi bir sorumluluk vardır. “*Bizimle Türkçe konuşmak sureti ile vatandaşlık vazifesini kavramış olduğunu ispat eden Rum dostumuzun, Ermeni ahabamızın ve yahut bir ecnebinin lisanında tesadüf edeceğimiz Türkçeye aykırı, sakat cümleleri düzeltmeye çalışmalıyız. Onların vatandaşlık vazifesi nasıl Türkçe konuşmaksa bizim vatandaşlık vazifemiz de Türkçe konuşmaya gayret*

²¹² “Dükkan ve Müessese İsimleri Türkçe Olsun”, HABER Akşam Postası, nr:1783, 2 İkinci Kanun 1937, s.3.

²¹³ “Hata Savab Cedveli”, HABER Akşam Postası, nr: 1827, 15 Şubat 1937, s.2.

*eden bu vatandaşların lisanında tesadüf edeceğimiz sakatlıkları düzeltmek , onlara temiz Türkçe konuşmak zevkini aşulamaktır.”*²¹⁴ Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi sadece Türkçe konuşulması değil aynı zamanda temiz ve duru bir Türkçenin yerleşmesi için çalışmak Türklerin görevleri arasındadır.

Dönem içerisinde kurumların isimlendirilmesine ilişkin de eleştiriler mevcuttur. Örneğin Deniz Bank eleştirilerin hedefi olan kurumlardandır. Bu isimlendirmenin yanlış olduğu, doğrusunun Deniz Bankası olduğu vurgulanmıştır. Deniz Bank denildiği zaman akla gelen ilk izlenim bu isimlendirmeyi Türkçeyi tam olarak bilmeyen bir yabancıнын yaptığıdır. Milli bir kurum isimlendirilirken Türkçeyi zedeleyen yanlış kullanımlar birer hata olarak nitelendirilmiştir²¹⁵.

Beyoğlu semti Türkçenin doğru kullanılmaması konusunda sıklıkla gündeme gelmiştir. Sadece yabancı dillerin konuşulması değil aynı zamanda “*il lehçeleri* ” konusunda eleştirilere maruz kalmıştır. Sadece İstanbul’un değil aynı zamanda Türkiye’nin de eğlence denildiği zaman akla gelen merkez noktalarından olan Beyoğlu, dil konusundaki çeşitliliğin en yaygın görüldüğü adreslerdendir. Cumhuriyet gazetesinde Kandemir tarafından kaleme alınan ve Beyoğlu’na dair birçok eleştiri içerisnde barındıran yazıda verilen şu örnek dikkat çekmektedir;

“-Bana bir hasır çerçeve verir misiniz?

-Hasır çerçeve olur mu hiç?

-Olmaz da ne diye bu koskoca levhayı kapına astın?

-Hazır demek istiyor. Yanlış olmuş.”²¹⁶

Bu diyalog levhalarda kullanılan Türkçenin ne derece sorunluğünü yansıtmak adına sunulmuş ve aynı zamanda yanlış anlaşılmalara da sebebiyet verdiğini vurgulamıştır.

²¹⁴ “Bir Vatandaşlık Vazifesi” , **Akşam**, nr: 6578, 8 Şubat 1937, nr: s3.

²¹⁵ “Ecnebi Çeşni Neden?”, **Akşam**, nr:6624, 29 Mart 1937, s.3.

²¹⁶ “Beyoğlunda Türk Diline Karşı Yapılan Hakaretler”, **Cumhuriyet**, nr:4574, 5 Şubat 1937, s.5.

3.1937 Senesinde Hatay’da Yaşanan Gelişmeler ve Süreçteki Türkçe Vurgusu

Hatay’daki siyasi durum 1937 senesinde Türkiye’nin basınında ilk sayfalarda yer almıştır. Hatay’ın sadece siyasi bağımsızlık kazanması değil, aynı zamanda Hatay’da yaşayan Türklerin zulüm görmesi, burada Türkçeye karşı takınılan sert tutum da sıklıkla gündeme gelmiştir. Hatay için sarf edilen çaba, siyasi gelişmeler ile ilişkisini koruyarak Hataylıların Türkçe konuşmalarına dair yapılan vurgunun 1937 senesinde görünür hale gelmesine neden olmuştur. Hatay meselesinin Türkiye’de tartışılması sadece geçici bir gündem olmaktan çıkmış, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin imzalanmasının sonrasında, Hatay’ın bağımsızlığı ana hedeflerden biri haline gelmiştir. Sarf edilen çabaların neticesinde, 27 Ocak 1937 tarihinde Sandler Raporu kabul edilmiştir. Bu rapor temel manada Hatay üzerindeki Türk tezlerini destekler niteliktedir. Milletler Cemiyeti Konsey Toplantısı sonrasında şekillenen bu raporda sancağın bir anayasaya sahip olacağı ve dış işlerinde bağımsız bir statüsü bulunacağı da vurgulanmıştır²¹⁷. Alınan bu karar basında büyük ses getirmiştir. Hatay’daki durum ve alınan bu kararın sonrasında sancağın resmi diline dair de sıklıkla tartışmalar çıkmıştır. Sandler Raporu kapsamında sadece Türkçenin değil, aynı zamanda Milletler Cemiyeti tarafından belirlenecek olan ikinci bir dilin de resmi dil statüsünde kabul edileceği belirtilmiştir²¹⁸. Fransa’nın Arapçanın resmi dil olması konusunda vurgusu ve taviz vermek istemeyen tavrı basında eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Bu tür bir durum uzlaşma ve orta yol bulma umudunun sonu olarak görülmüştür. Haber Akşam Postası gazetesinde atılan “*Türk Hatay’da, Türkçeden Başka Bir Resmi Dil Asla Kabul Edilemez*” manşeti genel tutumun yansıması niteliğindedir. Bu manşet altında gösterilen tepkide ise Hatay’ın toprak bütünlüğü korunurken atılan yanlış adımlar ile kültür birliğinin tehlikeye atılmak istenmesi kınanmaktadır. Bu aşamada eleştirilerdeki asıl hedef ise Fransa’dır²¹⁹. Hatay’da resmi dil olarak Türkçenin kabul edilmiş olması

²¹⁷ Figen Atabey, “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, S.7,C.4 Temmuz 2015, s.196.

²¹⁸ Recep Büyüktolu, “Hatay Anayasası Ve Anayasa’nın Hatay Bölgesinin Siyasi Teşkilatlanmasındaki Rolü”, **Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu**, (4-6 Nisan 2019), Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları s.1691.

²¹⁹ “Türk Hatay’da Türkçeden Başka Resmî Dil Düşünülemez”, **Haber Akşam Postası**, nr: 1807, 26 İkinci Kanun 1937, s.1.

basında büyük bir zafer olarak ele alınmıştır. Basında bu gelişme; Türkiye'nin attığı diplomatik adımlar ile bu zafere imza atıldığını vurgularken, Fransız Dışişleri Bakanı Yvon Delbos hakkında “*Türkçenin birinci resmi dil olarak kabulüne mecbur kaldı*” ifadeleri kullanılmıştır²²⁰. Haber Akşam Postası gazetesi, Fransız Republique gazetesinde çıkan bir yazıdan alıntı yapmış ve şu ifadeleri kullanmıştır: “*Republique diyor ki Sancak Türkiye lehine, yani bir tavizle halledildi. Türkiye resmi dilin Türkçe olması davasını kazandı. Bu suretle sancağın Türklüğü iyiden iyiye tanınmış oluyor.*”²²¹ Bu gelişmeler yaşanırken Suriye’de iktidarda olan Vatani Partisi’nin bölgedeki Türkler üzerindeki baskıları sürmüştür²²². Hatay’da durumun Sandler raporu ile netlik kazanmasına rağmen resmi dil olarak Türkçenin kullanılmasına karşı çıkan gruplar da yer almıştır. Suriye’de iktidarda olan Vatani Partisi Türk basınında Vataniler olarak adlandırılmıştır. Vatanilerin Türkçe konuşan halka zulmettiği bu dönem basının gündemini en sık meşgul eden konulardan biri olmuştur. Demir Gömlekliler de sürecin aktif aktörleri arasında yer almaktadır. Demir Gömlek Teşkilatı’nın amacı Tan gazetesinde şu biçimde tanımlanmıştır: “*Güya meşru Suriye’nin haklarını korumak ve Hatay’ı mukadder istiklalinden mahrum bırakmak için muhtelif teşekküllere elebaşılık eden teşkilat*”. Demir Gömleklilerin oluşum aşamasında hakim olan temel ideolojiler Nazizm ve Faşizmdir²²³. Bu teşkilatın oluşumunda rol oynayan asıl grup ise Suriye’deki Milli Blok liderleridir²²⁴. Bu teşkilat Hatay’daki Türk varlığının baskı altında tutulması için, bölgenin bağımsızlık sürecini kazanma aşamasında farklı yollardan gayret sarf etmiştir. Asıl dikkat çeken ise; bu teşkilatın üyelerinin Türklerin sokakta Türkçe konuştuğunu duyduğu zaman, onları Arapça konuşmaya zorlamasıdır. Dönem içerisinde neden bu derece net bir Türkçe vurgusunun yapıldığı Hatay’da yaşanan bu tür Türkçeyi baskı altında tutmaya yönelik olaylar çerçevesinde anlam kazanmaktadır²²⁵. Demir Gömleklilerin dahil oldukları

²²⁰ “Paha Biçilmez Bir Zafer”, **Kurun**, nr: 6843-783, 29 İkincikanun 1937, s.1.

²²¹ “Pazar Günkü Bayrama Hazırlık” **Haber Akşam Postası**, nr:1810, 29 İkinci Kanun 1937, s.6.

²²² Burhan Şahin, “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, S.2, C.16, Ekim 2008, Kastamonu, s.610.

²²³ Sabit Duman, “Pan Arabizmin Siyasi Süreci”, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl:100, S: 291, Kasım 2011, Erişim Adresi: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1752>.

²²⁴ İsa Kalaycı, “Bağımsızlıktan Baas’a Suriyelilerin Hatay’a Göçleri (1946-1970)”, **Hatay Tarihi ve Kültürü Üzerine Araştırmalar-1-** Dr. Mehmet Tekin Armağanı, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2016,s.242.

²²⁵ Demir Gömlekliler Bir Takım İşler Karıştırmaya Yelteniyor”, **Tan**, nr: 665, 22 Şubat 1937, s.1.

icraatlar sadece sosyolojik boyutta kalmamıştır ve şiddete de başvurmuşlardır. Demir Gömlekliler İskenderun'da Şekve Köprüsü yakınlarında halk ile çatışmaya girmiş ve 4 kişi de ölmüştür. Hem toplumsal olarak Türkler baskı altına alınmış hem de şiddet faaliyetleri Demir Gömlekliler tarafından devam ettirilmiştir²²⁶.

Demir Gömlekliler 1937 senesinde umumi kullanıma açık çarşı ve pazar gibi alanlarda Türkçe kullanımını yasaklamıştır. Atılan son adımlar ile beraber tiyatrolarda da Türkçe oyunların sahnelenmesine izin verilmemiştir²²⁷. Bu yasaklamalar basında tepki bulmuş ve ülkemizdeki Türkçe konuşma alanında yapılan çalışmalara da yansımıştır. Suriye, Hatay'da sert şekilde varlığını sürdürmekten asla vazgeçmediği gibi, hatta icraatlarını da artırmıştır. Bu durum basında Arap Nasyonalizmi olarak nitelendirilmiştir. Arap Nasyonalizmi tanımlanırken genel bağlam içerisinde Türkçeye karşı duruş temel rol oynamaktadır. Türkçeye karşı gösterilen sert tutum tanımlanırken Arap Nasyonalizmi terimi kullanılmış, bu bölgede süregelen emperyalist amaçlar da görmezden gelinmemiştir. Hatay'da Türklere karşı gösterilen tepki eleştirilirken kullanılan *“Arap Nasyonalizmine bir nevi emperyalizm çeşnisi ilave edilerek ”* tanımlaması da bölgede yaşanan durumun basın tarafından nasıl yorumlandığını göstermektedir²²⁸.

Hatay'da siyasi durum lehte bir netlik kazanma yolunda ilerlese de, toplumsal manada Sandler Raporu bölgede bulunan Türklerin baskı altında kalmasını engelleyici bir nitelik taşımamıştır. Dükkanlar kapanarak mitingler yapılırken Türkçe konuştuğu işitilen kişiler baskı altında tutulmakta ve hakarete uğramaktadır²²⁹. Vatanilerin propaganda büroları tarafından, Türklüğe ve Türkçeye dair olumsuz neşriyat yapılmıştır. Bu adımlar basında *“Türkçeye Karşı Cephe Aldılar”* başlıkları ile ele alınmıştır²³⁰. Ayrıca *“Vataniler Halep'te, Şam'da ve Suriye'nin diğer büyük şehirlerinde, Suriye'nin umumi efkarını iğfalde devam ederek nümayişler yaptırıyorlar. Fesatçılar faaliyetlerini artırmışlardır. Bilhassa Hatay'da Türk dilinin*

²²⁶ “Hataylılara Tecavüz Ediliyor”, **Tan**, nr: 668, 28 Şubat 1937, s.1.

²²⁷ “Türkçe Konuşmak Yasak Edildi”, **Ulus**, nr: 5589, 17 Şubat 1937, s.5.

²²⁸ “Vataniler Türkçe Konuşanlara Hakaret ve Tecavüz Ediyorlar”, **Son Posta**, nr: 2351, 15 Şubat 1937, s.1.

²²⁹ “Hatay'da Tahrikat Giderek Ehemmiyetli Bir Hal Alıyor”, **Kurun**, nr: 6860-980, 15 Şubat 1937, s.1-2.

²³⁰ “Konsey Kararına Karşı Nümayişler Yapılıyor”, **Ulus**, nr: 5587, 15 Şubat 1937, s.1.

resmi dil olarak kullanılmasına karşı cephe almışlardır. Daha şimdiden şapka giyenlere olduğu gibi, Türkçe konuşanlar da sokaklarda tahkir ve tecavüze uğruyorlar” ifadelerinden anlaşıldığı üzere Türkiye’ye olan tepkinin Türkçe üzerinden aksettirilmesi, dil kavramının bu tartışmalarda ne derece hayati rol oynadığını göstermektedir²³¹.

4.Adana ve Mersin’de Hars Komitelerinin Kurulması ve Faaliyetleri

Hatay’da Türkçeye karşı takınılan sert tutum süregelirken, Hatay’a oldukça yakın bir bölgede Türklüğün vurgulanması, kanıtlanması ve pekiştirilmesi için çalışmalara girişilmiştir. Tanımlanan bu merkezler Adana ve Mersin’dir. Her iki il de toplumsal bakımdan kozmopolit yapısı ile tanınmaktadır. Hatay’da yaşanan siyasi gelişmeler ve Türklerin toplumsal olarak baskı altına alınması ile beraber Adana ve Mersin’de adeta Türklüğün pekiştirilmesi için çalışmalara girişilmiştir. Bu çalışmaların ana noktası Hars Komiteleridir.

Hatay’daki durum ile Adana ve Mersin’de süregelen bu faaliyetleri birbirinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Hatay’da yaşayan Alevi halk basında sıklıkla gündeme gelmiştir. Hatay’da Alevilerin aslında Türk olduklarını vurgulayan yazılar gazetelerde yerini bulmuştur. Tam da bu noktada tartışmanın odak noktası Adana’da yaşayan Alevilere kaymıştır. Alevilerin Türk olduklarını ispat etmek için çeşitli örnekler kullanılmıştır. Basında ortaya atılan örneklerden biri de Çukurova’daki Alevilerin henüz soyadı kanunu kabul edilmeden önce dahi, kullandıkları aile isimlerinin Türkçe olmasıdır²³². Lazkiye’de yaşanan çatışmaların sonrasında durumu anlatan haberde “*Lazkiye’nin özbeöz Türk olan Alevi halkı*” tabirinin kullanılması da bu nedenle tesadüf olarak değerlendirilmemelidir²³³. Alevilerin öz Türk olduklarını konu edinen tartışmalarda Türkçe konuşmak temel kıtas olmuştur²³⁴. Şükrü Kaya’nın Adana Halkevi’nde yapmış olduğu konuşmaya yer veren haberde bu konuya dair şu

²³¹ “Fesatçılar Suriye Halkını Aldatmak İçin Nümayişlere Kalkıştılar”, **Yeni Asır**, nr: 9476, 16 Şubat 1937, s.1-7., “Suriye’de Ara Bozucular Faaliyette”, **HABER Akşam Postası**, nr:1827, 15 Şubat 1937, s.6.

²³² “B. Şükrü Kaya’nın Adana Halkevindeki Mühim Nutku”, **Ulus**, nr: 5607, 10 Mart 1937 s.6.

²³³ “Hududumuzda Neler Yapmak İstiyorlar?”, **Yeni Asır**, nr:9493, 11 Mart 1937, s.3.

²³⁴ “Türk Hatay’da Bayır Bucak ve Hazne Nahiyeleri“, **Ulus**, nr: 5611, 14 Mart 1937, s.4

ifadeler kullanılmıştır: “*Kemalist milliyetçilik vasfından bahsederken memlekette dilek itibariyle olmamakla beraber din bakımından ayrılık gösteren bazı vatandaşların mevcut olduğunu, bu çeşit vatandaşlarımız üzerinde durmanın bizi alakadar etmeyeceğini yalnız ırkan, tarihen ve kültürel bakımdan Türk oldukları halde bazı sürekli ve yabancı temasların ve mezhep davalarının tesiriyle yabancı bir dil konuşan ırk ve vatandaşlar üzerinde durmak mecburiyetinde olduğumuzu söyledi ve bunların başında da Çukurova’da yaşayan alevi Türkler geldiğini ilave ettiler.*” Şükrü Kaya tarafından dile getirilen bu ifadeler kimin Türkçe konuşması gerektiğine dair tam olarak bir fikir birliği olmadığını bir kere daha ortaya koymaktadır. Bu konuşmada din bakımından ayrılık gösteren vatandaşların Türkçe konuşmalarına dair adım atılmasının zorunlu olmadığı ve önceliğin ırk ve din bakımından aynı temele sahip olmalarına rağmen Türkçe konuşmayan kişilere verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır²³⁵. Şükrü Kaya’nın Halkevini ziyaretinde Türkçeden başka dil konuşan toplulukların öz Türk kültürü ile bağdaşamamasının asıl sorumlusu olarak da Osmanlı İmparatorluğu işaret edilmiştir. Adana’daki Alevilerin mezhep ayrılığı sebebi ile ana kültürden ayrı kaldıkları vurgulanmıştır. “*Çukurova Alevilerinin Türklüğünü isbat edebilecek sayısız bürhanların fevkinde ve en önde geleni kendilerinin hissen de Türk olmalarıdır*” ifadeleri Şükrü Kaya’nın beyanatında yer bulmuştur²³⁶.

Alevilerin Türklüğü meselesi 1937 senesinin en sık gündeme gelen konularından biri olduğu için bakanın bu alanda yaptığı açıklama da en azından resmi göreve sahip olan bir kişinin görüşünün anlaşılması adına faydalı olacaktır. Türk kültürüne bağlılık önemli bir yer sahibiyken, aynı zamanda hissi manada da Türk olmanın kritikliği bu açıklamada anlaşılmaktadır. Şükrü Kaya’nın Halkevi ziyareti sonrasında Halkevinde Türkçe konuşurma kampanyasına ilişkin oldukça önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar;

1. “Ana dili Türkçeden başka dil konuşan Türklerin yalnız Türk dili konuşan kardeşlerinin medeni ve kültürel mevkilerine yükseltebilmeleri için Partimiz ve Halkevlerimizin devamlı ve müessir müzaheretleri içinde çalışacak tamamen hususi faal heyetler teşkil edilecektir.
2. Seyhan ilinin yalnız merkez kazasında bol azalı bir kaza komitesi olacaktır.

²³⁵ “B. Şükrü Kaya’nın Adana Halkevindeki Mühim Nutku”, **Ulus**, nr: 5607, 10 Mart 1937 s.6.

²³⁶ “İçişleri Bakanımız Halkevinde Mühim ve Alaka Verici Bir Müsahabe Yaptılar”, **Türk Sözü**, nr: 3770, 9 Mart 1937, s.1.

3. Bir kaza komitesinin bağı olacağı yerde bir de vilayet komitesi yapılacaktır. Bu komiteye Seyhan mebusları da tabii aza olarak dahil olacaktır.”²³⁷

1937 senesinde daha öncesinde belirttiğimiz noktaların da etkisi ile Türkçe konuşma baskısının daha net hissedildiği ve bunun basına da yansıdığı görülmektedir. Azınlıklar ile alakalı gündeme gelen ve daha öncesinde de ele aldığımız bakış açılarından biri olan azınlık olarak nitelendirmeden herkesin Türk vatandaşı sayılması durumu, 1937 senesinde yeniden gündemde yer bulmuştur. Türkiye’nin azınlıklar sebebi ile sıklıkla politik ve toplumsal problemler yaşamış olmasına rağmen, azınlıklara vatandaşlık hakkını hiçbir ayırım gözetmeksizin sunduğu sıklıkla işlenen bir temel argümandır. Gazetelerde hakim olan tona bakıldığında zaman, verilen bu hakkın kıymetinin bilinmesi ve her kesimin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi şeklinde bir istek de net şekilde anlaşılmaktadır. Dünyadaki birçok farklı ülkede soy bağı temel esas kabul edilmiş ve soy bağı şartını sağlamayan kişiler vatandaşlık hakkından mahrum kalmışlardır. Türkiye’de ise bu tür bir siyasete kesinlikle tenezzül edilmemiştir. Cumhuriyet rejimi ile azınlıklar emniyet ve huzur konusunda güvence altına alınmıştır. İşte tam da bu noktada bir beklenti kendini göstermektedir. Türk olarak adlandırılan tüm unsurların, kamu vicdanında da Türk olma şerefine nail olmaları için bir heves ve istek göstermeleri istenmiştir. Bu şerefe nail olmanın yolu ise Türk harsına dahil olmaktan geçmektedir. Türkçenin hem evlerde hem de umumi mahallerde konuşulması bu harsa dahil olmanın temel işaretidir. Konuşmaya çabalarken şevk ve büyük gayret sergilenmelidir. Ayrıca konuşurken Türk lehçesine uyulmasının da önem arz ettiği vurgulanmıştır. Gösterilen bu gayret ile beraber Türk camiası da azınlıkların samimiyetlerine inanacaktır²³⁸. Basında hakim olan bu ton bir borçluluk ifadesini aks ettirir. Türk vatandaşı olma titrine sahip olan kişilerin, belirli kurallara ve kültür çizgisine en azından temel manada uymaları bir borç olarak görülmüştür. Türkçe öğrenilmesi ve konuşulması ile alakalı olarak Türk Dili gazetesinde kullanılan tanımlamalar da bir kesimin Türkçe öğrenmeyi, hars ve kültür seviyesini yükseltme olarak tanımladığını yansıtır. “*Ana dil olan Türkçeden başka dil konuşan Türklerin*

²³⁷ “İçişleri Bakanımız Halkevinde Mühim ve Alaka Verici Bir Müsahabe Yaptılar”, **Türk Sözü**, nr: 3770, 9 Mart 1937, s.3. , “Türk Dili Konuşturmak İçin”, **Akşam**, nr:6605, 10 Mart 1937, s.2.

²³⁸ “Azlıklar Türk Kültürünü Samimiyetle Benimsemelidirler”, **Yeni Asır**, nr: 9510, 31 Mart 1937, s.1-2.

hars ve içtimai sahada diğer Türk kardeşlerimizin mevkiine gelebilmeleri için esaslı bir program altında çalışılması tekerrür etmiştir.” Bu ifadelerde vurgunun hars üzerinde olması ve vatandaşlar arasında hukuki manada bir farklılık olmadığının işaret edilmesi de önemlidir²³⁹.

Ana dili Türkçeden başka bir dil olan kişilere kapsamlı bir program çerçevesinde Türk kültürünün verilecek olması, sürecin kültür bağlamında atılan adımlar bakımından ne derece hareketli olduğunu bir kere daha yansıtmaktadır²⁴⁰. Adana’da çıkan Türk Sözü gazetesinde yer alan haberler bölgede Türk kültürünün ve dilinin yaygınlaştırılması adına atılan adımların takibi için oldukça kritiktir. Aynı haberin yer aldığı sayıda Adana’da Türk kültürüne dair meselelerin halli için iki adet komite teşkil edildiğine dair detaylar da yer bulmuştur. Bu komitelerin temel amacı Eti Türkleri olarak da tanımlanan ve basında yer alan haberlerde de bu şekilde adlandırılan Nusayrileri temel almaktadır. Yüzyıllardır Çukurova’da yaşamalarına rağmen Türk kültürünü benimseme konusunda sorun yaşayarak Arap dilini konuşmaya yatkınlık gösteren bu Eti Türklerinin, milli harslarına erişmeleri için icraatlar gerçekleştirecek olan komiteler açılmıştır. Nusayrilerin Eti Türkü olarak adlandırılmasının sakıncalı olduğu fikri de ortaya atılmıştır. Bu toplulukların sadece Türk adı altında bir araya getirilmesi için çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eti Türkü gibi ayrıştırıcı farklı adlandırmalara yer verilmesi, ayrılıkçılığın farklı bir nam altında devam etmesine sebebiyet verecektir²⁴¹. Daha öncesinde de Nusayrilerin Türkçe konuşması için çaba sarf edilmiştir, fakat bu çabanın daha düzenli bir çerçevede tamamlanması için komitelere ihtiyaç duyulmuştur. Daha öncesinde Adana’da Şükrü Kaya’nın Halkevi ziyareti sonrası oluşturulan komite bu gelişmelere işaret etmektedir. Merkez kaza komitesine seçilen kişilerin meslekleri oldukça dikkat çekicidir. Halk ile iç içe olabilecek ve yakın temasta bulunabilecek meslek grupları listede yer almıştır. Doktor, buğday tüccarı, eczacı, pamuk çiftçisi ve tuhafiyeci gibi meslek grupları ve çalışma sahalarında olan kişilere merkez kaza komitesinde yer verilmiştir²⁴².

²³⁹ “Türkçe ve Başka Dil ile Konuşanlar”, **Türk Dili**, nr: 10174, 12 Mart 1937, s.1.

²⁴⁰ “Yabancı Dil Konuşan Kardeşlerimize Türk Kültürü Verilecektir”, **Türk Sözü**, nr:3773, 12 Mart 1937, s.3.

²⁴¹ **Görüşler**, S.3, 1 Haziran 1937, s.24.

²⁴² “Büyük ve Milli Bir Davamızın Halli Yolunda Şehrimizde de İki Büyük Hars Komitesi Teşkil Olundu”, **Türk Sözü**, nr: 3773,12 Mart 1937, s.1.

Adana’da Hars Komitesi kurulması ve burada Türk nüfusun pekiştirilmesi yönünde adımların atılması, Hatay’da yaşanan siyasi toplumsal gerginlik ile birebir ilişkilidir. Hatay’da Alevilerin Türklüğü konusu ele alınırken aynı zamanda Adana’da yaşayan ve Arapça konuşan Alevilerin Türklüğü ile alakalı tartışmalar da sert bir şekilde devam etmiştir. Durumun çözüme kavuşturulması için yapılan çalışmalar tanımlanırken “Çukurova’da Arap dili konuşma itiyadını almış olan Alevi Türklerinin büyük Türk kütlesinin medeni ve içtimai seviyesine yükselmesi ” ifadelerine yer verilmiştir²⁴³.

Hars Komitelerinin kuruluş tarihleri 12 Mart ile 28 Nisan 1937 tarihleri arasına denk gelmektedir. Hars Komiteleri kurulurken Hatay’da yapılabilecek olası bir referandum da dikkate alınmıştır. Hatay’da yaşanan durumun yanı sıra Güney sınırında yaşanan karışıklık sebebi ile Arap ve Suriye temaları etrafında yapılan propaganda da hükümeti tedirgin eder niteliktedir. Bu şekilde bölgenin mezhepsel ve ırksal köken bakımından farklılıkları sebebi ile kaybedilme olasılığının söz konusu olması, Hars Komitelerinin kurulmasının nedenini daha net açıklamaktadır. Hars Komitelerinin kurulmasının odak noktasında Çukurova’nın yer alması tesadüf değildir. Sadece Hatay’daki siyasi durum bağlamında değil aynı zamanda bölgenin kozmopolit yapısı sebebi ile de bu tür bir komite üzerinden yapılacak olan Türk kültürü yaygınlaştırma çalışmaları için uygun bir zemin teşkil etmektedir. Hars Komitelerinde halka telkinde bulunacak propaganda kollarının oluşturulmasına önem verilmiştir. Bu telkin görevini üstlenen gruplar ile Türkçe konuşmayan kişilerin, kendilerini Türk benliğinin bir parçası olarak görmesi için adımlar atılmıştır. Bu durum İrşad Sami Yuca tarafından bir kimlik erozyonu olarak nitelendirilse de politikayı bu şekilde tanımlamadan önce bölgenin Hatay’dan kaynaklanan siyasi karışıklığı ve 1930lu yılların toplumsal-siyasal bağlamının gözden kaçırılmaması daha sarıh bir tanımlamanın doğması için fırsat yaratacaktır²⁴⁴.

Eti Türkleri olarak tanımlanan Nusayriler sadece Cumhuriyet döneminde hedef haline gelmemiştir. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda hazırlanan bir raporda İngilizlerin Nusayrileri protestanlaştırmak için çaba sarf ettiği fakat bunun başarılı olmadığı bildirilmiştir. Ayrıca Nusayriler için açılacak olan

²⁴³ “Türk Dili”, **Akşam**, nr: 6607, 12 Mart 1937, s.1.

²⁴⁴ İrşad Sami Yuca, Tek Parti Dönemi Ulusçu Politikalarına Bir Örnek: Çukurova Bölgesi Hars Komiteleri (1937-1939), **Route Educational and Social Science Journal**, Cilt2, S. 3, Temmuz 2013, s.38-48.

camiler, mescitler ve mektepler aracılığı ile eğitimlerinin daha iyi bir konuma gelmesi için bir öneride bulunulmuştur. Raporda Nusayrilerin Padişahın himayesi altında olması gerektiğine dair özel bir vurgu da yer bulmuştur²⁴⁵. Bu veri de dikkate alındığı zaman ana nüfus kitlesine kültür bakımından bağlanmaları için farklı yöntemler izlense de hem Cumhuriyet hem de Osmanlı İmparatorluğu zamanında Nusayrilerin dikkate alınan bir topluluk olduğu fark edilmektedir.

Nusayrilere karşı bakış açısının anlaşılması adına Türk Sözü gazetesinde yer alan şu satırlar oldukça açıklayıcı olacaktır: “*O Eti Türkleri ki âlemşümül Türk inkılabı ile tarihe karışan Osmanlı saltanat rejiminin devlet idaresine hakim kıldığı din ve şeriat yüzünden o devirlerde bunların taşıdıkları deruni vicdan akidelerine bakılıp karşılayarak, Türk olan kan ve hüviyetlerinden ziyade Fellah Alevi ve saire gibi bir devlet ve millet için lüzumsuz faydasız olan vasıflarla anılmıştır*”. Bu noktada 1937 senesinde anayasaya dahil edilen 6 temel ilke vurgulanmaktadır. Din ve vicdan hürriyetine dair herhangi bir müdahaleden yana olmayan Cumhuriyet rejiminde, bu tür tanımlamalar kabul edilir nitelikte değildir²⁴⁶. Kültür alanında bu tür adımlar atılırken aynı gazete haberinde Türk dilinin Atatürk dili olarak da tanımlanması dikkat çekmektedir.

4.1.Hars Komiteleri Talimatnamesi ve Türkçe Konuşma Çalışmaları

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi’nde Merkez Hars Komitesi, Parti genel sekreterliğine bağlı olarak teşkil edilmiştir. Basında bu komitenin teşkil amacı “*Türkçeden başka dilde konuşan Türklere ana dillerini öğretmek*” olarak belirtilmiştir²⁴⁷. Hars Komitelerinin kurulması ile Türkçenin yaygınlaştırılması çalışmaları iç içedir. Hars Komitelerinin kurulma amacı hakkında bilgi verilirken bu komitelerden “*ana dilini düzgün konuşamayan Türklerin milli kültür seviyesini koruyup yükseltmek ve yaşadıkları muhitteki Türk yurttaşlarla olan ailevi ve içtimai*

²⁴⁵ Tekin Önal, “Ulus-Devlet İnşasında Nusayrî Politikaları Ve Hars Komiteleri”, **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.78, 2016, Ankara, s.120-121.

²⁴⁶ “Çukurovanın Övünüp Güvenebileceği Feyizli Bir Kaynaşma Faaliyeti”, **Türk Sözü**, nr: 3769, 7 Mart 1937, s.1.

²⁴⁷ “Türkçe Konuşmak”, **Akşam**, nr: 6654, 28 Nisan 1937, s.2.

münasebet vaziyetlerini daha sıcak ve kaynaşık bir duruma getirmek ” ifadeleri kullanılmıştır²⁴⁸.

Hars Komitelerinin teşkiline dair azaların seçimi, çalışma prensipleri, karar alma yöntemi, alınan kararların uygulanması, çalışma raporlarının hazırlanması ve bu komitelerin amacını belirten bir talimatname hazırlanmıştır. Komitelerin tüm icraat, haberleşme ve ilişkilerinin bu talimatname uyarınca gerçekleştirilmesi istenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Hars Komiteleri Talimatnamesinde, Komitenin teşkilindeki gayeyi belirten cümleler 11-12-13 ve 14 numaralı maddelerde yer bulmuştur.

11. “Hars Komitaları, öz ana dillerini düzgün konuşmayan Türklerin milli kültür seviyesini her suretle koruyarak, yükseltmek ve yaşadıkları muhitlerdeki Türk vatandaşları ile olan ailevi ve içtimai vaziyet ve münasebetlerinde daha sıcak ve daha kaynaşık duruma getirmek için çalışacaklardır.
12. Ana dili Türkçeyi düzgün konuşmayanların her zaman her yerde Türk dilini düzgün ve kolay konuşabilmelerini temin için;
 - I. Mahalle ve köylerde ilk mektep kadrolarını bu maksada uygun tarzda genişletmek teşebbüsleri almak.
 - II. Evlerde, sokak ve çarşılarında, kahve, gazino vesaire gibi umumi ve hususi yerlerde ana dili Türkçeyi konuşmayı teşvik ve teshil etmek.
 - III. Halkı eskiden kalma mezhep, telakki ve zihniyetlerinin zararlı tesiratından kurtararak Sünni ve Nusayri mezheplerinde olan Türklerin karşılıklı kız alıp vermelerini teşvik ve himaye etmek.
 - IV. Türkçeyi düzgün konuşamayan Türklere öz ana dilleri Türkçeyi konuşmanın yüksek milli şeref ve menfaatlerinin emrettiği kutsal bir borç olduğunu telkin etmek.
 - V. Nusayri mezhebinde olan Türklerin ana dilleri Türkçeden başka yad bir lehçe konuşmaları yüzünden bazı fikirde hasıl olmuş kötü ve yanlış bir zihniyete karşı bunların Türk ırkından oldukları ilmi ve tarihi hakikatini müdafaa ve neşriyat ile herkese öğretmek.
 - VI. Sırf mezheplerinin Sünni olmaması ve Türkçeyi düzgün konuşmamaları sebebi ile kendilerine (Arap uşağı, fellah ve Nusayri)gibi sıfatlar verilen Türkler için bu gibi kelimeleri telaffuz etme sakim itiyadını giderme tedbirleri almak.
 - VII. Neşriyatta bulunmak, konferans ve müsamereler vermek, öğretmenler vasıtası ile mekteplerde çocuklara telkinat yapmak, Türkçeden gayri lehçede konuşan Türk köylerinde Türkçe milli türkü ve destanları öğretip söylemeyi adet edindirmek vesaire gibi Türk milli vahdet ve tesanüdünü kuvvetlendirici her türlü çare ve vasıtalarından istifade ederek maksat ve gayenin husulü için çalışmak.
13. Hars komitaları ve bilhassa kaza hars komitaları azası bu mühim milli gaye için çalışırken köylerde ve mahallelerde propaganda, telkin yapmak ve yaratılan cereyanın hızını artıracak mesaide bulunmak velhasıl gaye ve maksadın husulünü temin edeceği çalışmalar için kendi azasından gayri yurttaşlardan da istifade edebilir.

²⁴⁸ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği’nden Vilayet Hars Komitesi Başkanlığı’na gönderilen 14 Mayıs 1937 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1, s. 38.

14. Kaza komitalarının bilhassa köylerde irşadatta bulunmak ve telkinler yapmak, Türkçe konuşulup konuşulmadığını yoklayıp öğrenmek üzere itimat ettiği zevatı kendi mesuliyeti altında vazifelendirmesi caizdir.”²⁴⁹

Talimatnamenin hazırlanmasının sonrasında mahalli komitelere özel olarak bir talimat verilmiştir. Bu talimat 8 maddede özetlenmiştir, verilen bu talimatlar kapsamında İlyönkurul Başkanı komitelerin çalışmalarını yakından takip edecek ve denetleyecektir. Mahalli hars komitelerine özel olarak hazırlanan 8 madde şunlardır;

1. “Türkçeden başka dil konuşan Türklerin bir gün evvel tamamen ana dilini temiz ve düzgün konuşabilir bir hale gelmelerini kolaylaştırmak için mektep kadrolarını bu maksada uygun tarzda genişletmek teşebbüsleri almak
2. Türkler arasında her yerde temiz ve düzgün Türkçe konuşmak itiyadını kökleştirmek için teşebbüs almak
3. Türklerin her yerde ve bir hassa kendi aralarında ve aile yuvalarında öz ana dilleri olan Türkçeyi konuşmaları milli şeref ve menfaatlerinin emrettiği bir vazife ve kamusal bir borç olduğu hakikatini öğrenmek her münevver Türk gibi Türkçeden başka dil konuşan Türk münevverlerinin vazifesi tanınmıştır.
4. Türkler arasında Laik Cumhuriyet idaresinin reddettiği mezhebi telakki ve zihniyetlerin zararlı tesiratını izale ederek evlenmeyi, teşvik, teshil ve himaye etmek
5. Milli harsı her yönden kucaklamış ve bunu kudai bir şiar edinmiş olan Türkleri Parti, Halkevi ve Hükümet işlerinde vazifelendirmek ve hatta şahsi işlerinde muvaffakiyetlerini kolaylaştırmak için imkan dahilinde azami yardımda bulunmak
6. Türklerin öz ana dilleri olan Türkçeden başka yad dil konuşmaları yüzünden bazı fikirlerde hasıl olmuş yanlış zihniyete karşı bunların Türk oldukları tarihi hakikatini daima müdafaa ve neşriyat ile herkese öğretmek
7. Türkçeden başka dil konuşan Türklere Arap uşağı, fellah, Nusayri, Alevi vesaire gibi öz milliyetlerini örten ve bu Türkler tarafından bir hakaret telakki edilen kelimelerin konuşulmasını hoş görmemek ve sakim itiyadı gidermeğe çalışmak
8. Komiteler neşriyatta bulunmak, konferanslar tertip etmek, köy ve mahallelerde milli şarkı, destan, marş ve türküler yaymak söylemek, öğretmenler vasıtası ile çocuklara telkinatta bulunmak cihetlerini ehemmiyetle göz önünde tutacaklardır. Gece halk mekteplerinden bu hususta azami istifade olunacaktır.”²⁵⁰

Bu maddelerden de anlaşıldığı üzere Hars Komitelerinin ana amaçları tanımlanırken Türkçe vazgeçilmez bir kıstas olarak yerini almıştır.

Hars Komiteleri tarafından sarf edilecek olan mesai 3 farklı kategoriye ayrılmıştır: Kültürel, içtimai ve idari. Tahsil dönemi gelen çocukları okula, tahsil çağı geçmiş olan yetişkin kadın ve erkekleri de açılan ayrı kurslara yönlendirmek temel hedeflerden olmuştur. Sadece eğitim alanında değil aynı zamanda düzenlenen konferans ve müsamerelerde de Türkçenin yaygınlaştırılması hedef olarak belirlenmiştir.

²⁴⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Hars Komitaları Talimatnamesi, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 583.10.1 s.63-66.

²⁵⁰ Mahalli Komitelere Direktif Mahiyetinde Verilen İlk Talimat Sureti, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1 s. 72.

Türkçeden başka bir dili konuşan kişilerin bu müsamerelerde görevlendirilmesi bilhassa tavsiye edilmiştir. Yabancı dil konuşan köylerin komite üyelerince sıklıkla ziyaret edilmesi planlanmıştır. Planlanan ziyaretler, Türkçenin ne derece benimsendiğine dair analizlerin yapılması için de faydalı bulunmuştur. Bu ziyaretlerde köylülere masraf ettirilmemesi için özel bir ikaza yer verilmiştir. Köy sakinlerinin faydalanabileceği seyyar bir kütüphanenin tesis edilmesi planlanmıştır. Komiteler tarafından propaganda şubelerinin açılması istenmiştir. Bu propaganda şubeleri Türkçenin yaygınlaştırılması ve tanınması için faaliyet gösterecektir. Yapılacak olan düğünlere ve eğlencelere yabancı dil konuşan Türkler davet edilecektir. Bu davet neticesinde sosyal ortamda Türkçenin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Hars Komitelerinin tetkik heyetlerinin sadece erkeklerden değil aynı zamanda kadın üyelerden de teşekkül etmesi önerilmiştir ²⁵¹.

Mersin’de Hars Komitesi faaliyetleri çerçevesinde hedeflere ulaşılması için bir ekonomik kaynak da yaratılmıştır. Ekonomik kaynak ayrılması hususunda ilgili resmi yazışmalarda ana amaç “Çukurova’da mevcut Eti Türklerini milli harslarına kavuşturmak” şeklinde izah edilmiştir. Mersin ve Tarsus’ta Eti Türklerinin yaşadığı köy sayısı ve bunların durumlarına ilişkin de raporlar mevcuttur. Örneğin Mersin’in merkez kazasında yer alan köylerde eğitim durumunun, Tarsus’ta bulunanlara göre daha ileride olduğu tespit edilmiştir. Hangi köylerde okul olup olmadığı belirlenmiştir. Yapılması planlanan mektep adedi üzerinde istişarede bulunulmuş ve yapılacak olan okulların eğitim öğretim faaliyet saatlerinin dışında konferans salonu olarak da kullanılabileceği bildirilmiştir. Köylerde yaşayan kişilerin durumları tasvir edilirken tanımlayıcı nitelik Türkçe konuşup konuşmamaları olmuştur. Örneğin; Deliminnet Köyü tanımlanırken “Türkçe konuşan Özelkeserli ve Price köylerinin ortasında bulunan” tabiri kullanılmıştır. Bu durum raporlarda bir tablo üzerinden de daha net ifade edilmiştir. Tabloda Mersin merkezinde ebeveyni yabancı dil konuşan çocukların adedi tespit edilmiştir. Tabloda kız-erkek olarak sayıları ayrı şekilde sunulmuştur. Tahsil çağına gelen kaç çocuğun bulunduğu ve bunlardan kaçının okula devam ettiği de tespit edilmiştir. Tahsil çağına gelen çocuklardan kaçının yabancı dilde konuştuğu

²⁵¹ İçel Vilayet Hars Komitelerinin Mesai Programı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1 s. 85-88.

da ayrıca araştırılmıştır. Örneğin Tarsus merkezde 1937 senesi itibari ile tahsil çağına gelen ve ebeveyni yabancı dil konuşan 533 adet kız ve 526 adet erkek çocuk bulunmaktadır. Tüm bu incelemeler de dikkate alınarak gerçekleştirilecek olan kaynaştırma adımları ve inşa edilecek mektepler için kaynak tahsis edilmiştir²⁵².

Tahsis edilen ekonomik kaynağın nereye ve nasıl kullanıldığına ilişkin belgeler mevcuttur. Örneğin 1937 senesinde Mersin’de Halk Komitesi amaçları çerçevesinde okulların inşa edilmesi adına 10 bin lira ayrılmıştır. Bunu takip eden sene ise 13 bin lira ayrılmıştır. Dahiliye Vekaleti Hususi Kalem Müdürlüğü’nden, İçel Valisi ve Parti Başkanlığı’na gönderilen yazı ile bu 10 bin liranın nasıl kullanıldığı, harcamaların yapılması hususunda Merkez Hars Komitesinden ne gibi direktifler alındığı sorulmuştur²⁵³. Okulların inşası için 10 bin liranın nasıl harcandığı, artan tutarın nasıl kullanıldığı gibi detaylara da belgelerde yer verilmiştir. Verilen 10 bin liranın 5 bin liralık tutarı Mersin’in Bahçe mahallesindeki mektebin inşasında kullanılmıştır. 3 bin lira Deliminnet, Çatal ve Kel Ahmet köylerinde yapılmakta olan mekteplerin inşasına yardım için sunulmuştur. 555 lira ise müteahhidin alması gereken tutarda eksik kalan kısmın ödenmesine sarf edilirken, 1000 lira Kazanlı’da bulunan mektebin inşasında harcanmıştır. 10 bin liradan artan 445 lira ile ise 1938 senesinde gönderilecek olan 13 bin lira ile birleştirilerek ihtiyaçların giderilmesi için sarf edilecektir²⁵⁴. Yeni okulların inşasının yanı sıra kullanılmayan binaların okula dönüştürülmesi için de çaba sarf edilmiştir. Tarsus merkezinde yer alan orta okulun arka kısmında bulunan ve Hususi İdare’ye ait olan binanın okul olarak kullanılması için teklif götürülmüştür. Bu binanın okul olarak gerekli hazırlıklar yapılarak kullanıma hazır hale getirilmesinin sonrasında da bölgede Arapça konuşan Türk çocuklarının bu okula davet edilmesi üzerinde durulmuştur²⁵⁵.

²⁵² Cumhuriyet Halk Partisi İçel İlyönkurulu’ndan CHP Genel Sekreterlik Binasında Merkez Hars Komitesi Başkanlığı’na gönderilen 26 Mayıs 1937 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1, s. 32-37.

²⁵³ Dahiliye Vekaleti Hususi Kalem Müdürlüğü’nden İçel Valisi ve Parti Başkanlığı’na 10 Eylül 1937 tarihinde gönderilen yazının sureti, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1, s. 13.

²⁵⁴ Cumhuriyet Halk Partisi İçel İlyönkurulu tarafından CHP Genel Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 29 Kasım 1937 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1, s. 3.

²⁵⁵ Cumhuriyet Halk Partisi İçel İlyönkurulu tarafından Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya’ya gönderilen 6 Nisan 1937 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1, s.40.

Yapılan yeni okulların öğretmenleri de kısa sürede temin edilmiştir. Okulların inşaa aşaması tamamlanıncaya kadar gönderilen öğretmenler bulundukları bölgede hars işleri ile meşgul olacak, okulların tamamlanmasının akabinde de eğitim öğretim faaliyetleri başlayacaktır. Atılan bu adımlardan zamanla olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştır. Süreç içerisinde kültürün yerleşmesi ve dilin yaygınlaşmasına ilişkin üzerinde durulan iki ana nokta okullar ve evliliğdir. Yeni okulların açılması ve çocukların bu okullarda Türk kültürüne uygun yetiştirilmesinin yanı sıra Eti Türkleri ile yapılan evlilikler sayesinde belirlenen amaçlara erişilmesi mümkün görülmüştür. İçel’de kültürel kaynaşmanın daha iyi şekilde tesis edilebilmesi için iki taraftan evlenecek olan kişilere 50 liralık bir ikramiye verilmesi de uygun bulunmuştur²⁵⁶.

Adana’da ve Mersin’de Eti Türklerine özel olarak Ulus Okulları açılmıştır. Mektebi olmayan köyler detaylı araştırmaların sonrasında belirlenmiştir. Adana’da bulunan Ulus Okulları’nın hangi ilçede kaç adet kız ve erkek öğrencisi olduğuna dair tablolar oluşturulmuştur²⁵⁷. 31 Ocak 1938 tarihi itibari ile 33 adet Ulus okulu dershanesi açılmıştır. Bu sayıların ilerleyen aylarda artacağı da gönderilen resmi yazıda belirtilmiştir. 33 dershaneye ek olarak gerekli görülen yerlerde 54 adet daha Ulus dershanesi açılmasına karar verilmiştir. Yeni açılacak olan dershaneler hakkında bilgi verilirken dershanelerin amacına dair şu ifadeler kullanılmıştır: “*Öz Türkçeyi sürekli ve bol bol konuşturmak ve bu suretle okuma ve yazmalarını ilerletmek yolu ile de dil ve kültür birliğinin sağlanması*”. Ulus dershanelerine devam ederek belirtilen eğitim süreci sonunda yapılacak imtihanlardan geçer not alınmasının sonrasında bu kişilere Ulus okul diploması verilmiştir²⁵⁸. Ulus okullarında görevlendirilmek üzere öğretmen bulma sürecinde zorluklar yaşanmıştır. Okulların inşası, eğitim bulma gibi farklı konularda sorunlar ile karşılaşmıştır. En azından öğretmen sorununun aşılması adına Adana’da eğitim yetiştirilmesi için, Edirne ve Eskişehir’de olduğu gibi eğitim

²⁵⁶ Cumhuriyet Halk Partisi İçel İlyönkurulu tarafından CHP Genel Sekreterlik binasında Merkez Hars Komitesi Başkanlığı’na gönderilen 17 Eylül 1937 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1, s.19-21.

²⁵⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Seyhan İl Yönkurul Başkanlığından Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 5 Şubat 1938 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr :490.1.0.0 Fon Kodu: 583.11.1 s.5.

²⁵⁸ Cumhuriyet Halk Partisi Seyhan İlyönkurul Başkanlığı tarafından Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 31 Ocak 1938 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 583.11.1 s.57.

kurslarının açılması atılımlarında bulunulmuştur²⁵⁹. Alfabenin öğrenilmesinin sonrasında hem okumayı pekiştirecek hem de milli duyguları güçlendirecek kitapların bulunmasına dair sorunlar yaşanmıştır. Ulus dershanelerinde okumayı söken kişilerin okumalarını geliştirmeleri için hangi kitapların okutulması gerektiği konusunda alanında uzman olan kişilere danışılması sağlanmıştır. Bu istişare sistemi eğitim ve öğretimin işleyişinde lakayt bir tavır takınılmadığını göstermektedir²⁶⁰. Ulus okullarında okutulması için bir broşür hazırlanmıştır. Halkevinden Halka başlığını taşıyan bu broşürler bilhassa büyük harfler kullanılarak çoğaltılarak okula katılanlara dağıtılmış ve okumaları sağlanmıştır²⁶¹. Bu broşürler hem okuma yazma öğrenen kişilerin pratik yapması kolaylaştırmış hem de cumhuriyetin temel prensiplerinin, milli duyguların vatandaşlar arasında yaygınlaştırılmasını sağlamıştır. Aşağıda yer alan örnek okuma yazma öğrenen kişilere dağıtılması için gönderilen broşürün bir sayfasıdır.

²⁵⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Seyhan İlyönkurul Başkanlığı tarafından Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 26 Şubat 1938 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 583.11.1 s.130.

²⁶⁰ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından Vali ve Vilayet Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 22 Mart 1938 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 583.11.1 s.127.

²⁶¹ Cumhuriyet Halk Partisi Seyhan İlyönkurul Başkanlığı tarafından Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 29 Mart 1938 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 583.11.1, s.156.

Resim 2: Ulus okullarında Türkçe okumayı söken kişilerin alıştırma yapması için gönderilen broşürün halkçılık ile alakalı sayfası



Kaynak: Halkevinden Halka Broşürü, BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 583.11.1, s.148.

Hars Komitesi tarafından düzenlenen etkinliklerde müzik de önemli bir yer tutmuştur. Eti Türklerinin ikamet ettiği köylerde milli musiki zevkinin ve bilgisinin yaygınlaştırılması için çaba sarf edilmiştir. Bu etkinliklerde kullanılması için gramofon temin edilmiş ve plaklar satın alınmıştır. Kültürün farklı alt kollarının topluluk arasında daha yaygın hale getirilmesi istenmiştir. Köylerde bulunan muallimler bu gramofonların kullanılması ve halkın kulağının milli müziğe alıştırılmasında görevli kılınmıştır. Başlangıç aşamasında sadece 4 köye gönderilecek olan gramofon ile düzenlenen etkinliklerden elde edilecek olan sonuçlara göre diğer köylere de temini düşünülecektir²⁶². Bulunulan ilin koşulları da Hars Komitelerinin

²⁶² Cumhuriyet Halk Partisi İçel İlyönkurulu tarafından CHP Kurağında Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 10 Şubat 1938 tarihli yazı, BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu:583.11.1, s. 44.

çalışma yol haritasını etkilemiştir. Örneğin Adana’da nüfusun büyük bir kısmı yazın kent merkezinde bulunmadığı için Hars Komitesi çalışmalarında toplu etkinlik düzenlemek daha zor hale gelmiştir²⁶³. Yapılabilen konferanslara katılım sağlayamayan kişiler için bu konferans konuşmalarının, metin haline getirilerek halka dağıtılması planlanmıştır. Adana’da Hars Komitelerinin en ses getiren konferanslarından biri Hasan Reşit Tankut tarafından verilmiştir. Konferansta Eti Türklerine dair bilimsel veriler sunulmuştur²⁶⁴. Tankut dil çalışmaları konusunda kurucu rol oynayan isimlerden ve Türk Dil Kurumu kurucularındandır²⁶⁵.

Şehir merkezlerinde, köylerde aktif şekilde çalışan Hars Komitelerinin çalışmaları ve “*Dil ve Hars Birliği*” yolunda atılan adımlar meyvelerini vermeye başlamıştır. Kültür alanında yapılan çalışmalar ile beraber Eti Türklerinin cumhuriyetin temel prensiplerine olan inançları ve bağlılıkları da artmıştır. “*Pek yakın günlere kadar Adana’nın Pazar ve çarşılarında bile ne olduğu belli olmayarak konuşulan ve kulakları tırmalayıp inciten galat Arapça konuşmalar yerine şimdi ruhlarımızı ve kulaklarımızı okşayan ve yüce benliğimizin sembolü olan asıl öz ana dilimiz güzel Türkçemiz seve seve konuşulmakta olduğunu ve bu ümitli sahanın gün geçtikçe genişlemekte bulunduğunu sevinçle görüyoruz.*”²⁶⁶

Eti Türklerinin kendi benliklerini unutmaları hususunda asıl suçlunun Osmanlı İmparatorluğu olduğu düşünülmüştür. Saltanat idaresinin benliklerini unutturduğu “*Eski Türk Çocukları*” artık Hars Komitelerinin faaliyetleri ile beraber bu benliği yeniden canlandırma fırsatını bulacaktır.

Kaza Hars Komiteleri aktif şekilde çalışmalarını sürdürürken temelde 3 farklı gruba ayrılarak faaliyetlerini yürütmüştür; Propaganda Grubu, Konferans Grubu ve Yayın Grubu. Türkçe konuşmanın yaygınlaşması ile alakalı çalışmalar yapan asıl grup

²⁶³ Cumhuriyet Halk Partisi Seyhan İlyönkurul Başkanlığı tarafından CHP Genel Sekreterliği Yüce Katına gönderilen 16 Eylül 1937 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 583.11.1. s.78.

²⁶⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Seyhan İlyönkurul Başkanlığı tarafından Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 28 Şubat 1938 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 583.11.1. s.161.

²⁶⁵ Erhan Alpaslan, Tülay Aydın, “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil Ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.60, Bahar 2017, Ankara, s.26.

²⁶⁶ Seyhan Vilayet Hars Komitesinden Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönderilen 30 Temmuz 1937 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 583.11.1 s.80.

Propaganda Grubudur. Bölgede konuşulan yarısı Arapça yarısı Türkçe kelimeler içeren dil yerine Türklüğün sembolü olan Türkçenin kullanılmasının temin edilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. Adı geçen diğer gruplar da bu amacı tamamlar nitelikte adımlar atmıştır. Adana’da fabrikalarda çalışan kesim oldukça yoğun olduğu için dil çalışmalarının fabrikalarda gerçekleştirilebilmesi adına firma sahipleri ile iletişim kurulması istenmiş ve bunun için gerekli olan tezkerelerin hazırlanması planlanmıştır. Adana’da şehrin kalabalık alanlarında alınan, Türkçe konuşmayan kişilere aktif müdahale içeren önlemler de mevcuttur: *“Daha ziyade Arapça konuşulmak ihtimali olan yerlerde daimi olarak bütün gün dolaşacak bir iki bay ve bir iki bayanın muvazzaaf olarak gezdirilmesine ve bunların rast geldikleri Arapça konuşan kimselere munasip bir lisanla benliğini anlatıp Türkçe konuşmasını tembih ve temin etmek için lazım gelen telkinatta bulunulmasına karar verildi.”* Hars Komitelerinin amaçlarını daha net şekilde temin etmek adına Cuma hutbeleri de dikkate alınmış ve bu hutbelerde fellahlık ya da Arap uşaklığı gibi terimlerin kullanılmamasına dair halka tembihte bulunulması adına müftülük ile görüşülmesi planlanmıştır. İmamların bu planlama dahilinde Hars Komitesinin belirttiği hususları hutbelerde vurgulayıp vurgulamadıklarını kontrol etmek için hutbelere komite azalarından birkaçının katılması faydalı bulunmuştur. Yapılan propagandalarda maksada dair akıllarında soru işareti bulunan kişilerin ya da bu propagandalara olumsuz yanıt veren bireylerin faaliyetlere dair usulünce bilgilendirilmesi hedeflenmiştir. Hars Komitesi tarafından Adana’da yapılan konferansın sonrasında hazırlanan broşürler dağıtılmıştır. Bu broşürlerde yurttaşlık ve Türkçe ile alakalı yer alan ifadeler oldukça çarpıcıdır:

“-Milli sevinçlerimizi olduğu gibi, milli ıstıraplarımızı da bizimle paylaşmak mesut günlerimizde olduğu gibi karanlık günlerimizde de bizden ayrılmamış olmak sureti ile damarlarında dolaşan asil Türk kanını bütün açıklığı ile ispat etmiş olan bu insanlara Arap, Fellah, Nusayri gibi iftiralari layık görmenin milli bir ayıp, milli bir günah olduğunu anlamak zamanı artık gelmiştir. Karışık bir Arapça konuşan bu kan ve yurttaşlarımızın Türkçeden başka bir dil konuşmaları da artık kendileri için milli bir suç olur. Binaenaleyh Arapça konuşan bu ırktaşlarımızın biran evvel bu itiyattan vazgeçerek öz ana dilleri olan Türkçe konuşmağa başlamaları kendileri için milli bir vazifedir.”²⁶⁷

Türkçe konuşma meselesi ile alakalı tedbirlere ilişkin fikirler sunulurken kişiler özelliklerine göre gruplandırılmıştır. Gruplar uyarınca alınabilecek olası tedbirlere dair

²⁶⁷ Adana Merkez Kaza Hars Komitesinin 12 Mart 1937-12 Temmuz 1937 tarihine kadar Çalışma Raporu, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 583.11.1 s.81-95.

de fikir beyan edilmiştir. Mersin’de belediye baytarı tarafından duruma ilişkin bildirilen gruplandırma şu şekildedir:

“-Bu halkın %95i Türkçeyi kendiliğinden öğrenmiş bilmeyenlerse zaten tabiata borcunu hemen ödemek üzere olan kişilerdir. Bunları da münevver, orta ve aşağı seviye olmak üzere üçe ayırmak iktiza eder.

1. Münevver Tabakadaki Halk: Zaten bu durumu çoktan anlamış ve bu işte kendini bizzat alakadar görmüş ve bir kısmı da mesul vaziyetde görmekle beraber mesul tutulmaları da icap eder.
2. Orta Seviyede ise: Bunların bir çoğu esnaftır. Bunlar arasında Arapça konuşmayı bırakmayan olursa cezalandırmak veya bir daha dükkan kiraya vermemek lazımdır.
3. Aşağı seviyede: Rençber ve fabrika işçileri bulunduğundan bunlar işlerinde Arapça konuşursa işinden çıkartmak.

Köy halkının Türkçe konuşturulması işine gelince: Bu da köy heyeti ihtiyariyesi ile mektep öğretmenlerine yüklenecektir²⁶⁸.

Yapılan bu sınıflandırmanın Türkçe çalışmalarına dair dayanan temel ilke olan Halkçılık ile bağdaşmadığı ve tüm Hars Komitesi tarafından da benimsenmiş bir tutum olmadığına ayrıca belirtilmesi gerekir. Gönderilen yazıdaki öneriler bireysel görüş niteliğindedir.

5. 1937 Senesinde Türkçe Konuşma Meselesinin Yeni Boyutu: Belediye Meclis Kararları

1937 senesinin Şubat- Mart aylarından başlayarak, Mayıs ayının sonuna kadar Türkiye’de Türkçe konuşulması ile alakalı belediyelerce adımlar atılmaya başlamıştır. Basında bu konuda farklı bir strateji izlenmiştir. Örneğin olay kapsamında alınan net karar olmasa dahi gazetenin ilk sayfasında “ *Türkiye’de Türkçe Görüşülecek* ” başlığının atılması ve haberin asıl kısmının 3. Sayfada yer alan sadece 5 satırda anlatılabilecek bir gelişme olması, basının bu konuda nasıl bir baskı kurduğuna ilişkin fikir vermektedir. Yeni Asır gazetesinde yer alan oldukça iddialı başlığa sahip bu haberde “*Türkiye’de Türkçe konuşulması etrafındaki cereyan kuvvetlenmiştir. İstanbul’da da umumi yerlerde Türkçe konuşulması, aksine hareket edenlerden*

²⁶⁸ Mersin Belediye Baytarı tarafından 4 Mart 1937 tarihinde gönderilen yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 584.17.3, s.5-6.

*Belediyece para cezası alınması isteniyor. Bütün gazeteler bu hususta neşriyat yapıyorlar” ifadeleri yer bulmuştur*²⁶⁹.

1937’de dile dair atılan adımlar yabancı basında da odak noktası olmuştur. The Observer bu gelişmeleri “*Turks Must Speak Turkish*” başlığı ile haber yapmıştır²⁷⁰. Çalışmaların The Observer gazetesinde gündem olması da Haber Akşam Postası gazetesinde ele alınmıştır. Haber Akşam Postası gazetesi basının Türkçe konuşma kampanyalarına dair bilgilendirmeler yapmasının ve alanda yapılan çalışmalarını gündeme getirmesinin, uluslararası camianın durumdan haberdar olması adına da önemini vurgulamıştır²⁷¹.

Bursa’da Türkçeden başka dil konuşanların sayısının artması üzerine Belediye tarafından Türkçe dışında dil konuşulması yasak getirilmiştir. Belediye yetkilileri farklı bir dil konuşan kişileri tespit ettiği anda bu kişiler hakkında zabıt tutacaktır. Bursa’da alınan karara göre Türkçe dışında bir dil kullanma yasağını ihlal eden kişilerin alacakları ceza 5 lira olarak belirlenmiştir. Yasak kararında seyyahlar istisna grup olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde seyyahlar ile konuşan tercümanlar da yasak kapsamında değerlendirilmemiştir²⁷². Belediyelerin almış olduğu bu kararların sonrasında basında yer alan haberlerde, yasak gelmesini beklemeden vatandaşların Türkçe konuşması gerektiğine yönelik uyarılarda ve telkinlerde bulunduğu görülmektedir²⁷³. Benzer bir uygulamaya Silivri’de de rastlanmıştır. Son Posta gazetesinin muhabirinin bildirdiğine göre “*Silivri belediyesi Türkçeden başka bir lisanla konuşanlardan 5 lira ceza alınmasına karar vermiştir. Kararın ilanından sonra aksi şekilde hareket eden üç kişiden ceza alınmıştır.*”²⁷⁴ Kütahya belediye encümeni de Türkçe konuşmayanların cezalandırılması ve kuralın ihlal edilmesi durumunda

²⁶⁹ “İstanbul’da Umumi Yerlerde Türkçe Konuşulması İsteniyor”, **Yeni Asır**, nr: 9485, 2 Mart 1937, s.1-3.

²⁷⁰ “Turks Must Speak Turkish”, **The Observer**, 7 March 1937, s.14.

²⁷¹ “Türkçe Konuşmak Mecburiyeti”, **Haber Akşam Postası**, nr: 1849, 11 Mart 1937, s.2.

²⁷² “Bursa Belediyesinin Güzel Bir Kararı”, **HABER Akşam Postası**, nr: 1936, 26 Şubat 1934, s.1. , “Bursa’da Türkçeden Başka Dil Yasak”, **Son Posta**, nr:2359, 26 Şubat 1937, s.12.

²⁷³ “Vatandaşları Vazifeye Çağırıyoruz”, **HABER**, nr:1839, 1 Mart 1937, s.1.

²⁷⁴ “Silivri’de Türkçe Konuşmayan 3 Kişi Cezalandırıldı”, **Son Posta**, nr: 2372, 11 Mart 1937, s.10.

kişilerin 5 lira değerinde bir cezaya tabi tutulmasına, bu kural ihlalinin tekrarlanması söz konusu olursa ceza tutarının artırılmasına karar vermiştir²⁷⁵.

Peyami Safa'nın Cumhuriyet gazetesinde çıkan yazısında başlık oldukça dikkat çekmektedir: *“Beklediğimiz Yasak”*. Yazıda yer verilen ifadeler Türkçe konuşma meselesinin net caydırıcı cezalar olmadan çözülmesinin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Belediyelerce alınan kararlar da oldukça yerinde görülmüştür. Haberde yer verilen ifadeler şu şekildedir: *“Türkçeden başka bir dil konuşulmasının yasak etmek için kanun müdahalesinden başka çare kalmadığını birkaç kere yazmıştım. Tekirdağ ve Bursa Belediyeleri, kanunla değil, fakat iyi tatbik edilirse tesiri ona muadil olabilecek bir nizamla bu münasebetsizliği yasak etmişlerdir.”* Bu ifadelerin sonrasında yazıda eleştiri okları yeniden Musevi vatandaşlara dönmüştür. Musevilerin Fransızca'yı kendi ana dillerinden dahi çok daha fazla kullandıkları söylenmiştir. Museviler hakkında aynı yazıda yer verilen şu varsayım dikkat çekmektedir; *“Polisin önünde sık sık keseye davranmaya mecbur olurlarsa bülbül gibi hep Türkçe şakiyacıklarından eminim”*. Bu varsayımdan Musevilerin Türkçe konuşmasında para cezası uygulamanın etkili bir yöntem olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bursa ve Tekirdağ'da uygulanan yasak hakkında Dahiliye Vekâletinin İstanbul Belediyesinden görüş aldığı iddia edilmiştir. Peyami Safa İstanbul'da da bu yasağın getirilmesinin gerektiğini savunarak bu yasak ile beraber *“Türkçenin haysiyetinin iade ”* edileceğini belirtmiştir. Dahiliye Vekaletinin bu tür bir görüş alma adımını gerçekten gerçekleştirip gerçekleştirmediğine ilişkin net bir bilgi mevcut değildir. Peyami Safa'nın köşe yazısında da *“haber doğru ise”* şeklinde ek bir ifade koyularak durum ele alınmıştır²⁷⁶. Burhan Cahit de durumu köşesine taşımıştır. Başlangıç aşamasında nükteler ile Türkçe konuşmayanların Türkçe konuşmaya davet edildiği fakat bu davetlere kulakların tıkandığını belirtmiştir. Alınacak olan tedbirlerin yerinde olduğunu belirtmiş ve eklemiştir: *“Dahiliye Vekaleti İstanbul'da Türkçeden başka dil konuşanlara karşı alınacak ciddi tedbir hakkında vilayetin mütaleasını sormuştur. Öyle görünüyor ki gazete neşriyatının, konferansların, umumi yerlere asılan levhaların pek dostane kalan telkin ve tavsiyelerine kulak asmayanlar resmi*

²⁷⁵ “Kütahya'da Belediye Encümeninin Kararları”, **Son Posta**, nr:2386, 25 Mart 1937, s.5.

²⁷⁶ “Beklediğimiz Yasak”, **Cumhuriyet**, nr: 4596, 2 Mart 1937, s.3. , “Umumi Yerlerde Yalnız Türkçe Konuşulacak”, **Akşam**, nr: 6595 28 Şubat 1937, s.2

*makamların tayin edeceği zecri tedbirle doğup büyüdükları memleketin diline avdet ettirileceklerdir.”*²⁷⁷ Henüz bu zorlayıcı tedbirler alınmadan dahi konunun gündeme gelmesinin Türkçenin yaygınlaştırılmasına dair katkı sağladığı iddia edilmiştir. *“Umumi yerlerde Türkçeden başka dille konuşulmaması yolunda yapılan neşriyatın henüz hiçbir mecburiyet kararı olmadan kendiliğinden tesirini göstermiştir. Ada ve Boğaz vapurları ile tramvaylarda yabancı dille konuşanlar azalmış, birçok Hristiyan mağazaları müdürleri de memur ve satıcılarını Türkçe konuşmaya mecbur etmişlerdir.”* Toplu taşıma araçları ve yabancı firmalar Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarında temel kıstas olarak değerlendirilmiştir. Wagon Lits hadisesi ve henüz kampanyanın başlangıç aşamasında Vatandaş Türkçe Konuş tabelalarının toplu taşıma araçlarına asılması da bu durumun kanıtı niteliğindedir²⁷⁸.

Bursa’da alınan kararın İstanbul’da uygulanmasının ne derece mümkün olduğuna dair tartışmalar da basında konu olmuştur. İstanbul’un seyyahların sıklıkla ziyaret ettiği ve daha çok seyyahın ziyaret edilmesi için de çaba sarf edilen merkezlerden biri olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle İstanbul’da alınacak olası bir kararda seyyahların yasaklardan istisna tutulması gerekli görülmüştür. İstanbul Belediye Reis Muavini olan Ekrem Bey bu konuda *“Çorum’da, Bursa’da böyle bir kararı derhal verip derhal tatbik etmek mümkündür. Fakat İstanbul’da böyle bir kararın tatbiki bir hayli zordur”* ifadelerini kullanmıştır. İstanbul’da alınacak bir kararda yasağın odak noktası *“resmi Türkler”* olarak tanımlanmıştır. Daha sonrasında Musevi mahalleleri örnek gösterilerek Türk vatandaşı olmalarına rağmen Türkçe konuşmamakta ısrar eden kişiler için bu tür bir yasak uygulanabileceği önerisinde bulunulmuştur. Fakat yasak getirme konusu ele alınırken, bu yasağın odak noktasında olan kişiler için çirkin bir durum olduğu hatırlatılmıştır. Eminönü Halkevi reisi Agah Sırrı Levent bu konuya dair şu açıklamayı yapmıştır: *“Türk vatandaşı sıfatına haiz olan herhangi bir kimsenin zaruret olmadıkça Türkçeden gayri bir lisanla konuşması kadar çirkin bir şey tasavvur edemem.”*²⁷⁹ “Akşam gazetesinin 7 Mart 1937 tarihli sayısında Dahiliye Vekaletinin bu konuya dair hangi değerlendirmeleri yaptığı hakkında tartışmalara nokta koyulmuştur. Dahiliye Vekaleti Müsteşarı Sabri Bey: *“ Umumi mahallerde Türkçe*

²⁷⁷ “Vatandaş”, **Son Posta**, nr:2363, 2 Mart 1937, s.3.

²⁷⁸ “Vatandaş, Türkçe Konuş”, **Son Telgraf**, nr: 5, 8 Mart 1937, s.3.

²⁷⁹ “Vatandaşları Vazifeye Çağırıyoruz”, **HABER**, nr:1839, 1 Mart 1937, s.6.

konusulması şayanı temennidir. Bu zecri tedbirlerle değil kültürel çalışmalar ile tahakkuk edebilir. Dahiliye Vekaletinde böyle bir mecburiyetin konulması düşünülmüş değildir ” ifadeleri ile konuya açıklık getirmiştir²⁸⁰. Umumi yerlerde Türkçe konuşulmasına yönelik yapılan çalışmalar ve belediyelerce getirilen yasakların İstanbul’da uygulanmasının zorluklar ile karşılaşabileceği tartışmalarda sıklıkla dile getirilmiştir. Bu yasakların gelmesini beklemeden umumi yerlerde Türkçe konuşulmasına yönelik vatandaşlardan hassasiyet beklendiği gazete köşelerinde yerini alan tavsiyelerdendir²⁸¹.

Haber Akşam Postası gazetesinde Türkçenin dışındaki dillerde konuşmanın yasaklanmasına ilişkin İstanbul Şehir Meclisi azaları ile röportajlar yapılmıştır. Verilen demeçlerin tonundan da fark edileceği üzere yasaklara yönelik bakış açısının sertliği değişim göstermektedir. Bazı meclis üyeleri daha radikal örnekler ve misaller üzerinden durumu açıklarken bazı meclis üyeleri de daha rasyonel zeminde yorumlarını yapmışlardır. Avni Yağız konuya dair şu açıklamayı yapmıştır: *“Her dilin bir yurdu her yurdun bir dili vardır. Bunun haricinde dil kullanmayı ecnebiden bir başkası için nefretle karşılarım. Türkiye’de Türkçe konuşmamak manevi bir cinayet yurda hıyanettir. ”* Beşiktaş azası olan ve Darülfünun Hukuk Fakültesinde umumi katiplik görevi üstlenen Ethem Akif ise daha sert bir çıkış yapmıştır: *“Türkiye’de Türkçe konuşmayanların değil para cezası almak, dillerini kesmek lazımdır. Hükümetimizin her meseleye tam zamanında el koyduğundan bu meselenin de istenildiği anda halledileceğine eminiz. ”* Esnaf bankasında fahri müdürlük görevi üstlenmiş olan Hamdi Rasim ise Türkçe konuşmayanların cezalandırılması için kanun koyulmasının hukukçuların üzerinde çalışma yaparak karar verecekleri bir mesele olduğunu söylemiş ve daha makul bir tonda açıklamasını sonlandırmıştır. Tevfik Amir; Türkçe konuşmayanlara ceza verilmesi suretiyle Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması hususunun belediye meclislerinin yetki alanının dışında olduğu üzerinde durmuştur. General Refik Münir ise açıklamasını şu örnekler üzerinden şekillendirmiştir: *“ Yedikule tramvaylarına akşam sabah binerseniz Türkçenin ne kadar az konuşulduğunu görürsünüz. Terbiyeli bir insan umumi yerde yavaş sesle*

²⁸⁰ “Türkçe Konuşmak” **Akşam**, nr: 6602, 7 Mart 1937 s.2.

²⁸¹ “Türkçe Konuşalım”, **Açık Söz**, nr:309, 2 Mart 1937 s.6.

başkalarını rahatsız etmeden konuşur. Değil bağıra bağıra başka bir lisan...Ben Türkçenin mecburi kılınmasına ve ceza alınmasına taraftarım.” Şehir meclisi azalarının görüşlerini ifade edişlerinde ton farkı olsa da temel olarak Türkçeden başka dil konuşan kişilerin cezalandırılmasının doğru olduğu ifade edilmiştir²⁸².

Haber Akşam Postası Gazetesi tarafından hazırlanan bir diğer önemli röportaj da azınlık okullarının müdürleri ile gerçekleştirilmiştir. Ermeni Esayan Lisesi müdürü Misropyan; kendi namına her zaman Türkçe konuştuğunu fakat bu türlü siyasi olaylardan hiç anlamadığını dile getirmiştir. Röportajda Misropyan’ın konu hakkında değerlendirmede bulunmaktan imtina ettiğine dair bir ek açıklama yapılmıştır. Galata’da bulunan Getronagan Ermeni Lisesi yetkilileri ile de görüşmek için çaba sarf edilmiş fakat okula dahi girmek kabil olmamıştır. Yüksek Kaldırım ile Galata arasında yer alan Musevi Mektebi’nin Müdürü olan Latan ile de bir görüşme yapılmıştır. Latan tüm eğitimin Türkçe verildiğini vurgulamıştır. Bu sırada odaya giren küçük bir öğrenci gayet düzgün bir Türkçe ile derdini anlatmıştır. Çocuğun müdürün odasına girmesinin bu röportaj için özel olarak hazırlanmış bir adım olmadığını kanıtlamak maksadı ile sınıfların dolaşılması müdür tarafından teklif edilmiştir. Bunun üzerine okulda çocukların Türkçe konuşmalarını sağlamalarına rağmen dışarıda neden bunu temin edemediklerine dair bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya Müdür Latan: *“Biz kendilerine lazım gelen tenbihleri veriyoruz. Fakat mektep idaresinin hariçte nüfuz temin edemediği bir yer varsa o da aile muhitidir. Evdeki büyük anneler, büyük babalar, ne de olsa eski devrin tesiri altında oldukları için çocuklarıyla daima İspanyolca görüşüyorlar. Fakat bu tabii, zamanla değişecektir. Bu işin cebren yani bir nizamname ile yaptırılmaya kalkışılmasını ben şahsen doğru bulmuyorum. Vaziyet esasen kendiliğinden istenilen mecraya doğru akmaktadır.”* şeklinde cevap vermiştir. Bu açıklamanın sonrasında da Musevi okullarının diğer azınlık okullarından çok daha sıkı bir şekilde Türkçe konuşma konusunda duruşlarını belli ettikleri beyan edilmiştir²⁸³.

Akşam gazetesinde ise İstanbul’da uygulanabilecek tedbirlere dair görüş alınmasının akabinde bu alanda tetkiklerin devam ettiği bilgisine yer verilmiştir²⁸⁴. Peyami

²⁸² Türkçe Konuşma Mecburiyetini Şehir Meclisi Azaları Mümkün Görüyor ve Şiddetle Müdafaa Ediyorlar”, **HABER**, nr: 1840, 2 Mart 1937, s.1-6.

²⁸³ “Türkçe Konuşmak Mecburiyeti Etrafında”, **HABER Akşam Postası**, nr: 1841. 3 Mart 1937, s.6.

²⁸⁴ “Umumi Yerlerde Türkçe Konuşmak Meselesi”, **Akşam**, nr:6610, 15 Mart 1937 s.3

Safa'nın görüşleri ile benzer olarak bir açıklama da Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay'dan gelmiştir. “ *Bu memlekette herkes kendinin bildiği dili istediği gibi konuşabilir: sokaklarımızda ne Rumca ne Ermenice ne Yahudice ne de Fransızca işitmekten bir çekindiğimiz yoktur. Fakat Kültür Bakanlığı'nın beş dakika ötesindeki dağın bütün yamaçlarında adeta bir kasabalık halkın Türkçe konuşmamakta olduğunu gördüğümüz vakit bunu teşkilatçılık ve teşebbüs kusurlarına vermekten ve Ankara'nın mahallesi böyle olursa memleketin diğer kısımlarında hal nice olduğunu düşünerek hüzne düşmekten kendimizi alamayız.* ” Yazının ilerleyen kısımlarında Türkçe konuşmayan kişilerin suçlanmasının doğru olmadığını belirten ifadeler yer bulmuştur. Örneğin Girit'ten göç eden bir kişinin Türkçe konuşmamasının suçlusu kendisi değildir. Bu kişiler için imkanlar tahsis edilse, okullar açılrsa ve buna rağmen Türkçe konuşmamakta ısrar etseler ancak o zaman suçlunun onlar olacağı yorumu yapılmıştır. Falih Rıfkı Atay, Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarının 1937 senesinde yeniden alevlenmesi durumuna da yorum yapmıştır. Türkçe konuşmasına dair uyarılarda bulunulan bu vatandaşlar, henüz o uyarının yazdığı tabelayı dahi okuyamayacak bir durumdadır. Bu nedenle tabelaların muhatabı Türkçe konuşmayanlar değil, konuşmaları için gerekli olan teşkilatı sunmayanlardır. Gerekli olan imkanlar sunulursa Falih Rıfkı Atay'a göre Türkçe konuşmanın yaygınlaşmasına ilişkin hiçbir sorun yaşanmayacaktır²⁸⁵. Basında her kesimin aynı görüşte olmadığı da vurgulanmalıdır. Akşam gazetesinde yazan Akşamcı'nın²⁸⁶ köşe yazısında belirttiği hususlar Ulus gazetesinde de ses getirmiştir. Akşamcı'nın Türkçe konuşmanın mecbur kılınmasının azınlık haklarına aykırı olacağına dair beyan ettiği görüşleri Ulus gazetesinde yer bulmuştur²⁸⁷. Sadece yer verilen bu iki farklı fikir dahi sadece belirli kişilerin fikirlerine bakarak genel bir yargıya varmanın Türkçenin yaygınlaştırılması meselesinde doğru olmayacağını bir kere daha hatırlatmaktadır.

Bu haberlerden ve köşe yazılarından çıkarım yapılırken durumun sadece belediye meclis kararları ile sınırlı kaldığının belirtilmesi gerekir. Eğer genel geçer bir kanun çıkarma isteği olsaydı, dönemde bunun önüne geçecek konjonktürel bir engel bulunmadığı ve öncesinde atılan adımların Türkçe konuşulmasına dair yasal bir

²⁸⁵ “Türkçe Konuşma”, **Ulus**, nr:5611, 14 Mart 1937, s.4.

²⁸⁶ Vâlâ Nurettin

²⁸⁷ “Azlıklar ve Türkçe”, **Ulus**, nr: 5614, 17 Mart 1937, s. 3

girişimde bulunulmasını engelleyecek nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır. Tarihsel arka plan incelenirken konuya dair belgelerin ve gelişmelerin bulunması-var olması kadar, bulunmaması var olmaması üzerine de odaklanmak gerekir. Türkçeye dair bir yasanın çıkarılmamış olması ve bunun sadece belediye meclislerince alınan sınırlı kararlar olarak kalması da bunun iktidar tarafından tüm sonuçları ile göze alınarak arzu edilmediği sonucunu çıkarmamıza neden olmaktadır. Yinelemek gerekirse, Cumhuriyet Halk Partisi 1937 senesinde Türkçenin yaygınlaştırılmasına dair adım atarken sadece belediye meclisleri ile sınırlı kalmıştır. Daha geniş bir uygulama yapılmak istenseydi, kanun çıkarılması ya da bu kanunun uygulanmasını engelleyecek bir faktör söz konusu değildi.

6. 1937 Senesinde Türkçe Konuşturma Kampanyalarında Yahudilere Yapılan Vurgu

1937 senesinde Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılmasına ilişkin çalışmalar yapılırken hem ana dili Türkçe olan kişiler hem de azınlıklar odak noktası olarak belirlenmiştir. Fakat Musevilerin daha önceki bölümlerde de ele aldığımız gibi, bu kampanyalarda eleştiri oklarına daha sık maruz kaldıkları da bir gerçektir. Hahambaşılık başkatibi olarak görev yapan Bay Samuel Musevilerin neden Türkçe konuşmadıklarına ilişkin tarihsel bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama 1937 senesinde yükselen Türkçe konuşma sloganlarına karşılık, bir öz savunma olarak da algılanabilir. Türkçe konuşulması vurgulanırken Musevilerin neden Türkçe konuşmadıklarına ilişkin açıklama yapan gazete yazısı pek azdır. Bu nedenle Bay Samuel'in açıklamaları oldukça kıymetlidir:

“-Orta zamanlarda Avrupa şehirlerinde Yahudi mahallelerinin etrafı duvarlarla çevrilmiş bir halde idi. Bunlara Ghetto – Geto derlerdi. Türkiye’de kabul edilen Museviler böyle mahsur bir mahalle içine yerleştirilmediler ama İslam ahalinin arasına da serpiştirilmedikleri için gene bir Getoda yaşar gibi kendi alemlerinde yaşadılar. Bundan başka Museviler ticaretle meşguldüler. Türkler ise ekseriya ticarete heves etmezlerdi. Sonra, o zaman Museviler askere alınmazdı. Binaenaleyh Türklerle temas gayet az olduğu için Museviler Türkçeyi öğrenememişti. Halbuki şimdi vaziyet böyle değildir. Daima her sahada bir arada yaşıyoruz. Türkçenin öğretilmesi ve konuşulması bu suretle bir zaruret oluyor.”²⁸⁸

²⁸⁸ “Herkes İstanbullu Vatandaşın Yalnız Türkçe Konuşmasını İstiyor”, **Son Posta**, nr:2363, 2 Mart 1937, s.12.

Türkçe konuşma meselesi dahilinde sadece bu dilin benimsenmesi değil, gayet düzgün, anlaşılır ve hatasız konuşulması da basında yer alan talepler arasındadır. Yeni Asır gazetesinde Eczacı Kemal Aktaş tarafından kaleme alınan “*Ben Yahudi Olsaydım*” başlıklı köşe yazısındaki şu vurgular dikkat çekmektedir: “*Evet ben Yahudi olsaydım hemen Türkçe konuşmaya başlardım. Bir ayak evvel aksanları tashih, şu (g) harfiyle arayı düzeltirdim. Geldim diyecek yerde yeldim dememeğe çalışırdım. Giritliler Ş ile uğraşıyorlar. Araplar bir türlü P ile bağdaşamadılar.*”²⁸⁹ Sadece Türkçe konuşulması değil, öncesinde benimsenen dilin fonetiğinden kaynaklanan hataların ortadan kaldırılarak, Türkçenin sarıh biçimde konuşulmasına dair bir istek mevcuttur.

Yahudilerin Türkçe konuşmamasına dair 1930lu yılların sonuna doğru farklı hassasiyetler geliştirilmiş ve sergilenen davranışlar daha dikkat çeker ve eleştirilir hale gelmiştir. Ticaretten sivil hayata kadar birçok noktada Yahudilerin Türkçe konuşmamaları hali hazırda oldukça rahatsızlık verici iken Haber Akşam Postası gazetesinin 1 Ocak 1937 tarihli sayısında, bu durumdan daha vahim olan sorunların yavaş yavaş ayyuka çıktığı dillendirilmiştir. “*Bu sabah Haydarpaşa iskelesinde vapur bekleyenlerin kulaklarına çarpan Yahudi konuşması bu arada sayılabilir. Bu dili, Türk ordusunda vatan vazifesini yapan 4 nefer asker kisveleri altında bile konuşmaktan çekinmiyorlardı*” bu durum da Yahudi gençlerinin aynı Yahudi yaşlıların zihniyetinden ilerlediğini yansıtmaktadır. Ayrıca bu durum resmi görevde olan kişilerin Türkçe dışında bir dil kullanmasına yönelik ne derece derin bir hassasiyetin geliştiğinin kanıtıdır²⁹⁰.

1937 senesinde dünyada hakim olan Yahudi karşıtlığının etkileri ile ve ülkede hakim olan genel atmosferin de rolü ile, Yahudilerin Türk harsına yönelik attıkları adımlar da sıklaşmıştır. Yahudilerin Türkçe konuşma meselesine dair yaptıkları yorumlarda da bu meselenin belirli aralıklar ile alevlenip daha sonrasında eski gücünü kaybettiği anlaşılmaktadır. Alber Gabay adında Asmalımescit’te oturan bir Musevi vatandaşın Türkçe konuşma meselesine dair fikirlerini açıkladığı yazıya Yeni Asır gazetesinde

²⁸⁹ “Ben Yahudi Olsam”, **Yeni Asır**, nr:9493, 11 Mart 1937, s.3

²⁹⁰ “Buna Tahammül Edilebilecek Bir Türk Bulunabilir Mi?”, **HABER Akşam Postası**, nr: 1782, 1 İkcikanun 1937, s.2.

yer verilmiştir. Alber Gabay Türkçe konuşma meselesinin yeniden gündeme gelmesinden ne derece mutluluk duyduğunu belirtmiştir. Museviler neden Türkçe konuşmuyor sorusunun yanıtı verilirken bunun bir nevi ihmalden ve hatadan kaynaklandığı belirtilmiştir. Bazı Museviler İspanyolca'yı tercih ederken bazıları da daha kibar görünebilmek için Fransızca konuşmayı tercih etmektedir. Bu kişilerin Türkçe gazeteler değil yabancı gazeteler okudukları ve vatanın öz değeri olan Türkçeyi ihmal ettikleri üzerinde durulmuştur. Museviler söz konusu olduğunda, her zaman basında ortaya atılan genel sual olan İspanya'da zulüm görülmesine rağmen neden İspanyolca konuşuluyor sorusu bu mektupta da işlenmiştir. Sunulan öneri ise şu cümleler ile toparlanmıştır: *“Museviler tarafından teşkil edilen Türk Kültür Birliği'nin bir kolu olmak üzere Museviler birbirimize karşı Türkçe konuşacağımızı namus ve vicdanımızla taahhüt etmeliyiz. Türkçe konuşmayanları ikaz etmeliyiz. Her Musevi genci bunu bir şeref borcu bilmelidir.”*²⁹¹ Sunulan bu mektubun ne derece gerçek olduğu sorgulanmaya muhtaçtır. Mektubu gönderen kişinin adı ve açık adresi de mektup ile beraber sunulmuştur. Yine de genel olarak Musevilerden beklenenleri açıklaması ve Musevilerin bir kısmının görüşlerini yansıtmaları olasılığı sebebi ile dikkate değerdir.

Türkçe konuşma meselesi ve belediye meclislerinde verilen kararlar bir diğer tartışma konusunu da beraberinde getirmiştir: Musevilerin Türkçe konuşma meselesindeki samimiyetleri. *“Hatta ne gariptir ki meğer Musevi vatandaşlarımızın kurdukları İstanbul Türk Kültür Birliği yine gazetelerin yazdığına göre çok ciddi çalışmaya başladı”* ifadelerinden ve cümlelerde seçilen kelimelerden anlaşıldığı kadarı ile dönem dönem gündeme gelen Türkçe meselesine ilişkin Musevilerin tutumu samimi görülmemektedir. Basında bu kadar büyük bir teyakkuz olmasına rağmen sosyal hayatta değişen bir şey olmamıştır ve hatta Beyoğlu'ndan geçen kişiler yabancı dilin ne kadar sık kullanıldığı ile yeniden yüzleşmiştir. Basında yer alan haberler ve Türkçe konuşmaya ilişkin alevlenen tartışmalara rağmen sosyal hayatta kişilerin Türkçe konuşmak için çaba sarf etmemesi eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Beyoğlu tarafı dil tartışmalarının birçoğunda olduğu gibi yeniden suçlanan semt olmuştur. Açık Söz gazetesinde bu sıraladığımız fikirlere yer veren köşe yazısında Museviler hedef

²⁹¹ “Bir Musevi Vatandaşın Samimi Düşünceleri” *Yeni Asır*, nr:9500, 19 Mart 1937, s.4

gösterilmiştir. “*Garibi nerde, bilhassa Musevi vatandaşlarımız, muhterem Musevi vatandaşlarımız şimdi galiba metruk İbranice de konuşuyorlar!*” serzenişleri Musevilerin bu dil tartışması döneminde de ne derece odak noktasında olduğunu göstermektedir. Eleştiriler sadece Museviler ile sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda kampanyanın niteliği de eleştirilmiştir. Gazetelerde Türkçe konuşulmasına ilişkin uzun tartışmalar yapmanın bir anlamı olmadığı, çünkü Türkçe konuşmaları için çaba sarf edilen kesimin, Türkçe gazeteleri okumadıkları vurgulanmıştır. Köşe yazısının asıl vurucu kısmı ise önerisidir. “*Zecri*” tedbirler Türkçenin yaygın şekilde konuşulması için tek yoldur. Eğer Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılmasına ilişkin girişimde bulunan kişiler fikirlerinde samimi ise; yabancı dilde çıkan gazetelerin külliyen yasaklanması ya da en azından 4 sayfasının Türkçe çıkması gibi kuralların getirilmesi gerekir²⁹².

1937 senesinde İzmir’de Hamursuz bayramı sebebi ile sinagoglarda yapılan merasimlerde Türk harsı ve Türk dili konusunda teşvik edici konuşmalara yer verilmiştir. Bu merasimlerde Musevilerin Türkiye’de dünyanın birçok yerinden çok daha rahat şekilde yaşama fırsatını elde ettikleri vurgusu yapılmıştır. Yapılan merasim konuşmasında kullanılan “*Yalnız Türkçe konuşmanın kafi olmadığını kaydetmeye mecburuz. Türkçe konuşma savaşının bir gün evvel feyzini vermesi için behemehal samimi olmak samimi surette Türk harsını benimsemek lazımdır. Bunu hepimiz birbirimize telkin etmeliyiz*” ifadeleri de hakim olan beklentiyi yeniden dile getirmiştir. Yahudi cemaatinin özel günlerde yaptıkları açıklamalarda Türkiye Cumhuriyeti’nin vermiş olduğu vicdan hürriyetine minnet duyulduğu ve adeta bir vazife olarak Türkçe konuşmaya önem verecekleri bildirilmiştir²⁹³. Kullanılan bu tabirler Museviler tarafından Türkçeye dair sergilenen ya da dönemin bağlamından dolayı sergilenmek zorunda kalınan duruşu aksettirmektedir. Zorunda kalma durumunun geçerli olabilmesi için uygulanan yaptırım ya da baskı neticesinde tüm azınlıkların bu alanda adım atması beklenir. Fakat dönemin bağlamında Türkçe ve Türk harsına yönelik bu

²⁹² “Şamata Zannediyorlar”, **Açık Söz**, nr: 312, 5 mart 1937, s. 2.

²⁹³ “Musevi Vatandaşların Toplantısı”, **Yeni Asır**, nr:9509, 30 Mart 1937 s.4, “İzmir Musevileri Bugünkü Toplantıda Türkçe Konuşmağa Karar Verecekler, **Akşam**, nr:6622, 27 Mart 1937, s.2., “İzmir Musevileri Türkçe Konuşmaya And İçtiler”, **Son Posta**, nr: 2390, 29 Mart 1937, s.1.

yönde teşvik içeren davranışlar sergileyen nadir azınlık topluluklardan biri Yahudilerdir.

Belirli aralıklar ile yinelenen Yahudilerin artık Türkçe konuşacağız minvalindeki açıklamalarının tepki ile karşılandığı da olmuştur. “*Kendilerine Türk Ortodoksları, Türk Musevileri, Türk Katolikleri adını veren bu vatandaşlarımız niçin şimdiye kadar Türkçe konuşmaktan imtina ettiler? Niçin bir parmak bal kabilinden, ikide birde hahamhanelerde, patrikhanelerde toplanıp Türkçe konuşmaya karar verdiklerini ilan ettikten sonra sustular?* ” sorusu bu açıklamalara gösterilen tepkilerin en net örneklerindendir²⁹⁴.

Yeni Asır gazetesinde Eczacı Kemal Aktaş tarafından kaleme alınan köşe yazısında Yahudiler üzerindeki Türkçe konuşma baskısı bir diyalog üzerinden anlatılmıştır. Yazar bir Yahudi baba ve kız ile yaşadığı diyalogu köşesine taşımıştır. Bu diyalogda dikkat çeken temel cümleler yazarın neden İspanyolca konuşuyorsunuz sorusu üzerine aldığı yanıtlardır. Genç kızın babası “*İspanyollarda laf edecek hal kalmadı da ondan dedi. Hep gülüştük. Genç kız İspanyolca konuşmaktansa Fransızca konuşsak diyordu. Kızcağıza anlatmak lazım geldi ki mesele İspanyolca, Rumca, Fransızca, Arapça, Arnavutça konuşmakta değil... Türkiye’de vatandaşların kendi aralarında Türkçe konuşmasıdır.*”²⁹⁵ Kurulan bu cümleler Yahudilerden ve genel olarak Türkçe konuşmayan tüm unsurlardan ne tür bir beklenti içinde olduğuna dair ipucu sunmaktadır. Türkiye’de Türk vatandaşı olma hakkını elde eden kişilerin dil ve kültür bağlamında bir bütünlük tesis etmedikçe, bunun için çaba sarf etmedikçe gerçekten Türk sayılmaları mümkün olmayacaktır. “*Memleketimizde yaşayan ve kanunun kendilerine Türk vatandaşı sıfatını verdiği kimseler*” olarak tanımlanan azınlıkların, atacakları en yerinde adım tüm ulusun faydası için çalışmak olacaktır. Bu şekilde kendi faydalarına da hizmet etmiş olacaklardır²⁹⁶. Örnek verilen haberlerden Fransızcaya karşı bir tepki olduğu sonucu çıkarılabilir. Fakat bu tepki sadece Türkçe yerine kullanılması durumunda zuhur etmektedir. Türkçenin umumi şekilde konuşulmasının temin edilmesi koşulu ile bir yabancı dil olarak Fransızca öğrenmenin önü

²⁹⁴ “Türkçe Konuşmak Mecburiyeti Etrafında”, **HABER Akşam Postası**, nr: 1841. 3 Mart 1937, s.6.

²⁹⁵ “Bir Muhavere”, **Yeni Asır**, nr: 9501, 20 Mart 1937, s.4.

²⁹⁶ “Azlıklar ve Türkçe meselesi ” **Ulus**, nr:5616, 19 Mart 1937, s.3

kapatılmamıştır. Haber Akşam Postası gazetesinde, gazeteyi takip ederek Fransızca, İngilizce ve Almanca öğrenmek isteyen kişiler için bir eğitim yazı dizisi hazırlanmıştır. Hazırlanan eğitim yazı dizisi “*Kendi Kendimize 1000 kelime ile Lisan Dersleri*” şeklinde adlandırılmıştır. Girişilen bu atılım dahi yabancı dil öğretimine dair bir ön yargı olmadığının kanıtı niteliğindedir²⁹⁷. Halkevleri de Fransızca dersler vermiştir. Van Erciş Halkevinde haftanın beş günü Türkçe dersin yanı sıra bir de Fransızca ders verilmektedir. Bu da sürecin ana dil konusunda Türkçeyi vurgular durumda olsa da diğer dillerin öğrenilmesine karşı bir kısıtlamanın olmadığını göstermektedir²⁹⁸.

Musevilerin kendilerini ekalliyet olarak tanımlamadığını ve öz be öz Türk olduklarını bildiren cemaat liderleri de basında tepki toplamıştır. Musevi cemaat reisleri kendi fikirlerini açıklarken Museviler bir azlık değildir, tam da bu nedenle Türkçe konuşmaları gerekir ifadelerini kullanmışlardır. Asıl tepki gören nokta ise, kendilerini Türk olarak nitelendiren kütlenin cemaat halinde yaşamasıdır. Bu durum Akşam gazetesinin “*Akşamdan Akşama*” köşesinde ele alınmış ve eleştirilmiştir. Bu konu ile beraber ekalliyet terimi de aynı köşe yazısında tartışmaya açılmıştır. Ekalliyet terimine dair kullanılan şu ifadeler en ufak bir tanımlamanın dahi ne derece hassas şekilde üzerinde durulduğunu kanıtlamaktadır: “*Tam manası ile ekalliyet olmak için yalnız dil ve din farkı değil bilhassa ülkü başkalığı, başka bir ana yurda bağlılık duygusu lazımdır. Bu bakımdan, eskiden Türkiye’de Yunan emelleri güden Rumlar, kendilerine ayrı vatan isteyen Ermeniler birer ekalliyetti. Hatta, bunlardan bir kısmı Türk vatanının parçalanmasına çalıştıkları için ekalliyet de değil düşmandılar.*” Bu betimlemelerin sonrasında, artık bu devirlerin geride kaldığı; Ermenilerin ve Rumların en fazla dil ve din bakımından farklılık arz ettiği belirtilmiştir. Laiklik gerekçe gösterilerek, dinin bir ayrılık vesilesi olmadığı bildirilmiştir. Sonuç olarak tam bir kaynaşma elde edebilmek için bu grupların dili öğrenmeleri en temel hedefleri olmalıdır. Yahudiler bu kaynaşmanın en önemli yapı taşı olarak görülmüştür. İçerisinde bulundukları diğer ülkelerin kültürlerini benimsemekte sıkıntı yaşamadıkları için Türk kültürü ile kaynaşma sürecinde de bir sorun yaşamayacaklardır. Akşamcı’nın dile getirdiği yol haritası ise Museviler için şu

²⁹⁷ HABER, nr: 1782, 1 İkincikanun 1937, s.1.

²⁹⁸ “Erciş Halkevi Çalışıyor”, DOĞU, nr: 6, Birinci Kanun 1937, s.2.

adımları kapsamaktadır; cemaat halinde teşkil olmayı bırakmak ve dar çevreden çıkmak, Türk mekteplerine gitmek, Türkçeyi ana dil haline getirmek²⁹⁹.

Musevilerin dil konusunda il bazında almış oldukları kararlar mevcuttur. İzmir’de yaşayan Museviler ibadethanelerinde toplanmalarının sonrasında artık sadece Türkçe konuşacakları ve aileleri arasında da Türkçe konuşmak için çaba sarf edecekleri yönünde yemin etmişlerdir³⁰⁰. İzmir’den gelen dil yemininin sonrasında Son Posta gazetesinde çıkan haberde Bursa’da yaşayan Musevilerin artık Türkçe konuşacağına dair bilgilendirme yer almıştır. Haberde Bursa’daki Musevi yurttaşların artık aralarında aldıkları kararın neticesinde Türkçe konuşacakları ifade edilmiştir³⁰¹. Edirne’den de benzer kararlar gelmiştir. Edirne’de Musevi vatandaşlar Türkçe konuşma yolunda takdire değer çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmaların basına yansımada Musevi vatandaşların bu yurdun imkanlarından geçimlerini sağladıkları ve bu yurdun bir parçası oldukları vurgularına da yer verilmiştir³⁰².

Musevilerin üzerinde Türkçe konuşmalarına dair oluşan baskı, karikatürlere de yansımıştır. 1934 ve 1937 tarihlerinde Musevilerin Türkçe konuşmamalarına ilişkin örnek olarak verdiğimiz 2 karikatürde bu seneler arasında herhangi bir gelişme kaydedilmediği ve ayrıca basının da Yahudilere karşı iğneleyici tavrından vazgeçmediği görülmektedir. Farklı dönemlerde farklı gelişmeler gerekçe gösterilerek Museviler üzerinde Türkçe ve hars baskısı oluşturulmuştur. 1934 senesinde Vakit gazetesinde yer bulan karikatürde şu ifadeler yer bulmuştur: “Azizim Dehri Efendi son Trakya Hadisesi muhakkak Türkiye Musevilerini düşünmeye sevk etmiştir. Artık tamamıyla Türklerle harsi münasebetlerini sıklaştırmak bir Türk evladı gibi memlekete müfit olmak lazım geldiğini anlamış olsalar gerek. Acaba şimdiye kadar bu vatandaşların bize ısınamadıklarının sebebi, bu zihniyet farkı nereden geliyor? Dehri Efendi- Nereden olacak mirim... Kendilerini hala saltanat devrinde zannettiklerinden.”³⁰³

²⁹⁹ “Türk Museviler”, **Akşam**, nr:6614, 19 Mart 1937, s.3.

³⁰⁰ “İzmirde Yahudiler Türkçe Konuşmak İçin Yemin Ettiler”, **HABER Akşam Postası**, nr:1867, 29 Mart 1937, s.3.

³⁰¹ “Bursa Musevileri Türkçe Konuşacaklar”, **Son Posta**, nr:2400, 8 Nisan 1937, s. 5.

³⁰² “Edirne Musevileri Aralarında Türkçe Konuşmağa Başladılar”, **Akşam**, nr: 6675, 19 Mayıs 1937, s.7.

³⁰³ **Vakit**, nr: 5927, 9 Temmuz 1934, s.3.

Resim 3: Vakit gazetesinde Musevilerin Türk harsını benimsemelerine ilişkin karikatür.



Kaynak: Vakit, nr: 5927, 9 Temmuz 1934, s.3.

Aşağıda yer verdiğimiz karikatürde ise “-Üst kata bir Musevi aile taşındı! -Bakalım hangi dili konuşacaklar?” ifadeleri yer bulmuştur. İspanyolca, İbranice ve Fransızca konuştuğundan yakınılan Museviler bu karikatür üzerinden eleştirilmiştir³⁰⁴. Bu karikatürler arasında 3 senelik bir zaman dilimi olsa da takınılan tavrın hemen hemen aynı olduğu anlaşılmaktadır.

³⁰⁴ Akşam, nr: 6677, 21 Mayıs 1937, s.1.

Resim 4: Akşam gazetesinde Musevilerin konuştuıkları dile dair çıkan karikatür.



Kaynak: Akşam, nr: 6677, 21 Mayıs 1937, s.1.

Yahudilerin Türkçe konuşma meselesinin 1937 senesinde yeniden gündeme gelmesi bu kampanyalardaki son ivme olmamıştır. 1939 senesinde de aynı şekilde Türkçe konuşma meselesi gündeme gelmiş ve La Boz De Türkiye Mecmuasında ele alınmıştır. La Boz De Türkiye Mecmuası 15 günde bir hazırlamış olduğu içeriği ile dikkat çekerken İkinci Dünya Savaşı sırasında Balkanlarda devamlılığını sürdüren tek Yahudi yayını olarak da tanımlanmaktadır³⁰⁵. Kampanyanın tekraren gündeme gelmesine ilişkin, dergide şu ifadeler kullanılmıştır: “*Vatandaş Türkçe Konuş ibaresi zaman zaman münferit bir ağızdan çıktıkça veya bir mecmuanın bir köşesinde durdukça tesirini hiçbir zaman gösteremeyecektir.*” Sadece zaman zaman yükselen bir ses olarak Vatandaş Türkçe Konuş nidasının duyulmasındansa, her yerde her fırsatta Türkçe konuşulması için teşvik adımları atılmalıdır. Bu amaca ulaşılması için de tahsilli gençlerin en faal aktörler olmaları gerekir³⁰⁶. Yahudilerin Türkçe konuşmaya yöreklendirilmesi için La Boz De Türkiye dergisinde yer bulan şu ifadeler de dikkat

³⁰⁵ Naim A. Güleryüz, **Türk Yahudi Basını Tarihi (Süreli Yayınlar)** , 1. Baskı, İstanbul, Gözlem Yay., 2014, s.97-99.

³⁰⁶ “Türk Musevilerinin Türkçe Konuşmaları Hakkında Bir Üniversite Talebemizin Teşebbüsü”, **La Boz De Türkiye**, nr: 3-4., 1-15 Eylül 1939, s.53.

çekmektedir: “Bugünkü ihtiyacımız bu günkü mecburiyetimiz her halde ahengi umumiden ayrılmayarak hep memleketin dili ile konuşmaya heveslenmekliğimizi emreder. Bir mecliste herkes konuşurken biz neden bu güzel muhaberelelere sadece kulak misaviri olmakla iktifa edelim?” Makalenin yazarı İbrahim Nom tarafından kullanılan bu ifadeler 1937 senesinden 1939 senesine kadar geçen 2 senelik zaman diliminde Yahudiler arasında yaygın olan tutumun en azından basına yansıyan kolunun değişmediğini göstermektedir³⁰⁷. Kampanya etkisini sürdürürken ve temel hedefler aynı kalırken bir kesim de amaçların en azından bir bölümüne ulaşıldığını ifade etmiştir. La Boz De Türkiye dergisinde yer alan cümleler bu değerlendirmeyi kanıtlar niteliktedir:

“-Eski nesillerden tevarüs ettiğimiz fena bir itiyadla aramızda konuştuğumuz İspanyolcanın bilhassa gençlerimizin büyük bir ekseriyeti tarafından bırakıldığını ve bunun yerine her tarafta güzel Türk dilinin kullanıldığını memnuniyetle görüyoruz. Birçok evlerimizde mini mini çocuklara anadili yalnız Türkçe öğretiliyor. Bunların, hele resmi mekteplere devamla başlayanların tam Türk şivesiyle konuşmaları o kadar hoşumuza gidiyor ki kendilerini dinlediğimiz zaman kalplerimiz sevinçle doluyor. Gerçi bu yolda atılmış olan adımlar edindiğimiz ülküye vardığımızı ifade etmekten çok uzaktır. Bunlar ancak bir başlangıçtan ibarettir.”³⁰⁸

7. Türkçenin Düzgün Konuşulmasına İlişkin Eleştiriler

Türkçenin konuşulmasının yaygınlaşması için çaba sarf edilirken dilin kurallarına uygun olmayan yazılara ve konuşmalara dair basındaki tahammül sınırının düştüğü anlaşıyor. Türkçe konuşmanın yaygınlaştırılması için çaba sarf edilen bu denli önemli bir dönemde, konuşurken cümlelerin arasına yabancı dillere ait olan kelimelerin sıkıştırılması basında şiddetle kınanmıştır. Hatta bunun toplumsal bir hareket haline gelmesi istenmiştir. Kişilerin yabancı kelimeleri kullanması ve sanki bunların Türkçede bir karşılıkları yokmuş gibi ısrarla kullanmaya devam edilmesi durumunda, halkın uyarıda bulunmaktan çekinmemesi istenmiştir. Bu konuda bir topluluk hedef gösterilmemiştir. Tüm Türkiye’yi tüm toplulukları içine alan bu eleştiri, Türkçenin yaygınlaştırılması ve doğru kullanılması meselesinin ölçeğini anlamak adına yararlı olacaktır. Aynı köşe yazısında yazar Kami Oral denk geldiği bir diyaloga

³⁰⁷ “Türk Dili”, **La Boz De Türkiye**, nr: 2, 15 Ağustos 1939, s.26.

³⁰⁸ “Daima ve Her Yerde Türkçe Konuşalım”, **La Boz De Türkiye**, nr: 10, 15 Aralık 1939, s.174.

da yer vermiştir. Bu diyalog tam olarak neye tepki gösterildiğini daha net yansıtmaktadır.

“ - İyi ama ben işi otomatikman halletmek isterim. O adamsa buna muvaffakat eder mi?

- zannetmem ki itiraz etsin.

- bak az daha unuttuyordum. Bay nasıl bir adamdır?

- Komilfo bir zattır. Ancak işi daha önce formüle etmeniz lazım. Ondan sonra biraz presyon görürse, pekala çalışır. Siz de ondan beklediğiniz randımanı alabilirsiniz. Hele iş adam akıllı organize edilmiş olursa. ”

Paylaşılan bu diyalog sonrasında dilin yanlış kullanılmasına dair eleştiriler sıralanmıştır. Özellikle kendini okumuş ya da aydın olarak tabir eden kişilerin dili bu denli kötü kullanmasına dair eleştiriler sürdürülmüştür³⁰⁹. Sadece Türkçe konuşulması değil Türkçenin düzgün konuşulması için sarf edilen çaba, bu tür örnekler içeren köşe yazıları ile daha net anlaşılmaktadır.

Türkçeye hakim olmayan kişilerin Türkçenin yetersizliğini bir bahane olarak ortaya atması eleştirilmektedir. Yabancı kelimelerin kullanılması ve dilin yozlaştırılması; Türkçenin yetersizliğinden ya da derinliksiz olmasından değil, kişilerin Türkçeyi külliyatlı bir şekilde bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin monte ve demonte kelimelerinin kullanılması bir hata olarak görülmüştür. Bunlar yerine sökmek ve takmak kelimeleri kullanılabilir. Türkçe kelime karşılığı mevcut olmasına rağmen yabancı kelimeleri tercih eden ve daha sonrasında da Türkçenin yetersizliğinden bahis açan kişiler için köşe yazısında “*Türkçe bilmeyenlerin elinden ne çekiyoruz*” ifadelerine yer verilmiştir³¹⁰. Bu konuya farklı bir bakış açısından yaklaşan köşe yazısı “*Dikkatler*” sütununda yer bulmuştur. Bu yazıda belirtilen görüşe göre; Türkçe ile alakalı yapılan asıl yanlışlık kelimelerin hatalı yazılması ile alakalı değildir. Hatta bu tür yanlışlıklar görece çok daha zararsızdır. “*Asıl Türkçenin ifade ve şivesine nahvine tecavüzler vukua geliyor ve bunu da münevver zümrenin bir kısmı yapıyor. Geçen gün Anadolu Ajansı radyoda havadis veriyordu. İspanya’ya ait bir telgraf tercümesi vardı. Harpten bahsolunurken: <Karşılıklı top mermileri teatisi kaydedilmiştir.> deniliyordu. Bu ne biçim Türkçe! Bu ne alafranga Türkçe! Zavallı Türkçe!*” şeklinde ifade edilen görüşten de anlaşıldığı üzere Anadolu Ajansı’nın kullandığı Türkçede

³⁰⁹ “Münasebetsizlik Bu Kadar Olur! ”, **Ulusal Birlik**, nr: 2776, 27 Mart 1937, s.1.

³¹⁰ “Nece Konuşuyor”, **Ulus**, nr: 5591, 19 Şubat 1937, s.2.

dahi kusurlar göze çarpmaktadır³¹¹. Günümüzde de Türkçenin günlük hayat, bilim dili ve felsefe dili olması konusunda bazı anlaşmazlıklar mevcuttur ve aynı görüş ayrılıkları devam etmektedir. Bu noktada Türkçenin kelime tabanının somut olması, dolayısıyla soyut tabirlerin ifade edilmesinin zorlaşması nedeniyle Türkçenin bilim dili olarak kullanılmasında problemler yaşandığı tartışılmaktadır. Bu konuda Cumhuriyetin ilk senelerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun öz Türkçeyi yaygınlaştırmadığı ve kıymetini bilmediği eleştirilerinin taban tabana zıttı olarak, Cumhuriyetin ilk senelerinde Türkleştirme adına dil üzerinden atılan adımların Türkçeyi kısır bir hale getirdiği iddia edilmektedir³¹².

Nurullah Ataç'ın Haber Akşam Postası gazetesinde çıkan bir yazısında Türkçe konuşmamanın psikolojik boyutu ve bireylerin topluma ülkeye karşı hissiyatları ile ilişkisi de vurgulanmıştır. Bu yazıda Türkçeyi günlük yaşamlarında kullanmayanların sadece Türkler ile sınırlı olmadığı vurgulanmıştır. İstanbul'da ikamet eden vatandaşların büyük bir bölümü Avrupa dillerinden birini konuşma konusunda ısrarcı olmuşlardır. Ana dili Türkçe olan kişilerin Türkçe konuşmayı tercih etmemelerinin sebebi izah edilirken, aşağılık duygusu teriminden yardım alınmıştır. Bu terimin aslının kişinin kendini hor görmesi olduğu vurgulanmış ve bu kişilerin kendilerini değil dillerini topluluklarını hor gördüğü üzerinde durulmuştur. Türkçe konuşmayan kişiler kendilerini yüksek mertebede görerek, Türkçeyi konuşmaya layık bulmamıştır. Bu aşağılık duygusunu hem dil hem de ülke için hissettikleri şu cümleler ile yansıtılmıştır: *“Hangi milletten oldukları sorulunca Fransız’ız Alman’ız demezler fakat, Türk’üz ama görüyorsunuz bu feleğin bir sillesi değil mi der gibi bir halleri vardır.”* Takınılan bu tavır Nurullah Ataç tarafından ahlaksızlık olarak nitelendirilmiştir. *“Diyeceğim ki bu bir ahlaksızlıktır. İnsan muhitini beğenmeyebilir; onu etraf ile mukayese edip kusurlu bulabilir fakat o zaman onu ıslaha çalışır. Ondan her ne suretle kaçmağa kalkması, yalnız kendini düşünmesindendir. Ahlaksızlık da, yalnız kendimizi düşünüp etrafımız ne hale düşerse düşsün aldırnamak demektir. Hem de budalalıktır. Çünkü muhitimiz aşağı kaldığı halde kendimizin yükselebileceğimizi zannetmekten gelir. Vatandaş kendini muhitinden yüksek görme; o zaman tabii olarak*

³¹¹ “Zavallı Türkçe”, **Akşam**, nr: 6613, 18 Mart 1937, s.3

³¹² Ali Osman Gündoğan, “Bilim Dili Olarak Türkçe”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.8, 1997, Ankara, s.8.

Türkçe konuşursun ” ifadeleri Ataç’ın konuya dair fikirlerini oldukça net yansıtmaktadır³¹³.

Osman Cemal Kaygılı tarafından Haber Akşam Postası gazetesinde yayınlanan yazıda, Türklerin ikamet ettikleri mahallelerde dahi birçok farklı dilin kullanılması eleştirilmiştir. Bu mahalleler “*halis muhlis*” Türk mahalleleri olmasına rağmen Arnavutça, Boşnakça, Rumca, Arapça, Sırpça, Bulgarca ve Yahudi İspanyolcasına ait olan kelimelere konuşmalarda sıklıkla rastlamak mümkündür. Bazı kişiler de bu sıralanan dillerin birkaçının bir araya getirilmesi ile oluşturulan karmaşık dilleri konuşmaktadır. Yazar mahallelerde hangi dil olduğunu kestirmenin mümkün olmadığı bazı karışımlardan da söz etmektedir. Bunlar için “*hangi dilin aşuresi* ” olduğu belli olmayan kullanımlar şeklinde bir tanımlamaya yer vermiştir. Yazarın dil çeşitliliğini betimlerken kullandığı tabirler de oldukça vurucudur.

“-Kolundaki sepeti ile -Taze yumurta! Taze yumurta! Diye sokak sokak dolaşan kara çarşafılı, yaşlıca kadın, bazı Hristiyan evlerinin önünde kendisine seslenen kadınlarla biraz Arnavut şivesiyle Rumca konuşuyordu. Ellerinde kollarında, omuzlarında maşalar, saçayaklar, ateş kürekleri, ızgaralar, çamaşır sepetleri ile dolaşan bol şalvarlı kadınlar içinde hemen her milletin dilinden birkaç kelime bulunan o kendilerine mahsus çadır ve göçebe esperantosunu ile hallesiyorlardı. Başında tablanın içinde evelisi günden kalma hamsilerle izmaritleri tam bir gezgin balıkçı ağızıyla satan orta yaşlı fakat hala uçarı balıkçı uşağı, bunlardan hangisi ile karşılaşsa hemen hepsi ile de kendi dilleri ile konuşarak kendisinin yaman bir dil bilgini olduğunu gösteriyordu. Kapı kapı gizli gizli ve korka korka dilenen gözleri ağırlıklı üstü başı kokmuş koca karı elinden tutmuş olduğu saçları kınalı pis bir kız çocuğuna şimal Arapçasının melezleşmiş bir lehçesi ile meram anlatıyordu. ”

Farklı dillerde konuştukları bildirilen ve betimlenen bu kişiler ancak birbirleriyle karşılaşarak konuşmak zorunda kalmaları durumunda Türkçeyi tercih etmektedir³¹⁴. Bu eleştiriler daha önce de vurguladığımız gibi Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarının etki sahasını, hedef kitlesini ortaya koyma adına çok kıymetlidir. Sadece azınlıkların Türkçe konuşması değil, ana dili Türkçe olan kişilerin de Türkçe konuşması adına atılan adımlar görmezden gelinmemelidir.

³¹³ “Türkçe Beğenmeyenler”, **Haber Akşam Postası**, nr: 1844, 6 Mart 1937, s.2.

³¹⁴ “İstanbul’un Türk Mahallelerinde Bile Türkçeye Hasret Çekmek İçin Bir Sürü Sebep Var”, **HABER Akşam Postası**, nr: 1806, 25 İkinci Kanun 1937, s.9.

8.Sabri Toprak'ın Türkçe Konuşmayanların Cezalandırılmasına Yönelik Kanun Teklifi

Mehmet Sabri Bey, Darüşşafaka'dan mezun olmuş ve Posta ve Telgraf Nezaretinde memuriyet görevi almıştır³¹⁵. Teceddüt Fırkası'nın kuruluşunda rol oynamıştır. Mehmet Sabri Bey Malta sürgününe gönderilen isimler arasındadır. Malta sürgününün son bulmasının akabinde, Anadolu'ya dönerek Milli Mücadeleye dahil olmuştur. TBMM'de ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci dönemde Manisa vekili olarak bulunmuştur. Sabri Toprak'ın çalışmamız ile alakalı olan asıl girişimi ise Türk dilinin kullanımı ile alakalı hazırladığı bir yasa teklifidir³¹⁶.

Manisa mebusu Sabri Toprak, Türkçe yerine yabancı dilleri konuşan kişilerin cezalandırılmasına ilişkin bir kanun teklifi hazırlamıştır. 27 Aralık 1937 tarihinde hazırlanan bu kanun teklifi, Dahiliye ve Adliye Encümenlerine iletilmiştir. Sabri Toprak'a göre, bir milletin güçlü ve büyük olarak addedilmesi için o milletin milli duygularının gelişkin olması ana unsurdur. Bir millet, milli duygulara ne derece yakın ise o kadar büyük ve dirayetlidir. Milli birliği kuvvetli bir hale getiren ana kaynak ise dildir. Tek bir dil konuşan milletler ile muhtelif farklı lisanları konuşan milletlerin milli duyguları kıyaslandığı zaman, tek dilde konuşan toplulukların bu konuda çok daha ön planda olduğu anlaşılır. Bu gerekçeleri sunarak Sabri Toprak Türkçe konuşmayan kişilerin cezalandırılması yönünde teklifte bulunmuştur.

“Bilhassa bir devletin bir memleketin huzurunda, iktisadiyatından, şevketinden, hakimiyetinden müstefit olan tabilerinden her hangi bir zümre, devletin milli lisanını bırakarak diğer ecnebi bir lisanla konuşursa, sokakta, kahvede, ticarethanelerde, gazinolarda, vapurlarda, tramvaylarda, şehirde, sayfiyede hülasa her yerde kendi aralarında, herkesle ecnebi lisanla konuşmak sureti ile, tabiiyetinde bulunduğu memleketin milli rengini bozmaya itiyat ederse, o zümre efradının behemehal tecziyesi, bu fena itiyattan meni lazımdır, vaciptir.” Bu vazifenin yerine getirilmesi hükümetin görevidir. Hazırlanan kanun taslağında Atatürk'ün Türk diline ilişkin konuşmasında

³¹⁵ Seyfi Yıldırım, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Bürokrat Ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878 - 1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.24, S.71, 2008, Ankara, s.513-516.

³¹⁶ Serhat Küçük, “Cumhuriyetin Biyografik Temellerinden: Mehmet Sabri Toprak”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.5, S.18, 2018, s.124-136.

yer verdiği cümleler de eklenmiştir. “Adana’nın yetmiş bin nüfusu olduğu halde maalesef büyük bir vatandaş kemiyeti tarafından güzel Türkçemizle konuşulmuyor. İster ihmal, ister lakaydi yüzünden olsun, bu hal memleketin selameti nokta-i nazarından asla tecviz edilemeyecek bir harekettir. Bu vatandaşların behemehal Türkçe konuşmalarının temini lazımdır. Bu vazifeyi resmi ve gayri resmi alakadar teşkilat yapmalıdır.”³¹⁷

Kanun teklifinde dikkat çekici bir diğer nokta ise ırki lisan ve milli lisan ayrımıdır. Azınlıkların ırki lisanlarını bırakmaları ve milli lisanı kullanmaları teklif edilmektedir. ırki lisan azınlıkların anadili, milli lisan ise Türkçedir. Milli olarak kasıttta bulunulan Türkçe daha kapsayıcı ortak bir zemini yansıtmaktadır.

27 Aralık 1937 tarihinde hazırlanan kanun teklifinin layihasında yer alan ana unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır;

1. “Türk tabiiyetinde bulunan bir cemaatin ekseriyeti efradı tarafından umumi surette milli lisan yerinde ecnebi bir lisan kullanılmasının cürüm olduğu ve bu cürmün mucip olacağı cezalar gösterilmiştir; ancak cezalar, cürmün mahiyeti ile mütenasip olmayarak çok hafif tayin edilmiştir. Çünkü cürmün mahiyeti: memleketin milli mahiyetini, milli rengini değiştirmektedir, tağyirdir. Bu cürmü irtikap eden vatandaşların bulundukları yerlerden geçen ecnebiler oraların Türk değil, bir ecnebi müstemlekesi olduğu hissini duyar. Zira oralarda duyacağı dil Türkçe değil bir yabancı dildir.
2. Cürmün mahiyeti icabı olarak içtimai, iktisadi, menfaatlerden mahrumiyet cihetlerine ehemmiyeti mahsusa verilmiştir. Çünkü bir memleketin, bir milletin milli dilini kabul etmeyenler, onu hor, hakir görenler, o memleketin, o milletin içinde içtimai ve iktisadi menfaatlerden müstefit olmak hakkını kendilerine ıskat etmiş olurlar.
3. Cürüm adi cürümlerden olmayıp milli cürümlerden bulunduğu cihetle diğer maddelerin hükümleri tahkim ve takviye kılınmıştır. Bir de bu cürmün mürtekipleri pek çok bulunması itibari ile muhakemelerinin seri tetkik ve icrası lazımdır.

Bunun için cürümlerin ‘cürmü meşhut’ davalarında addile o suretle tetkik ve muhakemeleri maslahata, bu kanundan istihdaf edilen menfaata uygun olmakla, dördüncü madde ol suretle tanzim kılınmıştır.”

Bu kanun layihasının son kısmında bu tür bir kanun teklifinin hahamhane tarafından da talep ve rica edildiği belirtilmektedir³¹⁸.

³¹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Katibi Umumiliği Kanunlar Müdürlüğü, Manisa Milletvekili Sabri Toprak’ın Kanun Teklifi , **BCA**, Yer nr: 30.10.00, Fon Kodu : 4.21.19, s. 4-5.

³¹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Katibi Umumiliği Kanunlar Müdürlüğü, Manisa Milletvekili Sabri Toprak’ın Kanun Teklifi , **BCA**, Yer nr: 30.10.00, Fon Kodu : 4.21.19, s. 6-7.

Kanun teklifinin tam olarak hazırlanmış ve içerisinde cezaların yaptırımlarına ilişkin detayları da bulunduran maddeler ise şunlardır;

1. “Türk Devleti tabiiyetinde olup milli ve ırki lisanlarından gayri bir ecnebi lisanını, milli Türk dili, yahut ırki dili yerinde olarak yalnız oturdukları evin haricinde, gerek aile efradı ile gerek diğer bir vatandaş ile konuşmayı itiyat edenler yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapsolunurlar veyahut on liradan yüz liraya kadar nakdi ceza ile mahkum olurlar. Bu nakdi cezanın yarısı cürmü bulan memurlara mükafat olarak verilir.
2. Birinci madde hükmünce mahkum olan kimseler:
 - A. Muallimlik, doktorluk, avukatlık, fabrikacılık, gazetecilik yapamazlar; gazetelerde, mecmualarda neşriyat yapamazlar; ellerinde bulunan meslek diplomaları, mezuniyetnameleri, imtiyaznameleri geri alınır, battal edilir.
 - B. Hükümet, idare-i hususiye ve belediye işlerinde katiyen müteahhit ve bayi olamazlar.
3. Birinci madde ahkâmınca mahkum olup da, ikinci madde hilafında alenen veya diğer bir tarikle hareket eden kimseler ve bunlara yardım edenler bir aydan bir seneye kadar hapsolunurlar, ve yüz liradan bin liraya kadar nakdi ceza alınır. Alınacak nakdi cezanın yarısı cürmü bulan, takip eden memurlara verilir.
4. Yukarıki maddelerde yazılı davalar cürmü meşhut davaları gibi tetkik ve hüküm ve tenfiz olunur, ve, bu cürümler için verilen cezalar tecil olunamaz.
5. Bu cürümleri takip ile bütün:
 - A. Adliye memurları
 - B. Zabıta memurları
 - C. Mülkiye memurları mükelleftir, muvazzaftır. Takipte ihlalleri görülen memurlar bir daha, laakal bir sene kullanılmamak şartı ile, açığa çıkarılırlar.
6. Harp sonu Türkiye’ye gelmiş olan muhacirler hakkında, bu kanun, tarihi neşrinden üç sene sonra tatbik olunur. Şimdiden sonra gelecek muhacirler hakkında da muvasalatları tarihinden üç sene sonra tatbik olunur.
7. İşbu kanun, tarihi neşrinden altı ay sonra meridir.
8. İşbu kanun ahkâmından icrasına Dahiliye ve Adliye Vekaletleri memurdur.”³¹⁹

Bu maddelerin caydırıcı nitelik arz etmesi için 1937 senesinde belediyelerce atılan adımlardan çok daha farklı bir mahiyette olduğunun belirtilmesi lazımdır.

Sabri Toprak’ı dil konusunda yaptığı çıkışlar ile daha da ilginç bir konuma getiren bir diğer unsur da 1935 senesinde hazırladığı kanun teklifidir. 1935 senesinde hazırladığı kanun teklifinde, üniversite rektörlüklerine 25 sene müddet ile yabancı bir profesörün getirilmesini önermiştir. Kanun layihasının diğer talepleri 1937 senesinde takındığı tutumun neredeyse tam aksini yansıtır niteliktedir. Bu maddeler kapsamında İstanbul’da tüm eğitim öğretim faaliyetlerinin Almanca yapılacağı ve öğretmenlerin de Alman olacağı bir lise talep edilmiştir. Galatasaray lisesinin de tüm eğitimini

³¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Katibi Umumiliği Kanunlar Müdürlüğü, Manisa Milletvekili Sabri Toprak’ın Kanun Teklifi , **BCA**, Yer nr: 30.10.00, Fon Kodu : 4.21.19, s. 8-9.

Fransızca yapan ve sadece Fransız öğretmenlerden oluşan bir lise haline dönüştürülmesi ana talepler arasındadır. Bu istekler ile sınırlı kalınmayarak, liselerin yönetiminin de yabancı müdürlere verilmesi talep edilmiştir³²⁰. Kanun layihasında yer alan taleplerin temel sebepleri ise; *“Talebe, ecnebi lisanına aşına olmadıkları cihetle ecnebi fen ve ilim kütüphanelerinden, ilmi veya fenni ceridelerinden ve risalelerinden istifade edememeleridir”* şeklinde açıklanmıştır³²¹.

Bu taleplerden de anlaşılacağı üzere Sabri Toprak tarafından 1935 ve 1937 senesinde hazırlanan kanun teklifleri arasında bir paralellik bulunmamaktadır. Bir kanun teklifinde Türkçe konuşmayan kişilerin cezalandırılması talep edilirken, bir diğerinde tamamen yabancı dilde eğitim yapan liselerin kurulması talep edilmiş, üniversitelere yabancı rektörlerin atanması istenmiştir. Bu iki uç talebin sunabileceği 2 farklı çıkarım bulunmaktadır. İlki cumhuriyetin ilk senelerinde aydınların tek bir fikre saplanıp kalmaktansa daha dinamik ve değişken bir duruş sergilemeleridir. Bu değişken ve içinde bulunulan koşullara göre değişim gösterebilen duruş sebebi ile vekillerin sunmuş oldukları kanun layihalarının dahi kendi içinde çelişmesi rastlanabilir bir durum halini almıştır. Bir diğer çıkarım ise yabancı dil öğrenmenin gereksiniminin Sabri Toprak tarafından kavranmış olmasıdır. Yabancı dilde eğitim ile birçok alanda gelişim kaydedilmesinin önü açılacak, öğrenciler eğitimlerinde daha fazla kaynağa ulaşacak ve bu kaynakları kolaylıkla okuyabilecektir. Fakat liseden üniversiteye yabancı öğretmenlerden tamamen yabancı dilde eğitim alan öğrencilerin, ana dilde ne derece yetkinlik sergileyebilecekleri ise asıl çelişkili noktadır.

Sabri Toprak tarafından hazırlanan kanun teklifi temelde şu gerekçe ile reddedilmiştir:

“ Türk kültürünün en mühim kaynaklarından biri olan üniversitede kuvvetli ve canlı bir milli ruhun yaşaması zaruri bir meseledir. Böyle kuvvetli bir milli ruhun yaşaması için de üniversitenin başında olanların Türk olması zaruridir. Üniversitede ecnebi profesörler, derslerde ilmi ve fenni araştırmalar yaptırmak, talebeye ilmi metotlar öğretmek için faydeli olabilirler fakat üniversitede milli ruhu yaşatmak için mühim bir amil olamazlar. Üniversite, sadece bilgi veren bir kurum olsaydı bütün unsurlarının yabancı olmasından büyük bir mahzur doğmayabilirdi. Fakat üniversite sadece bilgi veren bir kurum değildir. Milli kültürü yaratacak

³²⁰ Manisa Sayı 1 Sabri Toprak tarafından verilen kanun layihası hakkında hazırlanan 1 Mayıs 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:30.10.00 Fon Kodu: 4.21.1, s.2.

³²¹ Manisa Sayı 1 Sabri Toprak tarafından verilen kanun layihası hakkında hazırlanan 1 Mayıs 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:30.10.00 Fon Kodu: 4.21.1, s.9.

ve aşılayacak bir ocaktır. Buranın idaresi yabancı unsurların eline verilemez. Rektörü ve profesörleri yabancı olan bir milli kültür kurumunun milli Türk ruhunu yaşatmasına imkan yoktur.”³²²

Bu açıklama ile kanun teklifi reddedilirken, yabancı dilin öğrenilmesine ilişkin gereklilik reddedilmemiştir. Üniversite kademesinde bu amaç ile yabancı dil öğretimi için Yabancı Diller Mektebi’nin açıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca yabancı dilde yazılan eserlerin anlaşılması için tümüyle yabancı dilde eğitim veren liselerin açılması ve üniversitelerin yabancı profesörlerin yönetimine verilmesi gibi çabalar sarf edilirken Türkçenin büyük oranda ihmal edilebileceği tehlikesinden de söz edilmiştir. Öğrenciler yabancı dilde yazılan eserleri inceleme ve takip etme imkanı bulurken, atılan bu adımlar ile öğrencilerin kendi öz dilleri ile yazılan eserleri tetkik etmeleri zorlaşacaktır. Böylece Türkçenin inkişafı adına atılan adımların da körelmesine neden olacaktır³²³.

³²² Manisa Saylavı Sabri Toprak tarafından verilen kanun layihası hakkında hazırlanan 1 Mayıs 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:30.10.00 Fon Kodu: 4.21.1, s.1

³²³ Manisa Saylavı Sabri Toprak tarafından verilen kanun layihası hakkında hazırlanan 1 Mayıs 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:30.10.00 Fon Kodu: 4.21.1, s.3-4.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİL BAYRAMI KUTLAMALARI VE ULUSAL DİL VURGUSU

ÇERÇEVESİNDE TÜRKÇE KONUŞMANIN ÖNEMİ

*“Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk Tarihi’ni doğru temeller üstüne kurmak, Öz Türk Dili’ne değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğumuzu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere erişeceğine şimdiden inanabiliriz.”*³²⁴

Mustafa Kemal Atatürk - 1 Kasım 1934

Cumhuriyet devrimlerinin sadece çıkarılan kanunlardan ibaret kalmaması adına farklı sosyal, kültürel, ekonomik araçlar kullanılmıştır. Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisinin halk ile buluşması için planlanan önemli girişimlerdenidir. Sadece halk ile bütünleşme değil aynı zamanda dil ve kültür gibi alanlarda yapılan çalışmalar ile yurttaşlık sorumluluğunun bilincine varılması yolunda adımlar atılmıştır. Süregelen savaşlar nedeniyle çağdaş ülkelerin halkları ile kıyaslandığı zaman eksiklikleri bulunan toplumun, daha eğitimli bir hale getirilmesinde Halkevleri büyük önem arz etmektedir. Halkevleri fikri temel kaynağını ise Türk Ocaklarından almaktadır. Türk Ocağı 1912 senesinde teşkil edilmiştir. Türk Ocakları Atatürk tarafından partinin kültür şubesi olarak da tanımlanmıştır fakat ilerleyen senelerde ideolojik manada fikir ayrılıklarına düşülmesi nedeni ile 1931 tarihinde Türk Ocakları feshedilmiştir³²⁵. Türk Ocakları’nın faaliyet alanı cumhuriyetin kurulması ile beraber halkın eğitimi doğrultusunda genişleme gösterse de, bizzat bu amaç için kurulmamıştır³²⁶. 1929-1930 senelerinde Latin alfabesinin halka öğretilmesi hususunda Türk Ocaklarının oldukça büyük 2 kampanyaya yön verdiği de gözden kaçırılmamalıdır. Füsun Üstel’in “İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları” adlı eserinde

³²⁴ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 22. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2020, s.276.

³²⁵ Fatih Özen, **Modern Türkiye'nin Yeni İnsan Arayışı: Halkevleri Örneği (1932-1938)**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, s.32-

³²⁶ İsmail Özer, **Halkevleri**, 1. Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları, 2020, s.10-17.

belirttiği verilere göre, 1929 senesinde Türk Ocakları yaklaşık olarak 50 bin kişinin Latin alfabesini öğrenmesine katkı sağlamıştır. Bu örnek üzerinden dahi anlaşıldığı üzere, eğitim konusunda üstlendiği misyonun da yadsınmaması gerekir³²⁷.

Türk Ocakları kurulduğu dönemin özelliklerini yansıtır niteliktedir. Bu nedenle Halkevleri ile Türk Ocaklarının birebir aynı amaca hizmet ettiği ya da birbirinin devamı niteliğinde olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Türk Ocakları 10 Nisan 1931 tarihinde feshedilmiştir. Türk Ocaklarının kapatılmasının sebepleri incelenirken bu kapanışı Atatürk milliyetçiliği ile ters düşmesine bağlayan çalışmalar mevcuttur. Atatürk milliyetçiliğinin merkezîyetçi ve laik bir model olmasının yanı sıra Pantürkizm ve Turancılık kavramlarını da dışladığı üzerinde durulmaktadır³²⁸. Bu nedenle Türk Ocakları ve Halkevlerinin aynı zemin üzerine inşa edildiğini söylemek mümkün değildir. Halkevleri de 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevleri Talimatnamesi ışığında kurulmuştur³²⁹. Halkevleri kurulurken hem halkın eğitimi amaçlanmış hem de bu kurumlar aracılığıyla milli değerlerin vatandaşlar arasında yaygınlaşması da hedeflenmiştir. Halkevleri Talimatnamesinde de belirtildiği üzere “*Halkevi, kalplerinde ve zihinlerinde memleket sevgisini mukaddes ve ileri yürüten yüksek bir heyecan halinde duyanlar için toplanma ve çalışma yeridir*”³³⁰ Farklı toplum kesimlerine hitap edebilecek, halkı eğitirken aynı zamanda inkılapların yaygın şekilde benimsenmesini sağlayacak bir teşkilatlanmaya imza atılmıştır. CHP’nin halkçılık ilkesinin tüzük içerisinde yer bulması ile beraber, bunun sadece tüzükte bir unsur olarak kalmaması ve hayata geçirilmesi adına Halkevlerinin kuruluş adımı atılmıştır. Halk ile bütünleşirken, bu bütünleşmenin genç cumhuriyetin değerlerinin çerçevesinde olması temel prensiptir. Halkevlerinin bu derece gereksinim duyulan bir girişim olmasının bir diğer sebebi de iletişim kaynaklarının yeterli olmamasıdır. İletişim kaynakları yeterli olmadığı için halka devrimleri anlatmak ve halktan bir dönüt alabilmek için bu tür kurumlar büyük rol üstlenirler. Cumhuriyetin değerlerinin

³²⁷ Füsün Üstel, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.327-329.

³²⁸ Mehmet Karakaş, “Türkçülükten Türk Milliyetçiliğine”, **Bir Fikir Hareketinin Yüz Yılı: Türk Ocakları Uluslararası Sempozyumu** (7-9 Mayıs 2012), s.164.

³²⁹ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C.6, S.23, s.261-262.

³³⁰ İsmail Özer, **Halkevleri**, 1. Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları, 2020, s.18.

benimsenmesi, anlaşılması ve geliştirilmesi için halkın bu sürece dahil edilmesi, bilinçlendirilmesi odak noktasıdır³³¹. Halkevleri ile toplumun farklı alanlarda eğitilmesi için çaba sarf edilirken aynı zamanda cumhuriyetin kazanımlarının idrak edilmesi ve yeni kurulan bu devletin temellerinin sağlamlaştırılması da ana hedeflerdendir³³². Dil Bayramları halkevleri tarafından yapılan organizasyonlar ile ilçe ve il merkezlerinde kutlanmıştır. Bölümün ilerleyen noktalarında yer vereceğimiz Dil bayramı kutlama metinlerinden de anlaşılacağı üzere bir yandan eğitim veren ve bilgi üzerine kurulu bir bakış açısı söz konusuysa, bir diğer yandan da kişisel görüşlere yer verilmiştir. Bu konuda yapılan kutlamalarda yer alan tüm metinlerin bir hükümet politikasının parçası olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Öğretmenler, halkevi görevlileri, kutlama yapılan ilçenin ya da ilin önde gelen isimleri dil bayramı kutlamalarında yaptığı konuşmalarda kendi kişisel görüşlerine de yer vermiştir. Değerlendirmeyi bu kıstası da akılda tutarak yapmak daha makul olacaktır.

Dil alanında en dikkat çeken adım 1 Kasım 1928 tarihinde atılmıştır. Latin harflerine geçilerek uzun senelerden beri tartışılan bir konuda sonunda nihai karara varılmıştır. 12 Temmuz 1932 tarihinde ise Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. 26 Eylül 1932 tarihinde ilk Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Bu nedenle Dil Bayramı da Türk Dil Kurultayı'nın ilk toplandığı gün olan 26 Eylül tarihinde idrak edilmektedir. Her sene kutlanan bu bayram; hem Halkevi raporları üzerinden CHP'ye bildirilmiş hem de basında manşetlere taşınmıştır. Basında birçok gazetenin 26 Eylül tarihine özel içerik hazırladıkları fark edilmektedir. Türkçe konuşma kampanyaları incelenirken mutlaka Dil Bayramları da ele alınmalıdır. Türkçenin yaygın kullanımı, yabancı sözcüklerden arındırılması, açık anlaşılır olması ve Türkçenin tarihsel temellerinin ne derece köklü olduğunu vurgulayan bayram kutlamalarında, yetkili makamların bu konuya verdiği önem anlaşılmaktadır. Farklı illerde farklı metinler ile hem yetkili kişilerin fikirlerine hem de kutlamalarda okunması için parti merkezinden gönderilen metinlere ulaşma imkanı elde edilmektedir.

³³¹ Yavuz Özdemir, Elif Aktaş, "Halkevleri 1932den 1951'e", **A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED**, S.45, 2011, Erzurum, s.242.

³³² Altuğ Orakçı, **Kültürel Miras Koruma Yaklaşımları Bağlamında Halkevlerinde Yapılan Çalışmalar**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020, s.32.

Kutlamalar incelenirken asıl kaynağımız illerdeki Halkevi Başkanlıklarından Cumhuriyet Halk Partisine gönderilen raporlardır. Bazı illerden gelen raporlar kutlamalara dair detaylı anlatımları içerirken bazılarında kutlama konuşma metinlerine yer verilmemiş sadece kutlamanın yapıldığına dair kısa bilgilendirme sunulmuştur. Örneğin 1936 senesinde Samsun ve Konya’da yapılan kutlamalara dair tüm detaylar örnek konuşma metinleri ve okunan şiirlere kadar CHP genel sekreterliğine bildirilmiştir. Bu raporların yanı sıra kutlamaların basında nasıl bir tesir gösterdiği de ele alınmıştır. Kutlamalar için basında adeta özel olarak hazırlanan sayılarda Türkçe konuşma meselesi sıklıkla gündeme gelmektedir. Dil bayramları Türkçe üzerine yapılan çalışmaların anlamlandırılması, Türkçenin yaygınlaştırılmasına dair temel anlayışın kavranması ve bakış açılarının analiz edilmesi için kesinlikle ele alınması gereken detaylar arasındadır.

1.Kutlama Metinlerinde Türk Dil Kurumu’na Dair Yapılan Değerlendirmeler ve Dil Bayramının Kutlanma Amacı

1932 senesinde kurulan ve kurucu kadrosunda Samih Rifat, Ruşen Eşref ve Yakup Kadri’nin bulunduğu Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin ana hedefi Türkçenin dünya dilleri arasında hak ettiği değere ulaştırılması ve dilin saklı zenginliklerinin gün yüzüne çıkartılmasıdır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti 1936 senesinde Türk Dil Kurumu adını almıştır³³³. Kurum temel olarak 2 amaç üzerinde durmaktadır.

1. Türk dilinin tarihi konumunun araştırılması, kelime kökenlerinin kadim yapısının incelenmesi TDK’nın ana amaçları arasındadır. Tarihi Türkçe metinler analiz edilirken aynı zamanda halkın konuştuğu öz Türkçe de tetkik edilmiştir. Bu şekilde yabancı dillerin etkisinden uzak kalarak bozulmamış kelime köklerine erişilmiştir. Yapılan bu araştırmaların sonucunda Türkçenin kadim bir dil olduğu sonucuna varılmıştır. Kutlamalarda da Türkçenin yüceliğinden ve halka ne kadar layık bir dil olduğundan sıklıkla bahsedilmektedir. Adeta yapılan kutlamalarda Türkçeyi neden daha yaygın

³³³ Ömer Gündüz, İsmail Fırat, “Dil Devriminin Gerçekleşmesinde Türk Dil Kurumunun Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, S.34,C.7,2014, s.64.

konusmalıyız, Türkçeye neden daha fazla değer vermeliyiz sorularına yanıt bulacak kadar detaylı ve övgü dolu açıklamalar yer bulmuştur.

2. Diğer diller ile Türkçenin kıyaslamalarının yapılması da kurumun temel görevlerinden biri olmuştur. Kıyaslamalar yapılırken Türkçenin etkilenmeye değil, bunun tam aksi diğer dilleri etkilemeye ve hatta diğer dillerin kökenlerinde dahi yer sahibi olabilmeye kabil olduğu sonucuna varılmıştır. Türk Dil Kurumu tarafından ortaya atılan bu savların kutlamalarda yer alması ve halka en net ifadeler ile anlatılmasına önem verilmiştir³³⁴.

“Konuşan, okuyan ve yazan insanların sosyal kurulu olan dil, işlenmeye ve ilmi metotlara göre düzenlenmeye muhtaçtır. Türk Dil Kurumu bize bu çalışmaların ürünlerini yayınları ile vermiştir. Fakat asıl önemli olan başarı, her yazan insanda dili < Türkçeleştirmek > zihniyetini doğurmuş olmasıdır. Bugün Türk yazarı, bundan çeyrek asır önceki Türk yazarlarından çok daha benlik sahibidir ve milletin daha içindedir.” sözleri ile Afet İnan da Türk Dil Kurumu ve üstlendiği misyona dair görüşlerini beyan etmiştir³³⁵.

Kutlamalar kapsamında halkın dil alanında yapılan çalışmalara dair daha net bilgi sahibi olması için Türk Dil Devrimi konusunda da açıkça amaçlar sıralanmıştır. Yozgat Dil Bayramı kutlamalarında belirtilen dil devrimi ana amaçları ve hedefleri şu şekilde sıralanmaktadır;

1. Türkçenin ulusal kültürü yansıtan muntazam bir iletişim aracı haline gelmesini sağlamak
2. Türkçeyi modern şartların gerektirdiği tüm ihtiyaçları karşılayacak unsurlar ile donatmak
3. Halk dilini inceleyerek Türkçenin kökeni hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak ve dili kendi benliği ile zenginleştirmek
4. Dil çalışmalarını yaparken bilimsel zeminden ayrılmamak ve ortaya atılan savların her birini bilimsel zeminde sunmak

³³⁴ CHP Halkevi Çarşamba Başkanlığı’ndan CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 7 Ekim 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1170. 108.2 s.6.

³³⁵ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 22. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2020, s.300.

5. Yazı dilinde hakim olan ve öz dilin bir parçası olmayan kelimeleri Türkçeden uzaklaştırmak ³³⁶

Bu sıralanan amaçlara ulaşılması için kısa bir sürenin yeterli olmayacağı, zaman ve emeğin gerekli olduğuna ayrıca yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde dil alanında yapılan çalışmalar ve hedeflenen amaçlar, yabancı basında da haber olmuştur. The New York Times gazetesinde Türklerin dilin sadeleşmesi için çaba sarf ettiği fakat uzun senelerdir ülkede hakim olan dil kullanımının kolay kolay değişmesinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Arapça ve Farsça kelimeler dilden arındırılırken kişilerin adeta yeni bir dil öğrenmek zorunda kaldıkları yorumu yapılmıştır. Bu durum Türk halkının konuştuğu dilin yabancı ülkeler tarafından çok da net şekilde bilinmediğini yansıtmaktadır. Hatta bu yorum bir örnek ile de genişletilmiştir. Türkiye'de dilin sadeleşmesine dair atılan adımlar bu habere göre; İngilizce konuşan kişilere Norman ve Latin kökenli kelimeleri yasaklayarak sadece Saksonya kökenli olan kelimelerin kullanılmasının istenmesine benzemektedir. Ayrıca dilde yapılan değişiklikler ve toplumsal alanda alınan diğer tamamlayıcı tedbirler ile beraber Türk halkının yaşantısının derinden etkilendiğine vurgu yapılmıştır³³⁷.

Dil Bayramı kutlanırken yapılan konuşmalarda, bu tür bir kutlamanın neden yapıldığı üzerinde durulmuştur. Bir ulus bir günü neden kutlar sorusuna yanıt aranarak dil bayramının önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Dil Bayramının idrak edildiği gün olan 26 Eylül tanımlanırken “*Türkçemizi bulandıran, ve onun sağlam yapısını çürüten yabancı sözleri ondan çıkarmak için açtığımız genel savaşa bugün başladık*” şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir³³⁸. Bulanıklıktan kurtarmak şeklinde tabir edilen husus Türkçeyi gerçekten halkın dili yapma çabasıdır. Hakimiyet milletindir vurgusu siyasi anlamda net şekilde yapılırken, dilin farklı ülkelerin güdümünde olması ve halkın dilden kopuk uzak bir hal alması kabul edilebilir değildir. Dile dair atılan adımlar sayesinde, yenilik ve medeniyetin kucaklanması mümkün kılınacaktır. Bu yolda sarf

³³⁶ CHP Yozgat Halkevi'nde 1936 senesi Dil Bayramı Kutlamalarında Halkevi Başkanı Refet Aksoy'un verdiği konferans metni, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1170.111.2 s. 21.

³³⁷ “Turks Are Hunting For Family Names”, **The New York Times**, nr: 28071, 2 December 1934, s. E3.

³³⁸ Amasya Halkevi Başkanlığı'ndan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderilen 25 Ekim 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.93.2 s.10.

edilen çabanın tümü Dil Bayramı kutlamalarının yapılması için birer gerekçedir³³⁹. Bu ifadeler tam manası ile dil bayramının ereğini yansıtmasa dahi, en azından bayramın neden kutlandığına dair açıklama boyutlarından birini ortaya koymaktadır. Kutlamalar ilk senelerde daha coşkulu ve etkin iken 1940larda gücünü kaybetmiş ve gündemden düşmüştür.

1936 senesinde Çorum'da yapılan kutlamaların bir örnek programı CHP genel sekreterliğine gönderilmiştir. Kutlamalarda madde madde hangi detaylara yer verileceği özetlenmiştir.

1. Kurultayın açılış konuşması da dahil olmak üzere kurultaydaki görüşmelerin radyodan takip edilmesi ile program başlayacaktır.
 - a. Birinci gün dil devrimine lüzum ve ihtiyaç var mıdır konu başlığı üzerine orta okul Türkçe öğretmeni olan Tefvîk Gökmen tarafından bir konferans verilecektir. Konferansın sonrasında Öz Türkçe şiir okunacaktır. Ardından müzik dinletisi yapılacaktır.
2. İkinci gün Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe karşılık bulma konusunda bir yarışmaya yer verilecektir. Türk dilinin inkılap öncesi durumu ve geçirdiği değişimler hakkında bir konuşma yapılacaktır. İlk gün olduğu gibi konuşma sonrasında şiir ve müzik dinletisine yer verilecektir.
3. Üçüncü gün Öz Türkçe konular üzerine yarışmalar yapılacaktır.
 - a. Dil devriminde vatandaşın üzerine düşen göreve dair bir konferans verilecektir.
 - b. Konferansın sonrasında Öz Türkçe şiir okunacak ve daha sonrasında müzik dinletisi yapılacaktır.
4. Dördüncü gün söz yarışmaları, öz Türkçe şiir ve müzik dinletileri yapılacaktır³⁴⁰.

Çorum örneğinde olan kutlama detayları birçok ilde geçerliliğini sürdürmüştür. Programları ilgi çekici hale getirmek için radyo dinletileri, yarışmalar, konferanslar

³³⁹ Amasya Halkevi Başkanlığı'ndan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderilen 25 Ekim 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.93.2 s.17.

³⁴⁰ Çorum'da Üçüncü Dil Kurultayı münasebetiyle 24 Ağustos 1936- 28 Ağustos 1936 tarihleri arasında yapılacak olan tören programı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.98.2 s.45.

gibi farklı aktivitelere yer verilmiştir. Bu örnek program dil çalışmalarına verilen önem ve kutlamalarda gösterilen intizam hakkında da fikir vermektedir. Kutlama programları farklı illerde Halkevleri tarafından çıkarılan mecmualarda da açık ve anlaşılır şekilde yayınlanmıştır. Program ile alakalı tüm detaylara halkın ulaşabilmesi için mevcut iletişim kanalları imkanlar el verdiğince kullanılmıştır. Örneğin 1936 senesinde Elazığ'da yapılacak olan kutlamanın detaylarına Halkevi tarafından çıkarılan “Altan” dergisinden ulaşmak mümkündür³⁴¹.

2.Dil Bayramı Kutlamalarında Türkçenin Öneme Dair Yapılan Değerlendirmeler

Dil Bayramı kutlamalarında sıklıkla Öz Türkçe şiirlere yer verilmiştir. Bu şiirlerde ana fikir millet olma, Atatürk sevgisi, inkılaplara verilen önem ve Türkçenin güzellikleri şeklinde sıralanabilir. Kutlamalarda istiklal için yapılan askeri mücadelelere atıfta bulunularak bu çabaların karşılığında bağımsızlığın kazanıldığı ve her alanda bağımsızlığın ön planda tutulmasının ana amaç olması gerektiği de bildirilmiştir. Elde edilen siyasi ve askeri başarıların sosyal alanın temel taşı olan dil hususunda da kendini göstermesi gerekir. Bu hedefler belirlenirken ve atılması gereken adımlar sıralanırken aynı zamanda geçmişe atıfta bulunmaktan da geri durulmamıştır. Geçmişe dair yapılan en temel benzetmelerin ve tanımlamaların başında “*köhne*” tabiri gelmektedir. Bu köhne bakış açısı sebebi ile dünya ulusları arasında geri planda kalındığı belirtilirken, artık hak edilen yerin kazanılması için her vatandaşın çaba sarf etmesi gerektiği de vurgulanır. Burdur'da 1936 senesinde yapılan konuşmada “*Bütün İstiklal*” kavramına yer verilir. Bütün İstiklal; siyasi, ekonomik ve kültürel alanda tam bir bağımsızlığın şekillendirilmesi olarak tanımlanır³⁴². Dil devrimi ekonomik, siyasal ve tüzel devrimlerin tamamlayıcı bir parçasıdır. Yapılacak olan bu dil devrimi ile beraber ulusal ruhun daha yüksek bir hal alacağı ön görülmektedir. Kişiler arasındaki bağın ancak ortak bir dil ile kurulabileceği

³⁴¹ Elaziz Halkevi Başkanlığından CHP Genel Sekreterliği yüksek katına gönderilen 7 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.100.1 s.11.

³⁴² Burdur Halkevi Başkanlığı'ndan Cumhuriyet Halk Partisi Yüksek Genel Sekreterliğine gönderilen 1 Ekim 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.97.1, s.6.

savunulurken, Kurultaylar aracılığıyla dilin daha dinamik bir hale gelmesi için gerekli çabanın sarf edilmesi planlanmıştır³⁴³. Türkiye’de yapılan devrimin diğer ülkelerdeki tarihsel süreçlerde yaşanan devrimlerden farklı olduğu düşüncesi, dil üzerinden temellendirilmektedir. Diğer ülkelerde devrim sadece yönetim biçimi üzerinde yapılırken, Türkiye’de çok daha köklü bir atılım gerçekleştirilmiştir. Dil devrimi de bu atılımın önemli ve tanımlayıcı bir parçasıdır. Dil alanında yapılan çalışmalar devrim atılımlarının en derin ve en önemli basamağıdır. Dil çalışmalarının, sadece birkaç yıl içerisinde sonuç vermesi mümkün değildir. Bir dilin değişmesi için yüzyıllar gerekir. Bu değişim 1930lu yıllarda Türkçeyi kökten yeniden ele almak değil, aksine dilin köklerine dönmek manasına geleceği için vatandaşın da sarf edeceği emek ile bu büyük işin başarılabilceği düşünülmüştür. Amaç yeni bir dil bulmak ya da yaratmak değil, öze dönmektir. Bu öz de halkta aranmıştır. “*Büyük İş*” olarak tabir edilen unsur ise şu ana kadar hakim olan köylü dili, kasabalı dili ve İstanbul Türkçesi gibi farklılıkların ortadan kaldırılarak tek ve öz dil üzerinden iletişimin sağlanması hedeflenmiştir³⁴⁴. Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarına ilişkin neden Dil Bayramı kutlama metinlerini incelememiz gerektiği de bu açıklanan hedef ile daha net bir hal almaktadır. Milletin sadece ekonomik kalkınma ile değil aynı zamanda psikolojik manada yenilenme ile de canlandırılması gerektiği tezi üzerinde durulmuştur. Psikolojik uyanışın ancak Türkçe ve Türk tarihinin muntazaman öğrenilmesi ile mümkün olabileceği de vurgulanmıştır³⁴⁵.

Bir ulusu oluşturan kişiler birbirlerinin söylediklerini ve yazdıklarını anlayamazlarsa o ulusu oluşturan bireyler arası bağ da ortadan kalkacaktır. Vatandaşların Öz Türkçeyi kullanarak, yabancı kelimelerin kullanımına son vermeleri, Türkçenin yaygın şekilde kullanılması bireyler arası bağın artırılması ve ulusun yücelmesi için en temel kıstastır. Dönemin ortak yargısı; aydınlardan köylülere kadar her kesimin anlayabileceği bir dilin kullanılmasıdır. Burdur Halkevi Dil Bayramı kutlamalarında bu amaca ulaşmak için şu ana kadar atılan adımlar sıralanmıştır;

³⁴³ Amasya Halkevi Başkanlığı’ndan C.H.P. Genel Sekreterliğine gönderilen 28 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.93.2. s.5-6.

³⁴⁴ Muş Halkevinde 1936 senesinde yapılan kutlama konuşmalarını bildiren yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.107.3 s.6.

³⁴⁵ **Kastamonu**, nr: 3748, 28 Ağustos 1936, s.1.

1. Dile getirilen ilk çalışma söz derlemeleridir. Öz Türkçenin gelişmesi ve ilerlemesi için söz derlemeleri yapılmıştır. Kelimeler fişlenerek hazırlanmış ve Türk Dil Kurumu merkezinde bir araya getirilmiştir. Bir araya getirilen kelimeler 1936 tarihi itibarı ile 140 bin adettir.
2. Yazı dili ve konuşma dili arasındaki farkın en aza indirilmesi için yazı dilinde sıklıkla yer bulan fakat konuşma dilinde aktif olarak kullanılmayan kelimeler için büyük bir anket başlatılmıştır. Bu anketler radyo ve gazeteler aracılığıyla halka ulaştırılmıştır. Atılan bu adımdan da anlaşıldığı üzere, dil hakkında yapılan çalışmaların halk birebir içindedir. Halkın etkisiz kaldığı bir bürokratik düzenlemeden ziyade, iş birliğini temel alan bir prensip sürece hakim olmuştur.
3. Tarama Dergisi basılarak, yabancı kelimelere karşılık olabilecek Türkçe kelimeler listelenmiştir. Burdur İlk öğretim müfettişi Lütü Dağlar'ın belirttiğine göre 7000 adet yabancı kelime için yaklaşık olarak 30.000 adet Türkçe karşılık bulunmuştur. Bu durum dilin zenginliğinin ve kelime çeşitliliğinin temel işaretlerinden biridir.
4. Tarama Dergisi'nin sonrasında atılan bir diğer işlevsel adım da cep kılavuzlarının oluşturulmasıdır. Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu oluşturulmuştur. Bu kılavuzların daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için satışa çıkarıldığı fiyatın makul tutulmasına büyük önem verilmiştir³⁴⁶.

Atılan bu adımlar ile amaçlanan ana unsur vatandaşlar arasında mevcut olan dil anlaşmazlıklarının ortadan kaldırılması ve gelecek senelerde de oluşabilecek ihtilafların önünün kesilmesidir.

Kutlamalarda yer verilen metinler içerik bakımından dil konusunda gösterilmesi gereken hassasiyeti vurgulasa da, biçim bakımından aynı hassasiyetin sergilenmediği çok açıktır. Metinlerde yaltırık³⁴⁷ gibi Öz Türkçe kelimeler kullanılmaya çalışılırken bir diğer yandan da Türkçe karşılığı olan birçok yabancı kelimeye yer verilmiştir. Örneğin; metinlerde inspektör, originalite, içtimai ve dinamizm gibi kelimeler yer

³⁴⁶ Burdur Halkevi Başkanlığı'ndan Cumhuriyet Halk Partisi Yüksek Genel Sekreterliğine gönderilen 1 Ekim 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.97.1, s.7-8.

³⁴⁷ Işık.

bulmuştur. Göze çarpan bu eksiklikler ya da kusurlar dil konusunda gerçekleştirilmek istenen atılımların birkaç sene içerisinde tamamlanmasının mümkün olmadığını gösterir.

Bolu’da yapılan kutlamalarda dilin önemi bildirilirken aynı zamanda edebiyat alanında tarihi bir bilgilendirme yapılmaktadır. Bu bilgilendirmede saf ve duru olan Türkçenin 13. Yüzyıldan itibaren ve özellikle 16. ve 17. yüzyılda Arap ve Acem dillerinin etkisi altına girdiği belirtilmiştir. Bu etki ile beraber dil anlaşılabilir bir hale gelmiştir. Yabancı dildeki terkiplerin dilin bozulmasında etkisi büyüktür. Tanzimat dönemi ile bu terkiplerin kaldırılması ve dilin sadeleşmesi yönünde adımlar atıldığı bildirilirken, bu dönem sarf edilen çabanın oldukça bireysel kaldığı vurgulanmıştır. Bu hareketin halka inmekte sıkıntı yaşadığı da eklenmiştir. Bu aşamada asıl fikir ayrılığı, dilden yabancı kelimeler çıktığı zaman dilin zayıflayacağını düşünen kişiler ile yaşanmıştır. Yapılan konuşmada bunun tam tersi öz dilin konuşulması ve yazılması ile ancak dilin kuvvetleneceği üzerinde durulmuştur. Bu tarihsel gelişime vurgu yapılmasının hemen sonrasında Atatürk tarafından yapılan devrimler ele alınmıştır. Bu devrimlerle beraber öz dilin hak ettiği değeri göreceği kanısı kutlamalarda hakimdir. Devrimler sayesinde ve Türkçe üzerine yapılan çalışmalar ile binlerce unutulmuş kelime kökünün ortaya çıktığı vurgulanmıştır³⁴⁸. Türkçenin Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarılması için çaba sarf edilmektedir. Bu çaba sarf edilirken, Türkçe hakkında dönemde hakim olan yargı; duyguların ve düşüncelerin bu dil ile anlatılmasının mümkün olmaması üzerine şekillenmiştir. Bu kaniye rağmen dil gerekli sadeleşme adımlarından geçerek Arapça ve Farsçanın yükünden kurtulacak duruma gelmiştir. Bu şekilde hiçbir duygunun ifade edilemeyeceği düşünülen ve yetersiz görülen Türkçe değer kazanmaya başlamıştır³⁴⁹.

Yabancı kelimelerin her dilde bulunduğu ve dillerin birbirinden etkilenmesinin oldukça doğal bir süreç olduğunu belirten kutlama metinleri de vardır. Bu noktada asıl sorun sadece kelimelerin alınması değil kelimelerin alındığı dildeki kuralların da Türkçeye dahil edilmesidir. Dil bilgisi kurallarının bir kısmının da kelimeler ile

³⁴⁸ Mudurnu ilçesinde Türk Dili Kurultayının Üçüncü Toplantısının Kutlama Töreni hakkındaki 26 Ağustos 1936 tarihli rapor, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.96.4, s.3-4.

³⁴⁹ “Dil Bayramı”, **Ulus Sesi**, nr: 135, 26 Eylül 1936, s.1.

beraber dile alınması, Osmanlıcanın karmaşıklığını artıran hususlardandır³⁵⁰. Yabancı dillere ait sözcüklerin dilimize kurallarıyla beraber alınması “Kapitülasyon Metodu” olarak nitelendirilmiştir. *“Yabancı dillerden alınan sözlerin Osmanlıca içinde kapitülasyon metodu bir durum vardı. Kapitülasyonlarda ecnebilerin kendi konsolos mahkemelerinde muhakeme edildiği ve ilinin kanunlarından usullerinden dışarıda kaldıkları gibi Arapça ve Acemce kelimelerde kendi usullerinde cemi yapılır kendi usullerinde terkip halinde konarak kullanılırdı”* şeklindeki açıklama ile kapitülasyon metodundan kastedilenin ne olduğu açıklanmıştır³⁵¹. Diller arası etkileşimin varlığı da külliye reddedilmiş değildir. Türkçenin de farklı dillere giren kelimelerinin olduğu belirtilmiştir. Bu kelimelerin dillere girmesi ile Türkçenin düştüğü durum aynı değildir. Türkçeye sadece kelimeler girmemiş, dil adeta istilaya uğramıştır. Kutlama konuşmalarında geçen *“Bu giriş bizim başka dillere kelimeler verişimize benzememiş. Türkçeyi kemirmiş ve Türkçenin yerine geçmiş. O kadar ki Türkçe konuşmayı ayıp saymışlar”* ifadesi bu konudaki bakış açısını daha net anlatmaktadır³⁵².

3.Öz Türkçe Konuşmanın Yaygınlaştırılmasına İlişkin Dil Bayramı Kutlama Metinlerinde Yer Alan Değerlendirmeler ve Ulusal Dil Hususunda Osmanlı İmparatorluğu’na Yöneltilen Eleştiriler

Dil alanında yapılan çalışmalar ve yaşanan gelişmeler neticesinde konuşma sahasında da birlik elde edilmesi amaçlanmaktadır. *“Dil inkılabı bütün vatandaşların tek bir dil ile konuşmasını, sağlamak suretile yurdumuzda fikir birliği, irfan birliği ve memleket severliği aşılamış ve Türk gençliğini karanlıktan ışığa çıkarmıştır”* ifadelerinde de belirtildiği gibi Türkçe konuşmak sadece ana dil olan Türkçenin yaygınlaştırılması manasına gelmez, bu genç cumhuriyetin yapmış olduğu devrimleri ve prensipleri benimseyen daha bütüncül bir duruş kazanılmasını sağlamak anlamına da gelir³⁵³. *“Yalnız Atatürk’ün bir vesileyle işaret buyurdıkları gibi Türkiye hudutları*

³⁵⁰ İzmir’de dil bayramı kutlamalarında Öğretmen Neşet Pişmişoğlu tarafından yapılan konuşma, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.103.2 s.36.

³⁵¹ CHP Tekirdağ İlyönkurul Başkanlığı’ndan CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 6 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1170. 110. 1 s.5

³⁵² CHP Konya İl Yönetim Kurulu tarafından gönderilen 1936 Konya dil bayramı raporu, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3. s.16.

³⁵³ CHP Konya İlgin İlçesinde yapılan dil bayramı kutlamalarında yapılan İlgin ilçesi yönetim kurulu başkanı Sabri Baran’ın konuşması, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3. s.119.

dahilinde Türkçe konuşmayanlara inkılabın şuurunu aşlamak lazımdır. İşte böyle mühim meselelerde üzerine memleket işlerini yüklenen Adana gençleri her dakika vazifelerini yapmaktadır. Çukurova'nın kızgın güneşi altında yeşil başakların sararıp kemale gelmesi nasıl bir tabiat kanunu ise bu diyarda yaşayanların da toplu hissetmesi kafaların tek ülkü uğrunda işlemesi gibi tek bir dille konuşması da tabiatın önüne geçilmez bir kanunudur”³⁵⁴. Dil bayramı kutlamalarında yer bulan bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Türkçe konuşma kampanyalarına ve bu kampanyalarda gençlerin üstlenmeleri gereken sorumluluğa dair ipuçları verilmektedir. “Arkadaşlar, yurdumuzun her köşesinde yabancı bir dilin yabancı bir sözün kulaklarınızı tırmalmasına asla müsaade etmeyin. Göz yummayın. Ancak güzel ve ahenkli Türkçemizi konuşmak ve konuşturmak; etrafınızda Türkçeden başka bir dilin konuşulmasına müsaade etmemek en büyük hakkınızdır” ifadeleri Adana halkevinde yapılan dil bayramı kutlamalarının çarpıcı ifadelerindendir³⁵⁵. Türkler Atatürk önderliğinde dahil oldukları savaşların tümünden başarılı çıktıkları gibi, dil savaşında da başarılı olacaklardır. Dil savaşı ile dilin sade öz haline gelmesinin sonrasında aynı azim Türkçenin “benimseme, kavrama ve yayma” süreçlerinde de gösterilecektir³⁵⁶. Bu beklentiler çerçevesinde halka yüklenen misyon da açıkça fark edilmektedir. Kutlamalar ile Türkçe konuşma-konuşturma meselesinin ne derece iç içe geçtiği görülmektedir. Kutlamalardan da anlaşılıyor ki sadece Türkçe konuşulması değil, nasıl bir Türkçe konuşulması gerektiğine dair de bilgi verilmekte ve yol gösterilmektedir. Yeni Adana gazetesinde kutlamalara dair metinlere yer verilirken, aynı zamanda haber aralarında sütunlarda “Türk Müsün? Dilini Türkçeleştir!” şeklinde farklı sloganlara da yer açılmıştır³⁵⁷.

Dilin yabancı kelimeler ile iç içe geçmesi ve özünün unutulmasındaki en büyük fail olarak Osmanlı İmparatorluğu gösterilmektedir. Arapça ve Farsçanın etkisinde olan Osmanlıca olarak adlandırılan dilin sadece belirli bir sınıfa hitap ettiği vurgulanmıştır. İmparatorluğun resmi birimleri tarafından kullanılan bu “çetrefilli” dilin halk arasında

³⁵⁴ CHF Adana Halkevi Reisliği'nde Üçüncü Dil Kurultayı kapsamında Taha Toros tarafından yapılan konuşmanın metni, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1170. 109.3 s.21-22.

³⁵⁵ CHF Adana Halkevi Reisliği'nde Üçüncü Dil Kurultayı kapsamında Rasim Göknel tarafından yapılan konuşmanın metni, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1170. 109.3 s.30.

³⁵⁶ “Dil Bayramı Yapılırken” Ömer Kemal, 26 Eylül 1934, **Türk Sözü**, nr: 3030, s.3

³⁵⁷ **Yeni Adana**, nr: 3730, 26 Eylül 1934 , s.1.

kabul görmediği belirtilmektedir. Eğer kabul görseydi öz dilin kökenlerini bulmak oldukça zor olacaktı. Halkın tamamı tarafından benimsenmese dahi, dil üzerine yapılan çalışmaların uzun yüzyıllar boyunca devam etme gerekliliği sebebi ile değiştirilmesinin zorluğu da vurgulanmıştır. Bu zorluğun üstesinden ancak halkın tamamının katkısı ile gelinebilecektir. Bu zorluğun üstesinden gelmek Türkiye Cumhuriyeti için bir zorunluluktur; çünkü bir toplumun içine ayrılık sokulmak istendiği zaman bunun en kolay ve pratik yapılma şekli o toplumu dil ayrılığına sevk etmektir. Bu nedenle dil devriminin ne derece gerekli olduğu ve dil üzerine yapılan çalışmalara neden ağırlık verilmesi gerektiği daha net anlatılmıştır³⁵⁸. Dil ayrılığı bir ulusun parçalanmasını sağlamanın “*en iyi usulü*” olarak tanımlanmaktadır³⁵⁹. Osmanlıca üzerinde bu derece sert eleştirilerde bulunulmasının bir diğer sebebi de Osmanlıca dil yapısının Türk düşünüş yapısı ile uyum içerisinde olmamasıdır. Türk düşünüş yapısına uygun olarak kişilerin aklından geçirdiğini aktarma sürecinde Osmanlıca sentakslar sorun teşkil etmektedir³⁶⁰. Dil toplumun dünyaya bakış açısının şekillenmesi için en temel araçlardan biridir, bu nedenle Osmanlıcanın eleştirilmesi ve düşünüş yapısının da Türk düşünüşü ile uyumlu olmadığının iddia edilmesi ideolojik minvalde incelendiğinde oldukça anlaşılır bir adımdır. Bu noktada kutlamalarda geçen “*Dil bağı budunluk bağıdır, bir dilden konuşanlar bir türlü duyarlar, bir türlü duyanlar birbirleriyle kaynaşarak, birbirlerine bağlanarak ulusal gücü meydana getirirler*” ifadeleri dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını aynı zamanda dünyanın anlaşılması, bakış açısının geliştirilmesi ve gerçekten birbirine bağlı bir toplum olmanın da ana kaynağı olduğunu yansıtır³⁶¹.

Ulusal dilin öneminin daha net anlatılması için Kastamonu’da yapılan kutlama konuşmalarında önemli bir misale yer verilmiştir. Bir ülkenin nasıl bir adet bayrağı varsa aynı şekilde bir adet de dili olmalıdır. Nasıl bayrağımızı indirip farklı renklerde

³⁵⁸ Cumhuriyet Halk Partisi İlyönkurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan Sungurlu tören raporu örneği, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.98.2 s.34-35.

³⁵⁹ Kavak Cumhuriyet Halk Partisi İlçeyönkurulu başkanlığından CHP genel sekreterliğine gönderilen 28 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1170.108.2 s.56.

³⁶⁰ Üçünü Dil Kurultayı münasebetiyle Çorum halkevinde İlkokul başöğretmeni Eyüp Berker tarafından verilen konferans, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.98.2 s.48.

³⁶¹ Elaziz Halkevi Başkanlığından CHP Genel Sekreterliği yüksek katına gönderilen 7 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.100.1 s.4

çeşit çeşit bayraklar asmıyorsak, dilimizde de aynı özeni göstermemiz gerekir³⁶². Bayrak ve dilin sahip olduğu öneme dair bir diğer örnek de Konya Dil Bayramı kutlamalarında yer bulmuştur. “ Milliyetin en önde ve en yükseğe çekilen bayrağı dildir. Dili olmayan, diline karşı saygı gösterilmeyen milletlerin bayrağı olmaz. Bayrak ki istiklalin ilk işareti ilk müjdecisidir. Dili olmayanların istiklali nasıl bulunur?” sözlerinden anlaşıldığı üzere özgürlüğün ve bağımsızlığın bir sembolü olan bayrak ve dil eş değer tutulmuş, bayrağın anlamlı olması için ulusun diline sahip çıkması şart koşulmuştur³⁶³. Farklı ulusların dilleri ile konuşan bir millet, bağımsız bir devlet olarak görülmeyecektir. Adeta farklı devletlerin tahakkümü altında yaşayan uluslardan da en ufak bir farkı yoktur. Bu nedenle dil çalışmaları en tanımlayıcı devrimlerden biri olarak ele alınmaktadır. Türk ulusunun bağımsızlıktan sıyrılarak, bağımsız bir ulus olarak kendini gösterebilmesi için kendi dilini konuşması en temel şarttır³⁶⁴. Osmanlı İmparatorluğu’nun neden Türkçeyi yüceltmediği ile alakalı farklı savlar da mevcuttur. Örneğin Kastamonu’da yapılan kutlamalarda ortaya atılan sav imparatorluk kavramı ile özdeşleşmiştir. İmparatorluklarda saray kültürünün her zaman kozmopolit yapıda olduğu üzerinde durulmuştur. İmparatorluklarda hanedanın sadece kendi soyuna kendi ırk bağına hitap etmesi durumunda o dönem sadece bir bey gibi algılanacağı düşünülmektedir. Bu nedenle dilde daha karmaşık bir yapıya gidildiği belirtilmiştir. Türkçeye değer verilmemesinin ve bu denli karmaşık bir hal almasının asıl sebebi “imparatorluk sülalelerinin kendi ırkına dayanmak istemeyişidir” şeklinde ifade edilmiştir³⁶⁵.

Yapılan kutlama konuşmalarında vurgulanan bir diğer nokta da dilin ihmal edilmesinin işlenebilecek en büyük suçlardan biri olduğudur. “Saltanat ve imparatorluk devrinde bu neslin hiçbir zaman affedemeyeceği suçlarından en başta geleni Türkün öz dilini ihmal ederek yetiştirmeyerek onun değerini bilmeyerek Öz Türkçeyi uçurumlara götürmüş olmasıdır” ifadelerinden de anlaşılabileceği üzere dilin

³⁶² CHP Kastamonu İlyönkurul Başkanlığından CHP genel sekreterliğine gönderilen 6 Ekim 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.104.2 s.14.

³⁶³ CHP Konya İl Yönetim Kurulu tarafından gönderilen 1936 Konya dil bayramı raporu, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3. s.15.

³⁶⁴ CHP Konya İlgin İlçesinde yapılan dil bayramı kutlamalarında yapılan İlgin ilçesi yönetim kurulu başkanı Sabri Baran’ın konuşması, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3. s.117.

³⁶⁵ “Dil İnkılabımızın Manası”, **Kastamonu**, nr:3747, 25 Ağustos 1936, s.2

ihmal edilmesindeki asıl suçlu Osmanlı İmparatorluğu'dur. Osmanlı İmparatorluğu'nda hakim olan Türkçe anlayışının “*düzme*” bir anlayış olduğu vurgulanmıştır. Özellikle bu eleştiriler yapılırken halktan kopukluk kavramları üzerinde durulmuştur. Şehirlerin ileri gelenlerinin hakim olduğu bu köksüz ve uydurma dili halktan biri duyduğu zaman adeta yabancı bir dil duyuyor gibi izlenim olduğu kutlamalarda verilen mesajlardandır. Yapılan devrimler ile belirli bir sınıfa ya da gelir grubuna değil halkın tamamına hitap eden kapsayıcı bir dil oluşturulacaktır. Dil bayramı kutlanırken, dil devrimine gereken önemin verilmesi ve dil devriminin kılıç ve süngünün elde ettiği başarı kadar önemli olduğu hemen her fırsatta dile getirilir³⁶⁶. Aydınlar ile halkın buluşmasını sağlamak, köylü ile şehirli arasındaki bağ kopukluğunu ortadan kaldırmak için Türkçenin yaygınlaştırılması, yabancı kelimelerden arındırılması ana amaç olarak belirlenmiştir. Bu amaç anlatılırken şu ifadeler oldukça dikkat çekmektedir ve adeta süreci özetler niteliktedir; “*Dil devrimi bizi halka götürecektir, halkımızı en aydın yurttaşlık kertesine yükseltecektir. Dil devrimi halk ile aydınlar arasındaki duvarı daha çabuk kaldıracak, köylü ile şehirli arasındaki uçurumu daha çabuk kapatacaktır. Dil devrimi bizi ulusal benliğimize ulusal kültürümüze götürecektir. Dil devrimi bize bizi kazandıracaktır*”³⁶⁷. Halk ile aydınlar ya da bürokratlar arasındaki uçurumun kapatılması için adım atılırken, bu uçurumun Osmanlı İmparatorluğu tarafından yaratıldığı ve cumhuriyetin halkçı bakış açısı ile ülkede ortak bir zemin inşa etmek için çaba sarf edildiği üzerinde durulmuştur.

Hali hazırda dil devrimi yapılırken ve dil çalışmalarına yer verilirken ana amaç; Türkçeyi herkesin kolaylıkla okuyup, anlayıp, anlatıp, konuşabildiği bir hale getirmektir. Ayrıca Türk dilinin ana kaynaklarının bilimsel olarak anlaşılmasının sağlanmasıdır. Bu iki temel hedefin bağlandığı ana nokta ise halk kesimleri arasındaki kopuklukların giderilmesi ve millet duygusunun daha topyekun hissedilmesidir³⁶⁸. Halk kesimleri arasındaki farklılığın giderilmesine ek olarak, halkın yönetim ile bütünleşmesi temel hedef olarak ele alınır. Dil Bayramı kutlamalarında Osmanlı

³⁶⁶ Bolu Halkevi Başkanı Tarafından 24 Ağustos 1936 tarihli söylev, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.96.4, s.5.

³⁶⁷ Eskişehir Halkevi Başkanlığından CHP Genel sekreterliğine gönderilen 2 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon kodu: 1167.100.4 s.9.

³⁶⁸ “Üçüncü Dil Kurultayı”, **Trakya'da Yeşilyurt**, nr: 638, 14 Ağustos 1936, s.1

İmparatorluğu'nun bürokrasi alanında kullanmış olduğu dilin bile isteye karmaşık tutulduğu iddiası yer bulmaktadır. Yönetim halkın anlamayacağı ve kavrayamayacağı bir biçimde işlemlerini halletmiştir. Cumhuriyet ise bunun tam tersini hedeflemiştir. “*Şimdi halkımızdan herhangi birisi Cumhuriyet hükümetinin yasalarını, buyruklarını, kolayca okuyor anlıyor. Bütün köylerimizde bile halkımız günün önemli vaka ve haberlerini gazetelerden günü gününe takip ediyor, birçok gerçekliklere vakıf oluyor ve nurlanıyor. Halk dilinin bu yükselişi, halkın yükselişidir*” ifadeleri hedeflenen noktayı açıklar niteliktedir³⁶⁹. Yeni yönetim biçimi ile beraber siyasi manada önemli bir rol üstlenen halkın, işleyişi net şekilde anlaması, anlamlandırması ve işleyişe katılması gerekiyordu. Bu katılım ve kavrayış için tüm ülkeyi aynı zeminde birleştirebilecek yaygın bir dilin hakim kılınması esastı.

Halkçı bakış açısı ile Türkçe arasındaki ilişki anlatılırken net örneklerle verilmiştir. Konya’da yapılan kutlamalarda bir konuşmada iki dilekçe örneğine yer verilmiştir. Bu örneklerden birer cümle alıntılanarak konuşmada yansıtılmak istenen durumu özetlemeye çalışacağız. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazılan bir dilekçe örneği olarak konuşmada yer bulan örnekte geçen cümlede “*Rikabı asıfanelerine yüz sürmeğe geldim. Cihanşumul ve rahmet mahmul namütenahi lütfü atıfetlerinden babı ali terceme kaleminden inhilal ettiğini istima eylediğim yüz kurusluk bir katiplikle çırağ buyrulamaklığımı...*” şeklinde cümleler yer bulmuştur. Aradaki farkı anlatabilmek için verilen bir diğer örnekte de “*Dış işleri kaleminde açık bulunan işyarlığa atanmaklığımı dilerim*” cümlesi sunulmuştur. Bu iki alıntıdaki tezatlık üzerinde durulmuştur. Devlet işlerinde dahi halkın kendini ifade etmede ya da işlerini halletmede zorluk çektikleri vurgulanmıştır. “*İşte bugünkü cumhuriyet hükümetimizin birinci amacı bütün yurttaşları okutmak onları fikren ve bedenlen yükseltmektir. Tabiidir ki bu da halkçı bir dille olur. Bugünkü hükümetimizde bu değerli işleri haddinden fazla yapıyor*”³⁷⁰. Aktarılan cümleden anlaşıldığı üzere dil için atılan adımlar herkesin anlayacağı ve kavrayacağı bir iletişim kanalı oluşturmayı amaç edinmektedir. Halkın kendi kaderini tayin edebilmesi ve geleceğe yön verebilmesi

³⁶⁹ CHP Konya Halkevinde Dil Bayramı Kutlamalarının İkinci Günü Öğretmen Memduh Yavuz tarafından verilen söylev, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 s.20.

³⁷⁰ Cumhuriyet Halk Fırkası Cihanbeyli Kaza İdare Heyeti tarafından hazırlanan Üçüncü dil kurultayının kutlamasına ait rapor , **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3. s.52-53.

için belirli bir bilgi seviyesine sahip olması bir şart olarak görülmüştür³⁷¹. Aynı ana fikir 1936 senesinde Tokat'ta yapılan Dil Bayramı kutlamalarında şu ifadeler ile dile getirilmiştir; “*Şunu hepimiz teslim ederiz ki halkın kendi menfaat ve mukadderatına hakimiyeti ameli hayatın revişini tanzim bununla beraber fitri kuvvet ve kabiliyetlerine inzıam edecek olan iyi bir bilgi sahibi olmasıyla mümkündür*”³⁷². Bu ifadeler halkın kendi kaderini tayini ve dil arasındaki bağıntıyı sunar. Aynı zamanda bunu ifade ederken kullanılan kelimelerin hala farklı kökenlerden geldiği göze çarpan ilginç ve ikircikli detaylardandır. Cumhuriyetin dil konusundaki halkçı yaklaşımı analiz edilirken Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkarılan bu ikili dil anlayışı sebebi ile oluşan sorun “*halk derdini devlete, devlet de yaptığı işleri halka bir türlü anlatamamıştır*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu kopukluğun giderilmesi için halk ve devletin bir zeminde bir araya getirilmesi düşüncesi hakimdir. Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkıma götüren sebepler arasında dil meselesi önemli yer tutmaktadır. Kutlamalarda yapılan konuşmalarda hakim olan bu fikir, farklı örnekler ile açıklanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu sadece kendi öz dili kapsamında bir ikilik çıkartmak ile kalmayarak, bunun yanı sıra imparatorlukta yer alan yabancı unsurların diline dair herhangi bir çalışma yürütmemiştir³⁷³. Bu tür eleştiriler kutlama metinlerinde ortak olarak bulunan noktalar arasında yer alır. Dil devrimi ile atılacak olan adımın ana amacı, Dil Kurultayı'nda hemfikir olunan noktalardan oluşur. Bu noktaların başında şu iki husus gelmektedir; Türkçeyi ulusal benliği net şekilde ifade edecek milli bir hale büründürmek ve Türkçeye yabancı olan unsurları dilden olabildiğince uzaklaştırmak. Bu iki amacın hizmet ettiği hedef ise halk ile okur yazar kesim arasında yer alan boşluğun ortadan kaldırılmasıdır³⁷⁴.

Türk dilinde atılacak olan bu adımlar sıralanırken aynı zamanda Türk dilinin geçmiş senelerde ne kadar ihmal edildiği dile getirilir. Bu ihmale rağmen yok olmayan bir dil olduğu vurgulanır. Türk dilinin geçmiş senelerde kaba olarak telakki edildiği de

³⁷¹ Konya Halkevinde 1936 senesinde Dil bayramı kutlamalarında ilçe yönetim kurulu başkanı İkbâl Soylu tarafından yapılan konuşma, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 s.93.

³⁷² CHP Niksar Halkevi Başkanlığı'ndan CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 28 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1170.110.2 s.5.

³⁷³ Kavak Cumhuriyet Halk Partisi İlçeyönetim Kurulu başkanlığından CHP genel sekreterliğine gönderilen 28 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1170.108.2 s.55

³⁷⁴ CHP Samsun Halkevi'nde 1935 Dil Bayramında yapılan kutlama konuşması örneği, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu:1170.108.2 s.77.

eklenmelidir³⁷⁵. Türkçeye karşı takınılan bu tavır Türklerin kendi ulusal kimliklerine yabancılaşmalarına ve farklı kültürleri kabul aşamasına gelmelerine neden olmuştur. Ortaya koyulan tabloda bu yabancılaşmanın Osmanlı İmparatorluğu'nun “*yaptığı fenalıklardan birisi*” olarak tanımlanması dikkat çekmektedir. Durum öyle bir noktaya gelmiştir ki kişilerin hazırladıkları yazılarda Anadolu'ya ait öz Türkçe tabirler kullanması cahillik ile bir tutulmuştur. Türkçe bir dönem sürekli olarak hor görülen konumda yer almıştır.³⁷⁶ Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan bu hatalar en başta kendisinin bekasına dair sorun oluşturmuştur. Son dönemde ortaya çıkan huzursuzluk ve anarşi durumunun dile gösterilen hürmetsizlik, farklı dillerin ülkede hakim olması gibi sorunlardan kaynaklandığı vurgulanmıştır. Dilde birlik olmadığı zaman duygular ya da kavrayışta da bir birlik olmayacağı dile getirilmiştir³⁷⁷. Konya'da yapılan kutlamalarda da dilde birlik vurgusu yapılmıştır. Dilde birliğin aynı zamanda duygularda birliği beraberinde getireceği bildirilmiştir. Cumhuriyetin gelecek nesillere seslenme mahiyetinde olan bir kutlama konuşmasında “*Şimdi de Öz Türkçe bir dil yapmak için çalışıyoruz. Evde, okulda, çarşıda, pazarda, her yerde Türkçe konuşup Türkçe yazacaksın. Bizim çektiğimiz zorlukları sen görmeyeceksin. Sana ne Arap ne de Acem bundan sonra kullandığın dil benim diyemeyecek. Ey Türk çocuğu ne mutlu sana dili bir olan ulusun kalbi de bir olur*” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere yabancı kelimelerden arındırılan, alfabenin değiştirilmesi ile daha açık ve anlaşılır hale gelen dilin yaygınlaştırılması ana hedeftir³⁷⁸.

Bir ülkede “*budunluk*” özelliğinin sürmesi için muhakkak öz dilin kullanılması gerektiği tezi arkasında durulmuştur. Öz dil kullanılmadığı takdirde duyguların ifadesi ve ortak hislerin paylaşımı konusunda sorunlar çıkacağı iddia edilmiştir. Örneğin Nedim ya da Baki gibi şairlerin eserlerinde vermek istedikleri duygunun net olarak anlaşılmasının sebebi, şairlerin değil dilin anlaşılmazlığıdır. Edebiyatta ve devlet

³⁷⁵ CHP İzmir Halkevi tarafından hazırlanan İzmir'de dil bayramı kutlamalarını anlatan yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.103.2. s.3

³⁷⁶ CHP İzmir Halkevi tarafından hazırlanan İzmir'de dil bayramı kutlamalarını anlatan yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.103.2. s.8.

³⁷⁷ CHP İzmir Halkevi tarafından hazırlanan İzmir'de dil bayramı kutlamalarını anlatan yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.103.2. s.9

³⁷⁸ Konya Halkevinde Dil Bayramı kutlamalarında yapılan 25 Ağustos 1936 tarihli konuşma metni, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu:1169.105.3 s.105.

işlerinde Öz Türkçe kullanılmadığı için seneler içerisinde unutulmuştur³⁷⁹. Bu değer görmeme durumunun lengüistik bakımdan verdiği hasarın yanı sıra ulus arasında bağların zayıflamasına da neden olduğu iddia edilmiştir. Bir ulusu bir arada tutan ve duygu birliğini sağlayan hususların başında dil birliği gelmektedir. Dil birliğinin öneminin daha net anlaşılması adına Ziya Gökalp'in dizelerine de kutlama metinlerinde ve kutlama günü çıkan gazetelerde sıklıkla yer verilmiştir. Bu dizeler dil birliğinin önemini vurgularken bu hedefe aykırı adımlar atan gruplar hakkında bir tespite yer vermektedir.

“Turanın bir ili var
Ve yalnız bir dili var
<Başka bir dil var> diyenin
Başka bir emeli var”³⁸⁰

Kutlamalarda yer verilen “*Türk dilini Türk milleti, Türk milletini de Türk dili yaratmıştır*” sözü o dönem hakim olan bakış açısını anlamak adına oldukça önemlidir. Türkçenin tahrip edildiği ve yabancı sözler ile zarar gördüğü dönemlere bakıldığında zaman aynı şekilde Türklüğün de zarar gördüğü iddia edilmiştir. Bu bağlamda iddia edilen bir diğer nokta da dilini unutan ulusların milliyetlerini de unutacaklarıdır³⁸¹. Türkçenin Osmanlı İmparatorluğu’nda beğenilmediği, hatta Türklüğün söylenmekten imtina edilecek bir nitelik olduğunu vurgulayanlar vardır. Bu hor görme durumu, Türkçeyi bir edebiyat dili olarak görmemeye neden olmuştur. Türkçe sadece Halk ozanlarının dizelerinde kendini sürdürmüştür. Kutlamalarda hor görülen bu dilin ve edebiyatın aslına bakılırsa ne derece nitelikli olduğunu yansıtmak için Karacaoğlu’dan Yunus Emre’den dizelere yer verilmiştir³⁸². İmparatorluk döneminde yazılan şiirlerde özellikle Arabi ve Farsi unsurların ön planda tutulduğu ve bunun saraya yakın durmak için atılan bir adım olduğu iddia edilmiştir. Bazı şiirlerde Öz Türkçe kelime bulmak dahi olanaksız hale gelmiştir. Bu durumun temel sebebi ise Öz Türkçe kullanımının yavan bulunmasıdır. Kutlamalarda Türkçeyi aşağı gören bu

³⁷⁹ Bitlis Dil Bayramı Kutlamaları Hakkında Yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.96.3 s.5-8.

³⁸⁰ “Dil Bayramı”, **Ulus Sesi**, nr:435, 26 Eylül 1936, s.2.

³⁸¹ Bitlis Halkevi Başkanlığı tarafından C.H.P. Genel Sekreterliğine gönderilen 21 Ekim 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.96.3. s.11.

³⁸² CHP Bergama Halkevinde Dil Bayramı Kutlamalarında yapılan 26 Eylül 1936 tarihli konuşma, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.103.2 s.51.

anlayış “*sakat*” olarak nitelendirilmiştir³⁸³. Hatta bazı kutlama metinlerinde Osmanlı İmparatorluğu’nda kullanılan dilin karmaşıklığının asıl sebebi olarak, Türklüğün unutturulmak istenmesi gösterilmiştir. Türkçe değer görmeyecek, ilerleyen aşamalarda da Türkler Türklüğüne yabancılaşacaktır³⁸⁴. Edebiyattan başlayarak dilin odak noktası olduğu birçok konuya kadar, Türklerin benimsediği ve sahip olduğu değerler ve zevkler ile uyum içerisinde olmayan bir tablo ortaya koyulmuştur. Bunun örneği ise Divan edebiyatıdır. Divan edebiyatının, seçkinler tarafından benimsenmiş bir edebiyat dalı olduğu belirtilirken halkın bu edebi türün tam tersi olan varsağı, koşma ya da türkü gibi alternatiflerde kendi yansımaları bulabildiği belirtilmektedir. Adı geçen bu halk edebiyatı türlerinde “*halkın ruhu daha saf halde göze çarpıyordu*”³⁸⁵.

Dil Bayramı’nda kutlama yapılan illerde kurultayda okunan metinler radyodan kutlamaya katılan halka dinletilmiştir. Kutlamaların büyük bir kısmında radyo kullanılmıştır. Kutlamalarda dil ile toplumsal tabakalaşmanın birbiri ile ilişkili biçimde ilerledikleri vurgulanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda dilin bu kadar anlaşılabilir hale gelmesinin asıl sebebi olarak iki sınıfın birbirinden kopukluğu gösterilmiştir: halk tabakası ve yüksek tabaka. Dilden yola çıkılan bu harekette temel amaç her vatandaşın birbirini anlayabileceği toplumsal kopuklukların en az seviyede kaldığı bir sosyolojik yapı oluşturmaktır³⁸⁶. Yönetimde benimsenen halkçı bakış açısı ile Türkçenin sade, açık, anlaşılır ve yaygın hale gelmesi arasında bir bağlantı kurulmuştur. Bu şekilde halk ve aydınlar arasında oluşabilecek bağ kopukluklarının ortadan kaldırılması ve yenilerinin oluşmasına meydan verilmemesi temel amaçtır. Bu örneğe daha net yer verilen kutlama ise Edirne Dil Bayramı etkinlikleri olmuştur. “*Dil ruhu düşünceyi gösterir tam bir mahsul olduğuna göre bir memlekette birkaç sınıf dili bulunması birkaç sınıf insanın bulunması demektir*” ifadeleri dil ve toplumsal sınıfların yakın bir bağ içerisinde olduğunu yansıtmaktadır. Yeni teşkil olan genç cumhuriyette üst ya da alt sınıf gibi kavramların asla geçerli olmadığı vurgulanmıştır.

³⁸³ 1936 senesi İzmir Dil bayramı kutlamalarında yapılan konuşma, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.103.2 s.64.

³⁸⁴ Konya Halkevinde 1936 senesinde yapılan Dil bayramı kutlamalarında CHP ilçe başkanı Agah Ünver tarafından yapılan konuşma, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 s.74.

³⁸⁵ Konya Akşehir Halkevinde 1936 senesinde yapılan Dil bayramı kutlamalarında yapılan konuşma, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 s.83.

³⁸⁶ CHP Bilecik Halkevi Yönetim Kurulu Başkanlığı’ndan C.H.P. Genel Sekreterliğine gönderilen 28 Ağustos tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.96.1. s.2.

Türkçe çevresinde şekillenen toplumun farklı sınıfsal tabakaları değil ortak bir zeminde buluşabilen bir topluluğu yansıttığı görülmektedir³⁸⁷. Diller ait oldukları ulusların düşünce tipleri, yöntemleri ve uygulamaları hakkında fikir verir. Bu nedenle Atatürk döneminde dil konusunda yapılan çalışmaların sadece lengüistik bir adım olarak değil, aynı zamanda devrimler ile özdeşleşen, yönetimden bağımsız ya da pasif olmayan bir halkın oluşması için en temel kıstaslardan biri olarak değerlendirilmesi gerekecektir. “*Her dil onu konuşanlar ve yazarlardan özgü bir düşünme çeşidi yaratır. Bir Türk ile bir Alman’ın, bir Arap ile bir Fransız’ın düşünceleri birbirine uymaz. Aynı dil konuşan ve yazar uluslar başka düşünüşe adamlardır. Şu halde yabancı sözlerle öz dili bozulmuş ulusların kültürü, düşünüşü, benliği bozulmuş demektir*” ifadeleri dilde yapılan değişikliklerin zeminini ideolojik bir veçheyle anlamak için fırsat vermektedir³⁸⁸.

Dil Bayramı kutlamalarında dilde sadeleşme atılımının belirli bir sınırı zorladığı ve amaçlananın da ötesinde bir zorlamayı ortaya çıkardığı fark edilmektedir. Örneğin 1935 senesinde Bitlis’te yapılan Dil Bayramı kutlamalarını bildiren raporlarda şu ifadeler dikkat çekmektedir: “*Dil Bayramına rastlayan 26/09/1935 Perşembe günü yapılan çağray üzerine hükümet işyarlarından, sosiyeteler oruntaklarından ve okullar öğretmenlerinden katınç olarak saat on dörtte halkevinde bir toplantı yapılmış ve daha önce saptanmış program üzerine erginlik marşile bayram töreni açılmıştır*”³⁸⁹. Oruntak ve çağray gibi kelimeler Öz Türkçe kullanımının vurgulanması maksadı ile tercih edilmiştir. Bu çabanın asıl amacı dili sadeleştirmek ve dilin öz değerini ortaya çıkarmak iken çabaların dili daha anlaşılmaz kılma gibi beklenmedik bir şekilde sonuçlandığı verilen bu basit örnekten dahi anlaşılmaktadır.

Edirne’de 1936 senesinde yapılan kutlamalarda metinlerin ana teması; dili kaybolmuş bir ulusun yok olmaya mahkum olmasıdır. Bu açıklamalar yapılırken dilin en az ordu kadar önem arz ettiği üzerinde durulmuştur. Örneklendirmeler yapılarak ortaya koyulan iddianın temellendirilmesi yapılmaktadır. Bu tezde kullanılan örnek ise

³⁸⁷ CHP Edirne İl Yönetim Kurulundan CHP Genel Sekreterliği Yüce Katına gönderilen 27 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.99.3 s.18.

³⁸⁸ “Atatürk Devrimi İçin Atatürk Dili Gerek”, **Ulus Sesi**, nr: 148, 24 Ağustos 1936,s.1.

³⁸⁹ Bitlis Halkevi şubasından C.H.P. Genel Sekreterliğine gönderilen 30 Eylül 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 17.88.3. s.2.

II. Katerina zamanında, Lehistan'ın ortadan kaldırılmasının sonrasında siyasal, ekonomik ve kültürel bir baskı altında kalmasına rağmen yeniden dirilme fırsatını öz diline sahip çıkarak yakalamış olmasıdır. Örneklerden bir diğeri de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ve yeni kurulan ülkeler ile bağlantılı şekilde sunulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu hükmü altında olan Bulgarlar ve Yunanların yeniden kendi devletlerini kurarken en temel destekleyici sebepleri, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında oldukları zaman diliminde dillerini kaybetmemiş olmalarıdır³⁹⁰. Verilen ana örneklerden bir diğeri ise Asuriler olmuştur. Asuriler dillerini kaybetmeleri sebebi ile güç kaybetmeye mahkum hale gelmişlerdir.

Edirne'deki kutlamalarda ana amaca dair net açıklamalar yapılmıştır; kozmopolit ya da melez değil ulusal bir dilin oluşturulması dil devriminin odak noktasıdır. Bu noktada asıl dikkat çeken söylem ise “*masonluğu, vatansızlığı hatırlatan karakersiz sözlerin büyük Türk lüğatinde yeri yoktur*” ifadeleridir. Çanakkale'de, Sakarya'da, Lozan'da ve Montrö'de elde edilen zafer, dil alanında da sonunda başarıyla elde edilecektir³⁹¹. Dil alanında yapılan çalışmalar sayesinde kafa ve ruh bağlamında toplum bağımsız kalacak ve yabancı – aşağı çeken bağlantılardan azade olacaktır. Bu bağımsızlık aynı zamanda Türk ulusunun benliğini inşa edecektir. Bu alanda yapılan bazı çalışmalarda Arap ve Fars diline ait olan terimlerin kaldırılmasının İslam dini karşıtlığı olarak gösteren açıklamalar bulunmaktadır. Hatta atılan bu adımların sekülerleşmenin bir parçası olduğu ve dilde yapılan değişiklikler ile seküler bakış açısının yerleştirildiği iddia edilir. Kemalist kimlik anlayışının temellerinin atılması için gösterilen bir çaba olduğu üzerinde durulur³⁹². Dikkat edilmesi gereken nokta ise, Arapça kelimelere karşı gösterilen tepkinin aynı şekilde Fransızca kelimelere karşı da gösterildiğidir. Hatta Tanzimat Dönemi bu nedenle sıklıkla eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Arapça ve Farsça kelimelere gösterilen tepkinin külliyen din ile bir bağlantısının olduğunu düşünmek bu nedenle hatalı bir değerlendirme olacaktır³⁹³.

³⁹⁰ CHP Edirne İl Yönetim Kurulundan CHP Genel Sekreterliği Yüce Katına gönderilen 27 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.99.3 s.26.

³⁹¹ CHP Edirne İl Yönetim Kurulundan CHP Genel Sekreterliği Yüce Katına gönderilen 27 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.99.3 s.3-4.

³⁹² Yılmaz Bingöl, “Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.1, C.59., 2004, Ankara, s.30-31.

³⁹³ CHP Edirne İl Yönetim Kurulundan CHP Genel Sekreterliği Yüce Katına gönderilen 27 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.99.3 s.11.

Kutlamalarda Türk dilinin ne kadar kıymetli olduğuna dair bölümlere yer verilmiştir. Öne sürülen bu görüşleri temellendirmek için Güneş Dil Teorisi ana kaynak olarak kullanılmıştır. Kutlama metinlerinde, Güneş Dil Teorisine dair detaylar yer almaktadır. Bu teori üzerinden, Türkçenin nasıl doğduğundan başlayarak hangi dillerin atası olduğuna kadar birçok detayı içerisinde bulunduran kapsamlı bir açıklama şekillendirilmiştir. Güneş Dil Teorisi ile benimsenen ana amaç ortaya koyulan Türk Tarih Tezi'ni desteklemek, köken ve biçim bakımından sözcüklerin çözümlenmesini sağlamak ve sonuç olarak da Türkçenin zenginleştirilmesi amacına hizmet etmektir³⁹⁴. Kutlamalarda da bu amaca riayet ederek Güneş Dil Teorisi temel manada ele alınmıştır. Çalışmamız kapsamında Türk Tarih Tezi'ni destekleyici bir rol üstlenen Güneş Dil Teorisi müstakil bir başlık olarak incelenmeyecektir.

Türkçenin doğru ve açık şekilde konuşulması, millet olma yolunda atılacak en önemli adımdır. Edirne'de yapılan kutlamalarda dile getirilen; *“Türklüğünü bize Fransızca iddia eden birisi o iddiasında ne kadar iddia etse, o iddiasında ne kadar ısrar etse genel düşünceyi ikna edemez. Evinde çocukları ile karısı ile Türkçe konuşmayan, iş arkadaşları ile Türkçe münakaşa edemeyen birine nasıl Türk diyebiliriz?”* ifadeleri Türkçenin yaygınlaştırılmasının kutlamalarda da dikkatle ele alınan bir konu olduğunu yansıtmaktadır³⁹⁵. Benzer ifadelere 1936 senesinde İzmir'de yapılan Dil Bayramı kutlamalarında rastlanılmaktadır. Öncelikli olarak dilin toplum için ne kadar önemli olduğu vurgulanırken *“Dil bir ulusun özelliğinin sadık bir aynası ve ulusal varlığın ifadesidir. Evinde ve sair yerlerde Türkçe konuşmayan bir insana Türk demek her halde güçtür. Hatta Türkçesine yabancı unsurlar katarak ulusal dilin hareketlerini bozanlarda da Türklüğün azalmış olduğu görülür”* şeklinde keskin ifadelere yer verilmektedir. Yabancı kelimelerin kullanılmasının Türklüğün azalmasında bir etken olarak görülmesi sık rastlanan yaygın bir görüş değildir. İzmir'de yapılan kutlama konuşmalarında ulusal dil oluşturma, dili ıslah etmenin ve yüceltmenin aynı zamanda başka olumlu sonuçları olacağı belirtilmiştir. Bu sonuçların başında, kültürün yükselmesi ve edebiyatın ulusal bir hal alması gelir.

³⁹⁴ Ömer Demircan, Güneş Dil Teorisi, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.8, 2012, İstanbul, s.123.

³⁹⁵ CHP Edirne İl Yönetim Kurulundan CHP Genel Sekreterliği Yüce Katına gönderilen 27 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.99.3 s.25.

Ülkede hem eğitimin kolaylaştırılması hem de genelleştirilmesi için Türk dilinin ıslah edilerek daha yaygın hale getirilmesi bir zorunluluk olarak görülmüştür³⁹⁶.

“Türküm diyenin, bu toprak üzerinde ve bayrağımız altında Türk’e ait her şeyden bir Türk gibi istifade edenin artık başka lisanla konuşması ayıptır. Bu milletimize karşı büyük bir hakarettir. Arkadaşlar! Dilimizi konuşmak suretiyle milli hislerinin zayıflayacağından ve aramızda eriyip gideceklerinden korkanların artık aramızda yeri yoktur. Kanunun kendilerine Türk dediği milletlerin, kendilerine verilen bu yüksek hakka layık olduklarını ispat etmeleri zamanı çoktan gelmiş ve geçmiştir. Güzel Girit’te güzel ev ve bahçelerini, kazançlı işlerini, yüzlerce senelik tatlı ve tarihi hatıralarını bırakarak yalnız kendi milleti arasında şanlı şerefli bayrağı altında yaşamak ve ölmek, vatanın milletin ve cumhuriyetin kendilerinden istediği en yüksek işleri görmek için ana vatana gelen koyu Türkoğlu Türk olan çalışkan, namuslu, kanaatkar ve cesur Giritliler! Yüksek gururunuzu kırar, hassas kalbinizi incitir korkusuyla sizlere, evde ve dışarıda artık Türkçe konuşunuz ve çocuklarınızı Türkçe konuşmaya alıştırınız demeyi lüzumsuz sayıyorum.”

Bu ifadelerinin yer aldığı konuşma metni, Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarının dil bayramının odak noktalarından biri olduğunu yansıtır³⁹⁷. Ayrıca bir kısmına yer verdiğimiz Muğla Dil Bayramı kutlama metninde yer alan bazı ifadeler, bugün ulus devlet modelini ele alırken tartışmaya konu olan ve eleştiri oklarına hedef olan detaylardandır. Datça’da yapılan bu konuşma değerlendirilirken öncelikli olarak, dil bayramı kutlama metinlerinin içeriklerinin düzenlenen ilin nüfus yapısına göre değişim gösterdiği bilinmelidir. Bir diğer nokta da verilen vatandaşlık hakkından bahis açılarak, Türkçe konuşmanın artık bir vazife olarak görülmesi ve verilen vatandaşlık hakkının bir nevi “*hak edilmesi*” anlamı da çıkarılmaktadır. Ayrıca Türk oğlu Türk gibi ifadeler tüm Dil Bayramlarında yaygın şekilde kullanılmamıştır, fakat bazı illerde soy bağının vurgulandığını belirtmek gerekir.

Kayseri’de 1936 senesinde yapılan Dil Bayramı kutlama konuşmalarında yer verilen şu cümleler Türkçe konuşma konusunda ne derece hassas bir dengenin geçerli olduğunu bir kere daha yansıtmaktadır:

“ -Asırlardan beri ekmeği ile nimeti ile yaşayan bazı kimseler görüyoruz ve biliyoruz. Yüce Türk milleti ki bunları hiçbir zaman kendinden ayırmamış ayrılık gayrılık fikrini verecek isimleri kaldırarak onlara da Türk demişti. Bu yurt onları da öz evlat olarak bağrına basmıştır. Öyle ise kalplerinde kardeşlik beraberlik duygusunu besleyenler ulusal varlığın kökü temeli olan yalnız Türkçeyi konuşur. Evlerinde ayrı ayrı diller konuşan ve ana dil olarak çocuklarına başka lisan öğretmemelerini millet ve hükümet kendilerinden bekler. Şu sözlerimi sağlamak

³⁹⁶ CHP İzmir Halkevi tarafından hazırlanan İzmir’de dil bayramı kutlamalarını anlatan yazı **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.103.2. s.1.

³⁹⁷ CHP Datça İlyönkurul Başkanlığından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 28 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.107.2 s.34.

için umumi harpten sonraki Sevr Muahedesi'ni yaptıran o zaman o vakit ki İngiliz baş vekili ana yurdumuzun uzak diyarlarında konuşulan Türkçenin birbirine uymadığı ve binaenaleyh buralarda oturanların bir millet sayılmayacağı cihetle parçalanmalarının muvafık olacağını ileri sürmüş ve bu tezini arkadaşlarına da kabul ettirmişti. Ufak bir şive ve lehçe farklarından başka bir şey olmayan bu sudan ve bayağı iddianın her ne kadar değeri yoksa da dil birliğinin yaşamak ve ölmek üzerinde ne derece müessir olabileceğini bize açıkça anlatır ”.

Belirtilen bu fikirler Türkçe konuşma beklentisinin azınlıklar üzerinde kültürel bir asimilasyon yapmaktan ziyade, devletin varlığı ve birliğinin tesis edilmesi için atılan zaruri bir adım olarak görüldüğünü yansıtmaktadır. Dönem incelenirken özellikle bu kararların neden alındığı ve söylemlerin hangi tarihsel kümülatif karakter üzerinde geliştirildiği incelenmelidir. Aksi takdirde atılan bu adımların kültürel asimilasyon olarak görülmesi gibi, Atatürk Dönemi incelenirken mantıklı bir zemine oturtulmayan ve sadece elde bulunan dataları kanıtlama amacı ile türetilen yanlış yönlendiren düşünceler ortaya çıkabilir³⁹⁸.

Dil Kurultayı'nın yapıldığı mekan olan Dolmabahçe, sembolik bir öneme sahiptir. Özellikle geçmiş senelerde bir ülkenin topyekun iradesini ele almış olan bir merkez iken şimdi halkın temsilcilerinin bilim insanları ile beraber Türkçe için Dolmabahçe'de mücadele etmesi dikkate değerdir. Toplantı mekanı da kurultaydan çıkan kararlar kadar önem arz etmektedir³⁹⁹. Kurultay'ın Dolmabahçe'de yapılması ile alakalı yer verilen şu sözler bir sembol olarak ne kadar kritik olduğunu gösterir:

“-Bir zamanlar kurultayın toplandığı bu sarayda yalnız kanlı sultanların kızıl düşünceleri hüküm sürer, şehzadelerin mütegalibenin bir sınıf ya da zümrenin menafii görüşülür, gözetilirdi. Ve bu hesaba millet sömürülür, kemirilirdi. Buradan her gün biraz daha gürleşen bir zulüm taşırdı. Orada eski şairlerin, Nedimlerin methiyeleri terennüm edilir ve metodik bir sınıf ve zümre edebiyatı intişar ederdi ve milli cevher söndürülürdü. Yurttaşların düşünce ve tetkik fakülteleri durgunluğa mahkum edilir, kütleyi sürüleştirmeye uğraşırlar, çalışırlardı. Bugün Atatürk ulusal devletin keyfi bir devlet olmadığını göstererek yine o sarayda devlet adamlarını, öğretmenleri, kültürel adamları toplayarak tam aksine olarak ulus kütlesini her teki kalbini ve kafasını kullanır iç inanı ile birbirine bağlı bir topluluk olarak yaratmaya uğraşiyor, savaşıyor”⁴⁰⁰.

Dolmabahçe'nin bu kurultayda kullanılmasına dair Konya Dil Bayramı kutlamalarında yapılan konuşmada ise “*Atatürk bize bu sarayların, onların içindeki*

³⁹⁸ CHP Kayseri Halkevi Başkanlığından Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderilen 1 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.104.3 s.11.

³⁹⁹ Tire Halkevinden CHP Genel sekreterliğine gönderilen 28 Ağustos 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon kodu: 1168.103.2 s.19

⁴⁰⁰ CHP Kayseri Halkevi Başkanlığından Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderilen 1 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.104.3 s.18-19.

göz kamaştırıcı yerlerin, şayika ocağı için değil ulusun en önemli işlerini başarmak için yapıldığını anlatıyor ” ifadelerine yer verilmiştir⁴⁰¹. “Türk yedi sene dış duvar kapısında nöbet bekleyip, içine girmek değil kıyısından bakmaya cesaret edemediği Dolmabahçe’ye Öz Türkçenin özünü vermeye, özünü öz benliğini almağa gelmişti” cümleleri de değişen dengelerin en net ifadesidir⁴⁰². Osmanlı İmparatorluğu ve geçmiş dönemde izlenen politikalara dair gösterilen tepki dil çalışmalarında kendini hissettirmektedir. Bu nedenle Dolmabahçe Dil Kurultayı’nın yapıldığı bir mekan olmanın dışında aynı zamanda bir semboldür. Millet oluşumunun ve milleti oluşturan bireyler arasındaki bağın tesisini simgelediği ve dönemde geçerli olan hakim kavramların değiştiğini yansıtan emsalsiz bir noktadır.

Dil Bayramı kutlamalarında Osmanlı İmparatorluğu’na olumsuz eleştiriler mevcutken, geçmiş diğer Türk devletlerine de bir o kadar övgü bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin temel değerleri açıklanırken Dil Bayramlarında, özellikle kültür alanında yapılan reformlara kadar birçok noktada eski Türk devletleri örnek verilmekte ve tarihsel dayanak, temellendirme Osmanlı İmparatorluğu’ndan ziyade bu devletlere yapılmaktadır. Saf bir dilin oluşturulmasında dile karışmış olan Arapça ve Farsça ibarelerin kaldırılması gerektiği savunulmuştur. Burada dile dair yapılan çalışmalar ve cumhuriyetin diğer temel ilkeleri ve icraatları değerlendirilirken hakim olan yanlış bir algının da açıklığa kavuşturulması gerekir: kültürel alanda batı üstünlüğünün kabulü. Cumhuriyetin kültür alanında yapmış olduğu atılımlar bazı akademik çalışmalarda, batı uygarlığının “*topyekun kabul edilmesi*” olarak tanımlanmaktadır⁴⁰³. Batı uygarlığının yaşam biçimi bakımından bazı özelliklerinin cumhuriyete entegre edildiği doğru olsa da, dil konusunda oldukça net bir duruş sergilenmiştir. Bu alanda öncelik her zaman Türkçenin olmuştur. Kültürün temel taşı olarak tanımlanan dil konusunda Batının üstünlüğü kabul edilmemiş, Batı taklit edilmemiş bunun tam aksine dilden Batı etkisinin olabildiğince silinmesi amaç edinilmiştir. Dil alanında yapılan yeniliklerde ve dilin özüne döndürülmesi konusunda

⁴⁰¹ CHP Konya Ilgın İlçesinde yapılan dil bayramı kutlamalarında yapılan Ilgın ilçesi kaymakamı Salahattin Kıpçak’ın konuşması, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3. s.120.

⁴⁰² 1936 senesinde Mardin Dil Bayramı kutlamalarında Ortaokul öğretmeni Ziya Kılıçoğlu tarafından yapılan kutlama konuşması, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu:1169.107.1 s.36.

⁴⁰³ Mesut Erşan, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3, C.8, Aralık 2006, Afyonkarahisar, s.43.

da sadece Arapça ya da Farsçaya değil aynı zamanda Fransızcadan ya da diğer batı dillerinden giren kelimelere de aynı tepki gösterilmiştir. Ana kaynak olarak ise Orta Asya ele alınmıştır. Orta Asya'dan kök bulan Türklüğün yine bu kaynak ile özüne kavuşacağını savunan bir anlayış mevcuttur. Konya'da 1936 senesinde yapılan Dil Bayramı kutlamalarında geçen şu ifadeler durumu daha net anlatmaktadır: “ *Yunan medeniyeti eskidir dediler, yeni çıktı. Arap ve Acem medeniyeti dediler onlar da düne ait bir vaziyette görüldü. Daha daha ileri araştırmalarda nihayet Asya'dan doğan büyük bir medeniyetin ışığını sezdiler ve o büyük medeniyetin sahibi olan Türk ulusunu buldular*”⁴⁰⁴. Batıda yaşanan gelişmelere dair yapılan şu açıklamalar da objektif bir bakış açısı ile değerlendirme yapıldığına dair bilgi vermektedir: “ *Ne mutlu Türk ulusuna ki Avrupa'da manasız ve asılsız prensipler üzerinde uluslar birbirini yıkarken Türk ulusu büyük önderinin çevresinde toplanmış bütün acunu derin ve şümüllü bir bilgi davasına çağırmıştır*”⁴⁰⁵. Dil alanında atılan adımların diğer uluslar ile ortak noktaları olsa da Türkiye Cumhuriyeti'nde hakim olan adımların kendine özgülüğünün ön planda olduğu görülmektedir. Batıya öykünmek için bu adımların atıldığını belirtmek mantıklı olmayacaktır. Fakat yapılan bu tespit dil konusunda Avrupa'daki gelişmelerin takip edilmediği algısını oluşturmamalıdır. Bunun tam aksine birçok farklı Avrupa devletinde dilin millileştirilmesi alanında hangi adımların atıldığı yakından analiz edilmiştir. Bu konuda ilk adımı atan devletin İtalya olduğu üzerinde durulmuş, daha sonrasında Almanlar ele alınmıştır. Almanlar dini kitapları kendi dillerine çevirerek bu alanda önemli bir icraata imza atmışlardır. Fransızlar ve diğer Avrupa uluslarının da kendi milli dillerini yüceltmek için adım attıkları fakat buna karşın Türkçede bu tür bir gelişmenin cumhuriyetin inkılapları ile ancak mümkün olduğu belirtilmiştir⁴⁰⁶. Sosyal manada yapılan değerlendirmelerde Avrupa'nın oldukça dinamik bir durumda olduğuna yer verilmiştir. Bu dinamik Avrupa'ya ayak

⁴⁰⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Konya İl Yönetim Kurulu'ndan CHP Genel Sekreterliği Yüksek Katına gönderilen 22 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3. s.3.

⁴⁰⁵ CHP Konya Halkevi'nde 1936 Senesinde Dil Bayramının Dördüncü Gününde Babalık Dergisi Başyazarı Nazım Evren Tarafından Verilen Söylev, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 s.48.

⁴⁰⁶ Konya Halkevinde Üçüncü Dil Kurultayı kutlamalarında öğretmen Mustafa Yaldırım tarafından yapılan konuşma, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 : s.112

uydurabilmek ve rekabet edebilmek için atılan adımlara hız kazandırılması gerekir. Bu rekabet için “*kılıç değerinde bilgiye ihtiyaç olduğunu sezmiş*” bir ulus olmak şarttır⁴⁰⁷.

Türkçenin bu yabancı dillerden gelen kelimeler ile dolu yapısının özellikle devletin ilerlemesinin ve milletin yücelmesinin önündeki en büyük engel olduğu düşünülmektedir. Türkçenin seneler içerisinde düştüğü bu sorunlu durum “*Türk benliğini Türk varlığını hülasa Türk erginliğini öldüren bir dil*” olarak tanımlanmaktadır. Dil üzerine yapılan bu çalışmalar sayesinde dil içinde bulunduğu bu aciz durumdan kurtulacaktır. Kutlamalarda eleştiri oklarının hedefi olan uygulamalar sadece Osmanlı İmparatorluğu’na ait değildir. Aynı zamanda Selçukluların Farsçayı yoğun şekilde kullanması da eleştirilmiştir. Bu sorunlu durumun sonuç olarak ne kadar vahim neticelere varabileceği örnekler üzerinden belirtilmiştir. En vahim netice ise Türklüğün unutulmasıdır. Hatta Osmanlı İmparatorluğu’nda birçok talebenin Arap ve Fars kültürü arasında kaybolarak kendi milliyetini unuttuğu da dile getirilmiştir⁴⁰⁸.

Türklüğün unutturulması, dil ve istiklal arasındaki bağlantı anlatılırken kutlama konuşmalarında bir anekdota da yer verilmiştir. Bir Türk hakanı av için geziye çıktığında bir nehrin yakınlarında iki askeri kuvvetin mücadele ettiğini görür. Bu iki ordunun liderlerinin yanına gelmesi için davette bulunur. Gelen liderlere neden savaştıklarını sorar. Yakınlarda yer alan bir şehrin kime ait olacağını belirlenmesi için mücadele ettiklerini belirtirler. Türk hakanı boş yere kan dökülmemesini ve bu durumun kendi hakemliğinde çözüme kavuşturulmasını teklif eder. Bu teklifin sonrasında paylaşılamayan şehirde araştırmalar yapar. Bu araştırmalarda şehrin halkının kullandığı dili tespit eder. Bunun akabinde şehirde hakim olarak kullanılan dil hangisiyse şehir o topluluğa aittir açıklamasını yapar. Bu şekilde dil ile devletin bekasının ne derece iç içe olduğu bir kere daha yansıtılmıştır⁴⁰⁹. Dilin önemi, değeri, yaygın bir biçimde kullanılmasının hangi kritik hususlara sebebiyet verdiği konusunda

⁴⁰⁷ CHP Konya Halkevi’nde 1936 Senesinde Dil Bayramının Dördüncü Gününde Babalık Dergisi Başyazarı Nazım Evren Tarafından Verilen Söylev, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 s.47.

⁴⁰⁸ Cumhuriyet Halk Partisi Konya İl Yönetim Kurulu’ndan CHP Genel Sekreterliği Yüksek Katına gönderilen 22 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3. s.7-8.

⁴⁰⁹ Konya Halkevinde Üçüncü Dil Kurultayı kutlamalarında öğretmen Mustafa Yaldırım tarafından yapılan konuşma, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 : s.115.

halkın aklında daha net bir resim canlanması için Dil Bayramı kutlamalarında bu tür anekdotlara ve örneklere sıklıkla yer verilmiştir.

Kutlamalarda dil devrimi ve Türkçe üzerine yapılan çalışmalara karşı olan gruplara da yanıt verilmiştir. Bu gruplara yanıt verilirken ifade edilen şu sözler bakış açısını net şekilde yansıtır: *“Diyenler var ki bugün dilsiz gibiyiz, konuşamıyoruz. Bunlar neye benzerler bilir misiniz? Daima oturmaya alışmış bir kişiye koş demeye...Koş kelimesinin ona verdiği sıkıntı ve ıstırap acaba gözümüzden kaçır mı?”*⁴¹⁰. Kullanılan bu ifadelerden yapılan çalışmaların tüm kesimler tarafından benimsenmediği anlaşılmaktadır. Yapılan bir diğer açıklama da bir soru üzerinden ortaya koyulmuştur. *“Denilecek ki, dil hars nev’inden olduğu için müşterek olmuyorsa değiştirilmez de, nasıl oluyor da dil devrimi yapılıyor? Konuştuğumuz dil kaldırılıyor da yerine başkası getiriliyor?”*. Bu sorulara verilen yanıt ise dilin kaldırılmadığı bunun tam aksine Öz Türkçe olan temel kaynağın değeri ve özgünlüğünün ortaya çıkarılması için çaba sarf edildiği yönünde olmuştur. Hatta Osmanlıcanın yapay bir dil olduğu ve bu farklı unsurlardan bir araya gelen yazı dilinin bir dil olarak hakikaten belirtilebilmesi için öncelikle Osmanlı adını taşıyan bir ulusun varlığının temel koşul olduğu üzerinde durulmuştur. Bu nedenle dilin kaldırılması değil, halkın gerçek dili olan Türkçeye gereken önemin sonunda verilmesi olarak süreç tanımlanmıştır⁴¹¹.

Dil çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi için halkın büyük bir arzu ile sürece dahil olması en temel niteliklerden biridir. Özellikle lisanın bir bireyin malı değil halka mal olan bir değer olması üzerinde durulur. Halkın her ferdinin görev ve sorumluluğu inkılap dahilinde atılan adımlara candan katkı sağlanmasıdır. Dil tanımlanırken ve çalışmalara dair yorum yapılırken kullanılan şu ifadeler bireylere düşen vazife hakkında fikir sunmaktadır: *“Bir ihtiyat meselesidir. İşte bize düşen vazife bu ihtiyadı çabuk kazanmak olacaktır. Çünkü lisanın yaşaması için aynı lisanı Türk vatandaşlarının anlaması, kullanması gerekir. Dilin evrensel olmasını candan arzu etmeliyiz. Mesela; okul kelimesini yaşatmak için her zaman her vatandaş mektep sözü*

⁴¹⁰ CHP Konya Halkevi’nde 1936 Senesinde Dil Bayramının Üçüncü Gününde Yapılan Toplantıda İş Bankası Memuru Ekrem Öcal Tarafından Verilen Söylev, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3 s.42.

⁴¹¹ CHP Samsun Halkevi Yönetim Kurulu Başkanlığından CHP Genel Sekreterliği Yüksek Onuruna gönderilen 4 Eylül 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu:1170.108.2 s.45

yerine kullanması lazım ve kafidir. Demek istiyorum ki lisanın ulusallaşması cemiyetin bünyesine karışması için bütün yurttaşların bu işi benimsemesi şarttır”⁴¹². Vatandaş ile iş birliği içerisinde olunan bir süreç yönetimi hedeflenmiştir. Dile dair yapılan çalışmalarda hedef el birliği ile ortak bir zemin oluşturulmasıdır. Dil Bayramı kutlamalarında Vatandaş Türkçe Konuş vurgusu sıklıkla yapılırken aynı zamanda nasıl bir Türkçe konuşulması gerektiğine dair de açıklamalara yer verilmiştir. Türkçenin yaygınlaştırılması sağlanırken aynı zamanda daha standart ve ortak bir dil formunun oluşturulması hedeflenmektedir.

Dil Bayramı ve kutlamalara dair değerlendirmeler yapılırken çalışmamızdaki odak noktamız Türkçe üzerinde yapılan icraatlar ve belirlenen hedeflerdir. Vatandaş Türkçe Konuş kampanyaları çerçevesinde inceleme yapıldığında dil devriminin ve dile dair atılan adımların, Türkçenin yaygınlaştırılmasının sadece azınlıkları ya da ana dili farklı olan vatandaşları hedef almadığı anlaşılmaktadır. Kutlamaların bir kısmında Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarına da atıfta bulunulmuş ve ek olarak Vatandaş Türkçe Düşün Türkçe Duy ifadeleri de eklenmiştir⁴¹³. Türk soyundan gelen ve ana dili Türkçe olan kişiler de dile dair yapılan çalışmaların ana öznesi olarak değerlendirilmektedir. Dil bayramında kullanılan ifadeler ülkede ortak bir zemin hazırlanmasına dair atılan adımların iletişimsel boyutunu ifade eder. Dil konusundaki hassasiyetin ne derece yüksek olduğunun anlaşılması, Türkçe konuşmaya verilen önem ve cumhuriyetin temel parçası olan vatandaş üzerinden Türkçe konuşmaya biçilen işlevin anlaşılması adına, Dil Bayramı kutlama metinlerinin önemi ortadadır.

4.Doğu İllerinde Türkçenin Yaygınlaştırılmasına Yönelik Çalışmalar

Güneydoğu Anadolu’da yapılan dil bayramı kutlamalarında Kürtçe kullanımından ziyade Türkçeye ağırlık verilmesi gerektiği konusunda uyarılar yer almaktadır. Kürtçe; Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyaları kapsamında basında derlediğimiz haberlerde görece az tepki gösterilen dillerden olmuştur. Kampanya sırasında çıkan haberler, daha ziyade Fransızca, Yahudice, Rumca, Ermenice gibi dillerin konuşulmasına tepki

⁴¹² 1936 senesinde Konya dil bayramında yapılan kutlama konuşması, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu:1169.105.3 s.131.

⁴¹³ 1936 senesinde Muğla dil bayramında Ortaokul öğretmeni Tahir Hayrettin Tolga tarafından yapılan kutlama konuşması, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu:1169.107.2 s.15.

gösterildiğini kanıtlamaktadır. Fakat Hakkari’de yapılan 1941 senesi dil bayramı kutlamalarında Kürtçe kullanımına dair bazı uyarılara yer verilmiştir. Kürtçe kullanan kişilerin görüldüğü zaman uyarılması gerektiği bildirilmiştir. Hatta kutlama metninde şu ifadeye yer verilmiştir: “*bu muhitte Türkçe konuşturma ve Türkçe alıştırma savaşı başlatmış bulunuyoruz.*” Bu savaş ifadesi sadece Hakkari’de yapılan kutlamalara özgü bir terim değildir. Diğer birçok ilde de dil devriminin adımlarını tamamlamak ve Türkçe konuşulmasını yaygınlaştırmak amacı ile sarf edilen çabayı nitelemek adına kullanılan bir terimdir⁴¹⁴.

Doğu illerinde Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin dil bayramı kutlama metinlerinde net detaylara yer verilme dahi halkevi raporları bu konuda aydınlatıcı bir nitelik taşımaktadır. Hakkari Halkevi raporları dil konusunda bölgenin nasıl bir analize tabi tutulduğunu açıklar niteliktedir. Halkevinin Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi tarafından yapılan değerlendirmede şu ifadeler yer bulmaktadır:

“Muhitin dil bakımından istimal etmekte olduğu fonetiği muhtelif birkaç lisanın halitasından başka bir şey değildir. Muhit bilhassa dil inkılabına ve bununla birlikte harf inkılabına çok muhtaçtır. Hemen her gün resmi müessesata işlerini takip için uğrayan eşhas esefle kayda değer ki, memur olan Türk kardeşlerinin karşısında aralarında bir parçacık olsun Türkçe bilen, hemşerilerinin delaletiyle meramlarını anlatmaktadır. Bilhassa mahkemeler her gün ve her zaman bu müşkül vaziyetin esiridirler. Bu gün Hakkari merkezinde mevcut olan halkın yüzde sekseni Türkçe bilmiyor. Bilenler de buraya memleket vazifesini ifa için gelenlerle kaynaşanlardır.”⁴¹⁵

Hakkari Halkevi raporunda Türkçenin yaygınlaştırılması için yapılan çalışmaların başarısız olduğu, fakat çaba harcanmaya devam edildiği belirtilmiştir. Türkçe öğrenmeye dair yaşanan başarısızlığın daha net ifade edilmesi için şu cümleler kullanılmıştır: “*Kültür dairesinden alınan istatistiklere nazaran 1938-1939 ders yılı içerisinde, merkezle birlikte Beytüşşebap, Yüksekova, Şemdinli kazalarıyla Çukurca okulunda bulunan ve okuyan çocukların erkek ve kız yekunu 125dir. Vilayetin nüfusu ise 36750dir. Buna nazaran okuyanların dolayısıyla dil öğrenenlerin adedi 294 kişide 1 kişidir.*” Bu açıklamaların yapılmasından sonra halkevinin öz lisan Türkçenin

⁴¹⁴ CHP Yüksekova Kazası Halkodası Reisliğinden CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına gönderilen 29 Eylül 1941 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0, Fon kodu: 1168.101.3 s. 1-4.

⁴¹⁵ Hakkari Halkevinin 20 Ocak 1939 tarihli Altı Aylık İkinci Raporu, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 985.817.3. s.2.

konusulmasına dair mecburiyet duygularının gelişmesi için çalışmalarını sürdürmeye devam ettiğini bildirmiştir⁴¹⁶.

Mardin Halkevi raporlarında Dil Kolunun faaliyetlerinin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

“Mardin Halkevi özel bir durum ile karşı karşıya gelmiştir. Mardin’de yabancı dil ile konuşan ve Arıkanlı Türk olan yurttaşa kendi suçu olmayan bir çok sebepler (Irak ve Suriye ile komşuluk, Bağdat’a bağlanma, çöl ve Arap aşiretleriyle ekonomik ilintiler, bunlardan daha baskın olarak padişahların Mardin ve çevresinde hakyerlerinde Arapçanın resmi dil olarak kullanılması hakkındaki fermanları) yüzünden ihmal ettiği, unuttuğu ana dilini yeniden öğretmek. ”

Mardin’de açılan Türk Dili Yayma Kurulu kapsamında çalışan kişiler savaştı olarak tanımlanmıştır. Buna dair detaylı tablolara yer verilmiştir. Savaştı olarak adlandırılan görevlilerin kaç kişi üzerinde uğraştığı hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca Kumuk ve Artukluların çocukları olarak adlandırılan Mardinlilerin kullandıkları dilde Öz Türkçe birçok farklı tabirin yer aldığı vurgulanmıştır. Bunlar Dil Kolu tarafından tespit edilerek 242 adet fiş oluşturulmuştur⁴¹⁷.

Mardin Halkevi raporlarında da Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin atılan adımlar yakından takip edilebilmektedir. Mardin Halkevinin Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi’nin Türkçenin yaygınlaştırılmasına dair giriştiği çalışmalar şu cümleler ile ifade edilmiştir:

“Mardin’de özel bir durum olan yabancı dil ile savaştı, Türk kültürünün ancak Türk diliyle yayılacağına inanmış Türk dilini yaymak ödevini en önde ve ilk sırada başaracağı önemli bir iş olarak saptamıştır. Bütün halk kurullarını, urayı, devlet kültür örgütlerini yardımına çağırarak bu yıl 39 komite ve 16 şube toplantısı yapmış, cezaevindeki dil dersleri içinde olmak üzere 137 ders vermiş, 6 tane dil kursu açmış, kazalarda 6 tane Türk Dili Yayma Kurumu açmıştır.”⁴¹⁸

Siirt’te Türkçe bilmeyen halka Türkçenin layıkıyla öğretilmesi için dershaneler açılmıştır. Bu dershanelere ilkokul tahsilini çeşitli sebepler ile bitirmemiş yurttaşlar devam etmiştir. Siirt’te Halkevinin atmış olduğu adımlar açıklanırken kullanılan ifadeler oldukça dikkat çekicidir: *“Evimiz bu yılki çalışmaları ile hedefi olan yurttaşları samimi bir çatı altında toplamak, onlarda fikir birliğini meydana getirmek,*

⁴¹⁶ Hakkari Halkevinin 20 Ocak 1939 tarihli Altı Aylık İkinci Raporu, **BCA**, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 985.817.3. s.3.

⁴¹⁷ Mardin Halkevinin Bir Yıllık Çalışmaları (31/12/1934-15-12-1935), **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 989.830.2. s.13-16. Alıntıda geçen hakyeri kelimesi mahkeme anlamına gelmektedir.

⁴¹⁸ Mardin Halkevinin 31 Aralık 1934- 15 Aralık 1935 tarihleri arasındaki çalışmalarının rapor özeti, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 989.830.2.s.10.

devrim ve cumhuriyet sevgisini gönüllere sindirmek, dimağlardaki eskilikleri yavaş yavaş gidererek modern hayat telakkisini kökleştirmek, yurttaşların kültürünü yükseltmek.”⁴¹⁹

Mardin’de atılan adımların bir benzerine de Diyarbakır’da rastlanmaktadır. “*Türkçe bilmeyen köylülerimize Türkçe öğretmek ve Türkçe bilenlerin de yurt bilgilerini artırmak maksadı ile Diyarbakır’a bağlı sekiz nahiye köylerinde Öz Türkçe ile Yurtbilgisi müsabakaları açmıştır.*” Yapılan bu yarışmalarda dereceye giren kişilere nakdi ödüller verilmiştir. Yarışmaların Türkçenin öğrenilmesine dair hevesi artırdığı belirtilmiştir⁴²⁰. Bu yarışmanın bir diğer benzeri de şu şekilde düzenlenmiştir: “*42 Türkçe bilen köylüyü hiç Türkçe bilmeyen elli beş köylüye hoca tayin edilmiştir. Altı ay sonunda müsabakaya iştirak edenler arasında imtihan yapılacak en iyi Türkçe öğrenenle öğretene dörder öküz hediye verilecektir.*”⁴²¹ Diyarbakır, Mardin, Hakkari gibi illerde halk arasında Türkçe konuşmanın yaygınlaşması için çalışmalara hız verilirken bazı illerde de Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinin henüz kurulmamış olması, tüm illerde eşit şekilde ve topyekun sarf edilen bir çabadan söz edilemeyeceğini göstermektedir. Örneğin Muş; Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi 1936 senesi itibari ile henüz teşkil edilmemiş illerden bir tanesidir⁴²².

Tunceli de Türkçe faaliyetlerine dair detaylı adımların atıldığı merkezler arasında yer almaktadır. Tunceli Halkevi raporu kapsamında Çemişgezek kaza merkezinin dil yapısı hakkında detaylı bir analiz yapılmıştır. Kaza merkezinin dil yapısı açıklanırken şu ifadeler yer verilmiştir: “*Kasaba halkı tamamen Türkçe konuşuyor, merkez köylerinden dördünün bir kısmı Sükkani Şavak lehçesi ile, Başvartınik nahiyesi köyleri kamilen diğer iki nahiye de iki köy Zaza, beş köy de Şavak lehçesi kullanmakta olduğuna göre kaza halkının büyük ekseriyeti (%95i) Türkçe konuşmaktadır.*”⁴²³

⁴¹⁹ Siirt Halkevi İdare Heyeti tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 25 Aralık 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 990.833.1, s.2.

⁴²⁰ CHP Diyarbakır Halkevi Başkanlığından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 23 Aralık 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 984.814.2, s.10.

⁴²¹ CHP Diyarbakır Halkevi Başkanlığından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 23 Aralık 1935 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 984.814.2, s.13-14.

⁴²² Türkiye Cumhuriyeti Muş Halkevi Başkanlığından Cumhuriyet Halk Partisi Yüksek Katına gönderilen 18 Ocak 1936 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 989.830.4, s.28.

⁴²³ Cumhuriyet Halk Partisi Elazığ Bölge Müfettişliği tarafından CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına gönderilen 12 Temmuz 1941 tarihli yazı, **BCA**, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 1003.874.1, s.14.

1940lı yıllarda yapılan bu analizler Türkçe konuşmaya verilen önemin sürdüğüne dair ipuçları sunmaktadır.



SONUÇ

1928 senesinde Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından düzenlenen Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası ana dili Türkçe olmayan kişilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Türkçeyi kullanması yönünde talepleri içermektedir. Atılan adımlar siyasi ve toplumsal olaylar ile zaman zaman hız kazanırken bazı dönemlerde de yeni gelişmeler ile ikinci planda kalmıştır. Fakat 1928'de başlayan kampanyanın uzantılarının ve farklı versiyonlarının 1940lara kadar devam ettiği görülmektedir. Kampanyanın bu şekilde devam etmesi topyekun bir başarının elde edilemediğinin de ana kanıtlarındandır. Kampanya ilerlerken sloganlar, istekler ve şikayetler temelde aynı kalmıştır. Azınlıkların Türkçe konuşması, ana dili Türkçe olan vatandaşların yalın ve duru bir Türkçe kullanması, topluma açık olan mekanlarda Türkçe konuşulmasının zorunlu hale getirilmesi, bunun için resmi tedbirler alınmasının gerekli olup olmadığı gibi tartışmalar sıklıkla gündemi meşgul etmiştir.

Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarının sadece ana dili Türkçe olmayan kişileri hedef olarak belirlediğini söylemek yanlış olacaktır. 1928 senesinde ilk olarak bu amaç ile yola çıkılsa da ilerleyen senelerde ana dili Türkçe olan vatandaşların da Türkçeyi daha muntazam şekilde kullanması talep edilmiştir. Şive ve ağızların olabildiğince geri planda bırakılarak, açık anlaşılır ve standart bir Türkçenin benimsenmesi adına çalışmalarda bulunulmuştur. Bu nedenle kampanyanın odak noktasının yalnızca azınlıklar olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Türkçenin ortak bir zemin oluşturması vatandaşların kendi aralarında kolaylıkla anlaşmasını sağlarken, sosyal bütünleşmede sorun yaşanmasını da engelleyecektir. Aynı zamanda kişilerin resmi makamlarda işlemlerini problemsiz halletmesinin hedeflendiği görülmektedir. Türkçenin yaygınlaştırılması için atılan adımlar, ortak bir vatandaşlık zemininin oluşturulması ve yeni kurulan cumhuriyetin bireylere yüklediği siyasal-sosyal sorumlulukların yerine getirilmesi için gerekli olan bir girişimdir.

Uygulanan kampanyalarının resmi düzeyde olup olmadığını incelemek de oldukça önemlidir. Halkevlerinin bu konuda kritik bir sorumluluk üstlenmesi sürece dair ipuçları vermektedir. Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı olarak hizmetlerini sürdürdüğü için yapılan çalışmaların külliyen bağımsız olduğunu söylemek mantıklı

olmayacaktır. Fakat bu kampanyaları, resmi bir Türkçenin tamimi meselesi olarak ele almak da mümkün değildir. Atılan adımlar birer yarı resmi girişim olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin onayı olmadan bu tür keskin beklentileri olan bir kampanyanın hazırlanması, 1930lu yılların koşullarında pek de mümkün değildir. Basında yer alan haberleri ele alırken ise, bunların birçoğunun bireysel görüşler olarak değerlendirilmesi gerekir. Kampanyanın bazı adımlarında Halkevlerinin etkisi söz konusu olsa da basında çıkan haberlerin bir kısmının bu yarı resmi girişimleri geride bırakacak kadar sert söylemlere sahip olduğu görülmektedir. Bireysel görüşler, basında çıkan haberler, öğrenci topluluklarının taleplerinin her birinin devlet eli ile adım adım yönlendirdiğini söylemek yanlış olacaktır. Bu nedenle Türkçenin yaygınlaştırılması kapsamında basında yer alan haberler ele alınırken bir kısmının sadece bireysel görüşler içerdiğinin farkında olunması gerekir. Aksi takdirde sadece bir gazete yazarının yaptığı yorum ya da dile getirdiği beklenti üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlık haklarını yok saydığı ve azınlıkların kültürel manada erozyona uğramaları için çaba sarf edildiği yönünde yanlış analizler yapılabilir. Kampanyaların bir sosyal mühendislik projesi olarak ele alınması günümüzde oldukça yaygın bir tutumdur. Bu tür tabirlerin kullanılması ya da azınlıkların kültürlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar olduğunu beyan etmek üstün körü bir yorum olacaktır.

Halkevi raporları Halkevlerinin illerde ve ilçelerde dil çalışmalarına dair hangi uygulamalara imza attığı hakkında fikir vermektedir. Halkevi raporları çalışmamız kapsamında incelenen kaynaklardandır. Bu raporların Türkçe ile alakalı içerdiği bölümler genel olarak Dil Bayramı eksenlidir. Dil Bayramına dair detaylı bir bölüm oluşturduğumuz için Halkevi raporlarında bu konuya dair verilen bilgilere tekrara düşmemek adına yer verilmemiştir. Halkevi raporlarından anlaşıldığı kadarıyla Türkçenin zenginliğinin yansıtılması için Türkçe atasözleri ve deyimlerin derlenmesine ehemmiyet verilmiştir. Dil bayramı başta olmak üzere önemli günlerde toplantılar yapılmış ve Türkçenin derinliğini anlatan konferanslar verilmiştir. Yapılan konferanslarda özellikle Öz Türkçe kullanılması talep edilmiştir. Konferansa katılan kişilerin yapılan konuşmalardaki Öz Türkçe kelimeleri anlamaması olasılığına karşı tahtaya bu kelimelerin karşılıklarının yazıldığı örnekler de mevcuttur. Halkevlerinin

Dil, Tarih ve Edebiyat Şubelerinin raporlarında standart olarak rastlanan icraat açıklaması şu şekilde yapılmaktadır: “Öz Türkçe Araştırmalar yapmakta, ata sözü, mani ve halk türküleri toplamakta, konuklara memleketin tarihi yerlerini gezdirmekte, dilimiz hakkında konferanslar vermektedir.” Atılan bu adımlar bir yandan Türkçenin yaygınlaştırılması alanında yol kat edilmesini sağlarken bir yandan da vatandaşın kültürel manada eğitilmesi için fırsat oluşturmaktadır.

Kampanyaların bir diğer boyutu da Türkçenin sadeleştirilmesi ve zenginleştirilmesi üzerine kuruludur. Türkçe konuşulmasına ek olarak sade ve duru bir Türkçenin kullanılmasına ilişkin çalışmalara yer verilmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve bu kurum çerçevesinde gerçekleştirilen Türk Dili Kurultayları Türkçenin yaygınlaştırılması, dilin sadeleştirilmesi ve Türkçenin var olan zenginliğinin açığa çıkarılmasına ilişkin kritik adımları atmıştır. Kelime derleme çalışmaları bunların en önemli örneklerindendir. Yerelde kullanılan ve çok bilinmeyen kelimelerin tespit edilmesi bu vasıta ile Türkçenin zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Yabancı kelimelerin Türkçede karşılıklarının ne olduğuna ilişkin incelemeler yapılmıştır. Türkçede var olan kelimeler yerine yabancı sözcüklerin tercih edilmesi sert şekilde kınanmıştır. Türkçenin bir bilim dili olup olmadığı tartışmaları da bugün olduğu gibi sıklıkla tartışılan bir husus olmuştur. Bilim dili olması için özel bir çaba sarf edilmiş, ilmi fenni tabirlerin Türkçe karşılıklarının bulunması için yetkililer göreve çağırılmıştır. Günlük hayatta kullanılan tabirlerin Türkçe karşılıklarının bulunması ve kabul görmesi için gazetelerde anket çalışmalarına da yer verilmiştir. Özellikle Şemsettin Sami'nin hazırlamış olduğu lügatten alınacak olan Arapça ve Farsça kelimelerin karşılıklarının bulunması için gazete, radyo ve ajansların kullanılmasına karar kılınmıştır. Karşılıklar sıralı şekilde verilmiş ve okuyucuların bu karşılıklara herhangi bir öneri ya da itirazları olup olmadığını bildirmeleri istenmiştir. Bu anket çalışmalarına ve alınan yanıtların derlenmesine Halkevleri de yardımcı olmuştur. Dönemin iletişim araçlarının ve halka ulaşmak için geçerli olan yolların kısıtlı olduğu düşünüldüğü zaman gazete üzerinden yapılan anket çalışmalarının halkı dil çalışmalarına dahil etmek adına oldukça önemli bir atılım olduğu görülmektedir.

Bilhassa yaygınlaştırılması istenen sözcükler arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün konuşmalarında yer verdiği kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimelere resmi

yazışmalarda yer verilmesi, kelimelerin bir liste halinde göz önünde kalacak bir yerde bulundurulması tavsiye edilmiştir. Kampanyanın önemli bir kısmının Atatürk'ün Türk diline vermiş olduğu önem, yaptığı yönlendirmeler ve konuşmalarında ileri sürdüğü fikirler ile şekillendiği görülmektedir. Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasının ve genel olarak 1930larda dil için atılan adımların dilin geliştirilmesi için büyük çabaları ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

Türkçenin yaygınlaştırılması meselesinde dönem kapsamında kullanılan Türkleştirme kavramına ilişkin de ayrıca temkinli davranılmalıdır. Kullanılan kavramların döneme ait olan anlamlarının dışında ve içinde bulunduğumuz yüzyılın normları-anlayışları ile değerlendirilmesi yanlış çıkarımlara sevk edecektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türklük bir birleştirici kimlik olarak görülmüştür. Bu birleştirici kimliğin en temel ögesi de ülkenin resmi dili olan Türkçedir. Benzer süreçlerin Bulgaristan'da da yaşandığı ve hatta Bulgaristan'da Bulgarcanın yaygınlaştırılmasına ilişkin atılan adımlara fiziki şiddetin de dahil olduğu çalışmamızda yerini bulmuştur.

Türkçenin, Türklerin azınlık olarak bulunduğu yerlerdeki durumu da sürecin ne derece kritik olduğunu yansıtmaktadır. Örneğin Bulgaristan'da Türkçe yayın yapan gazetelere yardımda bulunulması, Türkçe konuşmanın dönem dönem yasaklanmasına ilişkin gösterilen tepkiler, Romanya'da azınlık konumunda bulunan Türklerin eğitimlerinin Türkçe yapılmasına ilişkin girişimler, Saraybosna'da Türkçe kurslarının açılması bu dönemde sadece ülke içerisinde değil yurtdışında da bu konuya dair önemli adımlar atıldığının kanıtı niteliğindedir. Türkiye'de ana dilin yaygınlaştırılmasında şiddetin söz konusu olmadığı ve bu alanda yaşanan fiziksel çatışmaların sadece bireysel anlaşmazlıklar ile sınırlı olduğu da bilinmelidir.

Kampanyaların başarıya ulaşp ulaşmadığını anlamak için konunun basında gündeme gelme sıklığına bakılmalıdır. Senelerin ilerlemesine rağmen benzer haberlerin basında yer aldığını görmek ve dönemsel olarak gündeme gelen bir konu halini alması dahi yeterli bir veridir. Dönemsel olarak gündeme gelen bu konu 1930ların sonuna doğru tam da bu niteliği sebebi ile eleştirilerin hedefi olmuştur. Başarıya ulaşılması için farklı alanlarda atılan adımlar olsa da bunlar, istenen ölçüde

genel bir yaygınlaşmaya zemin hazırlamamıştır. Örneğin belediyelerce kararlar alınması söz konusu olsa dahi, bu kararların ülkede genel geçer bir şekilde Türkçenin yaygınlaştırılmasını mümkün kılmadığı fark edilmektedir. Bu süreç içerisinde alınan kararların neden sadece belediyeler özelinde kaldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. 1937 senesinin gergin siyasal atmosferinin de etkisi ile belediyeler birbiri ardına Türkçeden gayrı dillerin konuşulmasının yasaklanmasına ilişkin kararlar almıştır. Türkçenin yaygınlaştırılmasına ilişkin genel geçer resmi bir karar alınma niyeti olsa buna en azından kanunun yürürlüğe konulmasına ilişkin engel olacak bir durum söz konusu değildi. Buna rağmen tüm ülkede uygulanacak nitelikte yabancı dillerin kullanımına dair genel geçer bir ceza getirilmesi 1928-1938 tarihleri arasında söz konusu olmamıştır. Sabri Toprak 1937 senesinde, Türkçe konuşmayan kişilerin cezalandırılmasına ilişkin bir kanun teklifi vermiş ve teklif reddedilmiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

I. Amerikan Arşivi

Decimal File 867.144, Internal Affairs Of States, Charities. March 2, 1933.
800/840.2 CHS: FM

Decimal File 867.4016, Internal Affairs Of States, Social Matters., People., Turkey, Race Problems. Racial Disturbances, Their Suppression. Massacres. Pogroms., July 15, 1930 - May 1, 1936. July 15, 1930 - May 1, 1936. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1930-1944. National Archives (United States). Archives Unbound, link.gale.com/apps/doc/SC5111471985/GDCS.GRC?u=artvin&sid=GDCS.GRC&xid=b32c7f27&pg=135. Accessed 26 Dec. 2020.

II. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, Yer nr: 490.01 Fon Kodu: 587.24.2

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon kodu: 590.40.1

BCA, Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 241.627.12

BCA. Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 241.627.26.

BCA, Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 251.695.7

BCA, Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 242.633.14.

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 607.105.4.

BCA, Yer nr: 30.10 Fon Kodu: 242.632.23

BCA, Yer nr: 30.10.0.0 Fon Kodu: 242.633. 9

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1170.108.1.

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 13.71.5.

BCA, Yer nr: 490.1.0.0, Fon Kodu: 1171.113.1

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1353.494.2

BCA, Yer nr:490.1.0.0, Fon Kodu:583.10.1

BCA, Yer nr :490.1.0.0 Fon Kodu: 583.11.1

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 584.17.3

BCA, Yer nr: 30.10.00, Fon Kodu : 4.21.19

BCA, Yer nr:30.10.00 Fon Kodu: 4.21.1

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1170.111.2

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.93.2

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.98.2

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.100.1

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.97.1

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.107.3

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.107.2

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu:1169.107.1

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.96.4

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.103.2

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1170. 110.1

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1169.105.3.

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1170. 109.3

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.104.2

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu: 1168.104.3

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon kodu: 1167.100.4

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1170.110.2

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.96.3.

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1166.96.1

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 1167.99.3

BCA, Yer nr:490.1.0.0 Fon Kodu: 17.88.3.

BCA, Yer nr:490.1.0.0, Fon kodu: 1168.101.3

BCA, Yer nr: 490.1.0.0 Fon Kodu:1170.108.2

III. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

HR. HŞM. İŞO.: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı

RESMİ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt: XXIII, İçtima: III (Altmış beşinci inikat 07/06/1934)'ün 189 sıra numaralı İskân Kanunu Lâyihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt: XXIII, İçtima: III (Altmış beşinci inikat 07/06/1934)'ün 189 sıra numaralı İskân Kanunu Lâyihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası.

SÜRELİ YAYINLAR

I.Gazeteler

Açık Söz

Akşam

Antalya

Aydın

Cumhuriyet

Denizli

Doğu

HABER

Haber Akşam Postası

Hakimiyet-i Milliye

Halk Dostu

Halkın Sesi

Hakkın Sesi

İkdam

İzmir Postası

Karagöz

Kastamonu

Kurun

Milliyet

Son Posta

Son Saat

Son Telgraf

Tan

The New York Times

The Observer

The Times

Trakya'da Yeşilyurt

Türk Dili

Türk Sözü

Ulus

Ulusal Birlik

Ulus Sesi

Vakit

Yeni Adana

Yeni Asır

II.Dergiler

Görüşler

İnkılap

La Boz De Türkiye

Turizm

Yedi Gün

TELİF ESERLER

Alp,Tekin: **Türkleştirme**, Ankara, 2001, T.C. Kültür Bakanlığı Yay.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin İle), 5.Baskı, Ankara, 2006, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Başaran İnce, Gökçen: **Domatesi Çiçek Sananlar**, İstanbul, 2014, Ayrıntı Yayınları.

Bali, Rıfat N.: **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, 9. Baskı, İstanbul, 2017, İletişim Yayınları.

_____ : **Toplu Makaleler - I Tarihin Ufak Bir Dipnotu: Azınlıklar**, İstanbul, 2013,Libra Kitap.

_____ : **1934 Trakya Olayları**, 1. Baskı, İstanbul, 2008, Kitabevi Yayınları.

Bingöl, Sedat: “Wittgenstein’in Tractatus’un Dil ve Anlam Anlayışına Eleştirisi”, **IX. Mantık Çalıştayı Kitabı**, yay. haz. Vedat Kamer, 1. Baskı, İstanbul, 2019, Mantık Derneği Yayınları.

Galanti, Avram: **Vatandaş Türkçe Konuş! Yahud Türkçenin Tamimi Meselesi Tarihi, İctimai, Siyasi Tedkik**, Ankara, 2000, Kebikeç Yay.

Güllü, Ramazan Erhan: **Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi**, 1. Baskı, İstanbul, 2018, Ötüken Yay.

Heidegger, Martin: **Key Concepts**, Yay. Haz. Bret W.Davis , 2010, Acumen Publishing Limited.

Heidegger, Martin: **Tekniğe İlişkin Soruşturma**, İkinci Baskı, İstanbul, 1998, Paradigma Yayınları.

Güleryüz, Naim A: **Türk Yahudi Basını Tarihi (Süreli Yayınlar)** , 1. Baskı, İstanbul, 2014, Gözlem Yay.

Gökalp, Ziya: **Türkçülüğün Esasları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gözübüyük, A. Şeref, Kili, Suna: **Türk Anayasa Metinleri 1839-1980**, Ankara, 1982, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

İnan, Afet: **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, İstanbul, 2010, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

_____ : **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 22. Baskı, İstanbul, 2020, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Kantarcıoğlu, Selçuk: **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**, 3. Baskı, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaplan, Mehmet: **Kültür ve Dil**, 7. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları.

_____ **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kenanoğlu, M. Macit: **Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek**, İstanbul, 2017, Klasik Yay.

Landau, Jacob M., **Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp)**, **Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk Konferansı Bildirileri**, 20-21 Nisan 1996. ed. Suna Kili, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Özer, İsmail: **Halkevleri**, İstanbul, 2020, Selenge Yayınları.

Sadoğlu, Hüseyin: **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul, 2010, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Toynbee Arnold J., Kirkwood Kenneth P: **Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, 2. Baskı, İstanbul, 2017, Örgün Yayınevi.

Uygur Nermi: **Dilin Gücü**, 9. Baskı, İstanbul, 2019, Yapı Kredi Yayınları.

Üstel, Füsun: **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları**, 2. Baskı, İstanbul, 2004, İletişim Yayınları.

Yıldırım, Bülent: **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri (1878-1938)**, Birinci Baskı, İstanbul, 2020, İlgı Kültür Sanat Yay.

Yıldız, Ahmet: **“Ne Mutlu Türküm Diyebilene” Türk Ulusal Kimliğinin Etno Seküler Sınırları (1919-1938)**, 7. Baskı, İstanbul, 2019, İletişim Yay., 2019.

Wittgenstein, Ludwig: **Philosophical Investigations**, çev. G.E.M. Anscombe, Oxford, 1958, Basil Blackwell.

MAKALELER

Akbulut, Olgun: “Resmi Dil Ve Anayasalarda Düzenlenişi”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2012/3, s. 158

Alpaslan, Erhan, Aydın, Tülay: “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil Ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.60, Bahar 2017, s.26.

Arıkan, Zeki: “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C.6, S.23, s.261-262.

Aslan, Senem: “Citizen, Speak Turkish!: A Nation in the Making”, **Nationalism and Ethnic Politics**, C.13 S.2, 2007, s.245-272.

Atabey, Figen: “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, S.7, C.4 Temmuz 2015, s.196.

Aydoğan, Erdal: “Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları”, **Belgi Dergisi**, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., S.16, C.2, Yaz 2018, s. 879-880.

Bali, Rıfat: “Yeni Bilgiler ve 1934 Trakya Olayları”, **Tarih ve Toplum**, S.187, Temmuz 199, s.46.

Bingöl, Yılmaz: “Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.1, C.59., 2004, s.30-31.

Börekçi, Muhsine: “Atatürk Dil ve Kültür”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 31, 2006 Erzurum, s.16.

Büyüktolu, Recep: “Hatay Anayasası Ve Anayasa’nın Hatay Bölgesinin Siyasi Teşkilatlanmasındaki Rolü”, Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu, (4-6 Nisan 2019), **Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları** s.1691.

Çatalbaş, Resul: “Young Men’s Christian Association’ın Türkiye’deki Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 55:1, 2014, s. 101-107.

Çil, Hüseyin: “Toplumsal Dünyanın Bedensel Temelleri: Durkheim, Simmel Ve Weber Sosyolojisinde Bedenin Yeri”, **SEFAD**, S.37, 2017, s.454.

Demircan, Ömer: “Güneş Dil Teorisi”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.8, 2012, s.123.

Duman, Sabit: “Pan Arabizmin Siyasi Süreci “, **Türk Yurdu Dergisi**, Yıl:100, S: 291, Kasım 2011.

Elmacı, Mehmet Emin: “Türk Vatandaşı Yaratma Sürecinde İzmirli Museviler Ve Türkçe Konuşma”, **İzmirli Olmak Sempozyum Bildiri Kitabı (22-24 Ekim 2009)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2010, s.317-320.

Emek İnan, Canan: “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, Ocak-Haziran 2016 s. 25

Erden, Fazıl Hüsnü: “Kürt Meselesinin Çözümünde Anadilin Eğitimde Kullanılmasını Konuşmak ”, **Liberal Düşünce**, Yıl:16, S. 63, Yaz 2011, s.141

Ergil, Doğu: “Çok Kültürlülük ve Çok Dillilik”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 50 Sayı:3 s.164

Erşan, Mesut: “Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3, C.8, Aralık 2006, s.43.

Ertan, Temuçin F.: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.39, Mayıs 2007, s. 409-412.

Gündoğan, Ali Osman: “Bilim Dili Olarak Türkçe”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.8, 1997, s.8.

Gündüz, Ömer, Fırat İsmail: “Dil Devriminin Gerçekleymesinde Türk Dİ Kurumunun Rolü”, **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, S.34,C.7, s.64.

Halıcı, Şaduman: “Vagon Li Olayı: Türkçeye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi”, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi** S. 11, 2007, s.64

İnam, Ahmet: “Dilin Dillendirdiği”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C. CIX S. 767-768, Kasım-Aralık 2015 s. 24.

Kalaycı, İsa: “Bağımsızlıktan Baas’a Suriyelilerin Hatay’a Göçleri (1946-1970) ”, Hatay Tarihi ve Kültürü Üzerine Araştırmalar-1- Dr. Mehmet Tekin Armağanı, **Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları**, 2016,s.242.

Karakaş, Mehmet: “Türkçülükten Türk Milliyetçiliğine”, **Bir Fikir Hareketinin Yüz Yılı: Türk Ocakları Uluslararası Sempozyumu (7-9 Mayıs 2012)**, s.164.

Karlıklık, Yücel: “Türk Anayasaları ve Dil”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 20 Mart 1999, s.56.

Kılıç, Murat: “Türkleştirme’ Dağında Bir ‘Musa’ ve Evamir-i Aşere (On Emir)“, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.21, Mayıs 2010, s.168.

Kubilay, Çağla: “Türkiye’de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan”, **İletişim Araştırmaları Dergisi** ,C.02 S. 2 (2004) s.66-69

Küçük, Serhat: “Cumhuriyetin Biyografik Temellerinden: Mehmet Sabri Toprak”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.5, S.18, s.124-136.

Mert, Özgür: “Cumhuriyet Döneminde Azınlık ve Türkleştirme Politikaları Bağlamında 1934 Trakya Yahudilerinin Göç Olayına İlişkin İddialar ve Cevaplar”, **Akademik Bakış**, C.11, S.22, 2018, s.163.

Nassi,Gad: “Belirlenmemiş Yönleri ile Avram Galante”, **Tiryaki Dergisi**, Yıl:1, S.10/11, (Mayıs Haziran 1995), İstanbul, s.14-19.

Oruç , Şerif: “Türkçede Ana Dil ve Ana Dili, Journal of Turkish Language and Literature”, **Journal of Turkish Language and Literature**, C. 2, S. 1, Kış 2016 s.315.

Önal, Tekin: “Ulus-Devlet İnşasında Nusayrî Politikaları Ve Hars Komiteleri”, **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S.78, 2016, s.120-121.

Özdemir, Yavuz, Aktaş Elif: “Halkevleri 1932den 1951e”, **Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED**, S.45, 2011, s.242.

Özden Mehmet: “Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: A’râfda Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.35, Yaz/2005, s.50.,

Sağır, Mukim: “Ana Dil Mi Ana Dili Mi?”, **Türkoloji Araştırmaları**, C. 2/2 Bahar 2007, s. 542

Şahin, Burhan: “ Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, S.2, C.16, Ekim 2008, s.610.

Temizgüney, Firdes: “1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl. 14, S.27, Bahar 2018, s. 182-184.

Turhan, Rıdvan: “Türkiye’de Yahudi Modernleşmesi Ve Tekin Alp (Moiz Kohen)”, **Kutadgubilig Felsefe ve Bilim Araştırmaları**, S.36, Aralık 2017, s.517.

Ünlü, Barış: “Türklük Sözleşmesi’nin İmzalanışı (1915-1925)”, **Mülkiye Dergisi**, C.3, S.38, s.49-50.

Yıldırım, Seyfi: “Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Bürokrat Ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878 - 1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.24, S.71, s.513-516.

Yılmaz, Murat: “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm”, Cilt Ed. Murat Yılmaz, Cilt 7, İstanbul, 2005 İletişim Yay.

Yuca, İrşad Sami: Tek Parti Dönemi Ulusçu Politikalarına Bir Örnek: Çukurova Bölgesi Hars Komiteleri (1937-1939), **Route Educational and Social Science Journal**, Cilt2, S. 3, Temmuz 2013

TEZLER

Özen, Fatih: **Modern Türkiye'nin Yeni İnsan Arayışı: Halkevleri Örneği (1932-1938)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Orakçı, Altuğ: **Kültürel Miras Koruma Yaklaşımları Bağlamında Halkevlerinde Yapılan Çalışmalar**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020.

Ülkü Akgün, **Yeni Lisan Hareketi Doğuşu Gelişmesi ve Sonuçları**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

